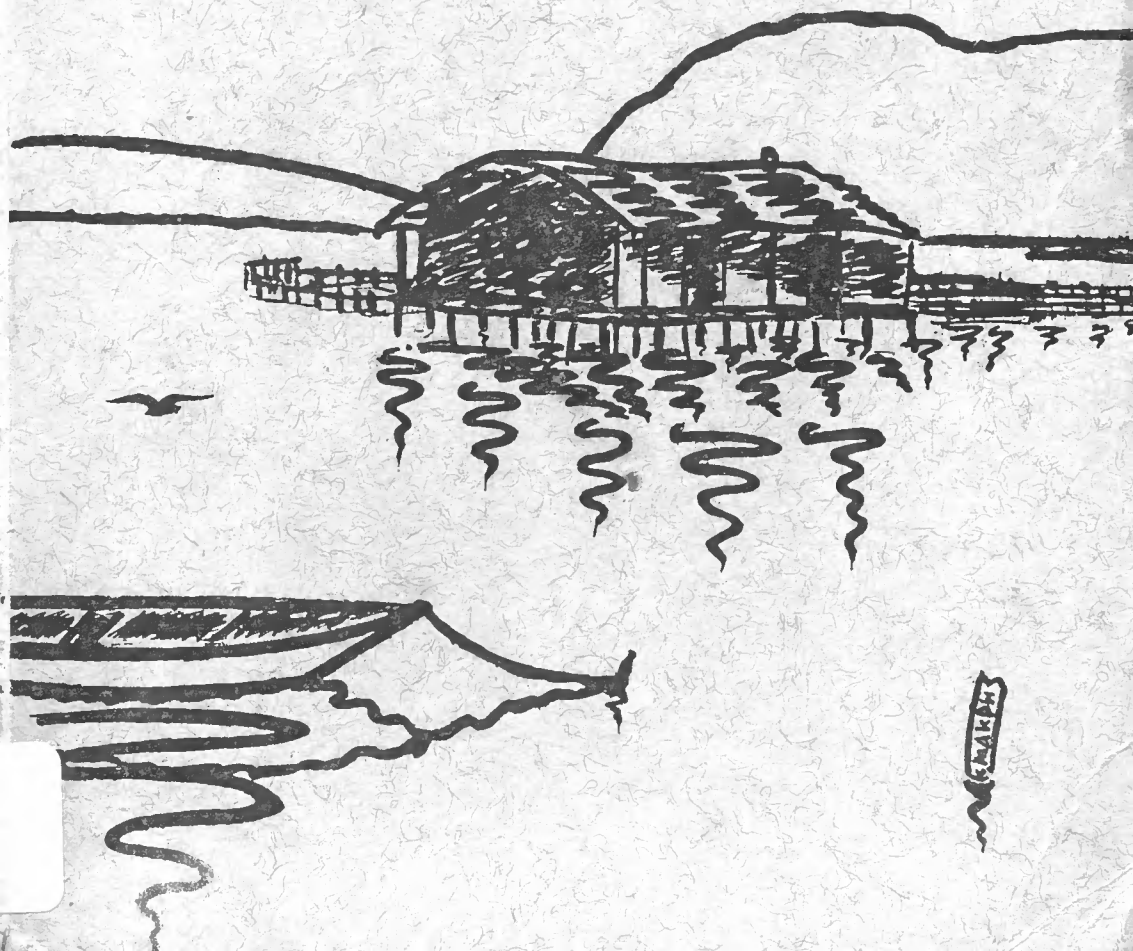

Θ. ΜΑΚΡΟΠΟΥΛΟΥ

Η ΠΟΛΙΤΕΙΑ
ΚΑΙ
Η ΛΙΜΝΟΘΑΛΑΣΣΑ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ
ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ
ΛΟΓΟΤΕΧΝΗΣ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΔΗΜΟΣ Ι. Π. ΜΕΣΟΛΟΓΓΙΟΥ
ΔΗΜΟΤΙΚΗ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

ΤΡΟΠΟΣ ΑΠΟΚΤΗΣΗΣ :

ΔΩΡΕΑ

Θ. ΜΑΚΡΟΠΟΥΛΟΥ

ΗΜΕΡΟΜΗΝΙΑ : 11-8-87

Α. Ε. 6403

Α. Τ. 889.3 ΜΑΚ

ΔΗΜΟΣ Γ. Π. ΜΕΣΟΛΟΓΓΙΟΥ
— Ε. Ε. Α. Ε. Ε. Ε. Ε. Ε. —
ΔΗΜΟΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
Θ. ΜΑΚΡΟΠΟΥΛΟΥ

Α.Ε. 6103

Η ΠΟΛΙΤΕΙΑ ΚΑΙ Η ΛΙΜΝΟΘΑΛΑΣΣΑ

Σκίτου ΚΩΣΤΗ ΜΑΚΡΗ

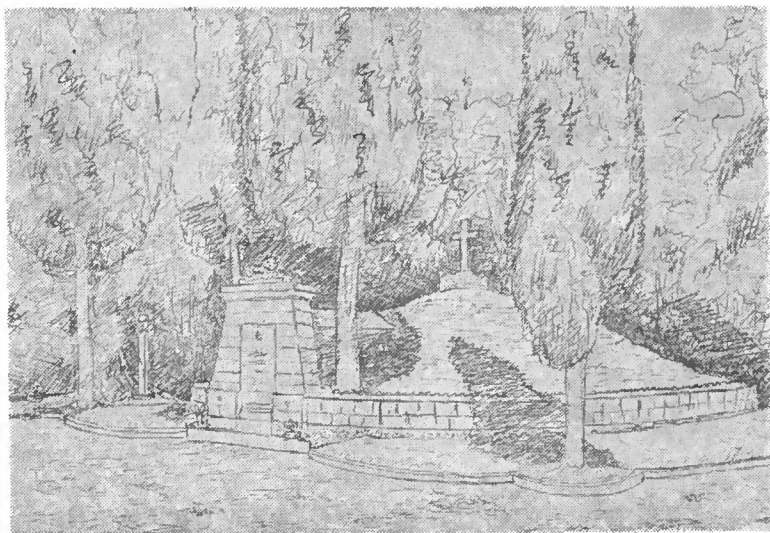
Ἀφιερώνεται
Στοὺς Ξεντεμένους Μεσολογγίτες

ΠΡΩΤΟ ΜΕΡΟΣ

ΠΡΟΣΚΥΝΗΜΑ

Ψάλε πάλε: «Καημένο Μεσολόγγι,
δαρμός, κλαημός και μοιρολόϊ σὲ λένε.
Πῶς κλαῖνε μάνες γιὰ παιδιά, γιὰ μάνες
παιδιά πῶς κλαῖνε...

Δὲν κλαῖμε ἐμεῖς τὸν σκοτωμό, ἐμεῖς κλαῖμε
τὸν σκλαβωμό. Ἄ! τὸ βράδι τοῦ Λαζάρου..

Παιρίδα, ποιὸς θ' ἀδράξη ἀπὸ τὰ νύχια
κι Ἔσὲ τοῦ Χάρου;

ΠΑΛΑΜΑΣ

Α

Μόλις εἶχε βασιλέψει ὁ ἥλιος καὶ τ' ἀντιφεγγίσματα τῆς
δλόλαμπρης δύσης ἔβαφαν ὅλα πορφυρόχρυσα· τὰ νερὰ τῆς
Λιμνοθάλασσας, τὰ σκόρπια ψαροκάλυβα, μὲ τὰ δεμένα σιμά
τους πρῦαρια, τοὺς γλάρους ψηλά κι ὅλη τὴ δυτικὴ πλευρὰ
τῆς Πολιτείας κάτω.

Στ' ἀκροθαλάσσι ἔτρεχαν παίζοντας παιδιά καὶ σκύλοι
γαύγιζαν χαρούμενα.

Εἶχε κείνο τὸ βασίλεμα μιὰν ἀσύγκριτη ὁμορφιά, ποὺ τὴν

προβάλλει συχνά ἡ φύση, σὰν προσφορά τιμῆς πρὸς τὴν παλιὰ Πολιτεία.

Ἐκεῖνη τὴν ὥρα ἓνας ἐπιστάτης τοῦ Δήμου τῆς «Ἱερᾶς Πόλεως» ξεκλείδωσε τὴν πύλη τοῦ ΚΗΠΟΥ ΤΩΝ ΗΡΩΩΝ παρέκει. Κράγκ - κράγκ ἔκανε τὸ δεξιὸ θυρόφυλλο, κυλώντας χάμου σὲ στρωμένο, μεταλλικὸ ἔλασμα, κι αὐτός, παραμερίζοντας, ἄφησε νὰ διαβοῦν καὶ νὰ μποῦν μέσα στὸν «Ἱερὸν Χῶρον» δυὸ ἄτομα. Τέτοια ὥρα πολὺ σπάνια ἐπιτρέπουν νὰ μπῆ κανεὶς στὸν ΚΗΠΟ.

Τὰ «δυὸ ἄτομα»—ὁ Καπετάνιος κι ἡ γυναῖκα του— βάδισαν λίγο στὴν «Ὀδὸν τῆς Θυσίας» καὶ στάθηκαν. Οἱ ἀναλαμπές τοῦ λυκόφωτου, τ' ἀραιὰ πιά κελαδήματα τῶν πουλιῶν, οἱ ρόδινες κορυφές τῶν κυπαρισσιῶν, τὰ θαμπόλευκα μάρμαρα τῶν Μνημείων, ποὺ θυμίζουν ἡρωισμοὺς καὶ θυσίες ἀγωνιστῶν, ὁ ψίθυρος στὶς φυλλωσιές τῶν δέντρων τοῦ κατεβατοῦ ἀπ' τὸν Ζυγὸ, μαζί κι ἡ μυστηριακὴ σιγή, γεμίζουν, ἰδίως τέτοια ὥρα, τὴν ψυχὴ ταραχῆ, ἀκόμα καὶ δέος..

Ὁ ἐπιστάτης, ποὺ ἔμεινε παραπίσω, νομίζοντας τώρα πῶς οἱ ἐπισκέπτες θέλουν νὰ τὸν ρωτήσουν κάτι, κινήθηκε. Προτοῦ ὅμως τοὺς πλησιάσῃ, ἐκείνοι ἄρχισαν νὰ προχωροῦν μὲ κάποιον δισταγμὸ, ἀνάμεσα σὲ πυκνὰ δέντρα καὶ βραγιές ἀπὸ λουλούδια. Παλιὸς Μεσολογγίτης ὁ Καπετάνιος, ἤθελε νὰ μιλήσῃ καὶ νὰ ἐξηγήσῃ κάτι στὴν σύντροφό του, ποὺ δὲν ἦταν ντόπια, ἀλλὰ ἡ γλῶσσα του εἶχε δεθῆ.

Ἡ «Ὀδὸς τῆς Θυσίας» καταλήγει σὲ μιὰ στενόμακρη πλατεῖα, ποὺ γύρω τὴν παραστέκουν τὰ πιὸ μεγάλα Μνημεῖα τοῦ Κήπου.

Οἱ βραδινοὶ ἐπισκέπτες βάδισαν λίγο ἀκόμα καὶ στάθηκαν στὴ μέση τῆς πλατείας, μπροστὰ σ' ἓνα μεγάλο Μνημεῖο. Πρόσεξαν: Στὴν κορυφὴ αὐτοῦ τοῦ Μνημείου ἓνας σταυρὸς ἀνοίγει τοὺς λευκοὺς, μαρμάρινους βραχιόνες του σ' αἰώνια δέηση ὑπὲρ τῶν ΗΡΩΩΝ καὶ ΜΑΡΤΥΡΩΝ τοῦ ΚΛΕΙΣΜΟΥ καὶ τοῦ ΧΑΛΑΣΜΟΥ. Τὸ πλατὺ στηθαῖο τοῦ Μνημείου κρατεῖ ἐπάνω στὸ γεῖσο του λιοντάρι, πεσμένο μπρούμυτα.

—Ὁ Τύμβος τῶν Πεσόων εἶναι, Κωστή μου; ρώτησε ψιθυριστὰ ἡ Κυρία. Ἔχω ἰδεῖ φωτογραφία του..

Ψίθυρος ἀδιάκοπος τώρα στὰ φύλλα.

—Ναί! ἀπάντησε ὁ ἄλλος, μὲ βαθεῖα φωνή, νοιώθοντας στὸ χέρι του, ψυχρὸ τὸ χέρι ἐκείνης.

Καὶ συνέχισε:

—Μπροστὰ σ' αὐτὸ τὸ στήθαῖο — τὸ βλέπεις; — ὅπου μένουν ἀκουμπισμένα στεφάνια, ἴσως ἀπὸ τὴν Κυριακὴ τῶν Βαΐων, μὲ ξηρὲς πιά τις δάφνες, σταματᾷ ἡ ἐπίσημη πομπή, τὸ βράδι τοῦ Λαζάρου καὶ τὸ ἄλλο πρωῖ..

—Σταματᾷ ἡ πομπή; Κι ἀπὸ ποῦ ξεκινᾷ;

—'Απ' τὸν Ἅγιο Σπυρίδωνα, τὸν Μητροπολιτικὸ ναό.. Τὸ βράδι τοῦ Λαζάρου, ἐπέτειο τοῦ Χαλασμοῦ, ἐδῶ στὸν Κῆπο, πυροτεχνήματα σκορπίζουν πολύχρωμες λάμψεις. Παραπάνω, πρὸς τὰ κεῖ, καίγεται σ' ἓνα βωμὸ μοσχολίβανο.

Ὅμοβροντίες κι ἀστράμματα ἀπὸ ὄπλα καὶ παλιὰ κανόνια, δίνουν μέσα στὸν «Ἱερὸν Χῶρον» μιὰ κάποια ἰδέα τῆς φοβερῆς Νύχτας τοῦ Χαλασμοῦ. Κύματα λαοῦ ἀναδιπλώνονται σιωπηλά κι ἐδῶ, μπρὸς στὸν Τύμβο, ἀκούγονται οἱ ἄργοι. καί, μὲ πένθιμη περιπάθεια, ψαλμοὶ τοῦ Τρισάγιου.

Τὸ πρωῖ τῶν Βαΐων οἱ Ἐπίσημοι παρακολουθοῦν στὸν Ἅγιο Σπυρίδωνα τὴν λειτουργία καὶ τὴν ἐπιμνημόσυνη δέηση «ὑπὲρ τῶν Πεσότων». Ἐπειτα μπαίνουν στὴν πομπὴ τῶν Μαθητῶν καὶ τοῦ λαοῦ, ποῦ τὴν πλαισιώνει Στρατός, καὶ προχωροῦν πρὸς τὸν Κῆπον.

Ἡ ἐπέτειο τοῦ Χαλασμοῦ πέφτει τὸν Ἀπρίλη, ὅταν ὁ Κῆπος εὐωδιάζει ἀπ' τὴν ἀνθοφορία. Κάτω ἀπ' τὸν ἀνοιξιᾶτικο ἥλιο ὄλα ἀστράπτουν, οἱ λόγχες τῶν στρατιωτῶν, τ' ἄμφια τῶν κληρικῶν, τὰ λάβαρα, οἱ σημαῖες. Καὶ τ' ἀεράκι, ποῦ ἀναταράζει τὰ φύλλα καὶ κολπώνει τὰ λάβαρα καὶ τις σημαῖες, σαλεύει τὸ φῶς τῶν λαμπάδων.

Μετὰ τὸ μεγάλο τρισάγιο, ποῦ συνήθως τὸ ἐκτελοῦν Ἱεράρχες, οἱ Ἐπίσημοι καταθέτουν στεφάνια. Τέλος ὁ Δήμαρχος ἢ ἄλλος Ἐπίσημος, μιλεῖ κι ἐγκωμιάζει τοὺς ἀγωνιστὲς, ποῦ πολέμησαν κι ἔπεσαν, κατὰ τὸν Κλεισμὸ καὶ κατὰ τὸν Χαλασμό. Ταράχτηκες Λευκὴ μου;

—Ναί! Μοῦ φαίνεται πὼς βρίσκομαι σὲ μυσταγωγία..

—Συγκινήθηκα κι ἐγώ. Ὅλα ἐδῶ μέσα, κι ἡ ὥρα, ὑποβάλλουν.. Ὅταν ἤμουνα παιδί, λαχταροῦσα, ὅπως καὶ τ' ἄλλα παιδιά, τότε θὰ φτάση ἡ «Ἐπέτειος τῆς Ἐξόδου». Ποτὲ δὲν

ἔλειπα ἀπὸ δῶ τῆ νύχτα τοῦ Λαζάρου.. Ζοῦσαν τότε κοντινοὶ ἀπόγονοι τῶν Ἀγωνιστῶν. Μιὰ τέτοια νύχτα, μετὰ τὸ τρισάγιο, ἐπειδὴ ὁ κόσμος ἦταν πολὺς, ἐγὼ ὁ Πατέρας κι ἄλλοι μείναμε πίσω, προχωρώντας σιγὰ σιγὰ πρὸς τὴν πύλη. Τότε ἄκουσα ἓνα γέρο ψαρά, «ἀπόγονο», νὰ λέη στὴ δική του συντροφιά: «Ὁ μακαρίτης ὁ Πατέρας μου ἔλεγε καὶ ξανάλεγε πὼς κάθε νύχτα τοῦ Λαζάρου, ἅμα τελειῶν' ἢ τελετῆ καὶ βγαίν' ἀπὸ τὰ ΗΡΩΑ ὅλος ὁ κόσμος καὶ σβυῶνται τὰ φῶτα καὶ κλειδώνονται οἱ πύλες, βουβαίνεται ὁ γκιώνης καὶ δυνάμων' τὸ κατεβατό. Ἀλλὰ αὐτὸ δὲν εἶναι τώρα κατεβατό, ἀλλὰ σουσουρο ἀπ' τὶς ψυχὲς τῶν Ἀγωνιστῶν, ποὺ γυρίζνε, μιὰ φορὰ τὸ χρόνο, στὸν τόπο ἐδῶ τοῦ Χαλασμοῦ».

Πάλι ταραχτήκες, Λευκή μου. Ἀκούμπησε ἐπάνω μου. Θρῦλος εἶναι.. Πῶς; Ναί, «θρῦλος, ποὺ συγκλονίζει».

Ἄς προχωρήσωμε δεξιά.. Φέγγει ἀκόμα. Βλέπεις, παντοῦ φαίνονται Μνημεῖα, Ἐπιτάφιος Στῆλες, ἄλλα γλυπτὰ ἀφιερῶματα, ὄλα δικῶν μας καὶ Ξένων, γιὰ Ἀγωνιστὲς Ἑλλήνες καὶ Φιλέλληνες..

Β

Οἱ ἐπισκέπτες βάδιζαν ἀργά. Σιγαλὸς κι ἀπόμακρος ὁ

θόρυβος ἀπ' τὴν Πολιτεία πέρα. Ξαναστάθηκαν. Κι αὐτὴ τὴ φορὰ μὲρὸς σ' ἓνα ἄγαλμα. Ἡ Κυρία, σὰ νὰ μὴν ἔβλεπε καλά, ἔσκυψε λίγο, τὸ κοίταξε προσεχτικὰ καὶ γυρίζοντας κάπως ἀπότομα :

—ὦ! εἶπε ζωηρά, τὸ ἄγαλμα τοῦ Μπαίρον!

—Αὐτὸ εἶναι, Φίλη μου! Συγκινήθηκες;

—Ἄρκετά! Πρῶτη φορὰ ἀντικρῶζω τὸ ἴδιο τὸ ἄγαλμα τοῦ Ποιητῆ τοῦ ΤσαίλντΧ ἄρολδ. Καὶ τὸ βλέπω ὡραῖο καὶ τόσο ὅμοιο μὲ τὸν Ἄγγλο μιλῶρδο.. Κοίταξε ἀπὸ δῶ, Κωστή μου. Ἄνάμεσα στὰ τόσα Μνημεῖα τῶν Ἑρώων μας, τὸ μαρμάρينو ὁμοίωμα τοῦ Μεγάλου Ξένου στέκεται μὲ διακριτικὴ, ὡς πρὸς αὐτά, ἰσοτιμία· ἰσοτιμία, κατὰ τὴ γνώμη μου, πολὺ δίκαιη..

—«Μὲ διακριτικὴ ἰσοτιμία»; Τὴν ξεχώρισες ἀμέσως. Κι αὐτὸ δὲν ἔγινε τυχαῖα, ἀλλὰ ἠθελημένα: Οἱ Πατέρες μας στήνοντας τὸ ἄγαλμα ἐδῶ, ὅπως τὸ ἔστησαν, ἐκπλήρωσαν στὸν Μπαίρον μεγάλη ὀφειλή..

—Φίλε, μοῦ ἤρθε τώρα στὸ νοῦ κάτι, ποῦ μοῦ εἶχες ἀναφέρει κάποτε, πῶς, ἀπὸ τὸν Ξεσηκωμὸ μέχρι σήμερα, ὁ Ποιητῆς μένει γνωστὸς σ' ὅλη τὴν Ἑλλάδα καὶ πῶς στὸ Μεσολόγγι ξέρουν γι' Αὐτὸν καὶ γιὰ τὸ τι ἔπραξε, ἀκόμα καὶ τὰ μικρὰ παιδιὰ..

—Τὸ θυμάμαι, Καλή μου. Τὸ ξανᾶπα μάλιστα τὸ ἴδιο ἀργότερα στὴν ἐκλεκτὴ συντροφιά, στὸ σαλόνι τῆς καλῆς κυρίας Λίζας, στὴν Κηφισιά..

—Τὸ θυμάμαι κι ἐγώ.. Ὅλο τὸ βράδι τὸ περάσαμε, μιλώντας γιὰ τὴν προσωπικότητα τοῦ Μπαίρον καὶ γιὰ τὴν ποίησή του κι ἀπαγγέλλοντας στίχους στὴν ἀγγλικὴ καὶ στὴν ἑλληνικὴ..

—Εἶπα λοιπὸν τότε, ἐκτὸς ἀπ' τ' ἄλλα, πῶς ὁ Ποιητῆς, ποῦ μὲ τοὺς ὑπέροχους στίχους του ἀποκάλυψε σὲ πολλὰ ἑκατομμύρια ἀνθρώπους τῆς Δύσης τὴν ζωὴ λαῶν, πολὺ λίγο γνωστῶν ὡς τότε, καὶ τὴν ὀμορφιά ἄγνωστων τόπων, ἀποκάλυψε στοὺς ἴδιους καὶ τὴν φρικτὴ ζωὴ ἑκατομμυρίων χριστιανῶν τῆς Ἀνατολῆς, ποῦ ἔμεναν, ἀπὸ αἰῶνες, σκλάβοι τῶν Ὀθωμανῶν κατακτητῶν..

—Ἄξιος τῆς ὑψηλῆς του ἀποστολῆς ὁ Ποιητῆς, αὐτὸς κι ὁ Σατωβριάνδος..

—Τὴ δευτέρα ἀποκάλυψή του, φιλελεύθεροι ἱστορικοὶ τῆς Δύσης τὴν χαρακτηρίζουν σὰν «ἔντονη καὶ βαθιὰ ἀνθρωπιστικὴ διαμαρτυρία», γιὰ τὸ μαρτύριο ἑκατομμυρίων σκλάβων Χριστιανῶν καὶ πρὸ παντὸς Ἑλλήνων. Κι ἔγινε κι ἀκούστηκε ἡ διαμαρτυρία ἐκείνη ἀρκετὰ χρόνια, προτοῦ ξεσηκωθοῦν οἱ πρόγονοί μας.. Γιὰ τὴν εὐγενικὰ ἐκείνη διαμαρτυρία, οἱ ὑπόδουλοι Ἕλληνες ἀναγνώρισαν τότε στὸν Ἄγγλο Εὐπατρίδη τὴν πρώτη τους ὀφειλή!

—Σωστά! Κωστή μου. Ἀλήθεια, θυμᾶσαι πῶς ἀπάγγειλλε ἡ κυρία Λίζα ἓνα κομμάτι ἀπὸ τὸ Γκιαοῦρ;

—Δὲ τὸ ξέχασα. Ἀνέφερε πρῶτα σιγὰ κι ὑποβλητικὰ πῶς ὁ Μπαίρον, ἅμα ἄφησε, μὲ τὴν συνοδεία του, τὴν Ἐλευσίνα καὶ προχώρησε λίγο, ἀντίκρουσε στὸ βάθος τοῦ ὀρίζοντα τὴν Ἀκρόπολη.. Στάθηκε ἔκθαμβος καὶ συγκινημένος. Ἐνας μινιερὸς ἐξείχε ἐπάνω ἀπ' τ' ἀστραφτερὰ μάρμαρα τῶν κολοβωμένων ναῶν της. Στὰ μάτια τοῦ ποιητῆ ἡ εἰκόνα ἐκείνη τῆς βεβήλωσης συμπλήρωνε τὴν εἰκόνα τῆς «Νεκρῆς Ἑλλάδος», ὅπως αὐτὸς ἀργότερα τὴν περιέγραψε, μὲ στίχους λαξευτοῦς, στὸ Γκιαοῦρ. Ἐπειτα ἄρχισε τὴν ἀπαγγελία. Κι εἶχε ἡ ἀπαγγελία της λεπτὴ μελαγχολία καὶ κάποτε εὐγενικὸ πόνο. Ἡ φωνὴ της μάγευε:

*Τόση χάρις καὶ γαλήνη, τόση καλλονὴ μεγάλη
κατὰ τὰς στιγμὰς τὰς πρώτας τοῦ θανάτου ἐπιβάλλει!
Καὶ αὐτῆς τῆς παραλίας ἡ εἰκὼν εἶναι ὁμοία.
Εἶναι ἡ Ἑλλάς, ἀλλ' ὅμως ἡ Ἑλλάς νεκρὰ καὶ κρύα!
Ναί, νεκρὰ, ἀλλὰ ὠραία· ναί, ψυχρὰ, ἀλλὰ γλυκεῖα,
ὅμως φορικῆς, μὴ βλέπων οὐδαμοῦ ζωῆς σημεῖα.
Καλλονὴν τοιαύτην ἔχουν μόνον οἱ ἀποθαμένοι,
ἦτις, καὶ ψυχῆς ἀπούσης, εἰς τὸ πρόσωπόν των μένει·
ἦτις, ἔωσοῦ ὁ τάφος σκεπασθῆ ἀπὸ τὸ χῶμα,
μᾶς πλανᾷ, ἐνῶ μᾶς δείχνει ψευδῆ χάριν, ψευδὲς χρῶμα.
Αἴγλη τῆς ψυχῆς εἶν' αὕτη εἰς τὸ τέρας τοῦ σταδίου,
εἶν' ἀστὴρ περιευγάζων τὰ ἐρείπια τοῦ βίου,
ἐκπνευσάντων αἰσθημάτων ζώπυρον τὸ τελευταῖον,
σπινθῆρ — ἴσως ἀπὸ φλόγαν οὐρανίαν ἀπορροῶν,—
δοσις τὸν νεκρὸν φωτίζει, ἀλλὰ δὲν θερμαίνει πλέον.*

Τελείωσε ὁ παλιὸς ἀξιωματικός, χαμογέλασε καί :

—Φίλη μου, εἶπε, μπορεῖς νὰ μοῦ εἰπῆς ποιά ἐντύπωση σοῦ ἔκαναν αὐτοὶ οἱ στίχοι, ποὺ τοὺς ἄκουσες τώρα ἐδῶ στὸ 'Ιερὸν Περιβάλλον;

—Ποιά ἐντύπωση, Φίλε μου; Ἡ ρητορεία τους, ποὺ σήμερα τὴν επικρίνουν, ἐμὲ ἀκόμα μὲ γοητεύει. Οἱ ἐκφραστικοὶ τοὺς τρόποι σταλάζουν στὴν ἑλληνικὴ ψυχὴ μελαγχολία. Ἡ μελαγχολία ὅμως αὐτὴ, ἐπειδὴ ἴσως ἡ τωρινὴ μας ἔθνικὴ πραγματικότητα λάμπει, ἀμέσως ἀλλάζει καὶ γίνεται στὴν ψυχὴ χαρά..

—Θέλεις λοιπὸν ν' ἀπαγγείλω ὅλους τοὺς στίχους, ποὺ ἀπάγγειλε ἡ φίλη μας;

—Ναί! Καὶ πολὺ!

*Τῶν μεγάλων ἀνδρῶν, μῆτερ, κλεινὴ χώρα τῶν ἀνδρείων!
ἀπὸ τῶν βουνῶν τὰ ἄντρα ἤσο μέχρι τῶν πεδίων
προμαχῶν ἐλευθερίας εἶτε δόξης μασσωλεῖον!
Νεκροθήκη ἡμιθέων! Αὕτη ἡ κατάστασις σου;
Ταῦτα λείψανα τὰ μόνα ἐκ τῆς ἄλλοτε ζωῆς σου;
Πρόσελθε, δειλὲ σὺ δοῦλε, τῶν ἀλύσεών σου φίλε,
καὶ εἰπὲ δὲν εἶναι ἐκεῖναι αἱ ἀρχαῖαι Θερμοπούλαι;
Καὶ τὸ κνανοῦν δὲ ὕδωρ τὸ τὴν γῆν σου πέριξ πληττον
γόνε χαῦνε, προπατόρων αὐτιονόμων, ἀνικῆτων,
λέγε τις ἢ παραλία, τις ὁ σκόπελος ἐκεῖνος;
Εἶν' ἢ θάλασσα, ὁ βράχος, ὁ λιμὴν τῆς Σαλαμίνας!
'Ἐγερθῆτε! ἐγερθῆτε! ἀναντήσατε γενναίως
τὴν γῆν ταύτην, τῆς ὁποίας εἶναι ἄφθαρτον τὸ κλίος·
εἰς τὴν τέφραν τῶν προγόνων εὖρετέ τινας σπινθήρας
καὶ ἀνάπατ' εἰς τὰ στήθη ἐνθουσιασμοῦ κρατήρας·
ὁ φιλόπατρις ἄς πέση εἰς τὴν μάχην τῶν αἱμάτων,
ὄνομα θὰ ἀποκλήση φοβερόν, ὡς τ' ὄνομά των,
αἰωνίως τῶν τυράννων τὰς ψυχὰς κατασπαράττων..*

(Μετάφραση Αἰκατερίνης Κ. Δοσίου)

—Λευκὴ μου, δὲν καλοβλέπω, νοιώθω ὅμως τὸ πρόσωπό σου γελαστό. Στὸ δεῦτερο αὐτὸ μέρος τῶν στίχων προβάλλε-

ται έντονα ή μορφή τοῦ ποιητῆ. Κι ὁ ποιητῆς τοῦ Δὸν Ζουάν ἦταν μεγάλος πρωτοπόρος τοῦ Ρομαντισμοῦ. Κι οἱ ρομαντικοὶ ποιητῆς καὶ καλλιτέχνες χρησιμοποιοῦσαν, σὰν ἐκφραστικά μέσα, λεπτὴ φαντασία, ὑπερβολικὴ συναισθηματικότητα κι ὄχι λίγη μυστικοπάθεια. Καὶ διάλεγαν θέματα γιὰ τὴν ποίησή τους γιὰ τὸν χρωστήρα καὶ τὴ σμίλη ἀπὸ παλιὺς θρύλους καὶ παραδόσεις, σχετικὸς μὲ τὴν θρησκεία, τὴν Πατρίδα καὶ τὴ Λευτεριά κι ἀπὸ πράξεις καὶ κατορθώματα ὑψηλὰ ἀτόμων καὶ ομάδων. Διάλεγαν ἐπίσης θέματα κι ἀπὸ τὶς ὁμορφιὲς τῆς φύσης καὶ τὶς ἐκδηλώσεις αὐτῆς. Αὐτοὺς τοὺς αὐστηροὺς κι ὄλο πατριωτικὸ παλμὸ στίχους τοῦ Μπαίρον — παρακίνηση ἐπιτακτικὴ, ἀλλὰ καὶ συμβουλὴ στοργικὴ, πρὸς τοὺς σκλάβους Προγόνους μας, ποὺ τοὺς εἶχε γνωρίσει στὰ δεσμά τους,— ὅταν τοὺς ἀκούη καὶ σήμερα Ἕλληνας, ποὺ ζῆ ἑλεύτερος, ταραῖζεται, ἀλλὰ καὶ χαίρεται..

—Σωστά! Φίλε μου, σωστά!

—Θυμᾶσαι, συζητώντας τότε στὸ φιλικὸ σαλόνι, δεχτήκαμε ὅλοι πὼς ὁ ποιητῆς ὑποβάλλει στὰ ἔργα του ἀνώτερα συναισθήματα καὶ σὲ πολλὰ δίνει θέση ἐξαιρετικὴ στὴν ἀγάπη πρὸς τὴ Λευτεριά καὶ πρὸς τὴν Πατρίδα..

—Θυμᾶμαι, Κωστή μου. Θυμᾶμαι καὶ τὸ ἄλλο, πὼς στὸ τέλος ξαναμίλησες ἐσὺ καὶ πρόστεσες κάτι, ποὺ κανεὶς ἀπὸ μᾶς τοὺς ἄλλους δὲν τῶξερε..

—Δὲ θέλω νὰ κουραστῆς, θὰ τὸ εἶπῶ ἐγώ: Αὐτό, ἡ τόση συγκίνηση τοῦ Μπαίρον ἀπ' τὶς ἐκδηλώσεις τῆς ἀγάπης πρὸς τὴ Λευτεριά καὶ τὴν Πατρίδα, μαρτυρεῖ πὼς καὶ στὸν ἴδιο τὸν ποιητῆ καὶ σ' ἄλλους ἐξέχοντας Ρομαντικοὺς εἶχεν ἐπιδράσει πολὺ ἡ σπουδὴ τῶν Γραμμάτων, τῆς Τέχνης, τῆς Ἱστορίας καὶ τοῦ βίου τῶν Ἀρχαίων Ἑλλήνων. Θ' ἀπλωθῶ τώρα λίγο: Ξέρομε πὼς τὸ Ἑλληνικὸ Πνεῦμα, αὐτὸ κυρίως ἐτοίμασε τὴν Ἱταλικὴ Ἀναγέννηση. Τότε, ἡ σπουδὴ ἐξαφνα ἀπ' τὰ ἑλληνικὰ κείμενα, μόνον τῶν ἱστορικῶν ἐπιγραμμάτων, ὅπως τό:

ᾠ ξεῖν' ἀγγέλλειν Λακεδαιμονίοις

ὅτι τῆδε κείμεθα, τοῖς κείνων ρήμασι

πειθόμενοι..

κατέπληττε τοὺς ἀνθρώπους, ποὺ μόλις εἶχαν βγῆ ἀπ' τὸ Με-

σαίωνα.. Τὰ ἐπιγράμματα αὐτοῦ τοῦ εἶδους, ὅπως εἶναι γνωστό, μαρτυροῦν τὴν ἀνώτερη ἠθικὴ καὶ πολιτικὴ ἀγωγή τοῦ ἀτόμου καὶ τῆς ομάδας καὶ τὴν ψυχικὴ καλλιέργεια, ποὺ ὀδηγοῦν ἀθόρμητα τὸ ἄτομο καὶ τὴν ομάδα σὲ θυσία, γιὰ τὴν ὑπεράσπιση τῶν θεσμῶν τους, τῆς λευτεριᾶς τους καὶ τῆς Πατρίδας τους..

—Πρόστεσες καὶ νέα στοιχεῖα..

—Ἡ συστηματικὴ σπουδὴ τῶν ἑλληνικῶν κειμένων, ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 18ου αἰῶνα στὴ Δύση, ἔδωκε στὸ ἰδεολογικὸ μέρος τοῦ Ρομαντισμοῦ ἀνώτερο περιεχόμενο. Γι' αὐτὸ βλέπομε τὰ πιδὼ ζωηρὰ στοιχεῖα τοῦ Ρομαντισμοῦ ν' ἀντιδροῦν ἔντονα, μετὰ τὸ 1815, στὴν ἀνελεύθερη καὶ ἀπάνθρωπη τακτικὴ τοῦ τότε θριαμβευτῆ Δεσποτισμοῦ. Κι ὁ θριαμβευτῆς Δεσποτισμὸς τότε, μέσα στὸ καταστατικὸ τῆς περιφημῆς «Ἰερᾶς Συμμαχίας», εἶχε ἀσφαλίσει, ὄχι μόνον τὴν ἐξουσία τοῦ Σουλτάνου, ἀλλὰ καὶ τὸ «Δίκαιον τῆς ὑπάρξεως τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας».

—Χαίρομαι, ποὺ σ' ἀκούω..

—Εἶσαι πάντα καλὴ, Λευκὴ μου. Πές μου ὅμως, τώρα ποὺ ξανάκουσες τοὺς στίχους τοῦ Μπαῖρον καὶ μάλιστα σ' αὐτὸν ἐδῶ τὸν Ἰερὸ Χῶρο, μήπως πρόσεξες τίποτε τὸ ἰδιαιτερο σ' αὐτούς; Σὰ νὰ χαμογελάς.

—Πρόσεξα, ναί, φίλε μου, κι ἤθελα νὰ σὲ ρωτήσω. Στους «στοργικούς» στίχους τοῦ ποιητῆ μαντεύει κανεὶς κάποιο δισταγμό, κάτι σὰν ἀμφιβολία, γιὰ τὸ ἂν θὰ ἦταν δυνατὸ οἱ συμβουλές του νὰ ξεσηκώσουν τοὺς σκλάβους Ἕλληνες, ἐναντίον τοῦ Τυράννου, τουλάχιστο σύντομα..

—Ναί! Ὁ Μιλόρδος γνώριζε πὼς οἱ σκλάβοι ἤθελαν νὰ λευτερωθοῦν καὶ πὼς εἶχαν ὡς τότε ἀρκετὲς φορὲς ξεσηκωθῆ καὶ μαρτυρήσει. Γνώριζε ἀκόμα πὼς ὁ Δεσποτισμὸς, βοηθώντας τὸν Σουλτάνο, εἶχε κάμει τὴν σκλαβιά ὄγκο βαρὺ καὶ ἀσάλευτο.. Αὐτὸς δὲν ἤθελε τὴν ἐκτυφλωτικὴ λάμψη μιᾶς θεαματικῆς ἐπανάστασης, μ' ἀνώφελες θυσίες.. Ἐδῶ ἦταν ὁ δισταγμὸς του. Θεωροῦσε βέβαιο τὸ ξεσκλάβωμα τῶν Ἑλλήνων. Τὸ λέγω αὐτό, γιὰ τὴν Δύση, ἀλλὰ, «Ἐψηλὰ Πρόσωπα», Ἠγεμόνες καὶ Πολιτικοὶ Ἄντρες, ἂν ποτε συνέβαινε νὰ σκεπτοῦν αὐτὸν τὸν Λαό, μόρφαζαν μὲ περιφρόνηση. Ἐνας δὲ

ἀπ' τοὺς πολιτικούς, «κορυφαῖος τοῦ Δεσποτισμοῦ», ὁ Μέττερνιχ, ποιοὺς ἄλλος, σ' ἓνα του ὑπόμνημα, πού ὑπέβαλε τὸ 1821 — εἶχε ἀρχίσει ἡ Ἱερὴ Ἐπανάσταση — στὸ Συνέδριο τῶν Ἀντιπροσώπων τῆς Ἱερῆς Συμμαχίας, στὸ Λάιμπαχ, ἀρνιόταν πὼς ὁ Ξεσηκωμὸς τῶν Ἑλλήνων ἀποτελοῦσε πραγματικὴ, ἐθνικὴ ἐξέγερση. Καὶ τελείωνε μὲ τοῦτο :

«Τὸ Ἑλληνικὸν Ἔθνος ἐξέπεσε, κατὰ τοὺς τελευταίους αἰῶνας εἰς τὰς ἐσχάτας βαθμίδας τῆς ἐθνικῆς ὑποτάσεως».

—Γιὰ τοὺς σκλάβους Ἕλληνες αὐτὰ τὰ λόγια ; Κι οἱ ἠγεμόνες, πού τὰ δέχτηκαν, ἦταν ἄνθρωποι πολιτισμένοι ;

—Πολιτισμένοι ἢ μή, Λευκὴ μου, Αὐτοὶ κι ὁ Σουλτᾶνος μαζί, κρατοῦσαν στὴν ἐξουσία τους λαοὺς ὀλόκληρους. Κι ἅμα ἓνας ἀπ' τοὺς λαοὺς αὐτοὺς δοκίμαζε νὰ σπάσῃ τὰ δεσμά του, πότιζε τὴ γῆ μὲ τὸ αἷμα του..

—Τὶ κρίμα !

—Ναί, ἀλλὰ ὑπῆρχαν στὸν Κόσμο τότε κι ἄλλοι ἄνθρωποι, ἑκατομῦρια ὀλόκληρα, πού συμπαθοῦσαν τοὺς σκλάβους κι ὠνειρεύονταν ἓνα νέο κόσμο, κόσμο ἐλεύθερο κι ἀγαπημένο.

Σὲ κούρασα, Φίλη μου..

—Καθόλου !

—..Τὸν Μάρτη τοῦ 1821 ὁ Μπαΐρον βρισκόταν ἀκόμα στὴ Βενετία. Ἐγραφε τὴν τραγωδίαν : «Μαρίνος Φαλιέρος, Δόγης τῆς Βενετίας». Τὶς τελευταῖες μέρες τοῦ Μάρτη, τότε ἔφτασαν στὴν Πολιτεία τῶν Δόγιδων τ' ἀγγέλματα, γιὰ τὸν γενικὸ ξεσηκωμὸ τῶν σκλάβων Ἑλλήνων, γιὰ τὶς φονικὰ συγκρούσεις τους μὲ τοὺς Τούρκους καὶ γιὰ τὰ πρῶτα τους ἥρωικὰ κατορθώματα. Μετὰ δυὸ μέρες μαθεύτηκε ἐκεῖ καὶ κάτι ἄλλο, πὼς οἱ Ἐπαναστάτες ἔστειλαν σ' ὄλη τὴ Δύση τὸ μήνυμα ;

ΛΕΥΤΕΡΙΑ Ἡ ΘΑΝΑΤΟΣ !

—ὦ ! πόσο θὰ χάρηκε ὁ ποιητής !

—Ναί, ὁ ξεσηκωμὸς τῶν «δειλῶν δούλων» τὸν ἐνθουσίασε, ἀλλὰ καὶ τὸν ξάφνισε. Αὐτός, ὅπως πρὶν ἀνέφερες, δὲν περιμενε παρόμοιο τόλμημα, τουλάχιστο τόσο γρήγορα. Κι ὅπως πιστεύω, ἢ σκέψη : «Μήπως λοιπὸν δὲν ἔκρινα, ὅπως ἔπρεπε, τὴν ψυχὴ καὶ τὸ φρόνημα τῶν τότε σκλάβων ;» θὰ τὸν πίκρανε.

Στὸ μεταξύ, ἡ ἔνταση, πού ἐπῆρε ὁ ἀγῶνας τῶν ἐπανα-

στατῶν, μὲ πράξεις ἀφάνταστα ἥρωικὲς ἀπὸ τὸ ἕνα μέρος καὶ μὲ θυσίαι καὶ φοβερὲς καταστροφὲς ἀπὸ τὸ ἄλλο, ἡ δημιουργία — γεγονὸς καταπληκτικὸ — τοῦ Νεώτερου Ἑλληνικοῦ Κράτους καὶ ἡ — σὰν ἐνθουσιώδης ἀντίλαλος — δημιουργία στὸ Λονδίνο, στὸ Παρίσι καὶ ἄλλοι κομιτάτων, ποὺ φρόντιζαν νὰ στέλνουν στὴν ἀγωνιζομένην Ἑλλάδα ἐθελοντὲς, πολεμοφόδια, φάρμακα, τρόφιμα καὶ νὰ ἐξαγοράζουν αἰχμάλωτα γυναικόπαιδα, συγκλονίζουν τὸν Μπαΐρον. Χαμογελᾷ, μαθαίνοντας γιὰ τὴν νευρικότητα τῶν ἀνθρώπων τῆς «Ἱερᾶς Συμμαχίας». Καὶ νοιώθει μεγάλη χαρὰ, ὅταν τὸν πληροφοροῦν, κάθε τόσο, πὼς οἱ ρομαντικοὶ ποιητὲς καὶ καλλιτέχνες, παίρνοντας θέματα γιὰ τὰ ἔργα τους, ἀπὸ τὰ θρυλικά κατορθώματα τῶν Ἑλλήνων, σημειώνουν παντοῦ λαμπρὲς ἐπιτυχίες.

Σιγὰ - σιγὰ τὸ μεγάλο καὶ παγκόσμιο γεγονός, ὃ Ἄγώνας τῆς ἀναστημένης Ἑλλάδας, κυριαρχεῖ στὴ σκέψη τοῦ πρωτοπόρου τοῦ ρομαντισμοῦ: «Ἡ λευτεριά γύρισε στὴν παλιά της Πατρίδα. Πρέπει ὅμως νὰ μείνῃ ἐκεῖ. Καὶ γιὰ νὰ γίνῃ αὐτό, εἶναι ἀνάγκη νὰ βοηθήσουν ὅλοι οἱ φιλελεύθεροι ἄνθρωποι τῆς Δύσης». Ἀποφασίζει λοιπὸν νὰ βοηθήσῃ καὶ αὐτὸς τοὺς Ἕλληνας. Καὶ νὰ τοὺς βοηθήσῃ προσωπικά, κατεβαίνοντας τώρα ὄχι στὴν «νεκρὰν καὶ κρύαν Ἑλλάδα», ἀλλὰ στὴν ἀναστημένη, καταπληγωμένη καὶ ἥρωική..

—Καὶ πάλι ὁμορφα, ὅσα εἶπες!

Ὁ καπετάνιος χαμογέλασε καὶ τὴν ἴδια στιγμή σήκωσε τὸ κεφάλι — ὅπως καὶ ἡ γυναίκα του — πρὸς τὶς κορυφὲς τῶν δέντρων. Κοίταξε μὲ θαυμασμὸ καὶ ὕστερα:

—Ἦταν ἐξαισία ἀναλαμπὴ τῆς Δύσης, Λευκή, ποὺ πρόβαλε φωτεινὴ, τὴν μισοσκότεινη φύση.. Μένει ἀκόμα τὸ γλυκὸ πορτοκαλὶ χρῶμα..

Συνεχίζω: Γιὰ τὸ φτάσιμο ἐδῶ τοῦ Μεγάλου Ξένου ἀναφέρει ἀρκετὰ ὁ Σολωμός. Γιὰ τὴν βοήθεια ὅμως, ποὺ πρόσφερε, μᾶς μιλεῖ αὐτὴ ἡ ἐπιγραφή τοῦ μνημείου, ποὺ τώρα δὲν καλοφαίνεται:

ΒΡΕΤΤΑΝΙΗΣ ΟΜΟΤΙΜΟΝ ΑΘΡΕΙ ΣΤΑΣ ΞΕΙΝΕ ΒΥΡΩΝΑ
ΟΝ ΠΕΡΙ ΚΥΡΙ ΦΙΛΕΥΝ ΜΝΗΜΟΣΥΝΗΣ ΘΥΓΑΤΡΕΣ
ΤΩΝ Δ ΒΥΕΡΓΕΣΙΩΝ ΜΝΗΣΤΙΝ ΣΩΙΖΟΝΤΕΣ ΑΓΗΡΩ
ΕΛΛΗΝΕΣ

ΣΤΗΣΑΝ ΛΑΪΝΟΝ ΕΞ ΕΡΑΝΟΥ ΕΥΤΕ ΓΑΡ ΕΛΛΑΣ
ΕΓΕΙΡΕΤ ΕΛΕΥΘΕΡΙΗΣ
ΕΝ ΑΕΘΛΩ ΗΛΥΘΕ ΘΑΛΠΩΡΗ ΧΑΡΜΑ ΤΕ ΜΑΡΜΑΜΕ-
ΝΟΙΣ. *

Ἦρθε στὴν Ἑλλάδα τότε ὁ Ξένος, σὰν θ α λ π ω ρ ῆ και χ ά ρ μ α. Ἦ λέξη θαλπωρὴ ἔχει τὴν ἔννοια τῆς παροχῆς ζεστασιᾶς, σὲ καιρὸ παγωνιάς, σ' ἀνθρώπους βασανισμένους. Ἔχει ἐπίσης καὶ τὴν ἔννοια τοῦ εὐχάριστου συναισθήματος, ποὺ φέρνει ἡ ζεστασιά. Μεταφορικὰ ἔχει τὴν ἔννοια τῆς βοήθειας σὲ περιστάσεις πολὺ δύσκολες, ἰδίως πολέμου καὶ κατατρεγμοῦ, ὅπως ἐκεῖνες ποὺ ἀντιμετώπισαν οἱ πρόγονοί μας, κατὰ τὸν Ξεσηκωμό. Ἔχει ἀκόμα ἐδῶ καὶ τὴν ἔννοια τῆς ἐμψύωσης καὶ τῆς παρηγοριᾶς. Τὸ εὐγενικὸ τέκνο τῆς Ἀγγλίας τὰ πρόσφερε αὐτὰ ὄλα στοὺς ἄξιους προγόνους μας, σ' ἐποχῆ, ποὺ οἱ ἄνθρωποι τῆς «Ἱερᾶς Συμμαχίας» εἶχαν καταδικάσει τὸν ἀγῶνα τους. Κι ἡ προσφορά του τοὺς ἔδωκε θάρρος κι ἐλπίδα καὶ χαρὰ.

Ἦ ἔννοια τῆς λέξης χ ά ρ μ α εἶναι χαρὰ, εὐφροσύνη.

Ἦ Κυρία τώρα δὲν εἶπε τίποτε, μόνο ἔσφιξε ζωηρὰ τὸ χέρι τοῦ ἀντρός της, δείχνοντας πῶς εἶναι συγκινημένη. Κι ἐκεῖνος, χαμογελώντας :

—Λευκὴ μου, εἶπε, ὅπως καὶ νᾶναι, σὲ κούρασα.

Ὁ Νότιος ἐτραγούδαγε στοῦ Μάρκου τὸ κιβούρι..

Γιὰ σήκω ἐπάνω, Μᾶρκο μου, καὶ μὴ βαρκοιμᾶσαι,

τὶ ὁ Βάλτος ἐπροσκύνησε κι ὄλο τὸ Ξηρομέρι..

Τὸ Μεσολόγγι ἀπόμεινε, δὲ θέλ' νὰ προσκυνήση.

Στιερίᾶς τὸ δέρον' ὁ Κιουταχῆς κι Ἄραφης τοῦ πελάγου..

* Παράφραση τοῦ κειμένου τῆς ἐπιγραφῆς :

Τὸν Βρετανὸν Εὐπατρίδη, τὸν Βύρωνα, στάσου, ξένη, καὶ κοίταζε, αὐτόν, ποὺ τὸν ἀγαποῦσαν οἱ θυγατέρες τῆς μνημοσύνης παραπολύ. Οἱ Ἑλληνες, ἐπειδὴ διατηροῦν αἰώνια τὴν ἀνάμνηση τῶν εὐεργεσιῶν του, ἔστησαν ἀπὸ ἔρανο ἄγαλμα μαρμάρينو. Γιατὶ (αὐτός), ὅταν ἡ Ἑλλάδα (μας) βασανίζοταν σκληρὰ στὸν ἀγῶνα γιὰ τὴν λευτεριά της, ἦρθε στοὺς μαχομένους Ἑλληνες, σὰν παρηγοριὰ καὶ πηγὴ χαρᾶς.

Οί έσπερινοί προσκυνητές βάδισαν άργά πρὸς τὰ δεξιά. Τὸ έλαφρὸ κατεβατὸ τοῦ ζυγοῦ, σαλεύοντας ψηλά τὰ κλαδιά, άφηνε μοσχοβολιές λουλουδιῶν. Κι όταν έξαφνα κοβόταν, εκείνοι άκουγαν καθαρὰ τὸν γκιώνη και τοὺς γρύλους, πὸν συντρόφευαν τὴ νύχτα. Κάποτε στάθηκαν. Πρόσεξε ἡ Κυρία κάτι και ρώτησε :

—Κωστή μου, αὐτὸ τὸ μνημεῖο δὲν εἶναι ὁ τάφος τοῦ Μπότσαρη ;

—Ναί, Φίλη μου. Θα εἶδες κι αὐτοῦ φωτογραφία. Ἔλα ν' άνεβοῦμε ἐπάνω.

Πάτησαν λίγα σκαλοπάτια και βρέθηκαν στὸν εὐρύχωρο έξώστη τοῦ μνημείου. Στὴ μέση αὐτοῦ τοῦ έξώστη βρίσκεται, ψηλὸς ὡς ἓνα μέτρο, ὁ τάφος τοῦ ήρωικοῦ Σουλιώτη. Πλησίασαν σ' αὐτὸν κι οἱ δύο. Ἡ Κυρία, λίγο ταραγμένη, άπλωσε τὸ χέρι στὴν μαρμάρινη πλάκα τοῦ τάφου και άγγιξε χαϊδευτὰ τὸ μαρμάρινο κορμάκι μιᾶς κόρης. Ἔμεινε άρκετὲς στιγμὲς σιωπηλὴ και ἔπειτα ψιθύρισε :

—Εἶναι τὸ ἔργο τοῦ Ντ' Ἄνζέρ, Κωστή μου ;

—Πιστὸ του αντίγραφο. Τὸ πρωτότυπο τὸ ἔχει κρατήσει τὸ Ἐθνολογικὸ Μουσείο, στὴν Ἀθήνα, χρόνια τώρα..

—Πῶς μοῦ διέφυγε αὐτὴ ἡ λεπτομέρεια ! Κι εἶναι ἔργο, ὅπως λένε, ὑπέροχο.

—Μοῦ διέφυγε κι ἐμέ, νὰ σοῦ μιλήσω γι' αὐτό, και νὰ σοῦ εἰπῶ τὴν ἱστορία του..

—Κι ἡ ἱστορία αὐτὴ ἔχει ἔνδιαφέρον ;

—Πολύ ! Ἡ μικρὴ αὐτὴ κόρη, πὸν παρασταίνει τὴν Ἑλλάδα, εἶναι σκυμμένη στὴν πλάκα και μ' ἓνα κοντύλι γράφει τὸ ὄνομα ΜΠΟΤΣΑΡΗΣ.

—Ἄ !

—Τότε — στὰ χρόνια τοῦ δικοῦ μας Ξεσηκωμοῦ — ζοῦσε στὸ Παρίσι, ἀνάμεσα σὲ τόσους καλλιτέχνες κι ὁ ρομαντικὸς γλύπτης Δαβίδ Ντ' Ἄνζέρ. Ὁ διαλεχτὸς εκείνος καλλιτέχνης βρέθηκε κάποιο ἀνοιξιάτικο πρωὶ μέσα στὸ κοιμητῆρι τοῦ Παρισιοῦ Π ἔ ρ Λ ἄ Σ α ί ζ, ὅπου τότε ἔθαβαν τοὺς νεκροὺς σπουδαίων προσώπων. Περπατώντας άργά κάτω ἀπὸ μιὰ δεν-

τροστοιχία, ξεχώρισε μιὰ μικρή κόρη, ἔξαιρετικά ὀμορφη, πού, σκυμμένη στὴν πλάκα ἑνὸς τάφου, καθάριζε, μὲ τὸ δεξὶ τῆς χέρι, ἀπὸ τὰ μούσκλια τὰ γράμματα τοῦ ὀνόματος τοῦ πεθαμένου.. Συγκινήθηκε. Ἡ εἰκόνα δὲν ἦταν τυχαία. Πλησίασε τὴ νέα, πὸ φαινόταν φτωχή, καὶ τὴν ρώτησε ποιά εἶναι καὶ ποῦ κατοικεῖ. Ἴσως ἀργότερα τοῦ χρειάζόταν γιὰ πρότυπο.

Διάβηκε ἀρκετὸς καιρὸς. Τώρα τὴν Δύση καὶ τὸν κόσμον ὅλο τοὺς ἀπασχολοῦσαν τὰ ἥρωικά κατορθώματα τῶν Ἑλλήνων ἐπαναστατῶν. Ποιητὲς καὶ καλλιτέχνες ζωντάνευαν σκηνὲς ἀπ' τὴν Ἐπανάσταση. Στὸ Παρίσι πολλοὶ — ἀμέτρητοι — μορφωμένοι κι ἄνθρωποι τοῦ Λαοῦ, περιμέναν ὀλοένα νέα ἀπὸ τὸν σκληρὸ ἀγώνα. Κάποτε ἔφταναν μαζί ἕνα ἀντραγάθημα καὶ μιὰ καταστροφή.. Ἔτσι, στὰ 1823, κάποια μέρα ἔφτασε τὸ νέο, γιὰ τὸ τόλμημα τοῦ Μάρκου ψηλὰ στὸ Καρπενήσι. Μαζὶ ὅμως ἔφτασε κι ἄλλο νέο, νέο θλιβερό, πὼς ὁ γενναῖος στρατηγὸς σκοτώθηκε, πολεμώντας. Στὸ δεύτερο νέο ἦταν μιὰ λεπτομέρεια: Τὸ λείψανο τοῦ Μπότσαρη τὸ πῆγαν οἱ θλιμμένοι σύντροφοι στὸ Μεσολόγγι, ὅπου ὁ Λαὸς τὸ κήδεψε, ὅπως οἱ ἀρχαῖοι κήδευαν τοὺς ἥρωες! Θλίψη ἔσφιξε τὶς ψυχὲς ἀμέτρητων ξένων, ἀλλὰ φίλων τῶν Ἑλλήνων..

Ὁ Ντ' Ἀνζέρ συγκινήθηκε τότε πολὺ. Ἔστειλε κι ἔφεραν στὸ ἐργαστήρι του τὴν κόρη τοῦ κοιμητηρίου. Κι ἄρχισε νὰ συνθέτῃ τὸ πρόπλασμα αὐτοῦ τοῦ ἔργου. Κάποτε τὸ τελείωσε, ἀλλὰ τότε, ἄλλες, πιὸ ἐπείγουσες ἀσχολίες, τὸν ἐμπόδισαν ν' ἀρχίσῃ ἀμέσως νὰ σμιλεῦῃ τὸ ἔργο στὸ μάρμαρο.

Τρία χρόνια διάβηκαν. Ὁ ἀγώνας τῶν Ἑλλήνων συνεχιζόταν μὲ πιὸ πολλὴ σκληρότητα. Τώρα κύρια ἐστία του εἶναι τὸ Μεσολόγγι. Αὐτὸ κρατοῦσε ὀλόγυρά του — σ' ἕνα μᾶλλον στενὸ χῶρο — τὶς στρατιᾶς Τούρκων κι' Ἀραπάδων καὶ τὶς ἔφθειρε. Καὶ θὰ τὶς ἐξώτωνε, ἀλλὰ ἡ πείνα κι οἱ ἀρρώστειες εἶχαν κάμει τὰ ἥρωικά του παλληκάρια σκέλεθρα.. Τὴ νύχτα τοῦ Λαζάρου τὸ Μεσολόγγι ἔπεσε, τυλιγμένο σὲ φλόγες.. Κλαῖς, Λευκή μου;

—Συνέχισε, Κωστή, σ' ἀκούω..

—Τὸ νέο ἔφτασε στὸ Παρίσι κάμποσες μέρες ἔπειτα, τὴ νύχτα, καὶ σκόρπισε τὴ θλίψη.. Ὁ Ντ' Ἀνζέρ, ἅμα τὸ ἔμαθε, ἄφησε τὸ κέντρο, ὅπου βρισκόταν, καὶ πῆγε στὸ ἐργαστήρι

του. Μόνο, πού δὲν ἔκλαιγε! Βρῆκε τὸ πρόπλασμα τοῦ ἔργου του κι ἐτοίμασε ὅ,τι χρειάζοταν — ἦταν μόνος,— γιὰ ν' ἀρχίσῃ ἐργασία σὲ μάρμαρο. Ἔργαζόταν πιά ὅταν ἔφτασε ἀπέξω μακρυνὴ βοή. Πρόσεξε. Ἡ βοή πλησίασε. Βγήκε καὶ ρώτησε. Τοῦ εἶπαν πὼς φοιτητὲς καὶ πολλοὶ ἄλλοι τραβοῦσαν πρὸς τὸ παλάτι, νὰ ζητήσουν ἀπὸ τὸν Βασιλιὰ Κάρλο νὰ βοηθήσῃ τοὺς Ἑλληνες ἐπαναστάτες. Ἐκλείσε ἀμέσως τὸ ἐργαστήρι κι ἔτρεξε στὴν διαδήλωση.

Ὁ Κάρλος, ὅταν τοῦ ἀνάφεραν πὼς ἡ διαδήλωση ἦταν εἰρηνικὴ καὶ πὼς εἶχεν ὄγκο ἀσυνήθιστο, βγήκε, μὲ τοὺς ὑποσιστές του, στὸν μεγάλου ἐξώστη τοῦ παλατιοῦ κι ὑποσχέθηκε στοὺς διαδηλωτὲς πὼς θὰ πράξῃ ὅ,τι τοῦ εἶναι δυνατόν, γιὰ νὰ λήξῃ τὸ μαρτύριο τοῦ ἡρωικοῦ, Ἑλληνικοῦ Λαοῦ!

—Εἶπε αὐτὸ ὁ ξένος ἡγεμόνας; Ὑποσχέθηκε βοήθεια πρὸς τὴν ἀγωνιζομένη καὶ σχεδὸν γονατισμένη Ἑλλάδα; Καημένο Μεσολόγγι!

—Πόσο σὲ χαίρομαι, Φίλη μου!

Λοιπόν, ἅμα διαλύθηκαν τὰ πλήθη, ὁ καλλιτέχνης γύρισε στὸ ἐργαστήρι του καὶ συνέχισε τὴν ἐργασία του. Θὰ τελείωνε τὸ ἔργο του καὶ θὰ τὸ ἔστελνε στὴν Ἑλλάδα, νὰ τὸ βάλουν ἐπάνω στὸν τάφο τοῦ Μπότσαρη, στὸ Μεσολόγγι. Γιὰ τὴν ὀριστικὴ ἀπελευθέρωση τῆς Ἑλλάδας δὲν ἀμφέβαλλε!

Προτοῦ κατεβοῦν ἀπ' τὸ μνημεῖο, στάθηκαν λίγο καὶ πρόσεξαν κάτω στὸν κῆπο. Τώρα ξεχώρισαν σχήματα ἀκαθόριστα καὶ σκοτεινοὺς ὄγκους.

Κατέβηκαν καὶ προχώρησαν λίγο. Ὁ καπετάνιος ξεχώρισε τὴν σκιά τοῦ ἐπιστάτη. Τὸν φώναξε. Κι ἅμα ἤρθε:

—Μποροῦμε ν' ἀνεβοῦμε στὴν ντάπια τοῦ Φραγκλίνου, γιὰ νὰ ἰδοῦμε λίγο τὴν ἐξοχή; ρώτησε.

—Μετὰ χαρᾶς σας! εἶπε ὁ ἄλλος. Ἐλάτε ἀπὸ δῶ.

Διάβηκαν δίπλα ἀπ' τὸ μνημεῖο τοῦ στρατηγοῦ Μακρῆ καὶ δεξιὰ ἀπ' τὸ μνημεῖο τῶν Πολωνῶν Φιλελλήνων κι ἀνέβηκαν στὴν ντάπια. Ἡ ὄραία ἐξοχὴ τοῦ Ἁΐ Θανασοῦ μόλις

ξεχωριζόταν. Ἡ λαλιά τοῦ γκιώνη ἔκανε ἐκεῖ πιὸ αἰσθητὴ τὴν ἡσυχία καὶ τὴν γαλήνη..

Ἡ Κυρία ἀνακάλυψε πῶς στὴν ντάπια ὑπῆρχε παλιό, βαρὺ κανόνι τοῦ 21, μὲ τὴν μπούκα γυρισμένη στὴν ἐξοχή. Ἐσκυψε συγκινημένη καὶ τὸ χაῖδεψε.

—Λευκή μου, ἄρχισε ὁ καπετάνιος, ἐκεῖ κάτω, στὰ ριζὰ τοῦ βουνοῦ — τώρα δὲ φαίνεται τίποτε,— ἐκεῖ εἶχαν οἱ δυὸ Πασάδες σιμὰ σιμὰ τὶς κατασκευώσεις τους, κατὰ τὴν πολιορκία. Κανένα κανόνι τοῦ φράχτη δὲν τὶς ἔφτανε. Τὰ μεγάλα ὅμως κανόνια τοῦ Μπραῖμη ἔρριχναν μπόμπες, πὺ διάβαιναν ἐπάνω ἀπὸ τὴν πολιτεία κι ἔπεφταν στὴ Λιμνοθάλασσα.

—Τί λές! Κωστή μου.

—Στὰ 1930, ἡ φαγάνα, πὺ ἄνοιγε τὴν διώρυγα τοῦ λιμανιοῦ, ὅταν ἔφτασε στὸ ὕψος τῆς Τρίτης γέφυρας, ἄρχισε νὰ ξεχώνη σωρὸ μπόμπες..

Ἄκου καὶ τὸ ἄλλο, Λευκή: Σ' αὐτὴ ἐδῶ τὴν ντάπια ἔβγαινε ταχτικὰ ἕνας ντόπιος, παλιὸς ναυτικὸς καὶ στὸν Κλεισμὸ ἄριστος πυροβολητῆς καὶ Στέντορας τῆς φρουρᾶς, ὁ Γουρνάρας, καὶ ξεστομίζε γιὰ τοὺς Πασάδες, πιὸ πολὺ δὲ γιὰ τὸν Μπραῖμη, πολὺ βαρειές βρισιές..

—Ἀλήθεια!

—Κάθε βράδι οἱ ἀραπάδες, ὅσοι ἦταν φρουρά, φώναζαν:

—«Ἀλέστα! Ἀλέστα!»

Αὐτὸ ἔμοιαζε μὲ κεῖνο πὺ λένε σήμερα οἱ φρουροὶ στρατιῶτες μας: «Φύλακες, γρηγορεῖτε!». Μόλις ὁ Γουρνάρας ἄκουγε «Ἀλέστα!», ἄρχιζε: «Ἀλέστα! Ἀλέστα! τὰ γένεια τοῦ Μπραῖμη . . . . τα! Γελᾶς, Λευκή μου. Ἦταν ἄγριοι οἱ πολεμιστὲς τότε καὶ καθόλου ἵπποτικοὶ πρὸς τοὺς ἀρχηγοὺς τῶν ἐχθρῶν..

—Μὰ δὲν εἶχαν κι ἄδικο, φίλε μου! Ἡ βρισιά πρόσβαλλε πολὺ τοὺς καλοὺς τρόπους, ἐκεῖνος ὅμως πὺ τὴν ξεστομίζε εἶχε, ὅπως νομίζω, ἕνα σωρὸ ἐλαφρυντικά. Ἡ ἥρωικὴ φρουρὰ τοῦ Φράχτη, πὺ τὴν ἀντιπροσώπευε ὁ Γουρνάρας, ὅταν ἔβριζε, κάθε τόσο σάρωνε τὶς ἐφόδους τῶν Πασάδων καὶ κρατοῦσε τὶς ὀρδές τους μακριά. Οἱ Πασάδες ὅμως κι ἰδιαίτερα ὁ Μπραῖμης, ὁ ἄδικος, ὁ ἀνελέητος καὶ σκληρόκαρδος, πὺ ἐξάπαντος θὰ εἶχε τὴν ἀξίωση νὰ σέβωνται οἱ

«Ελεύθεροι Πολιορκημένοι» τὸ πρόσωπό του, αὐτός, λέγω, στεροῦσε ὄλους, πολεμιστὲς κι ἄμαχους, ἀκόμα καὶ τὸ τρίμα τοῦ ψωμοῦ. Καὶ γινόταν αἰτία νὰ ρεῦουν ἀπ' τὴν πείνα ἡλικιωμένοι καὶ νέοι καὶ νὰ στεγνώνουν καὶ τῶν νηπίων ἀκόμα τὰ στόματα. Ἔκανε καὶ τὸ ἄλλο : ἔρριχνε ἐπάνω στὴν μαρτυρικὴ Πολιτεία ἀδιάκοπα μπόμπες, πού, ὅταν ἔσκαζαν, ἔκρυσαν μὲ τὸν κOURνιαχτὸ γκρεμίσματα καὶ σκοτωμένους.

—Λευκὴ μου, πολὺ μ' ἐνθουσίασαν, ὅσα εἶπες. Καὶ προσθέτω κι ἐγώ : Οἱ βρισιῆς τοῦ Γουρνάρα ἀνάγκαζαν τοὺς Πασάδες νὰ μετατοπίζουν κάθε τόσο πρὸς τὰ πάνω τὶς κατασκευάσεις τους. Ἐπειτα, ὑπῆρχαν ἀρβανῖτες, πού ἤξεραν ἢ μισοῖξεραν ἑλληνικά. Αὐτοί, ἀκούγοντας τὶς βρισιῆς τοῦ Γουρνάρα, τὶς ἔλεγαν σ' ἄλλους. Ἐνας τέτοιος ἀρβανίτης φώναξε μιὰ μέρα ἀπ' τὸ χανάκι του στοὺς ἀπέναντι Ἑλληνας φρουροὺς : «Μπρέ ! μπρέ ! τί ἔλεγε χτὲς αὐτὸ τὸ Γκουρνάρα, γιὰ τὸν Πασά ! Πῶ ! πῶ !».

Λογικὸ εἶναι νὰ πιστέψωμε, Φίλη μου, πὼς θὰ μάθαιναν κι οἱ ἀραπάδες τί φώναζε ὁ νέος Στέντορας ἀπ' αὐτὴ ἐδῶ τὴν Ντάπια. Κι ὅσο ἀφελεῖς καὶ νὰ ἦταν αὐτοὶ κι οἱ ἀρβανῖτες, θὰ ἔνοιωθαν πὼς οἱ πασάδες «δὲν εἶχαν τὴν δύναμη οὔτε τοῦ ὑβριστῆ τὸ στόμα νὰ κλείσουν». Αὐτὸ ὅμως δὲ θὰ «τόνωνε» καὶ τόσο τὸ ἠθικὸ τους.

Κατέβηκαν ἀπὸ τὴν Ντάπια, εὐχαρίστησαν τὸν ἐπιστάτη καὶ βγήκαν ἀπ' τὸν Κῆπο.

Ο ΚΥΡΙΟΣ ΜΕ ΤΟΥΣ ΦΑΙΟΥΣ ΚΡΟΤΑΦΟΥΣ

Οί επιβάτες ἔβγαιναν ἀπ' τὸ κέντρο στὸ πεζοδρόμιο, ἐνῶ ὁ ὑπάλληλος τοῦ πρακτορείου κινιόταν, μὲ τὸν κατάλογο στὸ χέρι, πρὸς τὸ λεωφορεῖο. Ἐκείνη τῆ στιγμή ἔφτασε κι ὁ τελευταῖος ἐπιβάτης, ἕνας μεσόκοπος, ἀλλὰ καλοδιατηρημένος κύριος, καὶ στάθηκε πέρα στὴν ἄκρη τοῦ πεζοδρομίου. Δυὸ κυρίες βιάστηκαν κι ἀνέβηκαν στ' ἀμάξι. Ὁ ὑπάλληλος φώναξε, ἢ μιὰ ὄμως ἀπ' αὐτές, ἡλικιωμένη, ἀλλὰ ὠραία ἀκόμα γυναίκα, γύρισε καὶ τοῦ χαμογέλασε, λέγοντας :

—Ξέρομε τίς θέσεις μας !

Κι οἱ δυὸ προχώρησαν καὶ κάθισαν δεξιά, στὴ δεύτερη σειρά.

Σέ λίγο ὁ ὑπάλληλος ἄρχισε νὰ φωνάζη ὀνόματα. Τὸ ἀνέβασμα κάθε ἐπιβάτη ἔσειε λίγο τ' ἀμάξι. Ἡ κυρία, ποὺ πρωτοανέβηκε, προσπαθώντας νὰ τακτοποιήσῃ τὰ πράματα τὰ δικά της καὶ τῆς φίλης της, ἄκουσε κάποια στιγμή τὸν ὑπάλληλο νὰ λέη :

—Νὰ περάσῃ ὁ κύριος Π.. Ὁ κύριος Π..

Δοκίμασε ὄχι μικρὴ ταραχὴ, συνῆρθε ὄμως ἀμέσως κι ἔρριξε πρὸς τὰ ἔξω ἐρευνητικὴ ματιά. Ὁ «τελευταῖος ἐπιβάτης» στεκόταν ἀκόμα στὴν ἄκρη τοῦ παιζοδρομίου καὶ κοίταζε μακριά, στὸ ἐπάνω μέρος τῆς λεωφόρου.

—Ὁ Νάσος ! νὰ τος ! εἶπε πνιχτὰ ἐκείνη.

Καὶ γυρίζοντας πρὸς τὴν ἄλλη κυρία :

—Ὁ Νάσος ! ξανᾶπε, ἀφήνοντάς την νὰ ἰδῆ. Πόσον καιρὸ ἔχω νὰ τὸν δῶ !

—Τὸν γνωρίζεις, Ἀγγελικὴ μου ; ρώτησε ἡ ἄλλη κυρία, ἀφοῦ πρόσεξε καλὰ τὸ πρόσωπο.

Ἡ κυρία Ἀγγελικὴ πέρασε δυὸ φορὲς τὸ μαντήλι της ἀπ' τὸ μέτωπό της, ἔπειτα ἔσκυψε καὶ ψιθύρισε :

—Είναι πατριώτης μου, Νίκη μου, και παιδικός μου φίλος.. Τὸν πῆραν τὰ χρόνια.. Ἔχει πιά «φαιούς κροτάφους», ἀλλὰ μένει ἀλύγιστος κι ἀγέραςτος..

Ὅλοι οἱ ἐπιβάτες ἀνέβηκαν στ' ἀμάξι και μόνον ὁ τελευταῖος ἔμενε ἀκόμα ἔξω. Ἦταν ἔτοιμος ὁ ὑπάλληλος νὰ ξαναφωνάξη, ἀλλ' ἔξαφνα ἔγινε κάτι· μιὰ ἀστραφτερὴ κούρσα φρενάρισε λίγο ἀπότομα, ἀκριβῶς μπρὸς στὸν Κύριο — τὸν «τελευταῖο ἐπιβάτη» — και κάποια κυρία, πατώντας στὸ πεζοδρόμιο, ἄπλωσε στὸν Κύριο τὸ λευκὸ πλαστικὸ της χέρι. Ἐκεῖνος τότε ἔσκυψε, ἑλαφρὰ κόκκινος, κι ἄφησε ἐπάνω σ' αὐτὸ ἄβρὸ φίλημα..

Τὴν «σκηνή» τὴν πρόσεξαν σχεδὸν ὄλοι οἱ ἐπιβάτες, πὶὸ πολὺ ὅμως οἱ δυὸ κυρίες. Ἡ δεύτερη κυρία πρόσεξε και τὴν ταραχὴ τῆς φίλης της, περίμενε δὲ ν' ἀκούσῃ ἀπ' αὐτὴ ποιά ἦταν ἢ ἀγνωστὴ. Ἡ κυρία Ἀγγελικὴ τραβήχτηκε λίγο ἀπ' τὸ παράθυρο και, ταραγμένη κι ὠχρή, ἔσκυψε στὴ φίλη της και :

—Ἐπρεπε νὰ τὸ φανταστῶ ποιὸν περίμενε ὁ Νάσος, εἶπε. Λένε, κι ἀποδείχτηκε πὼς εἶναι σωστό, πὼς ἅμα ἀνεβαίνει στὴν Ἀθήνα, δὲ φεύγει, ἀν δὲν τὴν δῆ.. Κι εἶδες, διατηρεῖ δροσιὰ και χάρη, πὸθ θὰ τὴ ζήλευαν και πολὺ νέες γυναῖκες.. Και τὸ χαμόγελό της ἐκφράζει πάντα εὐγενικιὰ διάθεση..

—Μὰ τὴν ξέρεις, Ἀγγελικὴ μου ; Εἶναι παλιά του γνωριμία ;

—Ἄν τὴν ξέρω ; Πατριώτισσά μου εἶναι κι αὐτή. Μένει ὅμως στὴν Ἀθήνα ἀπὸ χρόνια.. Ρωτᾶς τί τοῦ εἶναι ; Θὰ σοῦ εἰπῶ ἔπειτα.. Πρόσεξε μὲ τρόπο.. Πρόσεξε.. Κάτι τοῦ ἀναθέτει νὰ κάμῃ..

Πραγματικὰ ὁ Κύριος πῆρε τὸν χοντρὸ φάκελλο, πὸθ τοῦ ἔβαλε, μὲ λεπτὴ χάρη, ἢ ἄλλη, στὸ χέρι κι ἀδιαφορώντας γιὰ τὴν περιέργεια τῶν ἐπιβατῶν, ἀκόμα και γιὰ τὴ βουβὴ διαμαρτυρία τοῦ ὁδηγοῦ, τὸν ἔκρυψε στὴν τσέπη του. Ἡ κυρία ὅμως ἐπέμενε· τοῦ ἔβαλε στὸ χέρι κι ἄλλο φάκελλο και σκύβοντας τοῦ ψιθύρισε πάλι κάτι. Ἐπειτα τοῦ ξανάδωσε τὸ χέρι, τοῦ εἶπε «καλὸ ταξίδι» και τὸν ἔσπρωξε ἑλαφρὰ ν' ἀνέβῃ στὸ ἀμάξι. Και δὲν ἔφυγε, ἀλλὰ περίμενε. Κι ὅταν τὸ λεωφορεῖο κίνησε, ἀποχαιρέτισε ἀρκετὲς φορὲς μὲ τὸ γαντοφορεμένο χεράκι..

Ὁ κύριος κάθισε πολὺ πίσω ἀπὸ τὶς δυὸ φίλες.

Τὸ ἀμάξι ἔτρεχε ἀσυγκράτητο.. Ἐτρεχε πρὸς τὴν ἡλιό-
χαρη πρασινάδα, πρὸς τὴ γλαυκὴ παραλία, πρὸς τὸν ἀνοιχτό,
ἀπέραντο ὀρίζοντα...

Ἡ κυρία Ἀγγελικὴ ἔμεινε συγκεντρωμένη στὸν ἑαυτὸ
της. Ἐπειτα γύρισε καὶ κοίταξε προφυλαχτικὰ τὴ σειρά, ὅπου
καθόταν ὁ κύριος. Τέλος πρόσεξε πλάγι τὴ φίλη της καὶ τὴ
ρώτησε :

—Νίκη μου, δὲν πιστεύω νὰ μᾶς εἶδε οὔτε ὁ Νάσος οὔτε
Ἐκείνη..

—Ἐτσι νομίζω κι ἐγώ, Ἀγγελικὴ μου, εἶπε ἡ ἄλλη.

—Κι ὅμως, θέλω, δὲ θέλω, μόλις σταθμεύσουμε κάπου
καὶ κατεβοῦμε, θὰ τοῦ μιλήσω τοῦ Νάσου..

Κι ἐπειδὴ ἡ ἄλλη σιγοῦσε :

—Ἀλήθεια, εἶπε, μ' ἐρώτησες πρὶν, ἂν ἡ κυρία εἶναι τοῦ
Νάσου παλιὰ γνωριμία., Παλιά; Πολὺ παλιὰ μάλιστα.. Σὰν
ὄνειρο τὸ θυμᾶμαι.. Μαζευόμαστε μικρὰ παιδιὰ ἐφτά, ὀχτῶ
χρόνων στὴν ἀκροθαλασσιὰ καὶ μπαίναμε στίς γαίτες καὶ τὰ
πρυάρια.. Φώναζαν οἱ ψαράδες, ὄχι γιὰ τὰ πρυάρια καὶ τὰ
μονόξυλα, ἀλλὰ μὴν πάθωμε τίποτε. Νᾶβλεpes τὸ Νάσο, χαρι-
τωμένο παιδί ὀχτῶ, ἐννιά χρόνων, ξυπόλυτο, μέσα σὲ μιὰ
γαῖτα, νὰ σπρώγῃ μ' ἓνα χοντρὸ καλάμι στ' ἄβαθα νερά, νὰ
λυγίξῃ τὸ κορμάκι του καί, γυρίζοντας, ἐνῶ τὸ πλεούμενο
προχωροῦσε, νὰ κοιτάξῃ μὲ χαμόγελο τὴ Λίζα — αὐτὸ εἶναι
τ' ὄνομά της — ποὺ καθόταν ἐπάνω σὲ στρωσιδί, στὸ πίσω
μέρος.. Κι ἐκείνη τοῦ χαμογελοῦσε γλυκά.. Φώναζε τὸ δου-
λάκι της: «Λιζούλα, μὴν πάτε μακριά!».

—Κι ἅμα μεγάλωσαν, Ἀγγελικὴ μου;

—Ἄμα μεγάλωσαν ἐκείνη ἔγινε πραγματικὴ καλλονὴ —
τὸ δείχνει καὶ τώρα ἀκόμα — κι ἐκείνος λεβεντόπαιδο..

—Κι ἡ ἀγάπη τους;

—Γιὰ κείνη ἔγινε ἀπλὴ συμπάθεια..

—Ἀλήθεια; Τὸν κράτησε σ' ἀπόσταση;

—Σ' ἀπόσταση ὄχι, τοῦ ἔδωκε ὅμως νὰ νοιώσῃ πὼς εἶχε
σκοπὸ «νὰ σεβαστῇ τὴν τάξη της», παλιὸ τζάκι, βλέπεις.

Κι ὅμως ὁ Νάσος καὶ σπουδὲς στὰ νομικὰ εἶχε τελειώσει

καὶ μοναχογιὸς ἦταν κι ἡ περιουσία τῶν γονέων του ἦταν ἀξιόλογη..

—Κι οἱ συγγενεῖς της;

—Ἐδῶ εἶναι τὸ περίεργο, τὴν παρακινούσαν νὰ πάρη τὸ νέο.. Ἄλλοι δὲ νέοι, ἀκόμα καὶ τῆς «τάξης» της, σὰν νὰ τοὺς ἔκανε ἐντόπωση ὁ τρόπος της, ἀπέφυγαν νὰ τὴ ζητήσουν..

—Κι ἀπόμεινε;

—Ὅχι δά, παντρεύτηκε..

—Ἄμα ἔγινε ἡ μετάθεσή μου ἀπὸ τὰ Γιάννενα στὸ Μεσολόγγι, ὅπου ὑπηρετοῦσε ὁ ἄντρας μου, οὔτε τὴν κυρία εἶδα οὔτε τὸν κύριο.. Καὶ σύ, Ἀγγελικὴ μου, τότε εἶχες γυρίσει στὸ Μεσολόγγι., Μᾶς τοποθέτησαν καὶ τὶς δυὸ στὸ ἴδιο σχολεῖο.. Τὸ θυμᾶσαι;

—Ὅλα τὰ θυμᾶμαι, Νίκη μου, ὅλα! Δὲν τὴν εἶδες τὴν Κυρία, γιατί εἶχε φύγει δυὸ χρόνια πρὶν, γιὰ τὴν Ἀθήνα. Ἐκεῖ, συγγενεῖς της τῆς προξένεψαν καὶ πῆρε σύζυγο Ἀθηναῖο, μ' ὄνομα παλιό, πιὸ ἡλικιωμένο ἀπ' αὐτὴ καὶ πολὺ πιὸ κοσμικό.. Θὰ μὲ ρωτήσης γιὰ τὸν Νάσο: λυπήθηκε ὁ καημένος, ὅπως μοῦ ἔλεγαν. Καὶ τὸν ἄλλο χρόνο δέχτηκε θέση Πρωτοδίκου κι ἔφυγε γιὰ τὴ Σύρα.. Ἀργότερα ἄφησε τὴ θέση καὶ ξαναγύρισε στὴν πατρίδα.

—Κι ἡ κυρία βρῆκε τὴν εὐτυχία;

—Μᾶλλον ὄχι.. Ὁ σύζυγός της ἀποκαλύφτηκε αὐταρχικός καὶ χοντράνθρωπος.. Τὴν θεωροῦσε «ἐπαρχιακὸ τζάκι». Ἐπειτα ἀποκαλύφτηκαν κι ἄλλα.. Χαρτόπαιζε κάποτε ὡς τὸ πρῶι καὶ μὲ ὑποπτους τύπους καὶ τὴν παραμελοῦσε.. Μετὰ ἔλεγαν γιὰ ναρκωτικά..

—Τί λές, Ἀγγελικὴ μου! Καὶ περιουσία;

—Μεγάλη, ἀλλὰ καὶ χρέη πολλὰ. Ἐλεγε, ἀλήθεια ψέμμα-
τα, πὼς δὲν τὴν ἔμελε καὶ πολὺ, ἂν ὁ γάμος της φαινόταν ἀποτυχημένος, γιατί τὴν ἱκανοποιούσε ἡ σκέψη πὼς μ' αὐτὸν εἶχεν ἀνεβῆ πιὸ ψηλὰ στὴν τάξη της. Στὸ τέλος δὲν ἀπόφυγε τὸ διαζύγιο.

—Ὡστε τώρα εἶναι ἐλεύθερη, ὅπως ἐκεῖνος;

Ἡ ὄριμη κυρία κούνησε τὸ κεφάλι της καί:

—Μοῦ εἶπαν πὼς ὁ Νάσος πῆγε τότε στὴν Ἀθήνα καὶ τὴν ξαναζήτησε..

—Κι αὐτή;

—Αὐτὴ ξαναρνήθηκε, ἀπαντώντας: «Δὲ θέλω τώρα νὰ σὲ ταπεινώσω, ὄχι!».

—Στενοχώρια φέρνει αὐτὴ ἡ ἱστορία...

Τὸ λεωφορεῖο στάθηκε στὸ Ρίο. Ὁ κύριος Νάσος, μόλις εἶδε τὴν κυρία Ἀγγελικὴ, ἔτρεξε καὶ τὴν χαιρέτισε πρῶτος. Ἐκείνη ἔγινε κατακόκκινη. Κάθισαν στὸ κέντρο καὶ μίλησαν.

Εἴκοσι λεπτὰ ἀργότερα, ὅταν τὸ πορθμεῖο κίνησε, ἡ κυρία Ἀγγελικὴ βρῆκε τὴ φίλη της σὲ μιὰν ἄκρη τοῦ σαλονιοῦ.

—Ἐδῶ ἀποτραβήχτηκες, Νίκη μου εἶπε, χαρούμενη καὶ λυπημένη. Ἐγὼ ἔψαχνα νὰ σὲ βρῶ, γιὰ νὰ σὲ συστήσω στὸ Νάσο καὶ σὺ χάθηκες.. Αὐτὸς τώρα στέκεται ἔξω στὴν κουπάστῃ καὶ συζητᾷ μ' ἓνα δικαστικό.. Πόσο ἄλλαξε! Ἔχει κλειστὴ στὸν ἑαυτὸ του πολὺ.. Τὰ μάτια του ὅμως διατηροῦν πάντα τὴ ζωνηρὴ καὶ γλυκεῖά τους ἔκφραση..

Ἔφτασε τὸ πορθμεῖο στ' Ἀντίρριο. Τὰ λεωφορεῖα κύλησαν ἔξω, ξαναγέμισαν κόσμον κι ἔπιασαν τοὺς δημόσιους δρόμους. Οἱ δυὸ κυρίες σ' ὄλο τὸ διάστημα ἀπὸ κεῖ ὡς τὴν περιοχὴ τῆς Αἰτωλικῆς Πολιτείας μίλησαν γιὰ πολλὰ καὶ μόνον γιὰ τὰ δυὸ πρόσωπα δὲν εἶπαν λέξη. Φαίνονταν πὼς τὰ εἶχαν ξεχάσει. Κάποια στιγμή ἡ κυρία Ἀγγελικὴ, ἀφοῦ ἔσκυψε καὶ κοίταξε ἔξω, κατὰ τὴ δύση, γύρισε πρὸς τὴ φίλη της καί :

—Ἐπιμένεις, Νίκη μου, εἶπε, νὰ μείνης στὴν ξαδέρφη σου, στὸ Μεσολόγγι; Καλὰ. Τότε, ποῦ θὰ συναντηθοῦμε αὔριο; Ἐγὼ τ' ἀπόγεμα θὰ εὐκαιρέσω, γιὰτὶ τὸ πρωὶ θὰ μ' ἐπισκεφτοῦν δικοὶ μου..

—Τὸ ἀπόγεμα; Δὲν πειράζει. Κι ἐγὼ τὸ πρωὶ θὰ προσπαθῶ νὰ ἰδῶ καμμιά ἀπ' τὶς παλιές μου φίλες. Τὸ ἀπόγεμα πάλι θέλω νὰ πεταχτῶ ὡς τὸ κοιμητήρι, ὅπου ἀναπαύεται ἡ μακαρίτισσα ἡ μητέρα μου. Δὲ θὰ μείνω πολὺ στὸ Μεσολόγγι, γι' αὐτὸ θὰ τῆς κάνω αὔριο ἓνα τρισάγιο..

—Νὰ συναντηθοῦμε τότε στίς ἐξήμιση, στὸ μικρὸ κέντρο, ἔξω ἀπ' τὴν Πύλη.. Θὰ σὲ συνοδέψω στὸ κοιμητήρι..

Τὴ συζήτησή τους τὴν ἔκοψε ἡ χαρούμενη φωνὴ ἐνὸς μικροῦ κοριτσιοῦ :

—Κοιτάξτε κεί κάτω, ἔλεγε. Κοιτάξτε πῶς λάμπει ἡ Λιμνοθάλασσα! Νὰ καὶ τὸ Μεσολόγγι πέρα, στὸ βάθος..

Ἔοι προέσχαν πρὸς τὰ κεί καὶ χαμογελοῦσαν.

Τὴν ἄλλη μέρα τ' ἀπόγεμα, ἡ κυρία Ἀγγελικὴ βρῆκε τὴ φίλη της νὰ κάθεται στὴν ἄκρη τοῦ κέντρου, πρὸς τὰ μέσα, κάτω ἀπὸ μιὰ ἀνθισμένη ἰτιά.

—Φαίνεται, σὰ νὰ σοῦ συνέβηκε κάτι, τῆς εἶπε.

—Ἔλα κάθισε, νὰ σοῦ εἰπῶ, ἀπάντησε ἐκείνη. Δὲν εἶναι πολλὴ ὥρα, πὺν διάβηκε καὶ τράβηξε πρὸς τὸ κοιμητήρι σκεφτικὸς ὁ Κύριος..

—Ἀλήθεια, Νίκη;

—Ναί! Ναί!

—Ἄ, κι ἄλλη παραγγελία ἀπὸ τὴν κυρία Λίζα, ψιθύρισε ἡ κυρία Ἀγγελικὴ, λίγο ἀναποκοκκινισμένη..

—Αὐτὸ νὰ εἶναι;

—Ἐξάπαντος, φίλη μου. Τὸν εἶδα κι ἐγώ, κατὰ τὸ γιόμα. Κατέβαινε ἀπὸ τὸ παλιὸ σεράγι, πὺν βρίσκεται σιμὰ στὸν Ἅγιο Σπυρίδωνα, μὲ τὰ ψηλὰ δέντρα καὶ τοὺς πυκνοὺς κισσοὺς.. Ὅπως μοῦ εἶπαν, ἐκεῖ τώρα μένει μιὰ χήρα πολὺ ἡλικιωμένη, συγγενῆς τῆς «Κυρίας». Σ' αὐτὴ θὰ πῆγε ὁ Νάσος τὸν χοντρὸ φάκελλο, πὺν ἴσως θὰ εἶχε τίποτε τίτλους.. Ἐξησε κι αὐτὴ πένθη, ἔκλαψε.. Πᾶμε, Νίκη μου.. Καλύτερα νὰ πᾶμε..

—Κι ἂν γυρίζη ὁ Κύριος;

—Τί νὰ γίνη, ἄς μᾶς ἰδῆ.

Οἱ τελευταῖες πνοὲς τοῦ μαῖστρου ἀργοσάλευαν τὶς φυλλωσιῆς τῶν ψηλῶν εὐκάλυπτων, πὺν τὶς χρύσωνε ὁ γυρμένος ἥλιος. Πουλιὰ τιτίβιζαν ἔξω καὶ μέσα στὸ κοιμητήρι.

Οἱ δυὸ γυναῖκες μπῆκαν στὸ κοιμητήρι ἀπὸ τὴν πρώτη πύλη δεξιὰ. Γαλήνη βασίλευε ἐκεῖ μέσα. Προχώρησαν ἀργά, ἀνάμεσα ἀπὸ τοὺς ἀνθισμένους τάφους. Ἐξαφνα ἡ κυρία Νίκη στάθηκε καί:

—Πρόσεξε κεί, Ἀγγελικὴ μου, εἶπε. Ἐκεῖ ἀνάμεσα ἀπὸ τὰ κυπαρίσσια καὶ τὰ δεντρολίβανα..

—Μὰ ἐκεῖ εἶναι ὁ οἰκογενειακὸς τάφος τῆς κυρίας.. Ἄ, ὁ ἱερέας κάνει τρισάγιο.. Νὰ κι ὁ Νάσος, μὲ τὸ κεφάλι σκυμ-

μένο και τὸ καπέλλο στὸ χέρι.. Νοιώθεις τὴν εὐωδιὰ τοῦ λιβανιοῦ;

—Μὴ στενοχωριέσαι, Ἀγγελικὴ μου..

—Κοίταξέ τον! Αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος ὅ,τι ἀναλαβαίνει, τὸ ἐκτελεῖ μὲ προθυμία. Ἔκουσε πόσα ὀνόματα πεθαμένων και συγγενῶν ἀναφέρει ὁ ἱερέας. Ὅλα δῶ καταλήγουν. Μὴν ἀνησυχεῖς, φίλη μου· τὰ δάκρυα μ' ἀνακουφίζουν. Πρὶν ἀπ' τὸν πόλεμο, ὅταν ἡ κυρία «κατέβαινε» στὴν Πατρίδα, ἐρχόταν πρῶτα ἐδῶ.. Ἐκλαψε καὶ πένθισε δικούς της! Ἐρχόταν λοιπὸν ἐδῶ καὶ προτοῦ κἀνὴ τὸ τρισάγιο καθόταν στὸ βᾶθρο τοῦ μνημείου σιωπηλὴ, μὲ τὸ μαντῆλι στὸ χέρι.. Κι ὅταν λιγότευε τὸ φῶς φαίνόταν ὁ ἱερέας κι ἔψελνε τρισάγιο..

—Ἀγγελικὴ, τελείωσε ὁ παπᾶς, ψιθύρισε ζωηρὰ ἡ κυρία Νίκη.. Νά, κίνησε ὁ κύριος.. Κάμε πρὸς τὰ δῶ.. Νομίζω ὅτι δὲν πρέπει νὰ μᾶς δῆ..

—Γιὰ νὰ φεύγη ὁ Νάσος, Νίκη μου, θὰ πῆ πὼς ἔκαμε πρῶτα τρισάγιο στὸν οἰκογενειακό του τάφο.. Καλοὶ ἄνθρωποι οἱ μακαρίτες συγγενεῖς του.. Πόσο λυπημένος φαίνεται!. Δυὸ τρισάγια τὴν ἴδια ὥρα εἶναι δοκιμασία.. Ἄς προχωρήσωμε τώρα..

—Ἀγγελικὴ, ἀπὸ χτῆς ἤθελα νὰ σ' ἐρωτήσω κάτι..

—Σ' ἀκούω, Νίκη.

—Νὰ πλησιάσω ἀκόμα.. Μοῦ φαίνεται πὼς καὶ σὺ τὸν συμπαθοῦσες τὸν καλὸ αὐτὸ κύριο..

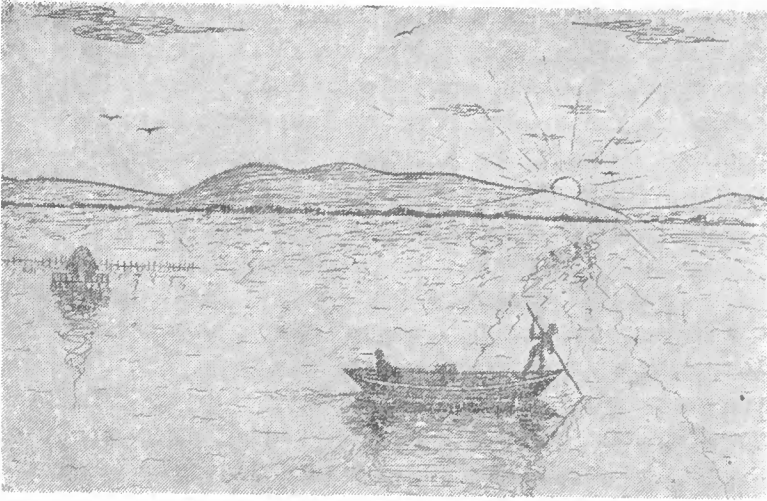
Δὲν ξαφνιάστηκε ἡ ἄλλη κυρία, ἀλλὰ σφόγγισε τὰ μάτια της, τὰ ξανασφόγγισε καί :

—Ναί, εἶναι σωστό, καλὴ μου φίλη! εἶπε μελαγχολικά. Τὸν συμπαθοῦσα. Χαιρόμουνα τὴ σεμνὴ λεβεντιά του καὶ τὴν καλὴ σου καρδιά.. Τὸ ὅτι δὲν εἶχα ἀνταπόκριση στὰ αἰσθηματά μου, δὲν μ' ἔκανε νὰ ὑποφέρω, τουλάχιστο πολὺ.. Τώρα, γυναίκα ἔγγαμη καὶ μητέρα, ἐξακολουθῶ νὰ τὸν συμπαθῶ, ἀλλὰ σὰ συγγενικό μου πρόσωπο..

—Κι ἂν στὸ τέλος ἡ κυρία δεχτῆ νὰ γίνῃ σύντροφός του;

—ᾠ! Πίστενέ με, πρώτη ἐγὼ θὰ χαρῶ! Γιατὶ θὰ γελᾶση κι αὐτοῦ τὸ χεῖλι..

—Μὴν κλαῖς, Ἀγγελικὴ μου.. Πᾶμε πρὸς τὴν ἐκκλησία, μὴ φύγη ὁ παπᾶς..

Η ΘΕΙΑ ΕΥΓΕΝΙΑ

—Παντελῆ, δὲν ἀκούς; Πιάσε τὸ σταλίκι καὶ σπρῶχνε νὰ πᾶμε παρέκει, μὰ καὶ βροῦμε τιποτε.. Σ' αὐτὰ ἐδῶ τὰ νερά δὲ βλογαί λεπί..

—Καημένε Σπυράκη, κι ἐγὼ τί κάνω;

—Ἐσὺ ξάδερφε, χαζεύεις, μὰ τὸ Θεό.. Τί, πρώτη φορά εἶδες βασίλεμα; Κοιτάζεις τὰ τριανταφυλλένια χρώματα τῆς Λιμνοθάλασσας, σὰν τοὺς ξένους, ποὺ γυρίζνε κάποτε, τέτοια ὄρα, στὴν Περιμετρική..

—Νά! νά! σταλικιές.. εἶσαι φχαριστημένος, ξάδερφε; Χά! χά! Κι οἱ σταλαγματιές τὸ νερό, π' πέφτνε ἀπ' τὸ σταλίκ' κι αὐτὲς φαίνονται τριανταφυλλένιες..

—Ἐ, κράτει καὶ λίγο.. Ἄχά! πῆγε νὰ φύγ' τὸ παλιόπραμα.. Κι εἶναι θερίος χωβιός.. Τς μητέρας μ' τς ἀρέσνε οἱ χωβιοὶ καὶ τὸ καλοκαίρ'. Τς τηγανίζ' ὁμορφα..

—Τς ἀρέσνε καὶ τς δικῆς μ'.

—Ἀδερφοῦλες δὲν εἶναι; Κι ἄλλος χωβιός! Κι μεγαλύτερος.. Ἄ, κοίτα, καλὸ πρᾶμα!

—Ἐλα, Σπυράκ', τί κάνεις αὐτοῦ; Ξεκαμάκωσε τὸ ψάρι..
Νὰ π' χαζεύεις καὶ σὺ τώρα..

—Είχες δίκιο πριν και χάζευες, Παντελή. Τί βασίλεμα είναι αυτό; Κοίτα! Κοίτα! πέρα και πέρα τὰ νερά ξγιναν ρόδινο ἀτλάξι.. Σοῦ εἶπα πὼς κάποιο δειλινὸ ἔφερα δῶ μὲ τὸ πρυάρ' τὸν κύριο Αἰμίλιο, γιὰ νὰ ζωγραφίσ'; Λίγο ἤθελε νὰ βασιλέψη ὁ ἥλιος.. Ἡ Λίμνη μας ἔλαμπε ὄλη, ὅπως τώρα, κι ἡ συνοικία μας ἀπὸ δῶ φαινόταν χρυσοκόκκινη.. Χαρά ὁ κύριος Αἰμίλιος! Χαρά! Καὶ κοίταζε κι ὄλο κοίταζε..

—Καὶ ζωγράψε;

—Ἄλλὰ; Καὶ μήπως καθόταν ἐκεῖνος ὁ ἄνθρωπος· πότε τὸν ἔβλεπες στὸ τσαρδάκ' τ' καφενείου, σιμὰ στὴν ἀκροθαλασσιά, νὰ κάνη σχέδια μὲ μολύβ' σὲ μεγάλα, ὕσπρα καρτόνια, καὶ πότε νὰ κάθεται στὴν Τετάρτη Γέφυρα καὶ νὰ ζωγραφίζ'.. Στάσ', Παντελάκη! Ἄ, τὸ πέτυχα! Μυξινάρ' εἶναι καὶ ξεπεταμένο.. Γιὰ δές, τὸ καμάκι τοῦ ἔσπασε τὸ κεφάλι..

—Ἄ, ξάδερφε, ἂν ζοῦσε ὁ παππούλης μας καὶ τὸ μάθαινε, θὰ σόλεγε πὼς δὲν εἶσι καλὸς καμακολόγος..

—Χά! χά! χά!

—Καὶ δὲ μ' λές, Σπυράκη, ἔφερες κι ἄλλη φορὰ ἐδῶ τὸν κύριο Αἰμίλιο;

—Ἄλλες τρεῖς, τν ἴδια ὥρα..

—Καὶ τᾶβαλε ὄλα στὴ ζωγραφιά τ'; Ἐβαλε ἔτσι χρυσές τις πελάδες καὶ χρυσογάλαζα τὸ γυροβολίδια; Ἐβαλε τς γλᾶρς ψηλὰ χρυσωμένους;

—Ὅλα τᾶβαλε, Παντελή, ὄλα! Τν συμπλήρωσε τὴ ζωγραφιά στὸ σπίτι κι ὅπως ἄκσα, τς ἔδωκε ὄνομα «Ἡλιοβασίλεμα στὴ Λιμνοθάλασσα». Κι ὅταν πιά ἡ ζωγραφιά ἦταν ἔτοιμη καὶ μᾶς τν ἔδειξε, μείναμε ὄλ' μ' ἀνοιχτὸ τὸ στόμα.. Κράτει! Κράτει! Ἄχά!..

—Τὸ καμάκησες, Σπυράκη; Ναι; Νὰ ιδῶ.. ὦ! σπουδαῖο λαβρακόπουλο.. Νὰ οἱ καμπάνες τ' Ἄϊ Σπυρίδωνα.. Ἄς κάνωμε τὸ σταυρὸ μας..

—Ὅμορφα χτυπᾶνε, Παντελή! Ἄνεφερες πριν τὸν παππούλη, Θεὸς χωρέσ' τον. Ἐκεῖνος, ἅμα ἄκουγε τς καμπάνες, κράταγε τὸ πρυάρ', ἔβγαζε τὸν κοῦκκο του κι ἔκανε ἀργὰ τὸ σταυρὸ του.. Μωρέ, μῶφγε τὸ κεφαλόπουλο.. Σπρῶχνε κατὰ τν παλιὰ πελάδα..

—Γιατί χτυπᾶνε ὄλες μαζί οἱ καμπάνες, Σπυράκη;

—Τί γιατί; ξέχασες πώς είναι σαββατόβραδο;

—Καλά λές.. Τότε θα πάη στὸν Ἑσπερινὸ κι ἡ γιαγιὰ καλοντυμένη..

—Θὰ πάη; Τώρα θ' ἀνεβαίν' τὰ σκαλιὰ τς ἐκκλησίας..

—Κι ἡ μητέρα μ' θ' ἀνάβ' τὰ καντήλια στὸ εἰκονοστάσ' κι θὰ λέη: «Χριστοῦλη μ', φύλαγε ὄλο τὸν κόσμο κι ἐμᾶς». Πῶ! πῶ! Ὅτι πῆρε ἡ δύση νὰ σκοτεινιάσ', νὰ νέα χρώματα σ' αὐτὴ καὶ νέα χρυσᾶ ἀντιφεγγίσματα ἀπέναντι στὰ σπίτια.. Ἄλήθεια, ξέχασα, ξάδερφε, νὰ σέ ρωτήσω γιὰ κάτι.. Ἡ θειά Εὐγενία εἶδε τὴ ζωγραφιά τοῦ κυρίου Αἰμίλιου;

Τν εἶδε, λέει, κι τν παραεἶδε.. Χαμογελοῦσε καὶ τὸ πρόσωπό της ἄστραφτε..

—Κι ἡ Γιαγιὰ, Σπυράκη;

—Ἡ θειά ἄνοιγε τὸ δωμάτιο τοῦ κυρίου Αἰμίλιου, δταν ἔλειπαν κι οἱ δυό, ἡ Γιαγιὰ κι ὁ κύριος Αἰμίλιος.. Καὶ πρόσεχε τὴ ζωγραφιά πολλή ὥρα. Δὲ ξέρσ' ὅμως τ' ἄλλο· ἡ ζωγραφιά, πὸ ἄρεσε πιδὸ πολὺ στὴ θειά, ἦταν ἄλλη. Τν ζωγράφισε ὁ κύριος Αἰμίλιος λίγο προτοῦ φύγη. Κι ἔβαλε μέσα κι αὐτὴ τὴν ἴδια..

—Τί λές!

—Τοὺς πῆγα ἐγὼ κατὰ τὴν Πλώσταινα. Ἐφεγγαν τὰ ψαροκάλυβα τοῦ μικροῦ νησιοῦ ἀπ' τὶς λάμπεις τῆς δύσης. Ἐλαμπαν κι οἱ νήσους στὰ νερά. Χρυσώνονταν τὰ μαλλιὰ τῆς θειάς Εὐγενίας. «Μὴ γελάς τόσο», τῆς ἔλεγε ὁ κύριος Αἰμίλιος.. «Φοβᾶμαι μὴ δὲν πετύχω τ' ὄραϊό σου πρόσωπο».

—Τὴν ἔκαναν ὁμορφὴ τὰ χρώματα τῆς Θειάς;

—Ὅμορφη, Παντελῆ; Αὐτὸ δὲ λέει τίποτα. Ἄκους καμμιά φορὰ τὴν κυρα Παγώνα, τὴν μπακάλισσα, νὰ λέη μιὰ γυναίκα «θεά»;

—Πῶς, τν ἄκσα!

—Ἐ, σωστὴ θεά ἦταν. Κράτει, ἀχὰ τὸ τρύψα κι αὐτό..

—Γειά σ', ξάδερφε, γειά σ'! Λάβρακας εἶναι; Τότε πήγαμε πολὺ καλά. Κι ἦρθε τὸ πρᾶμα στν ὥρα, πὸ λιγότεψε πιά τὸ φῶς καὶ θὰ σταματήσωμε τὸ ψάρεμα. Ἄκου, πέρα στὸν Ἀἰ Δημήτρ' σφυρίζ' τὸ τραῖνο ἀπ' τὸ Κρυονέρ', πὸ πάει στ' Ἀγγίνιο.. Ἐμᾶς καλησπερίζνε ἀπ' τὴν πρυά;

Ἐμᾶς, ξάδερφε. «Καλησπέρα, μπαρμπα Στέλιο! Καλη-

σπέρα ! Καλή δουλειά !». Τὸν ξέρεις τὸν γερο Στέλιο, Παντελῆ ; Ἔχει καρδιά μάλαμα, σὰν τὸν μακαρίτ' τὸν παππούλη μας. Ἄργησε νὰ κινήσῃ. Θὰ κάθσῃ λίγο παραπίσω στὴν ταβέρνα τοῦ μπαρμπα Γιάνν'. Ἔλα τώρα νὰ γυρίσωμε..

—Αὐτὸ ἐτοιμαζόμενα νὰ κάνω.. Ἄλλὰ γιὰ πές μου — τώρα μοῦ ἦρθε στὸ νοῦ — ὁ κύριος Αἰμίλιος τὶς πῆρε ὅλες τὶς ζωγραφιές μαζί τ' ;

—Τς πῆρε, ἄφησε ὅμως μιὰ ὠραία στὴν Θειά. Κι ἡ καημένη..

—Τί, Σπυράκη, λέγε !

—Τὴν ἡμέρα, ποῦ ἔφυγε κείνος, κλείστηκε μ' αὐτὴ στὴν κάμαρά τς κι ἔκλαιγε κι ἔκλαιγε..

—Τί λές, ξαδερφούλη μ' ! Πῶ ! πῶ ! πόσο τὴ λυπᾶμαι. Καλὰ ποῦ δὲ τν ἄκσε ἡ Γιαγιά..

—Τν ἄκσε, λέει.. Τί, δὲν ἔμαθες τί ἐγίνε ;

—Ἄχ' Σπυράκη μ'. Δὲ μοῦ εἶπε τίποτε ἡ μητέρα μ'..

—Τν ὦρα, ποῦ ἔκλαιγε ἡ Θειά, μπῆκε ἡ Γιαγιά στὴν κάμαρά της καὶ τῆς εἶπε καὶ τῆς εἶπε — μὴ σ' φύγ' λόγος. Ἄκουγα, δίχως νὰ τὸ θέλω.. Μοῦ ἐρχόταν νὰ κλάψω..

—Μὰ εἶναι τόσο καλή, ξάδερφε, ἡ θειά Εὐγενία καὶ τόσο ὁμορφὴ κι ἐξυπνὴ.. Θυμᾶμαι πέρσι τῶν Βαγίων, ποῦ ντύθηκε μ' ἄλλες νέες ἑλληνικά. Ἡ θεία Κατίνα ἔλεγε πὼς φαινόταν σωστὴ ἀρχοντοπούλα..

—Θυμᾶμαι, Παντελῆ. Εἶδες πὼς τν κοίταζαν ὄλοι στὴν ἐκκλησία, δικοὶ καὶ ξένοι ; Ἦταν ἡ πιὸ ὠραία..

—Καὶ τί τῆς εἶπε, Σπυράκη, ἡ Γιαγιά ;

—Τί τῆς εἶπε ; «Δὲ σοῦ τάλεγα γὼ πὼς αὐτὸς ἄνθρωπος σὲ κοροϊδεύει ; Πῆγες καὶ σκλάβωσες τὴν καρδιά σ'. Δὲ θέλεις τὸν Σωτηράκ' ἕνα καλὸ κι ἄξιο παλληκάρι. Σ' ἄρέσνε τὰ μεγαλεῖα. Ἔχεις μύτ'. Νάτανε μαῦρ' ἡ ὦρα, ποῦ νοίκιαζα σ' αὐτὸν τὸ δωμάτιο. Καλὰ μοῦλεγε ὁ μάρπας ὁ Γιωργάκης νὰ μὴ τὸ δώσω. Δουλειά, σ' λέει ὁ ἄλλος, νὰ ζωγραφίζης καὶ νὰ κάνης γλυκὰ μάτια.. Ναί, ὁμορφος ἄντρας εἶναι καὶ γλυκὸ στόμα ἐχ' καὶ σέβεται τὸν ἄλλο, ἀλλὰ ποιὸς μπορεῖ νὰ τοῦ ἐχ' ἐμπιστοσύνη ; «Θὰ γυρίσω, εἶπε, ν' ἀρρηβωνιαστῶ τὴ δεσποινίδα Εὐγενία». «Περίμενέ τον !».

—Σπυράκη μ' μ' φαίνεται πὼς ἀκοῦ τὴ Γιαγιά..

—Παντελῆ μου, τὴ λυπήθηκα πολὺ τὴ Θειά.. Ἄκγα ἀπὸ μέσα τ' ἀναφυλλητά της κι ἔκλαιγα κι ἐγώ. Κεῖνο τὸ βράδι δὲν κοιμήθηκα.. Τὸ σπῆτι ἦταν σὰ νὰ εἶχαμε πεθαμένο.

—Κι ἡ Θειά, ἡ μάνα σ', δὲ μίλησε καθόλ' ;

—Καθόλ', Παντελῆ μ'. Ἡ Γιαγιά φαινόταν πολὺ ταραγμέν' καὶ σκιάχτηκε ἡ Μητέρα μ', μὴ τν πιάσ' τὸ νευρικό. Οὔτε κι ἡ Μητέρα σ', πού ἔφτασε λίγο ὕστερα, τῆς μίλησε τῆς Γιαγιάς. Μόνο, ὅταν ἐτοιμαζόταν νὰ φύγη — νύχτα πιά — κι ἡ Γιαγιά εἶχε συνέρθ', τῆς εἶπε σιγά: «Μητέρα, φαίνεται τίμιος ἄνθρωπος.. Ποῦ ξέρς, ἴσως κρατήσ' τὸ λόγο τ' κι ἔρθη». Ἡ Γιαγιά, πού ἦταν ὄλο πίκρα, κούνησε τὸ κεφάλι..

Αὐτά, πού λές, ξάδερφε.. Τώρα βάλε πλῶρη πρὸς τὰ φῶτα ἐκεῖ. Θὰ μποῦμε στὸ αὐλάκι, γιὰ νὰ βγοῦμε στὴν πρώτη καμάρα..

—Ἐγινε, Σπυράκη μου ! Νά, νὰ σταλικιές. Καὶ δὲ μοῦ λές καὶ τ' ἄλλο : Ἄν ἀποφάσιζε νὰ γυρίσ' ὁ κύριος Αἰμίλιος, πότε θὰ ἔπρεπε νὰ γυρίσ' ;

—Οὐ, πρὶν ἀπὸ μιὰ βδομάδα καὶ βάλε.. Ἄκοῦς τιποτα ; Σὰ νὰ μᾶς φωνάζνε..

—Ἐχεις δίκιο, Σπυράκ'.. Ἐμᾶς φωνάζνε.. Νᾶναι ὁ Μιχαλάς ; Ἄ, αὐτὸς εἶναι.. Ξεχωρίζεις τί λέει ; Ἐ ; Ἄκοῦς ; Γύρισε ὁ κύριος Αἰμίλιος ! Γύρισε !..

Ο ΝΕΟΣΥΛΛΕΧΤΟΣ Α·Γ ΣΥΜΙΩΤΗΣ

*Τι ώραῖος! Τὸν θυμᾶμαι, ἀστροβολοῦσε
καβάλα στὸ φαρί του, βυσοινιά
φέρμελη χρυσοκέντητη ἐφοροῦσε,
γιουρτανία ἀπὸ βενέτικα φλουριά.*

ΜΑΔΑΚΑΣΗΣ

Α

Ὁμορφη, καλοκαιρινή Κυριακή. Οἱ πρωινές καμπάνες θύμισαν τὴν ἐπισημότητά της. Ἀπόλυσαν οἱ ἐκκλησίες κι ὄλοι, μικροὶ μεγάλοι, ξεχύθηκαν στοὺς δρόμους, στίς πλατεῖες, στὰ κέντρα, στὴν ἀκροθαλασσιά. Κάμποσοι ἀπὸ κείνους ποὺ εἶχαν ἐκκλησιαστή στὸν Ἄϊ Λάζαρο καὶ ποὺ εἶχαν χτήματα ἐκεῖ σιμά, ἐπῆγαν σ' αὐτὰ καὶ γύριζαν, κρατώντας ἀδραχτολόγια, σκεπασμένα μὲ συκόφυλλα ἢ μὲ βλαστάρια ἀμπελιοῦ, γεμᾶτα ἄλλα μ' ἄσπρα, βασιλικά σῦκα κι ἄλλα μὲ σταφύλια μοσχᾶτα, μαλαγοζῆς κατάγλυκες, λαχταριστὰ μυγδάλια, κοντοκλάδια ζαχαρωμένα.

Αὐτὴ τὴν ὥρα φίλοι τῆς Λιμνοθάλασσας, κι ὅσοι ζοῦν στὸν τόπο κι ὅσοι μένουν στὰ ξένα κι ἔχουν ἔρθει, ἔχουν μαζευτῆ στὸ μικρὸ κέντρο τῆς δυτικῆς ἀκροθαλασσιᾶς καὶ κάτω ἀπὸ τὰ τσαρδάκια, μὲ τ' ἀνθισμένα περικοκλάδια. Ἐκεῖ βρίσκονται καὶ νέοι καὶ πότε πότε ἀκούγονται γέλια, ποὺ τὰ φέρνουν ἀστεῖα κανενὸς «παλιοῦ».

Κατὰ τίς ἔντεκα ἔφτασαν στὸ κέντρο κι ἄλλοι δυὸ παρεπίδημοι, ὁ Καπετάνιος κι ἡ κυρία του. Ὁ Καπετάνιος πατοῦσε στέρεα καί, καλημερίζοντας, χαμογελοῦσε. Κι ἡ γυναίκα του, ποὺ εἶχε τὰ χρόνια της, κρατοῦσε ἴσιο τὸ σῶμα της καὶ διατηροῦσε τὴ δροσιά της. Κάθισαν κάτω ἀπ' τὸ μι-

κρὸ ὑπόστεγο, μὲ τὰ περικοκλάδια, λίγο ἀπόμερα, σχεδὸν στὴν ἄκρη τῆς Λιμνοθάλασσας.

—Πρόσεξε, Κωστή μου, εἶπε ἔξαφνα ἡ κυρία.

—Τί πρᾶμα, Φίλη μου ; Τοὺς ψαράδες, πέρα κεῖ, ὀρθοὺς στὶς γαῖτες τους, μὲ τὸ καμάκι στὸ χέρι ὁ καθείς, σειρὰ—μέτωπο πραγματικό ; Ψαρεύουν. Κι ὅλοι αὐτοὶ εἶναι διαλεχτοὶ καμακολόγοι.. Σὲ λίγο θὰ σταματήσουν τὸ ψάρεμα, γιατί ὁ μαῖστρος δυναμώνει καὶ τοὺς ἐμποδίζει.

—Ἄκοῦς ; Ἄστειεύονται καὶ γελᾶνε.

—Τ' ἀστεῖα τους καὶ τὰ πειράγματά τους εἶναι ὁμορφα.

—Τί ὠραῖα εἶναι δῶ !

—Ναί ! Ἄνάλαφρο κι ὀλόδροσο τὴ μαῖστράλι κι ἀπ' τὴν ἀρμύρα ποτισμένο, κουβαλᾷ πότε ὑπέρτονα καὶ πότε ὑπότονα — γιὰ νὰ μιλήσω κι ἐγὼ σὰ μουσικὸς — φωνῆς ἀπὸ τίς πελάδες τῆς Λίμνης, γέλια καὶ χάχανα παιδιῶν, πὺδ κολυμποῦν παρέκει.. Κοίταξε καὶ τ' ἄλλο· οἱ πνοὲς παίζου, σφυρίζου μελωδικὰ ψηλὰ στὸ τσαρδάκι, ἀνακλαδίζουν τὰ εὐκάλυπτα τῆς Περιμετρικῆς, σηκώνουν λίγο κουρνιαχτὸ καὶ λυγίζουν ἐκεῖ κάτω τοὺς φοίνικες στὸ Τρικουπέικο.. Χαμογελᾷς, Λευκή μου ;

—Ἐχεις διάθεση σήμερα, Κωστή, κι αὐτὸ μ' εὐχαριστεῖ.. Θὰ μὲ πιστέψης ; Νοιώθω φέτο τὸ καλοκαίρι ἐδῶ, ὅσο πουθενὰ ἄλλου..

—Ἡ καλή σου ἡ καρδιά ! Ἄλλὰ τί βλέπω ; Ἐφηρες μαζί σου τὸν χαρτοφύλακα ;

—Τὸν χαρτοφύλακα ; Δὲ ξέρω πῶς μοῦ ἤρθε καὶ τὸν πῆρα, ὅταν ξαναπεράσαμε ἀπὸ τὸ ξενοδοχεῖο. Ὅχι, δὲν τὸν πῆρα, γιὰ νὰ σοῦ δείξω τὰ νέα μου σκίτσα, γιατί τὰ πιὸ πολλὰ εἶναι ἀσυμπλήρωτα..

—Καλά, Φίλη μου. Μιὰ καὶ τὸν ἔφερες ὁμως, ἀνοιξέ τον, νὰ ἰδῶ καὶ νὰ θαυμάσω κανένα ἀπ' αὐτά.. Σὲ πειράζω.. Ἄκούμπησε ἡ κυρία τὸν χαρτοφύλακα στὸ τραπέζι καὶ τὸν ἀνοιξε. Διάλεξε ἔπειτα ἓνα σκίτσο καὶ τοῦ τὸ ἔδωσε.

—Νά ! εἶπε, ἡ Τετάρτη Γέφυρα τοῦ δρόμου πρὸς τὴν Τουρλίδα, ὀλόκληρος ὄγκος..

—Ὡραῖο, Λευκή μου. Νὰ ἡ πελάδα, νὰ τὸ δεμένο παρέ-

κει πρυάρι, νά και τὸ γυροβολίδι.. Σύνολο ὁμορφο, μιλῶ σο-
βαρά. Συγχαρητήρια !

Χαμογελώντας ἡ κυρία Λευκή, τοῦ ἔδειξε κι ἄλλο σκί-
τσο κι ἄλλο..

—Αὐτὸ πῶς τὸ βρίσκεις ; ρώτησε, προσφέροντας κι ἄλλο
ἓνα σκίτσο.

—Αὐτό, ἄ, εἶναι καλύτερο ἀπὸ τὸ σκίτσο τῆς γέφυρας,
εἶπε ὁ Καπετάνιος. Μά, κάθισες καὶ σχεδιάσες σκίτσο μὲ
πέντε ἄτομα ; Κόπος !.

—Εἶχα διάθεση, Φίλε μου.. Νοιώθω τὸν ἑαυτὸ μου ξε-
κούραστο. Ἐπειτα — αὐτὸ τὸ ξέρεις — μοῦ κάνει πολλὴ εὐχα-
ρίστηση ν' ἀσχολοῦμαι μὲ τὴν τέχνη μου.. Δὲς κι αὐτὸ τώρα..

Ἐκεῖνος ἄλλος γύρισε στὸ κάθισμά του, νὰ ἰδῆ καλὰ, ἅμα ὁ-
μως εἶδε, ἀναδεύτηκε νευρικά. Τὸ σκίτσο ἔδειχνε ἓνα δρομά-
κι, ποῦ κατέληγε στὸ ἀνατολικὸ μέρος τῆς Λιμνοθάλασσας.
Στὸ κέντρο τοῦ μικροῦ δρόμου φαινόταν ἓνα μικρὸ κι ἐρει-
πωμένο σπίτι.

Ἡ Κυρία πρόσεξε τὸν σύζυγό της μ' ἀνησυχία.

—Τί ἔχεις, Κωστή μου, ρώτησε. Ἐσὺ ἔχεις γίνει κάτω-
χρος. Ὁ κύριος Κωστής τῆς χαμογέλασε λίγο κι ἔπειτα :

—Πέρασες, Φίλη μου, εἶπε, μὲ τὶς ντόπιες κυρίες ἀπ' αὐτὸ
τὸ δρομάκι ;

—Ναί ! Κι αὐτὸ τὸ ρημάδι — πῶς νὰ τὸ εἰπῶ ;—μοῦ προ-
ξένησε ἐντύπωση ἀλλόκοτη.. Καὶ προχτές, ὅταν ἔκανα τὸ
σκίτσο του, θυμώμουνα κάθε του λεπτομέρεια. Ὅπως εἶναι
μισοπεσμένο καὶ συμμαζεμένο, φαίνεται πῶς θρηνεῖ βουβὰ
κάποια συμφορὰ..

—Ρώτησες καμμιά ἀπ' τὶς Κυρίες γι' αὐτό ;

—Ὅχι ! Φίλε μου.

—Τότε σοῦ λέγω πῶς τὸ ρημάδι αὐτὸ θρηνεῖ κάποια συμ-
φορὰ ! Γι' αὐτὴ τὴ συμφορὰ θρήνησε ἐδῶ κάποτε ὅλη ἡ κοι-
νωνία..

—Ἀλήθεια ; Ἐχει λοιπὸν τὸ ρημάδι ἱστορία ;

—Μᾶλλον ἔχει κάτι ἀπ' τὴν ἱστορία τῆς συμφορᾶς, ποῦ
αὐτὸ στέγασε, καὶ τοῦ πόνου, ποῦ ἡ κοινωνία ἐκδήλωσε. Συνέ-
βηκε δὲ τοῦτο : Ἡ ἀπέχθεια, ποῦ πλημμυρίζει τὴν ψυχὴ μας
γιὰ τὴν συμφορὰ, ὅταν μάλιστα αὐτὴ χτυπᾷ τὰ νιάτα, γίνεται

πρόληψη. Κι ἡ πρόληψη αὐτὴ διατηρεῖ ἀπέιραγα τὰ ρημάδια, σὰν κι αὐτό, ἐπὶ πολλὰς γενεάς.

Ἦμουνα, Λευκὴ μου, δέκα χρόνων ἐπάνω κάτω, ὅταν ἔκλεισε τὰ μάτια ἐκεῖνο τὸ Παλληκάρι..

—Ἐκλεισε τὰ μάτια τὸ Παλληκάρι;

—Μὴ μοῦ στενοχωριέσαι. Διάβηκαν ἀπὸ τότε πολλὰ χρόνια. Τὸ θλιβερὸ συμβᾶν μ' ἔκαμε τότε νὰ νοιώσω, πρώτη φορά στὴ ζωὴ μου, τὴ θλίψη καὶ γιὰ ξένο..

Ὁ Καπετάνιος κοίταξε πρὸς τὴ θάλασσα. Ὁ μικρὸς κυματισμὸς, ποὺ δημιουργοῦσε σ' αὐτὴ ὁ δυναμωμένος μπάτης, εἶχε χάρη καὶ ζωντάνια. Γύρισε κι ἄρχισε :

—Λευκὴ μου, σοῦ εἶπα πολλὰ, τόσες μέρες ἐδῶ, ἀλλὰ τὴν ἱστορία αὐτοῦ τοῦ σπιτιοῦ, ἐπειδὴ δὲ μοῦ εἶχε δοθῆ ἀφορμὴ, δὲ σοῦ τὴν εἶπα.

Μέσα σ' αὐτὸ τὸ σπιτάκι κάθονταν τρία ἄτομα. Μιὰ ἡλικιωμένη γυναῖκα, ἡ θεία Κούλα. Ἐνας ἐπίσης ἡλικιωμένος ἄντρας — γεροντοπαλλήκαρο—ὁ μάρμπα Ζήσης, ἀδερφὸς τῆς θεία Κούλας, παλιὸς караβοκύρης σὲ ἰβάρια, κι ἓνα τρίτο πρόσωπο, ἐγγονὸς τῆς γριάς, ὄρφανὸς ἀπὸ μάνα καὶ πατέρα.. Ὁ πατέρας του ἦταν γιὸς τῆς θεία Κούλας. Διατηροῦσαν τότε οἱ νοικοκυραῖοι τὸ σπιτάκι καλὰ κι εἶχαν στὴν αὐτὴ γλάστρες μὲ μυρωδικὰ καὶ ψηλὰ ἀγιόκλημα. Ὁ μικρὸς δρόμος μοσχοβολοῦσε.. Εἶχε ἡ γιαγιά καὶ κάτι κτηματάκια. Καμάρι καὶ στόλισμα τοῦ σπιτιοῦ καὶ τῆς γειτονιάς ἦταν τὸ παλληκάρι, ὁ Τόλης.

Συνέβηκε τότε ἡ ἀδερφὴ τοῦ πατέρα μας, ἡ θεία Ἀννέτα, χήρα πιά, νὰ καθίση σ' ἓνα σπίτι στὸ τέλος αὐτοῦ τοῦ δρόμου. Ἄρχισα λοιπὸν νὰ περνῶ μπρὸς ἀπὸ τὸ σπιτάκι, πηγαίνοντας στὴ θεία, καὶ τότε πρωτοεἶδα τὸ παλληκάρι. Ἦταν δὲν ἦταν δεκαεπτὰ χρόνων. Εἶχε ψηλὸ ἀνάστημα, στρογγυλὸ, ὄραϊο πρόσωπο, μαῦρα γοητευτικὰ μάτια. Εἶχε ἀρρενωπὴ σεμνότητα κι ἓνα χαμόγελο πολὺ ἐκφραστικόν.. Τὸ πρόσεξα τὸ παλληκάρι πολλὰς φορές, πρὶν πολὺ ὅμως τὸ πρόσεξα ἓνα καλοκαιριάτικο πρωτὶ, μετὰ τὴν λειτουργία — ἦταν τῆς Πεντηκοστῆς—, ὅταν, περνώντας, εἶδα τὸ δρομάκι γεμάτο κόσμο. Ἄντρες, γυναῖκες, παιδιὰ, γύφτοι μὲ ζουρνάδες, ἀρματω-

μένοι. Παρέκει, στὸν πλατὺ δρόμο, στέκονταν καβαλλάρηδες, ὀλόκληρη ὄλη.. Ἄρχιζε τὸ Πανηγύρι τ' Ἄϊ Συμιοῦ.. Ὁ ἀδερφὸς τῆς γιαγιάς τοῦ παιδιοῦ ἀρματωνόταν κάθε χρόνο καί, λυγερὸς κι εὐθυμὸς ὅπως ἔμενε, ἔδινε ὑπεροχὴ στὴν συντροφιά τῶν ἀρματωνῶν καὶ καβαλλάρηδων τῆς γειτονιάς κι ὅλης τῆς συνοικίας. Τὴν χρονιά ἐκείνη ὅμως οἱ ἄλλες συντροφίες τῶν ἀρματωνῶν φρόντισαν κι ἀρμάτωσαν παλληκαράκια, νέα φυτειά, ὅπως γινόταν κάθε τόσο, ποὺ θὰ ἔδιναν νέα λάμψη στὶς συντροφίες καὶ στὸ Πανηγύρι τῆς Πολιτείας.

Ὁ μπαρμπα Ζήσης ἔμαθε τί θὰ ἔκαναν οἱ ἄλλες συντροφίες καὶ σκέφτηκε ἀμέσως τὸν μικρανηψὸ του, τὸν Τόλη. Λίγα λόγια εἶπε δεξιὰ κι ἀριστερὰ ἐμπιστευτικά — λατρεία τότε στὸ Πανηγύρι — κι ἔγινε ἡ χιονιάτη φουστανέλλα στὰ μέτρα τοῦ μικροῦ ἔφηβου, ράφτηκε πουκαμίσα ἀπὸ περικάλι, ἐτοιμάστηκε γελέκο κεντητὸ καὶ φέσι γιαννιώτικο. Κάποια παλιὰ οἰκογένεια κατέβασε πρόθυμα ἀπ' τὴν πανοπλία τοῦ σαλονιοῦ της ἀσημένιο γιαταγάκι καὶ κουμπούρα καὶ σελάχι μὲ σπάνια στολίδια.

— Ὠραῖα ! Κωστῆ μου. Ὠραῖα !

— Τὴν ὥρα λοιπόν, ποὺ διάβαινα ἐγώ, ἡ συντροφιά τῶν ἀρματωνῶν καὶ καβαλλάρηδων τῆς συνοικίας πῆγε νὰ πάρη τιμητικά τὸν «νεοσύλληχτο» Ἄρματωνόμο, γιὰ νὰ τὸν παρουσιάσῃ στὴν κοινωνία τῆς Πολιτείας μας, σὰν νέο καὶ πιστὸ συνεχιστὴ τῆς ὁμορφῆς τοῦ τόπου ἱστορικῆς παράδοσης.. Τόση συγκέντρωση κόσμου γινόταν, Λευκή μου, τὰ χρόνια ἐκεῖνα, μόνον ὅταν θὰ ἔβγαινε ἀπὸ τὸ πατρικὸ σπίτι μιὰ σεμνή νύφη, ποὺ, ἀκουμπώντας στὸ μπράτσο τοῦ γονιοῦ ἢ τ' ἀδερφοῦ, θὰ προχωροῦσε, μὲ τὸ συμπεθερικὸ ἀπὸ πίσω, γιὰ τὴν ἐκκλησία..

Βγήκε λοιπόν ὁ νεαρὸς Τόλης ἀπὸ τὸ μικρὸ σπιτάκι. Ἄναकुμάτισε ὁ κόσμος πρὸς τὰ πίσω. Πῶς τοῦ πῆγαιναν τοῦ νέου ἢ φουστανέλλα, τὸ σελάχι, οἱ κάλτσες ! Σιγὴ στὴν ἀρχή, οὔτε ἀνάσα ! Ἄμέσως ὕστερα ἀκούστηκε ἀπὸ τ' ἀπέναντι μπαλκόνι ἢ φωνὴ τῆς κυρα Καλοῦδαινας :

— Ματάκια μ' ! Ματάκια μ' ! Σωστὸς ἄγγελος εἶσαι !

Ξέσπασαν τότε οἱ μικροὶ σὲ χειροκροτήματα κι οἱ με-

γάλοι σ' ἐπαινους κι εὐχές. Πετοῦσαν τὰ κορίτσια λουλούδια κι οἱ γύφτοι λαλοῦσαν τοὺς ζουρνάδες.

—Γειά σου, Λεβέντη μου ! Γειά σου !

—Τς βάλαμε κάτ' τς ἄλλες συντροφιές..

—Συγκινήθηκες, Λευκή μου ;

—Μπορεῖ κανεῖς νὰ μὴ συγκινηθῆ ;

—Ἡ συντροφιά προχώρησε στὴν ἀγορά... Ἄναψοκοκ-κινισμένος ὁ ἔφηβος χαιρετοῦσε σεμνὰ τοὺς φίλους του.. Πεταγόταν ὁ κόσμος ἔξω ἀπὸ τὰ μαγαζιά.. Ἄλλοι σταματοῦσαν κι ὄλοι καμάρωναν τὸν νεαρὸ ἀρματωμένο..

Γύρισα στὸ σπίτι καὶ στὴν γειτονιά μου, κι ἐκεῖ μιλοῦσαν οἱ γυναῖκες γιὰ τὸ παλληκάρι..

»—Σὰν τὸν Ἀρχάγγελο εἶναι, ζωὴ νᾶχ..

»—Τί μάτια πῶχ' !..

»—Καὶ κορμοστασιά ; Ποῦ εἶναι οἱ γονεῖς του νὰ τὸ καμαρῶσνε».

Τὸ δειλινό, κατὰ τὸ βασίλεμα, κρατώντας τὸ χέρι τοῦ πατέρα, βγήκα ἀπὸ τὴν Πύλη ἔξω. Κόσμος ἐκεῖ πολὺς.

Τὴ μέρα τῆς Πεντηκοστῆς καὶ τὴ Δευτέρα ἔλαμπε στὸν τόπο καὶ λάμπει ἡ ἡρωϊκὴ φουστανέλλα, ἄστραφταν κι ἄστράφτουσαν γιγατάνια γυμνά κι ἀσημένιες κουμποῦρες. Στους δρόμους ἀντιλαλοῦσαν κι ἀντιλαλοῦν ζουρνάδες γύφτων κι ὁ κρότος, ποὺ κάνουν τ' ἄλογα τῶν ἔφιπων πανηγυριστῶν. Ὅλα ἔφερναν καὶ φέρνουν στὸν νοῦ τῶν κατοίκων τὴν ἱστορία τοῦ τόπου, τοὺς θρύλους καὶ τὶς παραδόσεις. Τὸ Πανηγύρι ἦταν καὶ εἶναι χαρὰ κι ἀπόλαψη, πιὸ πολὺ γιὰ τοὺς ἐφήβους καὶ τὰ παιδιά.

Διάβηκε ἀπὸ τὴν Πύλη ἡ πρώτη συντροφιά τῶν ἀρματωμένων, μὲ σηματοφόρο. Τὸ βῆμα τὸ κανόνιζαν οἱ ζουρνάδες. Ἐνθουσιασμὸ μεγάλοι καὶ μικροί ! Νὰ κι ἡ δευτέρη συντροφιά. Νέες ἐκδηλώσεις.

Μά, Φίλε μου, τὸ πέρασμα τῶν πανηγυριστῶν ἀπ' τὴν Πύλη κι ἡ πορεία τους πρὸς τὸ βουνὸ δὲν εἶναι μιὰ ἀναπαράσταση τοῦ Χαλασμοῦ ;

—Εἶναι ! Λευκή μου. Ἄλλὰ τὸ Πανηγύρι τῆς Πεντηκοστῆς στὸν Ἄϊ Συμιὸ γινόταν καὶ τὴν ἐποχὴ τῆς τουρκοκρα-

τίας. Τότε οί πανηγυριστές ἔβγαιναν ἀπ' τὴν Πολιτεία κρυφά κι ἀνέβαιναν στὴν κοιλάδα τοῦ Ζυγοῦ, ὅπου βρίσκεται τὸ Μοναστήρι. Ἡ πλαγιά, ὡς τὴν κορυφή τοῦ βουνοῦ, ἦταν ντυμένη μὲ πυκνά δέντρα καὶ θάμνα. Στὸ Μοναστήρι, ποῦ ἦταν τόπος ἐλεύτερος, περίμεναν οἱ Κλέφτες καὶ τὰ Κλεφτόπουλα τοῦ Ζυγοῦ. Ὁ χαιρετισμὸς μεταξὺ τῶν ἀνυπόταχτων κι ἐλεύτερων Ἑλλήνων καὶ τῶν τολμηρῶν, ποῦ ἀνέβαιναν ἀπ' τὴν ὑπόδουλη Πολιτεία, εἶχε χαρὰ κι ἐγκαρδιότατα, ἀλλὰ καὶ θλίψη. Εἶχε ὅμως καὶ πολλὴ καρτερία, ποῦ τὴν στήριζαν ἐλπίδες πολλές.. Ἔκαναν ὅλοι λειτουργία στὴν ἐκκλησοῦλα τ' Ἀἱ Συμιοῦ. Ἐπειτα ἔβγαιναν, κάθονταν στὰ πεζούλια, στὸν ἴσκιο τῶν γέρικων πλατανιῶν καὶ μιλοῦσαν ἐλεύτερα. Κι ὅταν ψήνονταν τὰ κοκορέτσια καὶ ροδοκοκκινίζανε τὰ σφαχὰ κι ἀνάστανε ὁ τόπος, στρώνονταν ὅλοι, ἐλεύτεροι καὶ ραγιάδες, χάμου κι ἄρχιζαν εὐωχία.

Λοιπόν, Φίλη μου, ἀρματωμένοι καὶ καβαλλάρηδες κι ἀπλοὶ πανηγυριστές συνεχίζουν τὴν ἡμέρα τῆς Πεντηκοστής ψηλὰ στὸ Μοναστήρι τοῦ Ζυγοῦ τὸ παλιό, κλέφτικο πανηγύρι.

—Πήγαινες καὶ μικρὸς στὸ πανηγύρι, Κωστή μου ;

—Ποτὲ δὲν ἔλειπα. Περιμέναμε τὰ παιδιὰ τὸ πανηγύρι πῶς καὶ πῶς. Ἐγὼ πήγαινα μὲ τὸν Πατέρα ἢ μὲ τὸν θεῖο τῆ Δευτέρα, πολὺ πρωτῆ. Καὶ γύριζα μὲ τοὺς πανηγυριῶτες ἀργὰ τὸ δειλινό.

Ἐκείνη τὴν χρονιά, στὸν γυρισμὸ, ἢ συντροφιά μὲ τὸν σημαιοφόρο κι ἡ ἄλλη, μὲ τὸν νεοσύλληχτο ἀρματωμένο, εἶχαν ἐνωθῆ καὶ πήγαιναν μαζί. ὦ ! πῶς ἔκανε ὁ κόσμος καὶ προπαντὸς τὰ παιδιὰ. Χαιρετοῦσαν τὸ παλληκάρι μικροὶ μεγάλοι καὶ πολλοὶ τοῦ πετοῦσαν πέταλα ἀπὸ μυρωμένα τριαντάφυλλα.

Ἄλλὰ ἐκεῖ ὅπου ὁ νεαρὸς ἔδειξε ὄλη του τὴ χάρη, ἦταν ὁ βραδινὸς χορὸς, στὴν ἀγορά, μετὰ τὸ τραπέζι. Φῶτα. Κόσμος πολὺς. Ὅλοι οἱ ἀρματωμένοι χόρευαν ὁμορφα, πειθαρχημένοι στὸ ρυθμὸ, σβέλτοι στὶς κινήσεις. Τὸ παλληκάρι ὅμως τοὺς ξεπέρασε. Θαυμασμὸ οἱ ἠλικιωμένοι. Θαυμασμὸ οἱ γυναῖκες, ποῦ εἶχαν ξεκρεμαστῆ σὲ μπαλκόνια καὶ ταρατίσες δλόγυρα.

—Αισθάνομαι σεβασμό, φίλε μου, πρὸς τὴν κοινωνία τοῦ τόπου τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Τηροῦσε μὲ πίστη τὴν παράδοση κι ἐκδήλωνε πολλὴ ἀγάπη πρὸς τὴ λεβεντιά καὶ τὴν ὀμορφιά. Καὶ χαίρομαι, μαθαίνοντας πὼς καὶ ἡ τωρινὴ κοινωνία δὲν μένει πίσω.

—Ἀπὸ τότε, Λευκὴ μου, τὸ ψαρόπουλο ἔγινε τὸ καμάρι τῆς Πολιτείας μας. Τὴν ἄλλη χρονιά στὸ πανηγύρι ὁ Τόλης φαινόταν πιὸ ὀμορφος καὶ τὴν παράλλη πιὸ πολὺ. Στὰ εἴκοσιένα του χρόνια πῆγε νὰ ὑπηρετήσῃ θητεία. Πόσο ὠραῖα τοῦ πῆγαιναν τὰ ναυτικά! Στὸ δεῦτερο χρόνο τῆς θητείας, νὰ τὸ εἰδύλλιο..

—Ἔτσι; Κι ἦταν ὀμορφη ἡ νέα;

—Πολύ! Μόλις ἀπολύθηκε ὁ Τόλης, πέρασαν δαχτυλίδια. Ὅλα τὰ νέα τᾶκουγες στὶς γειτονιές. Ἦταν καλοκαίρι πάλι κι οἱ πιὸ πολλοὶ τὰ βράδι κάθονταν ἔξω ἀπὸ τὰ σπίτια τους, μπροστὰ στὴ Λιμνοθάλασσα..

»—Τί ταιριαστὸ ζευγάρι! ἔλεγε κάποια ἓνα βράδι.

»—Νὰ ἰδοῦμε ὅμως, παρατήρησε κάποια ἄλλη.

»—Τί, χριστιανὴ μου;

»—Λένε πὼς ἡ κόρη εἶναι πολὺ ζωηρὴ κι ἔχει ἄλλες ιδέες»..

»—Μπά!..».

—Ὁ Τόλης τότε, Φίλη μου, ἦταν ἓνας παλλήκαρος ὡς ἐκεῖ ἐπάνω. Ἡ λάμψη τῶν ματιῶν του, τὸ χρῶμα του, οἱ ὄλο αὐτοπεποίθησι κινήσεις τῶν χεριῶν του, τὸ χαριτωμένο χαμόγελό του φανέρωναν ρωμαλέα ὑγεία.. Κι ὅμως...

—Ἀρρώστησε, Κωστή μου, τὸ καημένο παιδί..

—Ναί.. Ὅπως σ' ἓνα ἀχάλαγο δέντρο προχωρεῖ κακὸ σκουλήκι καὶ βόσκει σιγὰ σιγὰ τὶς ρίζες καὶ μαραίνει στὸ τέλος τοὺς βλαστοὺς του, ἔτσι καὶ στὸ λεβέντικο κορμὶ τοῦ παλληκαριοῦ προχώρησε τὸ σαράκι κακῆς κι ἀγιάτρευτης ἀρρώστιας κι ἔβασκε..

—Τὸ δύστυχο!

—Τί συμβαίνει; Γιατί χάλασαν τὴν ἀρρηβόνα; ρώτησαν μιὰ μέρα κάποια κυρούλα, στὴ γειτονιά, ποὺ ἤξερε. Κι ἐκεῖνη, κουνώντας μὲ λύπη τὸ κεφάλι, ἀπάντησε σιγὰ:

»—Λένε πὼς τὸ παλληκάρι δὲν εἶναι καλά!..

»—Χριστός και Παναγία!» φώναξε κάποια.

»—Ναί, λένε κι επιμέν-νε πώς τὸ παιδί πάσχει!

Χάρος ἐτοιμαζότανε ἔξω στὸ φεγγαράκι

κι ἡ μάνα του τὸν ἐρωτᾷ κι ἡ μάνα του τοῦ λέει :

*«Γιέ, στὸ ταξίδι, πὸν θὰ πᾶς και στὸ κνήγεμά σου
μὴν πάρης μάνες μὲ παιδιά κι ἀδέρφια μ' ἀδεοφάδες,
μὴν πάρης πρωιαντρούγνα πρωτοστεφανωμένα»...*

*«Ὅπου βρῶ τρεῖς, παίρνω τοὺς δυὸ κι ὅπου βρῶ δυὸ τὸν ἕνα
κι ὅπου βρῶ ἕναν μοναχό, τραβῶ και κλειῶ τὴν πόρτα».*

ΔΗΜΟΤΙΚΟ

Β

Ἄρρωστησε λοιπὸν ὁ Τόλης.. Θλίψη σὲ δικούς και ξέ-
νους. Μιά μέρα, γυρίζοντας στὸ σπίτι, ἄκουσα τὴν ἀντικρυνή
γειτόνισά μας νὰ μιλᾷ μὲ τὴν παραδουλεύτρα μας. Δὲ θὰ
πρόσεχα καθόλου, ἂν δὲν ἄκουγα τ' ὄνομα τοῦ Παλληκαριοῦ..

«—Δὲν τᾶμαθες, ἔλεγε ἡ γειτόνισσα, πὸς τὸ παιδί εἶναι
ἄσχημα ἄρρωστο; Κι ὅτι χτὲς ἐκεῖνη ἡ κακούργα ἡ ἄρρηθ-
νιαστικιά του τῶστειλε πίσω τὴ βέρα και τὰ δῶρα;.. Ἄκουξ
καρδιά, κούφια ἡ ὦρα π' τ' ἀκούει.. Θὰ γίνῃ μολόγημα γιὰ
τὸν τόπο μας».

—Κωστή μου, διέκοψε ἡ κυρία Λευκή, Κωστή μου, πολὺ
παθαίνεσαι, λέγοντας αὐτά, πὸν λές. Κοκκίνησες, ἡ καρδιά
σου θὰ γοργοχτυπᾷ..

—Νὰ σοῦ εἰπῶ, Λευκή, πὸς τὸ συμβᾶν ἐκεῖνο ἔγινε τὸ
πιὸ δραματικὸ βίωμα τῆς παιδικῆς μου ζωῆς, θὰ τὸ πιστέψης;

Μιά μέρα διάβηκα ἐξεπίτηδες ἀπ' τὸ δρομάκι.. Πρόσεξα
τὸ σπιτάκι.. Βρέθηκε ἀνοιχτὸ τὸ ξώφυλλο τοῦ παραθύρου ἀρι-
στερὰ κι εἶδα τὸ παλληκάρι ὀρθό, σιμὰ στὸ τζάμι, μὲ ὄψη
ὠχρή, μάτια κοιλωμένα.. Σκιά σωστή τοῦ ἑαυτοῦ του.. Ἐφυγα,
Λευκή μου, και πὸς ἔφυγα. Καὶ τὴ νύχτα στὸ κρεβάτι μου
ἔκλασα, ἔκλασα..

Ἐπειτα ἀπὸ κάμποσες μέρες ἄκουσα μιὰ συζήτηση βράδι,
στὴ γειτονιά. Μιλοῦσε μὲ λύπη ἡ κυρὰ Διαμαντούλα, μιὰ
πολὺ καλὴ ψυχὴ. Ὁ ἄντρας τῆς γύριζε μὲ τὸ πρυάρι του τὸ

προηγούμενο βράδι από την Κλείσοβα. Φεγγάρι καλό. Ξεχώρισε μιὰ γαίτα. Κάποια γυναίκα κρατούσε σταλίκι κι έσπρωχνε.. Ήταν όμως και κάποιος άλλος μέσα κι έβηγε, αλλά θά ήταν ξαπλωμένος, δέ φαινόταν.. Κατάλαβε ό ψαρὰς ποιοί ήταν, γιαγιά κι εγγόνι.. Διάβηκε σιμά. Καλησπέρισε. Κάτι άπάντησε ή γριά. Τώρα ό ξαπλωμένος έβηγε πιό πολύ. Του είπα του νοικοκύρη μου, καημένε Γιώργο, δέν πρόσεχες; Οί έρμοι άποζητάνε τ' μοναξιά.. Ήθελε ή γριά ν' άναπνέψ' τó καταδικασμένο λίγο άέρα και σὺ πήγες κι έπεσες άπάν' τς...

—Κωστή μου, έπεισόδιο άπό τραγωδία!

—Ό θάνατος, Λευκή μου, έφτασε και φαρμάκωσε τή γειτονιά και τή χώρα όλη.. Ήταν άπόγεμα. Τό βράδι στο τραπέζι ή μητέρα είπε στον άδερφό της — ζούσε άκόμα. «Άσημάκη, αύριο πολὺ πρωί θά πάρης τὰ παιδιὰ — έμé και τήν μακαρίτισσα άδερφούλα—, θά μπήτε στο πρυάρι του κυρ Μανώλη και θά πάτε στο Βασιλάδι. Έτοιμάσα ό,τι χρειάζεται. Θά γυρίστε τó βράδι άργά λίγο».

Ό πατέρας μου δέν είπε τίποτε.

Τήν άλλη μέρα γυρίσαμε άπό τó νησί νύχτα σχεδόν. Και βγήκαμε άπό τó πρυάρι στην πρώτη γέφυρα. Κοντοστάθηκα, άν και φώναζε ό θεϊός. Καθισμένες γυναίκες έξω άπό τὰ σπίτια τους, συζητούσαν. Πρόσεξα : «Κηδεία ήταν αυτή, κυρούλα μου, σωστός θρήνος!», έλεγε κάποια. «Τόκλαψαν τó παλληκάρι κι οί πέτρες..». Μ' έπιασε ταραχή, έτρεμα. Ή άδερφούλα άρχισε τὰ κλάματα..

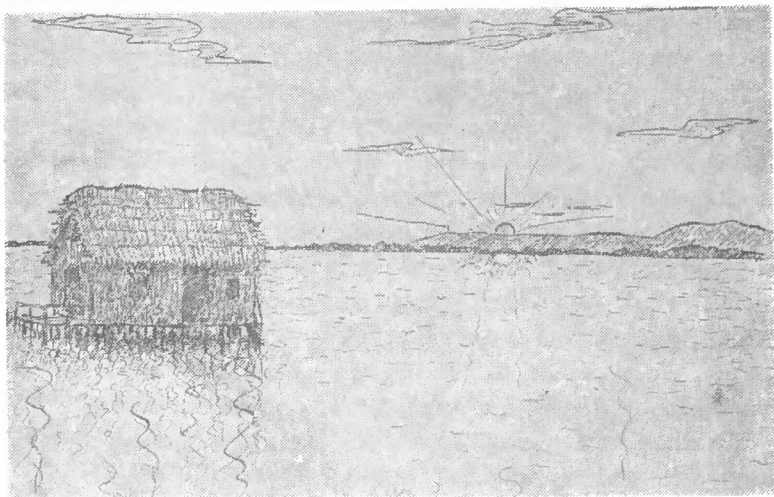
Μέρες και βδομάδες μιλούσαν για τόν θάνατο και τó ξόδι του άτυχου παιδιοῦ.. Θυμάμαι..

—Σ' άκούω, Κωστή μου.

—Νάξερές τί θυμάμαι.. Τήν τρίτη μέρα, μετά τήν κηδεία, διάβηκα, κατά τó βραδάκι, εξεπίτηδες έξω άπό τó χαροκαμένο σπίτι. Τό ξώφυλλο του παραθύρου, εκεί όπου είχα ιδεί τó άρρωστο παλληκάρι, ήταν και τώρα άνοιχτό. Σίμωσα με καρδιοχτύπι και κοίταξα άπ' τó τζάμι.. Μιά λαμπάδα, στεριωμένη σ' ένα παλιό, προύτζινο κηροπήγι, εκαιγε.. Άγωνίστηκα ν' άποτραβηχτώ άπό κεί..

—Φτάνει, φίλε μου, φτάνει.. Είπαμε πολλά.. Κοίταξε τή θάλασσα, πού τήν σάρώνει όμορφα ό μαίστρος.. Νά κι εκείνα

τὰ δυὸ μισόγυμνα μικρὰ μπῆκαν στὸ μονόξυλο, κρατώντας
καμάκια καὶ θέλουν νὰ κάνουν τὸν ψαρά...

Ο ΞΕΝΟΣ

*Τὰ μυστικά τοῦ τραγουδιοῦ μου ἴσως εἶσαι ἐσύ,
τῆς δύσης, ὦ Μεσολογγίτικο κρασί.*

ΜΑΛΑΚΑΣΗΣ

Α

Ένας περιπατητής, ὄχι ντόπιος, ὅπως φαινόταν, προχωροῦσε ἀργὰ στὸ δρόμο τῆς Περιμετρικῆς, κοιτάζοντας τὴν Λιμνοθάλασσα καὶ τὴ δύση. Φαίνονταν ἐκεῖ κι ἄλλοι περιπατητές καὶ ντόπιοι καὶ ξένοι. Κι ἄλλοι στέκονταν καὶ πρόσεχαν τὴν τελευταία «φάση» τοῦ θεάματος τῆς δύσης κι ἄλλοι συνέχιζαν τὸν περίπατό τους.

Πρὸς τὴν δύση πρόσεχαν καὶ παιδιά ἀπὸ πρυάρια καὶ γαῖτες, ἄλλα ὀρθὰ κι ἄλλα καθισμένα. Πρὸς τὴ δύση ἐπίσης κοίταζαν ὄχι λίγοι ἀπὸ τὰ παράθυρα τῶν σπιτιῶν καὶ τὰ μπαλκόνια.

Ἐξαφνα ὁ μὴ ντόπιος περιπατητῆς στάθηκε. Καὶ στάθηκε ἀκριβῶς τὴν στιγμή, ποῦ διάβαινε σιμά του ἕνας ντόπιος. Καί, γυρίζοντας, ρώτησε μὲ φιλικὸ χαμόγελο :

—Μὲ συγχωρεῖτε, τὸ ἡλιοβασίλεμα ἦταν ἐντυπωσιακὸ ;

—Τώρα βγήκατε στὴν Περιμετρικὴ ; ρώτησε ὁ ἄλλος.

—Ἔχω λίγη ὥρα..

—.. Τ' ἀποψινὸ βασίλεμα ἦταν μᾶλλον μέτριο..

—Μέτριο ; τόνισε ὁ Ξένος. Τὸ κρίνετε ἔτσι, γιατί εἶστε ντόπιος. Ἐγὼ—ὄπως ἴσως καὶ σεῖς—ἔχω ἰδεῖ ἡλιοβασιλέματα καὶ ἡλιοβασιλέματα καὶ στὴν Ἑλλάδα καὶ σ' ἄλλες χῶρες καὶ σὲ στεριᾶς καὶ θάλασσες, Ἔ, τ' «ἀπομεινάρυ» τοῦ ἡλιοβασιλέματος, ποῦ λίγο πρὶν ἀπόλασα, αὐτὸ μόνο του, ξεχώριζε ἀπ' ὅλα τ' ἄλλα..

—Κολακεύετε τὸν τόπο μας, σᾶς εὐχαριστῶ.

—Δὲ λέγω ὑπερβολές. Ἄλλωστε—θὰ τὸ ξέριτε καὶ σεῖς—ὁ διεθνῆς ὀδηγὸς Μπέντιγκερ λέγει : Στὴν Ἑλλάδα, ἂν θέλη κανεὶς ν' ἀπολάβῃ σπάνια ἡλιοβασιλέματα, πρέπει νὰ ἐπισκεφτῆ τὸ Μεσολόγγυ.

—Ναί ! ναί !

—Ἐφτασα στὸν τόπο σας τὸ πρωῖ. Βρήκα κατάλυμα καὶ ἔπειτα γύρισα στὴν Πόλη. Τὸ ἴδιο ἔκαμα καὶ τὸ δειλινό. Αὐτὸ ἐδῶ τ' ὠραῖο, παραλιακὸ μέρος τυχαίως τὸ βρήκα. Μόλις ἀντίκρυσσα ἐκεῖ κάτω τὴ δύση, μὲ λίγο πιά φῶς, μὲ γοήτεψε τὸ μεστὸ καὶ ἀρκετὰ λαμπρὸ πορτοκαλί της χρῶμα. Πρόσεξα. Ἐνα της ἀντιφέγγισμα ἀπλωνόταν σ' ὅλη τὴ Λιμνοθάλασσα καὶ ὡς τὸ βυθὸ τῶν νερῶν καὶ ἔβαφε τοὺς τελευταίους γλάρους ψηλὰ καὶ κάτω τὰ ψαροκάλυβα καὶ τὰ μονόξυλα.

—Σ' αὐτὸ ἐδῶ τὸ μέρος, εἶπε ὁ Ντόπιος, στάθηκαν ὁ Μπαῖρον καὶ ὁ φίλος του ὁ Γκάμπα καὶ θαύμασαν τὸ πρῶτο ἡλιοβασίλεμα, ποῦ ὁ Ποιητῆς τοῦ Γκιαούρ, ὄπως εἶπε τότε στὸν φίλο του, τὸ θεώρησε ἀνώτερο καὶ ἀπ' τὰ ἡλιοβασιλέματα τοῦ Κάπρι..

—Ω ! αὐτὸ δὲν τὸ ἤξερα καὶ ἀκούγοντάς το, νοιώθω πολλὴ χαρά..

—Στὸ ἴδιο τὸ μέρος — συνέχισε ὁ Ντόπιος — βρέθηκαν ἀργὰ τὸ δειλινό, τὸ Σάββατο τοῦ Λαζάρου, νεαροί, ντόπιοι

πολεμιστές. Στάθηκαν και, κοιτάζοντας αρκετή ώρα ένα υπέροχο τότε ήλιοβασιλεμα, έκλαιγαν ! Κι έκλαιγαν, γιατί, ἄμα θὰ ἔπεφτε τὸ σκοτάδι, θὰ ἐγκατέλειπαν, μαζί με τοὺς ἄλλους, τὴν ὁμορφη, ἰδιαίτερή τους Πατρίδα..

—Κι αὐτὸ δὲν τὸ ἤξερα.. ὦ ! πόσο με συγκινεῖ !

Ὅλοι, κι οἱ δυὸ κι οἱ ἄλλοι, κοίταζαν ἀκόμα τὴ δύση, πού, καὶ θαμπὴ πιά, φαινόταν ἀκόμα ὁμορφη.

Ἐξαφνα ὁ Ντόπιος, πὸ γύρισε κι ἐτοιμαζόταν νὰ κινήση, ρώτησε τὸν Ξένο :

—Ἄν θὰ πάτε καὶ σεῖς πρὸς τὰ κάτω, θὰ σᾶς συντροφέψω εὐχαρίστως..

—Σᾶς εὐχαριστῶ ! Σᾶς εὐχαριστῶ ! εἶπε ὁ ἄλλος, χαμογελώντας, κι εἶπε τ' ὄνομά του. Καὶ πρόσθεσε : Εἶμαι Ἄθηναῖος κι ἀρχιτέκτονας.. Ἀσχολία ἰδιαίτερη ἔχω τὴν ζωγραφικὴ.. Καὶ βλέπω πὼς ὁ τόπος σας, στεριά καὶ θάλασσα, προσφέρει σ' ἓνα καλλιτέχνη, κι ἐρασιτέχνη ἀκόμα, πολλὰ θέματα. Τρεῖς φορές διάβηκα ἔξω ἀπὸ τὴν ἱστορική σας Πολιτεία καὶ δὲ μπῆκα σ' αὐτὴ οὔτε μιὰ φορά.

Εἶπε καὶ κίνησε μαζί με τὸν Ντόπιο.

Ἀκολούθησαν ἀργὰ τὸ νότιο μέρος τῆς Περιμετρικῆς, μετὴν θαμπὴ ἀπλωσιά τῆς Λιμνοθάλασσας δεξιὰ καὶ μετὴν παραλιακὴ συνοικία ἀριστερά. Τὰ νερὰ ἀνέδιναν μυρωδιὰ ἀρμύρας. Ἄπ' τὴν μισοσκοτεινὴ, κοντινὴ γειτονιά ἔφταναν γέλια καὶ ξεφωνητὰ παιδιῶν καὶ τραγούδια.

—Πολὺ ὁμορφα εἶν' ἐδῶ αὐτὴ τὴν ώρα, εἶπε ὁ Ξένος. Κι αὐτὰ δεξιὰ τί εἶναι ; ρώτησε, δείχνοντας καλυβόσπιτα καὶ πελάδες ψαράδων, ἀκουμπισμένα ἐπάνω σὲ πάλους, χωμένους στὰ νερὰ.

—Αὐτά, τὰ πιὸ πολλὰ, τὰ ἔχει στήσει αὐτοῦ ἡ ἀνάγκη ἀνθρώπων. Κατοικοῦν μέσα οἰκογένειες.

—Δὲ τοὺς λείπει γραφικότητα κι ὅπως εἶδα προηγουμένως, κατὰ τὸ ἡλιοβασιλεμα, γίνονται στολίδια τῆς περιοχῆς..

Στάθηκαν καὶ πρόσεξαν πέρα στὴ Λιμνοθάλασσα. Κορίτσια τραγουδοῦσαν μέσα σὲ κάποιο πρυάρι :

..Ποιά εἶν' ἐκείνη πὸν κατεβαίνει
στὰ δόλφευκα ντυμένη ἀπ' τὸ βουνό.

Ἄναχάραξε ὁ Ξένος. Κι ὁ Ντόπιος :

—Ἄν δὲν τ' ἄκουγα καὶ μοῦ τῶλεγαν, φίλε μου, δὲ θὰ πίστευα πὼς ἀκόμα μένει στὸν τόπο μας αὐτὸ τὸ τραγουδάκι τοῦ Σολωμοῦ.. Λίγες μέρες ἔχω, πὸν γύρισα στὴν ἰδιαίτερη Πατρίδα. Τὴν τελευταία φορὰ ἔλειψα στὴν Εὐρώπη ἐπάνω ἀπὸ εἴκοσι χρόνια.. Ἄλλαξε κι ἐδῶ ὁ τόπος, ὅπως ἦταν φυσικό. Δὲν ἄλλαξε ὁμως ἢ δὲν πολυάλλαξε ἡ συναισθηματικὴ διάθεση τοῦ κόσμου καὶ μένει πάντα μελαγχολικὴ καὶ ρομαντικὴ..

Ξανακίνησαν. Βάδιζαν μᾶλλον ἀργὰ καὶ συζητοῦσαν. Ἐξαφνα ὁ Ξένος πρόσεξε ἀριστερὰ κάτι καὶ στάθηκε. Καὶ γυρίζοντας :

—Αὐτὸ τὸ χτήριο, εἶπε, εἶναι τύπου χτηρίων τοῦ περασμένου αἰῶνα στίς ἐπαρχίες μας, καὶ στὴν Ἀθήνα ἀκόμα. Οἱ γραμμὲς του εἶναι ἀπλές.. Μὲ συγχωρεῖτε.. Τὰ τελευταία χρόνια, ὅταν ἐπισκέπτομαι παλιὲς ἐπαρχιακὲς πολιτείες, προσέχω πολὺ καὶ σὰν ἀρχιτέκτονας καὶ σὰν ζωγράφος, τὰ παλιά, τὰ πρὶν ἀπὸ τὸ 21 χτισμένα σπίτια, ὅπου ὑπάρχουν.. Τὸ ἴδιο ἔκανα τὸ πρῶι καὶ στὸν τόπο σας..

—Τοῦτο τὸ χτήριο σᾶς προξένησε καμμιά ἐντύπωση; ρώτησε ὁ Ντόπιος.

—Ἐντύπωση; εἶπε ὁ ἄλλος. Ναι! Κι ἀπ' τὴν ἀρχή. Αὐτὸ τὸ χτήριο φαίνεται ἐγκαταλειμμένο, ὁ μέγας του κήπος παραμελημένος κι οἱ φοίνικες, σὰν φρουροὶ παράξενοι, κάτω ἀπ' τὴν ἀστρόφεγγη νύχτα. Κι ὅλα μαζί, νομίζει κανεὶς πὼς θρηνοῦν παλιὸ χαμό..

—Ἐχετε δίκιο..

—.....

—Ἐχετε δίκιο, εἶπα. Αὐτὸ τὸ σπίτι, ἔπειτα ἀπὸ κάποιο θλιβερὸ γεγονός, ἐδῶ καὶ πολλὰ χρόνια, ἔχει συνδεθῆ με τὴν πολιτικὴ Ἱστορία τῆς Νεώτερης Ἑλλάδας..

—Ἄ, εἶναι τὸ σπίτι τοῦ...

—Ναί, φίλε μου, τοῦ ἀείμνηστου Χαριλάου Τρικούπη..

—Ἄξέχαστη μένει ἡ μεγάλη ἐκείνη μορφή. Ἄξέχαστη

μένει κι ἡ ἀδελφοῦλα του, ἡ Σοφία, ἡ ἀνεκτίμητη βοηθὸς τοῦ Μακαρίτη..

Ξανακίνησαν. Κι ὁ Ντόπιος :

—Θὰ σᾶς ὑποβάλω μιὰ παράκληση, εἶπε : Κάτω κεῖ στὸ κέντρο τῆς ἀπόμερης ἀκροθαλασσιᾶς, μὲ περιμένει ἕνας παλιός μου φίλος, ἀνώτερος, Δημόσιος Λειτουργὸς ἄλλοτε, γιὰ νὰ συζητήσωμε κι ἔπειτα νὰ φᾶμε. Μπορεῖτε νὰ ρηῆτε καὶ σεῖς νὰ μᾶς συντροφέψτε. Πολὸν θὰ εὐχαριστηθοῦμε, ἐγὼ κι ὁ φίλος μου. Μὴ διστάζετε, ἡ γνωριμία μας μοῦ ζέστανε τὴν καρδιά. Θάρθῆτε ; Εὐχαριστῶ !

Ἄφησαν τὴν περιμετρικὴ καὶ βάδιζαν ἀργά, κάτω ἀπ' τ' ἀπαλὸ σκοτάδι καὶ τὴν ἀστροφεγγιά. Ἐξαφνα ὁ Ξένος στάθηκε κι ἔδειξε στὸν ἄλλο σειρὰ φῶτα μέσα στὴν Λιμνοθάλασσα καὶ ψιθύρισε :

—Πυροφάνια δὲν εἶν' αὐτά ;

—Ναί ! εἶπε ὁ ἄλλος, ἐμεῖς ὅμως τὰ λέμε *πυρές*. Οἱ Ἄρχαῖοι Πρόγονοι εἶχαν τὴ λέξη *πυρία* κι ἐνοοῦσαν τὸ ψάρεμα μὲ πυρσό. Τὴν *πυρία* τὴν κάναμε *πυρά*. Τώρα ἔμεινε ἡ λέξη στὸν τόπο μας ἀπ' τὴν ὀμηρικὴ ἐποχὴ ἢ μᾶς τὴν ἄφησαν, στὴν ἐποχὴ τους, οἱ Βυζαντινοί ; Ποιὸς ξέρει...

Τὰ τραπέζια τοῦ κέντρου ἦταν σκορπισμένα μέχρι τὰ νερά. Νὰ ὁ κάπελας ψηλὸς κι ἐλαφροπάτητος :

—Καλησπέρα σας, εἶπε, μὲ φιλικὴ οἰκειότητα. Καὶ πρόστεσε : Ὁ κυρ Μένιος κάθεται μόνος, σιμὰ στὴ Λίμνη.

—Καλά, κυρ Σωτήρη μου, εἶπε ὁ Ντόπιος. Θὰ πᾶμε πρὸς τὰ κεῖ. Ὁ Κύριος εἶναι ἀπὸ τὴν Ἀθήνα καὶ πρώτη φορὰ ἔρχεται στὸν τόπο μας..

—Καλῶς ἐκόπιασε.. Εἶδατε *πυρές* ἀπόψε ;

—Ναί, Σωτήρη μου. Πέταξε ἡ καρδιά μου. Ουμῆθηκα, ποὺ ἐρχόμαστε, ἐγὼ κι ἄλλοι μικροί, ἐκεῖνα τὰ χρόνια τὸ δειλινό, καὶ πελαγώναμε στὰ νερά.. Πιὸ πέρα ὁ μαῖστρος τραμπάλιζε τὰ καΐκια, ἀραγμένα στὴ σειρὰ. Ἀκούγονταν καμμιὰ φορὰ φωνὲς μούτσων καὶ γαύγισμα σκύλου..

Προχώρησαν στὴν ἀκροθαλασσιᾶ. Ὁ κυρ Μένιος σηκώθηκε καὶ δέχτηκε μὲ διάθεση καὶ τὸν φίλο του καὶ τὸν Ξένο.

—Ἀθηναῖος ὁ Κύριος, εἶπε ὁ Ντόπιος, κι ἀνέφερε τὸ ὄνομα. Καὶ πρόστεσε : Ἀρχιτέκτονας, ἀλλὰ καὶ ζωγράφος.

Πολύ χαίρομαι ! Πολύ ! τόνισε ὁ τρίτος.

—Ὁ παλιός μου φίλος, ὁ Μένιος, εἶπε τώρα στὸν Ξένο ὁ Ντόπιος, σπούδασε Νομικὰ κι ὑπηρέτησε χρόνια καὶ χρόνια στὸ Γενικὸ Λογιστήριό τοῦ Κράτους. Κάθε τόσο ἄλλωστε κατέβαινε στὴν ιδιαίτερη Πατρίδα. Ξέρει τὴν ἱστορία της καταλεπτῶς. Ὅπου κι ἂν βρισκόμουνα στὸ ἐξωτερικό, κρατοῦσα μαζί του ἀλληλογραφία.

Καὶ γυρίζοντας πρὸς τὸν κυρ Μένιο τώρα :

—Λίγο πρὶν γνωριστήκαμε μὲ τὸν Κύριο, εἶπε. Μιλῆσαμε ἀρκετά. Ἐπειτα τὸν παρακάλεσα τὰ ἔρθῃ δῶ νὰ μᾶς συντροφέη στὸ δεῖπνο καὶ δέχτηκε εὐγενικά.

—Αὐτὸ μᾶς τιμᾷ καὶ μᾶς δίνει χαρά, εἶπε ὁ ἄλλος.

Νά κι ὁ κάπελας.

—Νὰ παραγγείλωμε ποτά, πρότεινε ὁ ἴδιος.

Παραγγείλαν. Ὁ κυρ Μένιος ἄλλωστε ἐπέμενε :

—Κυρ Σωτήρη, τί θὰ μᾶς προσφέρῃς ἔπειτα γιὰ δεῖπνο ; Ἔχεις καλὰ στεριάδια, νὰ μᾶς τὰ κάμῃς ψητά ; Ναί ; Ὡραῖα ! Στάσου ἄλλωστε.

Καὶ γυρίζοντας πρὸς τὸν ξένο φίλο :

—Στεριάδια, ἐξήγησε, λέμε τοὺς ἀρσενικοὺς κεφάλους καὶ μάλιστα τοὺς νεαροὺς. Αὐτοί, τέτοια ἐποχή, ὅταν γίνονται ψητοὶ εἶναι πολὺ νόστιμοι. Αὐξάνει δὲ ἡ νοστιμάδα τους, ἅμα ὑπάρχουν στὸ τραπέζι παχειὰ, ντόπια φέτα, καλὴ σαλάτα καὶ διαλεχτὲς ἐλιές.

—Θὰ φάγω, φίλοι μου, ὅ,τι θὰ φάτε καὶ σεῖς..

—Σᾶς εὐχαριστοῦμε ! Πήγαινε τώρα, κυρ Σωτήρη. Θὰ μᾶς σερβίρῃς σὲ μιὰ ὥρα. Μὲ τὰ ποτὰ νὰ φέρῃς καὶ ρεφουδι.

Ἐφυγε ὁ κάπελας κι ὁ κυρ Μένιος συνέχισε :

—Τώρα, ἂς συζητήσωμε λίγο. Χαίρομαι τὴν ὥρα καὶ τὸ μέρος. Νά, ὁλόδροσο τὸ πρῶτο κατεβατὸ τοῦ Ζυγοῦ. Αἰσθητὴ ἢ μυραδιὰ τῆς ἀρμύρας. Κι οἱ πρυὲς ἐκεῖ κάτω ἀστράφτουν. Καντάδα μόνο δὲν ἀκούσαμε ἀκόμα..

—Μὲ ὑποχρεώνετε πολὺ, εἶπε δισταχτικὰ ὁ Ξένος. Σᾶς εὐχαριστῶ.

—Τίποτε ! τίποτε ! φίλε. Θέλωμε νὰ θυμᾶστε τὴν βραδιὰ τῆς γνωριμίας μας. Νὰ θυμᾶστε καὶ τὸν τόπο μας κι ἐμᾶς. Ἕνας καλὸς φίλος ἀκόμα — λέγω ἐγώ, πὺ εἶμαι μεγαλύτε-

ρος — είναι, στην ηλικία μας, απόκτημα.. Πέστε μας, είδατε τὸν τόπο μας, σὰς ἄρесе ;

Ἐξένος κινήθηκε λίγο καί :

—Τὸν εἶδα, εἶπε. Ἡ Πολιτεία μου ἄρесе. Δὲν ἔχει πλοῦτο πολὺ, ἔχει ὅμως ἐμφάνιση καλαίσθητη κι ἀρχοντική. Ἔχει καὶ κόσμο μορφωμένο καὶ πρόσχαρο..

—Πήγατε στὰ Ἡρῶα ; ρώτησε ὁ Ντόπιος.

—Πρῶτα ἐκεῖ ἐπῆγα. Γύρισα καὶ τὶς ἄκρες του. Μέσα στὰ Ἡρῶα γνώρισα ἓνα ντόπιο φοιτητὴ, πού μου διέφυγε τ' ὄνομα. Γνωρίζει πολλὰ. Καὶ μου εἶπε πὼς εἶναι μέλος ἐνὸς συλλόγου, πού σκοπὸ ἔχει νὰ φροντίζη νὰ διατηροῦνται καλὰ τὰ Μνημεῖα τοῦ Ἱεροῦ Χώρου καὶ νὰ προστατεύωνται οἱ ἱστορικοὶ χώροι μέσα στὴν Πολιτεία κι ἔξω.

—Αὐτοῦ τοῦ Συλλόγου, φίλε, εἶπε ὁ Ντόπιος, ἐπίτιμος πρόεδρος εἶναι ἀπὸ δῶ ὁ κυρ Μένιος..

—Ὅταν εἶπα στὸν Νέο τὴν εἰδικότητά μου καὶ τὴν κλίση μου πρὸς τὴν Τέχνη καὶ τοῦ πρόστεσα πὼς πολὺ ἐπιθυμῶ νὰ δῶ, ἂν ὑπάρχουν ἀκόμα χτήρια τοῦ τόπου, χτισμένα πρὶν ἀπὸ τὸ 21, ἐνθουσιάστηκε κι ἔδειξε ἐξαιρετικὴ προθυμία..

—Ἐὸ Βασιλάκης θὰ εἶναι, φώναξε ὁ κυρ Μένιος. Ἡ ἀγάπη του γιὰ τὸν τόπο εἶναι συγκινητική. Σὰς κατατόπισε μέσα στὰ Ἡρῶα ;

—Πολύ, παραπολύ! Τὰ εἶδα ὅλα. Πόσα μνημεῖα! Πόσα ἀναθήματα! Πόσοι ρυθμοὶ! Σκέφτηκα — τὸ ἀνακοίνωσα καὶ στὸν Νέο — πὼς ὁ «Ἱερὸς Χῶρος» ἔχει γίνεи ἀπὸ Πανελληνίος Παγκόσμιος. Ἐρωτᾶς πρὸς τὴν Ἐλευθερία ἔφερε ἐδῶ καὶ στὴν ἄλλη Ἑλλάδα ἐθελοντὲς ἀπ' ὅλη τὴν Εὐρώπη. Ὅχι λίγοι ἀπ' αὐτοὺς θυσιάστηκαν. Κι οἱ Πατριῶτες τους ἔστησαν γι' αὐτοὺς Μνημεῖα στὰ Ἡρῶα, ὅπως τὸ Μνημεῖον τῶν Πολωνῶν καὶ ἄλλων. Τὸ καθένα ἀπ' αὐτὰ τὰ Μνημεῖα ἔχει δικό του ρυθμὸ. Νομίζω πὼς στὸν «Ἱερὸ Χῶρο» μιὰ καὶ σχετικὴ ἀκόμα, ὁμοιομορφία δὲ θὰ πῆγαινε καθόλου.

Χαμογέλασε ὁ κυρ Μένιος κι ἔπειτα :

—Συμφωνῶ μαζί σας, εἶπε μὲ τόνο. Συμφωνῶ ἀκόμα καὶ μὲ τὸ ἄλλο, πού, ἐξετάζοντας τ' ἀφιέρωματα — θὰ τὸ σκεφτήκατε — πὼς κάμποσα ἀπὸ τὰ μικρὰ ἀφιέρωματα δὲν ἔχουν ἀρτιότητα καὶ καλὸ θὰ ἦταν νὰ ἔλειπαν.. Ἀλλά, ἐπιτρέπεται νὰ

περιφρονήσωμε τὴν τόσο συγκινητικὴ προαίρεση ἐκείνων ποὺ τὰ ἔφτιαξαν ἢ ἐνέργησαν γιὰ νὰ τὰ φτιάξουν ἄλλοι, καὶ τὰ μέσα δὲν ἔφτασαν, νὰ τὰ παρουσιάσουν πιὸ καλά κι ἄρτια ; Ἄδύνατον!..

Βήματα πνιχτά. Νὰ ὁ κυρ Σωτήρης. Ἐφίση στὸ τραπέζι τὸν δίσκο μὲ τὰ ὄρεχτικά καὶ τὰ ποτὰ κι ἔφυγε. Ἐπιαν κι εὐφράνθηκαν. Δοκίμασε ὁ Ξένος ρεφούδι. Καί :

— Αὐγοτάραχο εἶναι ; ρώτησε, χαμογελώντας.

— Μᾶλλον ναί, ὄχι ὅμως ἀπὸ μπάφα, ἀλλὰ ἀπὸ λάβρακα. Τὸ θεωροῦμε δευτέρας σειρᾶς καὶ συνήθως τὸ προσφέρομε σὰν μεζέ..

— Μεζὲ ὅμως ἐκλεκτό.

— Μὲ συγχωρεῖτε, ἐκλεκτὸς μεζὲς εἶναι τὸ αὐγοτάραχο καὶ μάλιστα τὸ λιασμένο, ἀλλὰ ἀκήρωτο. Δὲ βγήκαν ὅμως ἀκόμα τ' αὐγοτάραχα..

Ἐκείνη τὴν στιγμή ἀκούστηκε πέρα, πρὸς τὴν πρώτη γέφυρα, μιὰ καντάδα :

Γιατί νὰ φύγης ;

Ποιὸς σὲ πῆρε μακριά μου ;

«Στῆς νύχτας τῆ σιγαλιά» οἱ γλυκειὲς φωνὲς τῶν ἐφήβων κι οἱ τόνοι τῶν χορδῶν κιθάρας, ποὺ τὶς ἔγγιζαν ἐπιδέξια δάχτυλα, σκορπίζονταν παντοῦ, σὰν προσφορὰ στὶς ψυχές, στὴν ὥρα, στὴν ἐποχὴ προσφορὰ ἀπὸ συγκρατημένη νεανικὴ χαρὰ καὶ μαζὶ ἀπὸ λίγο φύραμα μελαγχολίας.

Ἡ σιγὴ κράτησε ὥσπου ἡ καντάδα ἀπομακρύνθηκε. Ἐπειτα ἀκούστηκε ἡ φωνὴ τοῦ κυρ Μένιου :

— Θέλτε, Φίλε, εἶπε, νὰ μᾶς μιλήσετε ἀκόμα γιὰ τὰ Ἑρῶα;

— Εὐχαρίστως.. Εἶδα τὸν Τύμβο, σὰν προσκυνητῆς. Συγκινήθηκα. Πρόσεξα τὸ Μνημεῖο. Ὁ μυκηναϊκὸς του ρυθμὸς δὲ τοῦ προσθέτει τίποτε.. Ξαφνίζει λίγο τὸν ἐπισκέπτη..

— Τὸ ἔχω εἰπεῖ κι ἐγὼ αὐτὸ, Φίλε μου, πᾶνε χρόνια, παρατήρησε ὁ παλιὸς Νομικὸς. Ἄλλὰ σεῖς θὰ γνωρίζετε τὸν λόγο : Στὴν πρώτη περίοδο τοῦ Νεώτερου Κράτους μας, τότε, ὅταν ἔγινε ὁ Τύμβος κι ἄλλα Μνημεῖα τοῦ Κήπου, οἱ Πνευματικοὶ καὶ Καλλιτεχνικοὶ Ἠγέτες τῆς Ἑλληνικῆς Κοινωνίας ἔκριναν πὼς μ' αὐτὸ τὸν «ἠρωικὸ» ρυθμὸ ἔπρεπε νὰ χτιστῆ τὸ

Πανελλήνιο αὐτὸ Μνημεῖο καὶ σ' αὐτὴ τῇ γλῶσσα — τὴν παλιὰ Ἰωνικὴ διάλεχτο — νὰ χαραχτῆ ἐπάνω τοῦ ἢ ἐπιγραφῆ. Κι ὅπως θὰ εἶδατε, κι οἱ ἐπιγραφές στὰ ἄλλα Μνημεῖα, στὴν ἴδια γλῶσσα εἶναι. Γι' αὐτὸ καὶ σήμερα πολλοὶ δὲν τὶς καταλαβαίνουν..

—Τὸ πρόσεξα αὐτὸ πολὺ. Ἦταν ἐκεῖ κι ἄλλοι ἐπισκέπτες.

Στάθηκα μπρὸς στὸ ἄγαλμα τοῦ Ποιητῆ τοῦ Τσαίλντ Χάρολντ. Θυμήθηκα στίχους του. Διάβασα τὴν ὁμορφὴ ἐπιγραφῆ. Ὁ νεαρὸς συνοδός μου μοῦ ἔδειξε ἀκόμα καὶ τὰ θεμέλια τοῦ Ἄϊ Νικόλα—λίγο παρέκει—, ὅπου ἔνα ἀπριλιάτικο πρωὶ Στρατὸς καὶ Λαὸς κήδεψαν, κάτω ἀπὸ βροχὴ, τὸν Μεγάλον Ἀνθρωπον..

Θὰ ξαναπάω στὰ Ἡρῶα καὶ πάλι. Καὶ πάλι. Βρίσκεται ἐκεῖ μέσα κανεὶς σ' ἓνα ΕΘΝΙΚΟ ΠΑΝΘΕΟ καὶ στοχάζεται κι ἀναπολεῖ μεγάλες, πολὺ μεγάλες στιγμὲς τῆς Ἱστορίας μας, ποὺ ἀνάδειξαν ἀπλοῦς, ταπεινοὺς ἀνθρώπους Ἡρωες τῶν Θρύλων !

Κάπνισαν λίγο. Δυὸ πρὸς διάβηκαν ἀπέναντι. Ἐλαμπαν ὡς τὸν βυθὸ τὰ νερά. Ἐκοψε τὴν σιγὴ ὁ Ντόπιος :

—Σᾶς ἔδειξε ὁ συνοδός σας ἔπειτα κανένα παλιὸ σπίτι ; ρώτησε τὸν Ξένο.

—Ναί ! Φίλε. Εἶναι ἀριστερά, καθὼς μπαίνομε ἀπ' τὴν ἀγορὰ στὴν πλατεῖα τοῦ Κήπου, ἀκριβῶς ἀπέναντι ἀπὸ τὴν μεγάλη στρατῶνα. Ἀνήκει στὴν οἰκογένεια Μακρῆ.

—Ἄ, ναί ! εἶπε ὁ κυρ Μένιος. Τὸ σπίτι αὐτό, ὅπως ἔλεγαν οἱ παλαιοί, ἔχει χτιστῆ πρὶν ἀπὸ τὴν Ἐπανάσταση. Ἦταν ἀρχοντικό, γιὰ τὴν ἐποχὴ του. Φυσικὰ τὸ ἐπιδιώρθωσαν ἀρκετὲς φορές. Τὸ προσέξατε ;

—Τὸ πρόσεξα καὶ πολὺ μάλιστα, εἶπε ὁ ἀρχιτέκτονας. Ξεχωρίζει σ' αὐτὸ κάτι, ποὺ θυμίζει ἀβεβαιότητα καὶ σκλαβιά : Μικρὰ τὰ παράθυρα. Μέσα σ' αὐτὴ ἢ εἰσοδὸ του..

Μοῦ ἔδειξε ὁ Νέος κι ἄλλα δυὸ σπίτια καὶ τὰ δυὸ ὅμως πολὺ ἐρειπωμένα. Τέλος μ' ᾠδήγησε στὸν χῶρο τοῦ σπιτιοῦ, ὅπου ἔμεινε ὁ Ἄγγλος Μιλόρδος καὶ ὅπου ἔκλεισε τὰ μάτια.. Δοκίμασα λύπη..

—Στή λύπη σας μετέχομε κι οί δυό, Φίλε, εἶπε ἀργά ὁ κυρ Μένιος. Καί συνέχισε :

“Ὅπως ξέρομε, ὁ Ποιητής ὑπῆρξε φυσιογνωμία μὲ κύρος παγκόσμιο, ὡς ἄνθρωπος ὅμως ἦταν ἀπλὸς κι ἀγαποῦσε τ’ ἀστεῖα. Στὸν τόπο μας πολὺ κοπίασε, γιὰ νὰ συγκροτήσῃ ἓνα στρατιωτικὸ σῶμα ὠργανωμένο καὶ πειθαρχημένο. Οἱ ἄντρες ὅμως ἐκείνου τοῦ σώματος, νέοι ὄλοι, ἦταν τραχεῖς. Στὰ τουρκόσπιτα τῆς ἐπαναστατημένης Πολιτείας βρισκόνταν ἀκόμα τότε τούρκισσες. Ἄπ’ αὐτὲς ἀρκετὲς ἦταν μικρὲς κι ὀμορφες. Κάποια μέρα λοιπὸν ἄντρες τοῦ Μιλόρδου προκάλεσαν ἔξω ἀπὸ ἓνα τούρκικο σαράγι ἐπεισόδιο. Ἄμέσως Ἐκεῖνος ἔβαλε ἀνθρώπους του καὶ συγκέντρωσε στὸ σπίτι του — γιὰ νὰ τὶς ἀσφαλίσῃ — κάμποσες τρομοκρατημένες μικρὲς χανούμ. Οἱ γυναῖκες τῆς γειτονιάς σκανταλίστηκαν καὶ ρωτοῦσαν καὶ ξαναρωτοῦσαν, γιατί ὁ τρανὸς Ξένος συμμάζευε στὸ σπίτι του τὶς μικρὲς τούρκισσες. Τούρκος ἔγινε; Χαρέμι θὰ κάμῃ; Τὸ ἔμαθε αὐτὸ ὁ Ποιητής καὶ γέλασε μὲ τὴν καρδιά του.

Ἄλλη φορὰ πάλι συνέβηκε τοῦτο: Οἱ πιὸ πολλὰς γυναῖκες τῆς γειτονιάς φλυαροῦσαν καὶ κάποτε φώναζαν καὶ φυσικὰ ἐνωχλοῦσαν πολὺ τὸν Μιλόρδο. Μιὰ μέρα, πὺ οἱ γυναῖκες εἶχαν γίνεῖ ἀνυπόφορες, βγαίνοντας αὐτὸς ἀπ’ τὸ σπίτι του, γιὰ νὰ κάμῃ τὸν περίπατό του, τράβηξε ἀπ’ τὸ σελάχι του ἀσημένια πιστόλα, πρόσεξε ἀπέναντι ἓνα ἔρημο, τούρκικο σαράγι καὶ πυροβόλησε ψηλὰ τὴν ἄκρη τῆς κορνίζας του. Ἐνα μικρὸ κομμάτι τῆς κορνίζας ἔπεσε κάτω μὲ πάταγο. Φωνές, κακὸ οἱ γυναῖκες. Γέλια ὁ Μιλόρδος!

Κι ὅμως οἱ ντόπιοι ἀγαποῦσαν πολὺ τὸν Μπαίρον κι ὄταν πέθανε, ἔλεγαν καὶ ξανάλεγαν, κλαίοντας :

«Πέθανε ὁ Μεγάλος Ἄνθρωπος! Πέθανε !».

Γ

Πάλι σιγή. Ἄνάλαφρος ψίθυρος τοῦ κατεβατοῦ τοῦ Ζυγοῦ συντρόφευε τὴ σκοτεινιά καὶ τὴν σιγαλιά.

Ἐξαφνα μίλησε ὁ Ξένος :

—Πόσο ἀπέχουν ἀπ’ τὴν Πολιτεία τὰ ἐρείπια τῆς Καλυδῶνας; ρώτησε.

—Πόσο; εἶπε ὁ κυρ Μένιος, ὅσο ἀπέχει κι ἡ Νεώτερη Πλευρώνα ἀπ' αὐτή, 6-7 χιλιόμετρα.

—Ρωτῶ, γιατί πέρσι, γυρίζοντας ἀπὸ τὰ Κρεμαστά τοῦ Ἀχελώου, μ' ἕνα στενὸ μου φίλο, ποὺ εἶχε δικό του αὐτοκίνητο, καὶ τραβώντας πρὸς τὸ Ἀντίρριο, ἀνεβήκαμε γιὰ λίγο, στὸν χῶρο τῆς Καλυδῶνας..

—Ἄ! Ὠραῖα! εἶπαν οἱ ἄλλοι.

—Ὁ φίλος μου μένει στὴν Ἑλβετία κι εἶναι εἰδικὸς σὲ κατασκευὲς ὑδροηλεκτρικῶν ἔργων. Τότε τὸν εἶχε καλέσει ἡ Κυβέρνηση, νὰ μελετήσῃ ἐπιτόπου, στὸν Ἀχελῷο, τὰ σχέδια, ποὺ εἶχαν γίνει, γιὰ τὸ φράγμα τῶν Κρεμαστῶν καὶ νὰ διατυπώσῃ τὴν γνώμη του. Εἶναι πολὺ καλὸς στὴν ἐπιστήμη του, ἀγαπητὴ του ὁμως ἀσχολία ἔχει τὴν μελέτη τῆς Ἀρχαίας Τέχνης..

—Πρῶτος σας σταθμὸς, παρατήρησε ὁ κυρ Μένιος, θὰ ἦταν ἡ ράχη τοῦ λόφου, ἐπάνω ἀπὸ τὸν σιδηροδρομικὸ σταθμὸ τοῦ χωριοῦ, τὸ *Λαφριαῖον*.

—Ναί. Ἐκεῖ ὁ φίλος μου μοῦ ἔδειξε τὸ ἀνάλημμα τοῦ Λαφριαίου, ἕνα στηθαῖο 9 μέτρα ὕψος κι 29 μᾶκρος..

Τὸ ἀνάλημμα αὐτὸ στήριζε ψηλὰ ἕνα ἐπίπεδο, μὲ πλατεῖα προβολὴ θέας, ὅπου ἦταν χτισμένους ὁ Ναὸς τῆς Ἀρτέμιδας, σὲ δωρικὸ ρυθμὸ, πρόστεσε ὁ κυρ Μένιος.

—Μοῦ τὸ ἀνέφερε κι αὐτό, εἶπε ὁ Ξένος. Καὶ πρόστεσε πὼς μέσα στὸν Ναὸ ἦταν στημένο τὸ χρυσελεφάντινο ἄγαλμα τῆς Ἀρτέμιδας, ποὺ τὸ εἶχαν φιλοτεχνήσει οἱ καλλιτέχνες Σόιδας καὶ Μέναιχος ἀπὸ τὴν Ναύπαχτο. Ἐπειτα προχωρήσαμε πρὸς τὰ ἑρείπια..

—Καὶ τί ἐποχὴ ἦταν; ρώτησε ὁ Ντόπιος.

—Ἄνοιξη, λίγο μετὰ τὴν Λαμπρῆ.. ὦ! ἡ φύση ἦταν «στὴν καλὴ τῆς ὥρα». Πρασινάδα, κεντημένη μὲ λουλούδια, κατέβαινε ἀπ' τὴν κορυφὴ τοῦ βουνοῦ ὡς κάτω στὴν Λιμνοθάλασσα. Γαλάζιος οὐρανὸς ψηλά, γαλάζιος καθρέφτης κάτω κεῖ τὰ νερά. Τί ὁμορφιά! Καθὼς κοίταζα, ἡ ματιά μου ἀκολούθησε, σ' ὄλο τὸ μᾶκρος τῆς ἀνατολικῆς ἄκρης τῆς Λιμνοθάλασσας, μιὰ πλατεῖα λωρίδα γῆς. Ἐπάνω τῆς ἄστραφταν κάτω ἀπὸ τὸν ἥλιο ἐδῶ πυκνὰ δέντρα, σωστοὶ λόγγοι, κι ἐκεῖ λιβάδια χλοερά, ὅπου ἔβοσκαν μακάρια ἀμέτρητα ἄλογα, γε-

λάδες, πρόβατα. Μου φάνηκε τότε πώς ή λωρίδα γής καταλήγει στην άκροθαλασσιά του Πατραϊκού..

—Ναί ! πετάχτηκε ζωηρά ο κυρ Μένιος, εκεί καταλήγει και μάλιστα σε μιὰ πολύ όμορφη άμμουδιά..

Και συνέχισε :

—'Η λωρίδα αυτή, που την λέμε ΓΥΡΑ, είναι μιὰ μεγάλη πρόσχωση, έργο παλιό του Εϋηνου. 'Η πρόσχωση αυτή έξαφάνισε τὸ μεγάλο λιμάνι τῆς Καλυδώνας κι ένα στενόμακρο μέρος τῆς «τῆς Καλυδώνος Λίμνης».

Μείνατε ευχαριστημένος τότε από την άνοιξιάτικη έμφάνιση του τόπου μας ;

—Παραπολύ κι εγώ κι ο φίλος μου.. Αυτός, όταν ξαναπιάσαμε τὸν δημόσιο δρόμο και τρέχαμε πρὸς τ' 'Αντίρριο, έλεγε, έλεγε: Είπε για την όμορφιά του τόπου και την όμορφη ιστορία του. Είπε για τὸν ξακουστὸ βασιλιὰ Οινέα, για τὸν γιὸ εκείνου, τὸν Μελέαγρο, για την κόρη του τῆ Δηϊάνειρα..

—Που για την καρδιά της μονομάχησε ο 'Ηρακλῆς με τὸν 'Αχελῶο, πρόστεσε ο άλλος, χαμογελώντας.

—Ναί, φίλε μου ! Τέλος μίλησε και για τὸ κυνήγι και για την έξόντωση του φοβεροῦ Κάπρου απ' την συντροφιά τὸσων πριγκιπικῶν βλαστῶν. «Τὸ κυνήγι εκείνο, συνέχισε, που πολὺ βοήθησε τοὺς Αἰτωλοὺς άγρότες, όπως έγινε, σάν καθεαυτοῦ άθλητική, αλλά πολὺ επικίνδυνη, παιδιά, ένθουσίασε τότε τοὺς 'Ελληνας, ιδίως τοὺς νέους. Γι' αυτό είχε άπήχηση και στην Τέχνη..

—Κατέχει καλά τὸ θέμα ο φίλος σας, παρατήρησε ο παλιὸς Νομικός. 'Εφτασαν στίς ήμέρες μας ο «Κρατῆρ» του Κλιτία και τὰ λειψανα τῶν γλυπτῶν του άνατολικου άετώματος του Ναου τῆς 'Αθηνᾶς, στην Τεγέα..

—Κάποτε, φίλοι μου, μπῆκα με συμφοιτητές μου στο 'Αρχαιολογικὸ Μουσείο τῆς 'Αθήνας. Σε μιὰ αίθουσα στεκόταν κάποιος κύριος, άσφαλῶς άρχαιολόγος, κι έδειχνε σ' άρκετὰ άτομα γλυπτὰ μάρμαρα κι έλεγε : «'Ο,τι σώθηκε, φίλοι μου, από τὸ άνατολικὸ άέτωμα του Ναου τῆς Τεγέας βρίσκεται έδῶ μπροστά μας. Νά τὰ κεφάλια δέκα πέντε απ' τοὺς ήρωες, που πήραν μέρος στο κυνήγι του Καλυδωνίου Κάπρου.

Νὰ τὸ κορμὶ τῆς Ἀταλάντης. Νὰ τὸ κεφάλι τοῦ Κάπρου.
Θεῖα ἢ σμίλη τοῦ Σκόπα !».

Κι ἐξακολούθησε :

—Τὸν ὑπέροχο, μελανόμορφο Κρατῆρα, ποῦ εἶναι γνω-
στὸς σὰν «Κρατῆρ τοῦ Φρανσουά», τὸν εἶδα καὶ τὸν θαύμασα
πρὶν ἀπὸ κάμποσα χρόνια, στὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο τῆς
Φλωρεντίας. Ἐπάνω στὸ μεγάλο αὐτὸ ἀγγεῖο ὁ Ἀττικὸς ἀγ-
γειογράφος Κλιτίας, ἐκτὸς ἀπ' τ' ἄλλα, ἔχει ἱστορήσει καὶ τὸ
κυνήγι, ὅπου ἐξέχοντα πρόσωπα εἶναι ὁ Μελέαγρος κι ἡ Ἀτα-
λάντη. Ὁ Ἕλληνας ἐπισκέφτης τοῦ Μουσεῖου συγκινεῖται,
διαβάζοντας στ' ἀγγεῖο τὶς ὑπογραφές :

ΕΡΓΟΤΙΜΟΣ Μ' ΕΠΟΙΗΣΕΝ ΚΛΙΤΙΑΣ Μ' ΕΓΡΑΨΕΝ

Ἐκούστηκαν πάλι τὰ πνιχτὰ βήματα, πιδ πολλὰ τώρα.

—Ἄργησα λίγο, εἶπε ὁ κυρ Σωτήρης. Νὰ μὲ συγχωρεῖτε.

Κι ἄφησε αὐτὸς κι ὁ παραγιὸς του τὰ πιάτα στὰ δυὸ ἡνω-
μένα τραπέζια. Ἐπειτα ὁ παραγιὸς πῆγε παρέκει κι ἀνοίξε
τὸ φῶς.

—Ἄργησες, κυρ Σωτήρη ; εἶπε ὁ κυρ Μένιος. Δὲν πει-
ράζει. Συζητούσαμε καὶ διάβηκε ἡ ὥρα μιὰ χαρά. Ἄ, μοσχο-
βολᾶνε τὰ στειράδια· καλοψημμένα θᾶναι.

—Τὰ πρόσεξα πολὺ. Ἐφερα καὶ τυρὶ καλὸ καὶ δυὸ σα-
λάτες καὶ ψωμὶ σταρίσιο καὶ φροῦτα διάφορα..

—Καὶ κρασί ;

—Ἄσπρο ντόπιο, ποῦ σπιθίζει..

—Νὰ εἶσαι καλά, φίλε ! πετάχτηκε ὁ Ντόπιος. Πές μου
ὅμως ἐκεῖνος ὁ μοναχὸς πελάτης, ποῦ βλέπομε ἀπὸ δῶ, ποιὸς
νὰ εἶναι ;

—Ποιὸς ; Ὁ γερο Σπήλιος.. Ἀποτραβήχτηκε ἐκεῖ κι
ἔφαγε. Πῆγα δυο τρεῖς φορές καὶ τὸν συντρόφεψα λίγο. Ὅσα
τοῦ εἶπατε χτές, ποῦ συναντηθήκατε, τὸν συγκίνησαν. Ἡ ψυχὴ
τ' κι ἡ καρδιά τ' ἢ Πολιτεία μας κι ἡ Λιμνοθάλασσά μας..
Σὲ λίγες μέρες γυρίζει στὴν Μεγάλῃ Χώρα κι αὐτὴ εἶναι ἡ
πίκρα του..

—Τρανός νοσταλγός ό φίλος μας, Σωτήρη !

Κάπελας και παραγιός ξφυγαν. Ἄρχισαν τὸ φαγί. Ὁ παλιός Λειτουργγός καλωσόρισε θερμὰ τὸν ξένο και τὸν εὐχαρίστησε, πὸ δέχτηκε νὰ καθίση στὸ δεῖπνο. Κι ὁ ξένος εὐχαρίστησε μ' ὁμορφα λόγια. Ἐκείνη τὴν ὥρα ξφτασαν ὡς ἐκεῖ γλυκεῖες ὡτες κιθάρας. Ἄλλη καντάδα !

Ἐφαγαν κι εὐφράνθηκαν. Ὁ Ξένος ξανασήκωσε τὸ ποτήρι και ξαναευχαρίστησε τοὺς νέους του φίλους και, μ' αὐτοὺς, τὴν ντόπια κοινωρία.

Νά ὁ κυρ Σωτήρης, μόνος τώρα.

—Διαλεχτὰ ὄλα, φίλε, φώναξε ὁ κυρ Μένιος, προτοῦ ἐκεῖνος τὸν ρωτήση. Κλεισοβίτικα ἦταν τὰ στεριάδια ; Ναι ; Μὰ ἦταν ὑπέροχα ! Πάρε τα ὄλα κι ἄφησε μόνο τὴν μποτίλια και τὰ ποτήρια, γιὰ νὰ γευτοῦμε λίγο ἀκόμα κεχρμπαρένιο ποτό. Σβῆσε και τὸ φῶς. Ἔτσι.

Ἐφυγε ὁ κάπελας. Κι ὁ κυρ Μένιος, κοιτάζοντας τὸν Ξένο, μὲ κάποια φιλικὴ ἐπισημότητα :

—Νά μιὰ σύμπτωση, εἶπε, πὸ θυμίζει λιγη ἱστορία. Ὅταν συζητούσαμε — προτοῦ ἀκόμα φᾶμε — γιὰ τὴν Καλυδῶνα, ἀνεφερα τὴν «τῆς Καλυδῶνος Λίμνη». Ἡ Λίμνη αὐτὴ σήμερα — ἐκεῖ ἀριστερὰ — βρίσκεται ἀνάμεσα στὴ Γύρα και στὸ δρόμο τῆς Τουρλίδας ἢ λίγο πιὸ ἀνατολικά. Καὶ περιλαβαίνει ἕνα μόνο ἰχθυοτροφεῖο, τῆς Κλείσοβας, ἕνα ἀπὸ τὰ πιὸ μεγάλα και τὸ πιὸ ἀποδοτικὸ. Τὰ στεριάδια κι οἱ μαρίδες (τσιποῦρες) τῆς Κλείσοβας εἶναι περίφημα. Καὶ στὰ παλιὰ τὰ χρόνια κι ἡ «τῆς Καλυδῶνος Λίμνη» ἔτρεφε ἐξαιρετικὰ νόστιμους κεφάλους και λαβράκια. Γράφει ὁ Ἀθηναῖος στὸ βιβλίο του οἱ ΔΕΙΠΝΟΣΟΦΙΣΤΑΙ: «Ἀπὸ τοὺς περίφημους κεφαλὸν (τὸν) κεστρέα (ἀχόρταγον) και θεόπαιδα (θεῖον) λάβρακα τῆς περιοχῆς τῆς Μιλήτου, πιὸ ξακουστοὶ εἶναι ὁ κεφαλὸς κι ὁ λάβρακας τῆς Λίμνης τῆς Καλυδῶνας».

—Αὐτὸ πρώτη φορὰ τ' ἀκούω, φίλοι μου, εἶπε ὁ Ξένος μ' ἐνθουσιασμό.

—Ὁ ἀρσενικὸς κεφαλὸς, συνέχισε ὁ ἄλλος, τότε λεγόταν και *στεῖρος*, σ' ἀντίθεση πρὸς τὸν θηλυκὸ κεφαλὸ, τὴν *μπάφα*, πὸ δίνει τ' αὐγοτάραχο. Ὁ στεῖρος λεγόταν και στεριάδιον.

Τὸ ψάρι αὐτὸ τώρα εἶναι τῆς ἐποχῆς. Κι ὅπως τὸ γευτήκατε καὶ τὸ γνωρίσατε εἶναι..

—Θεῖον ἔδεσμα ! πρόλαβε καὶ συμπλήρωσε ὁ Ξένος καὶ φιλοξενούμενος.

Γέλασαν κι οἱ τρεῖς.

Ἦσυχία καὶ γαλήνη. Ψηλὰ σπιθοβόλα ἄστρα ἀμέτρητα. Πάλι πνιχτὰ βήματα, πιὸ ἀργὰ αὐτά. Γύρισαν λίγο οἱ φίλοι. Ὁ «μοναχὸς» ἔφευγε κι ὅπως φαινόταν, θὰ διάβαινε πολὺ σιμὰ τους. Πρόσεξαν. Ψηλὸ τ' ἀνάστημά του. Ἐφτασε γύρισε καὶ πρόσεξε. Ἐπειτα κοντοστάθηκε κι εἶπε :

—Καληνύχτα σας !

—Ἔλα λίγο πρὸς τὰ δῶ, Σπήλιο, φώναξε ὁ Ντόπιος.

Πλησίασε, δίσταξε λίγο κι ἀφοῦ ἐπέμεναν, κάθισε. Ἄρνήθηκε ὅμως εὐγενικὰ νὰ πιῇ κρασί.

—Πές μας τίποτε, Σπήλιο, εἶπε ὁ κυρ Μένιος, παλιὸς του κι αὐτὸς φίλος. Περνᾶς καλὰ στὴν Πατρίδα μας ;

—Καλὰ, Μένιο μου, ἀλλὰ τὰ περασμένα μ' ἀκολουθᾶν ἀπὸ πίσω. Τὰ διώχνω, ξανάρχονται. Ἐλεῖπα χρόνια, ὅπως ξέριτε. Φίλοι καὶ γνωστοὶ μ' ἀνοιξαν τὴν καρδιά τους. Μὲ ὑποχρέωσαν. Δὲ θέλω νὰ μὲ παρεξηγοῦν, πού καμμιά φορὰ δὲν προσέχω. Ἡ μένω μόνος, ὅπως ἔμεινα ἀπόψε, καὶ κοιτάζοντας τὴ Λίμνη μας, θυμᾶμαι τὰ παλιά.. Κι αὐτὴ ἡ Λίμνη μας, ὅπως εἶδα, ἔπαθε ὄχι λίγο στραπάτσο κι ὅμως μένει ἡ ἴδια.. Φέρνει παρηγοριὰ στὸν ξενιτεμένο, τὸν ἀλλεγρίζει..

—Στὴν Ἀθήνα περνᾶς καλὰ ;

—Ἄς λέμε καλὰ, κυρ Μένιο μου. Μένω στὸ σπίτι τοῦ κοριτσιοῦ μου. Καλὸ παιδί. Κι ὁ ἄντρας τῆς καλός. Εὐτυχῶς ἂν καὶ εἶμαι τόσο ἡλικιωμένος, ὁ Μεγαλοδύναμος μὲ διατηρεῖ καλὰ καὶ δὲ γίνομαι βάρος..

Σηκώθηκε, σὰ νὰ μὴ τὸν κρατοῦσε ὁ τόπος.

—Καληνύχτα ! εἶπε. Κι αὔριο μὲ καλό.

Τὸν εἶδαν ν' ἀπομακρύνεται πρὸς τὸν δρόμο τῆς Τουρλίδας.. Στὸν ὀρίζοντα πέρα τῆς ἀνατολῆς ἔλαμπε τώρα μιὰ σφήνα φεγγαριοῦ.

—Τὸν εἶδατε τὸν παλιὸ μας φίλο ; εἶπε ὁ κυρ Μένιος, κοιτάζοντας τὸν Ξένο. Γεννήθηκε ψαράς, ἔγινε καὶ ναυτικός,

Ξπειτα ἰβαράς καὶ πάλι ψαράς, ἄνθρωπος τίμιος, καρδιά μάλαμα. Τὸ ψωμί, ποὺ εἶχε νὰ φάη ἢ οἰκογένειά του, καμμιά φορὰ τὸ μοίραζε μ' ἄλλο φτωχό.

Τὸν εἶδατε τὸν φίλο μας; Ἀσφαλῶς κρατεῖ κι αὐτὸς ἀπ' τοὺς Αἰτωλοὺς ψαράδες τῆς «Καλυδῶνος Λίμνης».

Κι οἱ ψαράδες ἐκεῖνοι δὲν ἔμεναν ψηλὰ στὴν κοιλάδα τῆς Καλυδῶνας, ἀλλὰ χαμηλά, στὴν Ἀλίκυρνα καὶ σ' ἄλλους συνοικισμοὺς τῆς ἀκροθαλασσᾶς. Ἀργότερα, ὅταν χτίστηκε ἡ Νεώτερη Πλευρώνα, ἐκεῖ δεξιά, σ' ἓνα βουνὸ τοῦ Ἀρακύνθου, ἐπάνω ἀπὸ τὴν Κυνία Λίμνη (τὸ δυτικὸ μέρος τῆς Λιμνοθάλασσας), χτίστηκε κάτω στὴν ἄκρη τῆς λίμνης, ὁ ψαράδικος συνοικισμὸς ΚΥΝΙΑΔΕΣ.

Κάποτε ὁ Ἑλληνικὸς κόσμος ἔχασε τὴν πολιτικὴ του ὑπαρξὴ κι οἱ Ρωμαῖοι κυριάρχησαν παντοῦ. Τότε οἱ ψαράδες ἄρχισαν νὰ δουλεύουν γιὰ τοὺς πλούσιους Ρωμαίους πολῖτες τῆς Πάτρας, ποὺ ἐκμεταλλεύονταν ὅλες τὶς πηγὲς πλούτου τῆς περιφέρειας.

Ἄμα ἔφυγαν ἀπ' τὸν τόπο μας οἱ Ρωμαῖοι κι ἰδρύθηκε καὶ κυριάρχησε ἡ Θεοφύλαχτη, Ἑλληνικὴ Αὐτοκρατορία, ἡ Κυνία Λίμνη κι ἡ Λίμνη τῆς Καλυδῶνας πῆραν κι οἱ δυὸ τ' ὄνομα *Λίμνη τοῦ Ἀρακύνθου*. Στὸν κάμπο τῆς ἐρημωμένης Καλυδῶνας καὶ σιμὰ στὴν Λιμνοθάλασσα ἀγρότες, κυνηγοὶ καὶ ψαράδες ἔχτισαν νέους συνοικισμοὺς. Μεγάλος συνοικισμὸς ἔγινε τότε κι ἐπάνω στὴν Πλευρώνα. Οἱ ψαράδες τώρα, χριστιανοὶ ὅλοι, ὑπηρετοῦν πρῶτα πρῶτα τὸ Ἱερὸν Παλάτιον καὶ τοὺς Ἄρχοντας τῆς Βασιλίδας. Ἔχουν μάθει νὰ κηράνουν τ' αὐγοτάραχα, γιὰ νὰ διατηριῶνται. Καὶ τὰ πιὸ καλά ἀπ' αὐτὰ καὶ τὰ πιὸ διαλεχτὰ καπνιστὰ ψάρια τῆς Λίμνης τὰ στέλνουν στὴν Πόλη.

Ὅταν ἔπεσε ἡ Βασιλεύουσα κι ἡ Αὐτοκρατορία διαλύθηκε καὶ τὸ Γένος σκλαβώθηκε, ὑπῆρχαν στὴ μεσημβρινὴ Αἰτωλία ἀρκετοὶ βυζαντινοὶ συνοικισμοὶ ἀγροτῶν καὶ ψαράδων. Ἀνασκαφές, ποὺ ἔγιναν ἐδῶ καὶ λίγα χρόνια, ἔφεραν στὸ φῶς πολλὰ εὐρήματα. Τὰ πυκνὰ δάση, ποὺ κατέβαιναν ἀπ' τὸ Ζυγὸ ὡς κάτω καὶ σκέπαζαν ἀκόμα καὶ τὶς προσχώσεις μέσα στὴ Λιμνοθάλασσα, ὅπου βρίσκεται ἡ Πολιτεία μας σήμερα, προστάτεψαν τοὺς κατοίκους. Λίγοι τοῦρκοι ἐγκατα-

στάθηκαν στην περιφέρειά μας και πολλοί στην Πάτρα. Οί Μπέηδες τής Πάτρας τότε πήραν στα χέρια τους κι έκμεταλλεύονταν τīs πηγές του φυσικού πλούτου όλης τής περιοχής. 'Απ' αὐτές τότε πιό άποδοτική ήταν ή Λιμνοθάλασσά μας. 'Απειράγα τὰ ιβάρια. Κι οί ψαράδες, ντόπιοι άπό πάππου πρὸς πάππου, τὰ δούλευαν. Σιγά σιγά επικράτησε ό πιό μέγалоς συνοικισμός τής άκροθαλασσιᾶς, με τīs προσχώσεις, ό *Μεσολόγγος*, τὸ *Μεσολόγγι* έπειτα. Πότε έγινε αὐτό; 'Ισως στὸ τέλος του 15ου αἰώνα, ἴσως στην άρχή του 16ου. 'Η πιό παλιᾶ μαρτυρία, πὸ ἔχομε, προέρχεται άπό ἓνα ναυλοσύμφωνο του 1545.. Τήν έποχή εκείνη ψηλά στην Δαλματία και στ' 'Αδριατικό, δέν είχαν φανή άκόμα κουρσάροι..

Όταν ό τόπος μας σκλαβώθηκε άπ' τούς Τούρκους — τ' άνέφερα και προηγουμένως — οί θαλασσινοί του ἔμειναν ψαράδες. Μετὰ καιρό, νέοι άπ' αὐτούς άρχισαν νὰ πηγαίνουν ναυτες σὲ βενετσιάνικα καράβια. 'Από τότε οί θαλασσινοί μας συχνάλλαζαν τὰ δυὸ επαγγέλματα, του ψαρᾶ και του ναυτικού. Μετὰ καιρό, Μεσολογγίτες κι ἄλλοι 'Ελληνες ναυτικοί άπόχτησαν κι αὐτοί δικὰ τους «ξύλα», φρεγάτες, μαρτίγγους, πίγγους, καϊκια άκόμα και καράβια. Στην άρχή δούλευαν με τὰ λιμάνια του ἔπάνω Αἰγαίου και συναγωνίζονταν τούς Βενετούς. Πήγαιναν άκόμα και στη Θεσσαλονίκη. 'Υστερα άρχισαν νὰ δουλεύουν και με τὰ λιμάνια τής Αὐστρίας και 'Ιταλίας. 'Ανέβαιναν ὡς τήν Τεργέστη και ἔφταναν ὡς τὸ Λιβόρνο. Τότε καλοῦσαν στα καράβια τους κανένα ἔμπειρο ναυτικό, αὐστριακό ἢ δαλματό, για νὰ τούς βοηθή νὰ μπαίνουν μ' ασφάλεια στα επικίνδυνα λιμάνια τής δεξιᾶς άκρογιαλιᾶς τ' 'Αδριατικού. Μερικοί άπ' τούς ξένους εκείνους ναυτικούς ἔγιναν ὀρθόδοξοι κι ἔγκαταστάθηκαν στὸ Μεσολόγγι.

Τὰ Μεσολογγίτικα καράβια πρῶτα πρῶτα ἔβγαζαν στὸ ἔξωτερικό τὰ προϊόντα του κάμπου του Μεσολογγίου και τής ἐπίλοιπης μεσημβρινῆς, αἰτωλικῆς πεδιάδας, σταφίδες, κρασιά, λάδια, μπαμπάκι, ρύζι, παστὰ ψάρια, σιτηρά, βαλανίδια, ἄλατι, σόδα. 'Α, θυμήθηκα μιᾶ λεπτομέρεια: Τὰ χρόνια εκείνα οί αὐστριακές, λιμενικές άρχές, ἔπειδὴ οί σχέσεις τής Αὐστρίας με τήν Τουρκία ήταν άκόμα ἔχθρικές, δύσκολα δέχον-

ταν στα λιμάνια τους ναυτικούς από τούρκικα μέρη, κι ἄς ἦταν χριστιανοί. Αὐτὸ τότε ἀνάγκαζε Μεσολογγίτες ναυτικούς ν' ἀλλάζουν τὰ ἐπώνυμά τους, μὲ βενετσιάνικα ἢ δαλματινά. Τέτοια ἐπώνυμα διατηροῦν ἀκόμα ἀπόγονοι παλιῶν Μεσολογγιτῶν.

—Πολὸν χαίρομαι, ἀκούγοντας τόσο ἐνδιαφέρουσες ἱστορικὲς λεπτομέρειες, φώναξε ὁ Ξένος.

—Ποῦ λέτε, μοῦ ἦρθε στὸ νοῦ καὶ τ' ἄλλο· οἱ ψαράδες κι οἱ ναυτικοί μας διατήρησαν μέχρι σήμερα παραπολλὲς ἀρχαῖες φράσεις καὶ λέξεις, ἰδίως ἀπὸ ἐκεῖνες ποὺ ἔχουν σχέση μὲ τὴν ψαρική καὶ τ' ἀλιεύματα. Ἀκούει κανεὶς τὴν λέξη «πήρα», τὴν λέξη «ἀλιεύω», «ἀλειὰ» (ἀλειεία). Τὴν λέξη «σταλίκι» (στάλιξ), «καμάκι» (κάμαξ), «φαλαρίδα» (φαλαρίς) καὶ τόσες ἄλλες. Μένουν ἐπίσης καὶ τὰ πιὸ πολλὰ ἀρχαῖα ὀνόματα ψαριῶν.

Οἱ ψαράδες μας τὸν χειμῶνα, κοιτάζοντας πρὸς τὸν Πατραϊκό, ὅταν αὐτὸς εἶναι τρικυμισμένος, λένε: «Ἐξω ἔχει χειμῶνα!». Τὸ ἴδιο ἔλεγαν σ' ὅμοια περίσταση οἱ ψαράδες τῆς Καλυδῶνας καὶ τῆς Πλευρώνας. Κι ὅπως εἶναι γνωστό, στὴν ἀρχαία γλῶσσα ἡ λέξη «χειμῶν» (σχετικὰ μὲ τὴ θάλασσα) σημαίνει καὶ τρικυμία.

Οἱ ψαράδες κι οἱ ναυτικοί μας διατήρησαν κι ὠραῖες γνήσια βυζαντινὲς θρησκευτικὲς καὶ κοινωνικὲς παραδόσεις καὶ συνήθειες.

Ὅπως κι οἱ ἄλλοι Ἕλληνες ναυτικοί τότε, ἔτσι κι οἱ Μεσολογγίτες, πλέοντας στὴν Μεσόγειο, ἀντιμετώπιζαν τοὺς Βερβερίνους κι ἄλλους πειρατὲς κι ἔγιναν ἄλλοι τροφοδοτεὲς κανονιῶν καὶ πυροβολητὲς κι ἄλλοι πολεμιστὲς καταστρώματος, μὲ «ψιλὴ φωτιά». Πολὸν ἀκούστηκε τ' ὄνομά τους. Οἱ ναυτικοί τῆς γενεᾶς τοῦ 1821, αὐτοὶ ἦρθαν στὸ Μεσολόγγι κι ἀποτέλεσαν στὸν «Φράχτη» τὰ στελέχη τοῦ πυροβολικοῦ τῆς φρουρᾶς.

Ὁ παππούλης τοῦ φίλου μας τοῦ Σπήλιου, κατὰ τὸν «Κλεισμό», ὑπηρετοῦσε κανόνια στὴν ντάπια τοῦ Φραγκλίνου.

Καλὸς ἄνθρωπος κι ἀριστος οἰκογενειάρχης ὁ καημένος ὁ Σπήλιος. Τὸν Νοέμβρη τοῦ 1940, μὲ τὸν πόλεμο, ἦρθε ἀπ' τὴν Πάτρα τὸ μόνο του ἀρσενικὸ παιδί, ὁ Σῶζος, νὰ τὸν δῆ

καὶ νὰ φύγη γιὰ τὸ μέτωπο τῆς Ἡπειροῦ — ἦταν λοχίας. Ἔρημη ἢ Πολιτεία μας τότε. Οἱ κάτοικοι ἔμεναν ὅπως - ὅπως στὶς κοντινὲς ἐξοχές. Τὸ παιδί θέλησε νὰ βγῆ νὰ ψαρέψῃ λίγο στὰ σκοτεινά. Βγῆκε. Ὁ γονιὸς δὲν τοῦ ἔφερε ἀντίρρηση. Λίγο ὁμως ἔπειτα ἔφτασαν ἰταλικά μπομποαρδιστικά. Κατάσκοποι, φαίνεται, εἰδοποίησαν τὸν ἐχθρὸ πὼς εἶχαν φτάσει στὸ λιμανάκι τῆς Λιμνοθάλασσας δυὸ καράβια μὲ στρατό. Μπάμ - μπουὺ οἱ μπόμπες. Τοῦ πατέρα τοῦ κόπηκαν τὰ ὕατα. Τόσοι νέοι ἄντρες ἔβγαιναν ἀπ' τὰ καράβια. Καὶ τὸ παιδί του ψάρευε παρέκει. Μόνο λίγοι στρατιῶτες πληγώθηκαν τότε. Καὶ τὸ παιδί του δὲν ἔπαθε τίποτε. Χαρὰ αὐτὸς κι ὅσοι βρίσκονταν στὸ λιμάνι! Ναι, δὲν ἔπαθε τίποτε τὸ μονάκριβό του παιδί τότε, ἑπτὰ μέρες ὁμως μετὰ, χάθηκε τὸ παλληκάρι στὴ μάχη τοῦ Ἀργυροκάστρου. Ἐκλαιγε ὁ Σπήλιος, ἔκλαιγε. Γέρασε ἔτσι παράκαιρα, ὁ καλὸς φίλος. Μετὰ τὸν πόλεμο πῆγε καὶ κάθισε στὴν Ἀθήνα. Σὲ λίγο ξαναγύρισε καὶ πάλι ξαναπῆγε.. Τὶ νὰ σᾶς πῶ, κάποτε σκέφτομαι: Γιατὶ νὰ μὴν περιγράφουν καὶ τὴν ζωὴ τῶν ἀπλῶν, ἄξιων καὶ καλῶν ἀνθρώπων, ὅπως ὁ Σπήλιος; Ἴσως αὐτὸ σᾶς φανῆ παράξενο..

— Γιατί, παράξενο, φίλε; ρώτησε ζωηρὰ ὁ Ξένος.

Σηκώθηκαν, καληνύχτισαν τὸν κυρ Σωτήρη καὶ τράβηξαν σιγὰ - σιγὰ πέρα, κοιτάζοντας τὸ λειψὸ φεγγάρι νὰ χαράζῃ μὲ τὶς ἀχτίνες του ἐπάνω στὴ Λίμνη ὀλόλαμπρο, τρεμουλιαστὸ δρόμο..

Ἡ τελευταία καντάδα ἀκουγόταν μακριά:

*Μαραμένα τὰ ρόδα κι οἱ κροῖνοι,
μαραμένα καὶ τὰ γιασεμιά..*

ΠΡΩΙΝΟ ΞΕΚΙΝΗΜΑ

*Δόξα σὲ σένα, ὦ θάλασσα, πὸν σὴ ρηχονεριά
δένεις διπλὰ πετράδια:
Τὶς ματωμένες Κλείσοφες, ζυγὴ παλληκαριά,
κοντὰ στὰ Βασιλάδια.*

ΑΘ. ΚΥΡΙΑΖΗΣ

Α

Ἡ κεντρικὴ πλατεῖα, πού, ὡς τὰ μεσάνυχτα καὶ πέρα, εἶναι κατάφωτη καὶ γεμάτη κόσμος, αὐτὴ τὴν ἐποχὴ, τώρα φαίνεται ἔρημη καὶ σχεδὸν σκοτεινὴ. Ἡ νύχτα περνᾷ — πέρασε, ἡ αὐγὴ ὅμως δὲν ἔχει ἀκόμα φανή. Ἐξωμάχοι, πού σταματοῦν στὰ κέντρα, ἔξω ἀπ' τὴν Πύλη, νὰ πιοῦν τὸν καφέ τους καὶ νὰ πᾶνε στὸ χτήμα τους καὶ ψαράδες, πού ἐτοιμάζουν τὰ σύνεργα τῆς ψαρικῆς, σηκώνουν πότε πότε ψηλὰ τὰ μάτια, κατὰ τὸν βοριά: Ἡ Πούλια, γαλάζιο ἄστραμμα, ὀδηγὸς τῆς ἐργατιᾶς, ἔχει ἀνεβῆ ἀρκετὰ ἐπάνω ἀπ' τὸν ὀρίζοντα.

Τικ τὰκ! Τικ - τὰκ! βήματα στὸν κεντρικὸ δρόμο, πέρα ἀπ' τὴν πλατεῖα. Δυὸ σκιεὺς προχωροῦν καὶ σὲ λίγο χάνονται σ' ἓνα στενὸ, συνοικιακὸ δρόμο. Παραπίσω ἄλλη σκιά σαλεύει. Στέκεται καὶ γέρνει στὴ γωνιά τοῦ δρόμου. Εἶναι ἡ σκιά τῆς Τάξης.

Ἐξαφνα στὸν στενὸ δρόμο ἡ μιὰ ἀπ' τὶς δυὸ σκιεὺς στέκεται καὶ προσέχει, ὅσο τῆς ἐπιτρέπει τὸ μισοσκοτάδο, ἓνα παλιὸ κι ἰδιόρρυθμο σπίτι. Πλησιάζει κι ἡ ἄλλη σκιά καὶ κάτι ψιθυρίζει. Ὑστερα ξανακινοῦν κι οἱ δυὸ. Διαβαίνουν — ὁ Ντόπιος κι ὁ Ξένος — πίσω ἀπ' τὸν Ἄϊ - Σπυρίδωνα. Σταματοῦν λίγο. Παντοῦ ἔρημιά.

—Καλὸ φαίνεται τὸ χτήριο, λέγει ὁ Ἀρχιτέκτονας, τὸ σχέδιό του ὅμως δὲν εἶναι καθεαυτοῦ βυζαντινὸ.

Καὶ πάλι προχωροῦν.

—Αὐτὸ τὸ σφύριγμα τέτοια ὥρα, λέγει ὁ ἴδιος, ἀπὸ ποῦ ἔρχεται;

—Ἀπ' τὸ λιμάνι, ἀπαντᾷ ὁ ἄλλος.

Ὁ τελευταῖος δρόμος, πού ἔπιασαν οἱ ὀρθρινοὶ περιπατητές, καταλήγει σ' ἓνα ἀνοιχτὸ μέρος, μπροστὰ στὴ Λιμνοθάλασσα. Στάθηκαν. Θεῖα ἀστροφεγγιὰ ψηλά, ἀραιὸ κάπως κάτω τὸ σκοτάδι καὶ λίγη ψύχρα.

Κίνησε πάλι ὁ Ντόπιος. Ὁ ἄλλος τὸν ἀκολούθησε. Κι οἱ δυὸ βρέθηκαν ἐπάνω στὸ κατάστρωμα τῆς Πρώτης Γέφυρας. Ἔσκυψε ὁ Ξένος, κοίταξε κι ἔπειτα:

—Διῶρυγα εἶναι ἀπὸ κάτω; ρώτησε.

—Ναί! εἶπε ὁ Ντόπιος. Αὐτὴ φέρνει σ' ἐπικοινωνία ἐδῶ τὴν δυτικὴ μὲ τὴν ἀνατολικὴ Λιμνοθάλασσα.

—Καὶ τί τὴν χωρίζει τὴν Λιμνοθάλασσα σὲ δυὸ μέρη;

—Αὐτὸς ὁ δρόμος, Φίλε μου, ποὺ ἀρχίζει ἀπὸ δῶ καὶ τελειώνει στὸ Νησάκι τῆς Τουρλίδας, κάτω κεῖ στὴν παραλία τοῦ Πατραϊκοῦ, στὸ «Κανάλι», ὅπως τὸ λένε οἱ θαλασσινοὶ μας.. Αὐτὸ τὸ «χώρισμα» τῆς Λιμνοθάλασσας τ' αὐξάνει σὲ πλάτος τὸ λιμάνι, μὲ τίς ἐγκαταστάσεις του..

—Δὲν παραξεχωρίζω τὴ Λιμνοθάλασσα. Ἄριστερὰ καὶ δεξιὰ ἀπ' τὸν δρόμο φαίνονται ποῦ καὶ ποῦ σχήματα ἀκαθόριστα. Τ' εἶν' αὐτὰ;

—Εἶναι σπίτια, καλυβόσπιτα καὶ πελάδες ψαράδων. Ἀπέξω ἀπ' αὐτὰ δένονται πρυάρια καὶ μονόξυλα.. Ἄς εἶναι, θὰ τὰ δῆτε καὶ θὰ τ' ἀπολάβετε ἔπειτα, κάτω ἀπ' τὸ φῶς.. Κινήσαμε μὲ τὴν πρώτη αὐγὴ..

—Ἐγὼ σᾶς παρακίνησα, γιὰ ν' ἀπολάβωμε τὴν αὐγὴ καὶ τὸ λυκόφωτο στὸν χῶρο τῆς Λιμνοθάλασσας ἀνατολικά. Καὶ φανήκατε ἐξαιρετικὰ πρόθυμος. Πολὺ σᾶς εὐχαριστῶ.

—Νὰ ὁμιλίες, εἶπε ὁ Ντόπιος, ἐνῶ κινούσαν. Νὰ καὶ γαυγίσματα μικροῦ σκύλου. Μιὰ γαῖτα - μονόξυλο σαλεύει τώρα στὸ αὐλάκι..

—Τὴν ξεχωρίζω.

—Νὰ καὶ στριγγλιὰ γλάρου..

—Ἄ, δίνει ζωντάνια στὴν κοιμισμένη ἀκόμα φύση..

Ἄνοιγει τώρα βῆμα πρῶτος ὁ Ξένος. Μιὰ στιγμή ὁ Ντόπιος, δείχνοντας δεξιὰ κάτι θαμπὰ σχήματα καὶ λίγα νυσταγμένα φῶτα, ψιθυρίζει: Αὐτὸ εἶναι τὸ λιμανάκι μας.

—Ἐχει κίνηση;

—Κίνηση; μᾶλλον μικρὴ. Ὅπως θὰ ξέριτε, μετὰ τὸν πόλεμο, περιορίστηκε ἡ κίνηση καὶ μεγάλων λιμανιῶν, ὅπως τῆς Πάτρας.

Μιλώντας, περπάτησαν κάμποσο καὶ τέλος πάτησαν ἐπάνω σὲ μιὰ τσιμεντένια γέφυρα.

—Εἶναι ἡ Τρίτη Γέφυρα αὐτοῦ τοῦ δρόμου, εἶπε ὁ παλιὸς Μεσολογγίτης. Ἄκουτε ἀπὸ κάτω ἐλαφρὸ φλοίσβισμα; Ἐχει ρήχη καὶ τὰ νερὰ βγαίνουν στὴν δυτικὴ Λιμνοθάλασσα καὶ χύνονται στὸν Κόλπο.

—Φωνή παρὰ εἰν' αὐτῆ; ρώτησε ὁ Ξένος.

—Ναί! Θὰ κάθεται σὲ καμμιὰ πελάδα καὶ θὰ φυλάη τις πῆρες καὶ τὰ γυροβολίδια τοῦ ἰβαριοῦ.. Ἄς προχωρήσωμε γιὰ τὴν ἄλλη, τὴν πὺο μεγάλη γέφυρα.. Τί εἶπατε; Δὲν καλάκουσα..

—Προσέξατε, κατὰ τὴ διαδρομὴ μας; Τὸ σκοτάδι σιγὰ σιγὰ ξεφτίζει κι ὑποχωρεῖ. Περίεργο φαινόμενο ἢ νύχτα κι ὁμως πολὺ ὁμορφο. Ἐπειτα, μὲ τὸ νὰ περιορίζη τὸ κυρίαρχο φῶς, ἀφαιρεῖ τὴν βαρειά μονοτονία, ποὺ θὰ ἔφερνε ἡ ἀπόλυτη ἐπικράτησή του..

—Πολὺ σωστό, Φίλε μου.

—Ἡ Κλείσοβα κατὰ ποῦ πέφτει;

—Ἄριστερά, στὸ βάθος ἐκεῖ. Θὰ τὴν θαυμάστε, μόλις γλιστρήση ἐπάνω στὰ νερὰ τὸ πρῶτο φῶς.. Κι ἄλλοι γλάροι ἀκούγονται. Νὰ καὶ τσιλβίνια.. Νὰ καὶ δυὸ μικρὰ πρυάρια. Μόλις ξεχωρίζονται.. Αὐτὴ τὴν ὥρα οἱ ψαράδες μένουν βουβοί, δὲν παραμιλᾶνε. Ἀγαποῦν τὴ Λίμνη τους, ἀγαποῦν τὴ δουλειά τους, περισσότερο ὁμως ἀγαποῦν καὶ στέργουν τὴν ἀγκαλιὰ τῆς οἰκογένειάς τους.

Ἄς ὁ Ξένος, ποὺ δὲν ἔπαψε ὅλη αὐτὴ τὴν ὥρα νὰ προσέχη στὴν ἀνατολή, γύρισε λίγο καί:

—Φίλε μου, φώναξε, εἶπα σβυέται καὶ χάνεται τὸ σκοτάδι καὶ κοιτάξτε — ἀνεβαίνει πίσω ἀπὸ τὰ βουνά, λίγο θαμπό, τὸ πρῶτο φῶς. Ἀνεβαίνει κι ἀπλώνεται κι ἐλευτερώνει τὴν πλάση. Καὶ τὸ ρόδινο φέγγος του σιγὰ σιγὰ ἀποκαλύπτει καὶ προβάλλει τὰ βουνά. Νὰ οἱ γραμμὲς τοῦ Παναχαϊκοῦ, μὲ ρόδινο, στὶς κορυφές, φωτιστέφανο, πέρα κεῖ. Νὰ ἐδῶθε οἱ γραμμὲς τῆς Βαράσοβας καὶ τ' Ἀρακύνθου. Φῶς ἀβρὸ κατασταλάζεται στὸ χῶρο τοῦ Πατραϊκοῦ δεξιὰ καὶ στὸ χῶρο ἀπ' τὴν Βαράσοβα ὡς ἐδῶ μπροστά μας — τὸν χῶρο τῆς «τῆς Καλυδῶνος Λίμνης». Δέστε πῶς δυναμώνει αὐτὸ τὸ φῶς κι ἀποχτᾶ κι ἄλλα χρώματα! Νέος κόσμος παρουσιάζεται — δρᾶμα θελκτικό!

Ἄς ὁ Ντόπιος, ποὺ μικρός, συνοδεύοντας συχνὰ τὸν γονιὸ στὴ δουλειά του, εἶχε ἰδεῖ κι ἀπολάψει πολλές, ἀμέτρητες φορὲς ἐκεῖνο τὸ θέαμα τῆς αὐγῆς, χαμογελᾶ καὶ φαίνεται πολὺ εὐχαριστημένος.

—Κοιτάξτε! κοιτάξτε! ξαναφώναξε ὁ Ξένος. Τ' ἀντιφεγγίσματα τοῦ νέου φωτὸς τυλίγουν στὴν αὐγινή φύση ὅλα μ' ἀστραφτερὴ λαμπρότητα. Στὴν ἕκταση τῆς Λιμνοθάλασσης, σ' αὐτὴ, τὸ φῶς κι οἱ ἀνακλάσεις του τεχνουργοῦν συνθέσεις χρωμάτων, ποῦ τὸ κάλλος τους ξαφνίζει καὶ γοητεύει. Ἐκστασιάζεται κανεὶς!

—Καὶ τ' ἄλλο φαινόμενο μπρὸς μας; εἶπε σιγὰ ὁ Ντόπιος.

—Τ' ἄλλο φαινόμενο; ὦ! ὁ ὄγκος τῆς Βαράσοβας καὶ μέρος ἀπ' τὸν ὄγκο τοῦ Ἀρακύνθου καθρεφτίζονται, μὲ βαθὺ γλαυκὸ χρῶμα, στὰ νερὰ τῆς Λίμνης ὡς ἐδῶ!.. Πίνακας ὑπέρλαμπρος, ποῦ πρώτη φορὰ ἀντικρῶζω στὴ ζωὴ μου. Καὶ—κοιτάξτε!—τὸ βάθος αὐτοῦ τοῦ πίνακα, ὅσο δὲ σκεπάζουν τὰ φωτερὰ σχήματα τῶν δυὸ Βουνῶν, τὸ φῶς ἀστράφτει, ἀλλοῦ κίτρινο κι ἀλλοῦ πορτοκαλὶ κι ὅλο ἄβρδ καὶ θεῖο.

Κι ἡ μορφὴ σας, Φίλε μου, ἀστράφτει ἀπ' τὸ ἴδιο φῶς. Καί, σ' αὐτὴ ἐδῶ τὴν ἐξαίσια προβολὴ — ἐπίδειξη ὁμορφιάς στὴ Λιμνοθάλασσα, μετέχουν ὅλα..

—..Τὰ Νησάκια, οἱ σκόρπες πελάδες καὶ τὰ δεμένα σιμά τους πρυάρια, πρόστεσε ὁ Ντόπιος, καὶ τὰ γυροβolidia κι οἱ καλαμωτές.

—Ναί! Φίλε μου. Κι ὅλα χρυσορρόδινα, ἄλλα ἐπάνω στὴν ἀτλαζωτὴ, ὅλη ρόδα καὶ πορφύρα, ἐπιφάνεια, κι ἄλλα — ὁμοιώματά τους — κάτω στὸν βυθό, ἐνῶ ψηλὰ λαμποκοποῦν οἱ γλάροι, σὰν μαλαματένιοι, στὸ ὀλόχαρο πραινὸ τους πέταγμα..

Φαίνεται πῶς ὁ τόπος σας, κι ἰδίως ἡ Λιμνοθάλασσα, θάχη πολὺ φῶς..

—Κι ἔχει, Φίλε μου, πετάχτηκε ὁ Ντόπιος, γιατί, δταν βγῆκε τὸ νέο φωτόμετρο, ἐξακριβώθηκε πῶς ἡ Λίμνη μας ἔχει δυὸ βαθμοὺς φῶς πιὸ πολὺ..

—Νὰ καὶ κάτι ἄλλο ἀκόμα τοῦ τόπου, ποῦ δὲν τὸ ἤξερα.

Τώρα, μπορῶ νὰ μὴ ρωτήσω ποῦ βρίσκονται οἱ καλλιτέχνες μας; Τοὺς περιμένουν σ' αὐτὸ τὸν τόπο σπάνια θέματα γιὰ τὸν χρωστήρα τους.. Τὸ θέαμα, ποῦ δημιουργεῖ στὴ Λίμνη τὸ ὑπέροχο αὐτὸ λυκαυγές, γιὰ ἓνα ξένο κι ἐπομένως ἀμύητο στὴν ὁμορφιὰ τῆς ἐδῶ φύσης, ὅπως ἤμουνα πρὶν ἐγώ, ἀποτελεῖ, πῶς νὰ τὸ εἰπῶ, ἀποκάλυψη!

—'Ο ένθουσιασμός σας γεμίζει τήν ψυχή μου χαρά..

—Προσθέτω και τοῦτο, πού θά τὸ ξέριτε : 'Εδῶ κάθε αὐγινὸ θέαμα μένει «ἀνεπανάληπτο ! »

'Εξαφνα ὁ Ξένος ἔκαμε στροφή και πρόσεξε στή Λίμνη μπρός και δεξιὰ. 'Ο Ντόπιος ἄκουσε τὸ ξεφωνητὸ τοῦ φίλου του και :

—Βλέπετε, εἶπε, ἐκεῖ πέρα τὸ Νησάκι, με τήν λευκή ἐκκλησοῦλα, με τὰ καλύβια τοῦ ἰβαριοῦ και τὰ τσαρδάκια και με τήν «Στήλη τῶν Πεσόντων» στή μέση, ὀλόλαμπρα ὄλα, σάν στή ράχη του ν' ἀντιφεγγίζεται ὄχι τόσο ἢ λάμψη τῆς αὐγῆς, ἀλλά ἢ λαμπηδόνα τῆς παλιᾶς του δόξας ;

Εἶναι..

—'Η Κλείσοβα ; φίλε.

—Αὐτή ! Νοιώθω τήν ταραχή σας..

—'Η Κλείσοβα ;

—Ναί ! ναί ! 'Ετσι ἦταν πάντα Αὐτή, μικρό, χαμηλό Νησάκι, με καλύβες ψαράδων ἐπάνω του και φωλιές γλάρων, τὸ πεπρωμένο του ὁμως στάθηκε τρανό. Θυμᾶστε, γι' αὐτὸ, στίχους ;

—Ναί !

Κλείσοβα ! ὅποιος κρᾶζει, Νίκη !

ὁ ἀντίλαλος θὰ πεῖ·

χύνει ἀκόμα φῶς και φρίκη

τοῦ Τζαβέλλα ἢ ἀστραπή..

ΠΑΛΑΜΑΣ

—Στὸ Νησάκι αὐτὸ, πού τ' ὄνομά του συγκινεῖ κάθε ἑλληνική ψυχή, ξεκαλοκαίριαζε ὁ Ποιητής, με τοὺς δικούς του. 'Εμεναν τότε σ' αὐτὸ ἄρκετοὶ ψαράδες, ἄνθρωποι τοῦ ἰβαριοῦ, κι ὄχι λίγοι ἀπ' αὐτοὺς ἦταν ἀπόγονοι 'Αγωνιστῶν κι ἐνῶ, καθισμένοι χάμου, ἐπλεγαν καλαματές ἢ μπάλωναν δίχτυα, διηγιόνταν στοὺς ξένους πολλά, πότε γιὰ τὸν «Κλεισμό» και γιὰ τὸν ἀγῶνα γύρω ἀπ' τὸ Νησι και πότε γιὰ τὸν «Χαλασμό». Τὸ παιδί, πού εἶχε στήν ψυχή του μέσα τήν φλόγα τοῦ δημιουργοῦ, ἄκουγε, ἄκουγε..

Κάτω ἀπὸ τὸ ζωηρὸ φῶς τῆς αὐγῆς τώρα ὅλα φαίνονταν φρέσκα καὶ ξανανιωμένα. Ψηλὰ γλάροι ἐκτελοῦσαν ἀκροβασίες κι ἐδῶθε ἓνα μεγάλο πρυάρι κατακαίνουργο γλιστροῦσε ἐπάνω στὰ ρόδινα νερά. Ὁ ψαράς, νέος ἄντρας, ὀρθὸς στὸ πίσω μέρος, τραβοῦσε τὸ σταλίκι καὶ ξανάσπρωχνε μ' αὐτό, δίχως κόπο.

Δὲν κρατήθηκε ὁ Καλλιτέχνης καί :

—Φίλε μου, εἶπε, νὰ κι ἓνα ἀκόμα θαυμάσιο θέμα γιὰ πίνακα : Φανταχτερὸς ἀπὸ τὴ μιὰ πλευρὰ ὁ φωτισμὸς τοῦ πρυαριοῦ, σκιὲς ἀπ' τὴν ἄλλη. Λεβέντικες οἱ κινήσεις τοῦ ψαρᾶ, ὄλο εἰλικρίνεια ἢ ματιά του κι ὁ ρεμβασμὸς του ἀστόχαστος. Ἡ εἰκόνα αὐτῆ, ἂν εἶναι πολὺ συνηθισμένη στοὺς ντόπιους, ξαφνίζει καὶ τραβᾷ τὸν ξένο καὶ μάλιστα τὸν καλλιτέχνη, γιατί δὲν ἔχει μόνον πρωτοτυπία, ἀλλὰ καὶ κάλλος αὐθεντικό..

Ἄφησαν πίσω τὴν Τρίτη Γέφυρα. Ἐφτασαν σιγὰ σιγὰ στὸ ὕψος τοῦ λιμανιοῦ. Βγήκαν στὴν διασταύρωση τῶν δυὸ δρόμων, τοῦ δρόμου τῆς Τουρλίδας καὶ τοῦ δρόμου τῆς Περιμετρικῆς. Κάποια στιγμή ὁ Ξένος στάθηκε, πρόσεξε τὸν συνοδό του καὶ ρώτησε :

—Ἀλήθεια, ποῦ βρισκόταν ὁ Ἀνεμόμυλος ;

Ὁ ἄλλος κοίταξε ἀριστερά, ἀπέναντι ἀπ' τὸ μέρος, ὅπου εἶναι στημένη ἡ προτομὴ τοῦ Ποιητῆ καί, δείχνοντας :

—Ἐκεῖ, εἶπε, προτοῦ γίνῃ τὸ λιμάνι κι ἐπιχωματωθῇ ὁ χῶρος, ἔμενε ἓνας τοῖχος μέσα στὰ νερά..

—Ἡ ἀνατίναξη τῆς πυριτιδαποθήκης ἀπὸ τὸν Ἐπίσκοπον Ἰωσήφ κι ἡ αὐθόρμητη θυσία τόσων ὑπάρξεων συγκινοῦν ἀκόμη καὶ ξένους, μὴ Ἕλληνες. Τὸ ἥρωϊκὸ γεγονὸς ἐμὲ μὲ συγκινεῖ πιὸ πολὺ, γιατί ἀποτελεῖ ὑψηλὸ θέμα, γιὰ μεγάλους καλλιτέχνες..

—Ἐχετε δίκιο, Φίλε μου !

—Συζητούσαμε κάποτε—μετὰ τὸν πόλεμο—σ' ἓνα φιλικὸ σπίτι στὴν Πάτρα, γιὰ τὸν «Χαλασμό». Εἶπε πολλὰ τότε ἓνας φίλος μου γιὰ τὸ Δρᾶμα τοῦ Ἀνεμόμυλου. Ὅταν τελείωσε ἄκουσα πλάγι μου ἓνα κύριο νὰ λέῃ μιὰ ἀκόμα λεπτομέρεια.. Ἄσφαλῶς θὰ τὴν ξέριτε.

—Συνεχίστε, φίλε μου.

—Μέσα στὸν Ἀνεμόμυλο, μαζί μὲ τοὺς ἄλλους, βρέθηκε καὶ μιὰ χαριτωμένη μικρούλα.. Αὐτὴ ὅμως, αὐτὴ μονάχα, σώθηκε !.. Ὁ Μύλος, ὅπως ἀνέφερε ὁ κύριος, εἶχε χοντροὺς τοίχους καὶ ψηλὰ ἓνα παράθυρο. Ἡ Μικρούλα, καθὼς οἱ μανάδες, μέσα στὴ στρίμωξη, προσπαθοῦσαν νὰ κρατοῦν ψηλὰ τὰ παιδιά, μπόρεσε καὶ κάθισε στὸ πλατὺ πλαίσιο τοῦ παραθυριοῦ. Μόνο τ' ἀριστερὸ της πόδι ἐξεῖχε λίγο πρὸς τὰ μέσα. Ἔβαλε φωτιὰ στὴν μπαρούτη ὁ Δεσπότης, ἄστραμμα καὶ φοβερὸς πάταγος κι ὅλα στὸν ἄερα. Τὸ κοριτσάκι ἔπαθε μόνο ἔγκραυμα στὸ πόδι..

—Ἔτσι ἔγιναν ὅλα ! εἶπε ὁ Ντόπιος. Πρόστεσε ὅμως ὁ κύριος πὼς οἱ ἀραπάδες πῆραν τὸ κοριτσάκι καὶ τὸ ἔστειλαν, μ' ἄλλα μικρά, στὴν Αἴγυπτο ;

—Τὸ πρόστεσε κι εἶπε ἀκόμα πὼς αὐτὸ ἀργότερα γύρισε στὸν τόπο του καὶ πὼς, ἅμα μεγάλωσε, ἀπόχτησε οἰκογένεια..

—Κι αὐτὸ σωστό.

Ἐκείνη τὴν ὥρα πρόβαλε ὁ ἥλιος στὸν ὀρίζοντα κι ἀκοντίστηκαν παντοῦ οἱ πρῶτες τοῦ ἀχτίδες. Γλᾶροι, θαλασσοπούλια, νῆσσοι, ὅλα ἀναχάραξαν.

*Πρὸς μέσα σ' ἀκύμαντα
νερὰ πρὸς τ' ἀκρογιάλι
τῶν σπιτιῶν βαθειά, δλόλευκη
ἢ ζωγραφιά προβάλλει.
Σὰν ἀπὸ χέρι ἀπότολμο
ξεχωριστοῦ τεχνίτη
φανταστικό, σὰν ἄῤλο,
δείχνεται κάθε σπίτι.*

ΠΑΛΑΜΑΣ

B

Ὁ Ξένος τώρα κοιτάζει χαμογελώντας ὅλο μπρός. Ἐκεῖ κάτω, κάτω ἀπ' τὸ πρωῖνὸ φῶς, στὴν ἄκρη τῆς Λιμνοθάλασσας, ἀστράφτει ὄλ' ἢ συνοικία. Ἐπάνω ἀπ' ὅλα τ' ἄλλα χτήρια ἐξέχει ὁ Ἄϊ Σπυρίδωνας. Παραδῶθε, μέσα στὰ νερά,

τὸ φῶς λούζει ψαροκάλυβα καὶ πελάδες, δεμένα πρυάρια καὶ μονόξυλα, καλαμωτῆς κι ἄρματωσιῆς κι ἀπλωμένα δίχτυα καὶ γλάστρες μὲ λουλούδια καὶ μυριστικά. Σ' ὄλους φέρνει διάθεση τ' ἄφθονο φῶς, τῶν νερῶν ἢ φρεσκάδα, τῆς ἀρμύρας ἢ μωρωδιᾶ κι οἱ φωνῆς καὶ τὰ γέλια κι οἱ ἀντίλαλοι τῆς ζωῆς ἀπ' τὴν Πολιτεία.

Διαβάτες καλημερίζουν. Κι οἱ δύο τους ἀπαντοῦν πρόσχαρα.

Ἐξαφνα μιὰ λεπτομέρεια κρατεῖ πολὺ τὴν προσοχὴ τοῦ ἔρασιτέχνη ζωγράφου: Δεξιᾶ ἀπ' τὸν δρόμο, στὴν ἀκροθαλασσιά, κάτω ἀπὸ ἕνα τσαρδάκι, κάθονται χάμου σὲ μαλακὸ χορτάρι γέροι ψαράδες καὶ δουλεύουν· δουλεύουν καὶ μιλοῦν. Καθαρίζουν καὶ ξεμπλέγουν τὰ παραγάδια. Ἐνα σκυλάκι γαυρίζει κι οἱ νῆσσοι τρέχουν καὶ ξαναπέφτουν στὰ νερά.

Ὁ Ντόπιος γυρίζει καὶ ρωτᾷ τὸν ἄλλο:

—Σᾶς ἀρέσει ἡ σκηνὴ αὐτὴ;

—Πολύ! ἀπαντᾷ ἐκεῖνος, χαμογελώντας.

—Παρόμοια σκηνή, στὸ ἴδιο σχεδὸν μέρος, ἀλλὰ στὰ 1803, ἄρσε καὶ στὸν Πουκεβίλ, πού, κατεβαίνοντας ἀπὸ τὰ Γιάννενα, ὅπου ἦταν πρόξενος τῆς Γαλλίας στὴν αὐλὴ τοῦ Ἀλῆ πασᾶ, γιὰ νὰ διαβῆ στὸν Μοριά, στάθηκε λίγο στὸ σκλαβωμένο Μεσολόγγι καὶ τὸ γύρισε. Τότε εἶδε καθισμένους χάμου δυὸ ψαράδες, νὰ ἐτοιμάζουν, ὅπως τώρα αὐτοί, τὰ παραγάδια τους κι ἐνθουσιάστηκε. Ἀργότερα ἔγραψε στὸ περίφημο ΟΔΟΙΠΟΡΙΚΟ του: «*Ἀμα εἶδα τοὺς γέροντας ψαράδες νὰ δουλεύουν καὶ νὰ συζητοῦν ἡσυχᾶ, θυμῆθηκα τοὺς διαλεχτοὺς στίχους τοῦ εἰδυλλίου* *ΙΧΘΥΩΝ ΑΓΡΕΥΤΗΡΕΣ* τοῦ *ΘΕΟΚΡΙΤΟΥ*, πὸν προβάλλουν μιὰ τέτοια σκηνή».

—Ὠραῖα!

Δὲν ἀπεῖχαν πολὺ ἀπὸ τὴν Πολιτεία κι ἔξαφνα ὁ Ξένος στάθηκε μ' ὀλάνοιχτα τὰ μάτια, πρόσεξε καλὰ κάτι καί:

—Νὰ κι ἐδῶ τ' ὄραϊο φαινόμενο τοῦ ἀντικατοπτρισμοῦ, εἶπε. Μιὰ Πολιτεία ἐκεῖ πέρα κι ἄλλη ὁμοία μέσα στὰ νερά τρεμάμενη καὶ πιὸ ὄραϊα.. Νὰ ἡ ἐκκλησία, νὰ τ' ἀκρινὰ χτήρια στὴ σειρᾶ, νὰ οἱ φοίνικες ἐκεῖ πέρα.. Τί ὁμορφιά!

Ὅσο πλησίαζαν στὴν Πρῶτη Γέφυρα, τόσο πιὸ πολὺ ὁ Ξένος πρόσεχε. Ἡ πελάδα, πὸν τὴν φτιάνουν μὲ παλούκια,

καλάμια κι ἀδιάβροχο χορτάρι, φαίνεται λίγο πρωτόγονη. Κι ὅμως οἱ ψαράδες κι οἱ κυνηγοὶ τὴν βρίσκουν βολικὴ. Ἐὰν ὁ Ξένος ρωτοῦσε τὸν φίλο του, ἐκεῖνος θὰ τ' ἀπαντοῦσε πῶς ἡ πελάδα καὶ τὸ ψαροκάλυβο κρατοῦν τὸ καλοκαίρι δροσιὰ καὶ τὸν χειμῶνα ζέστη. Μόνο πού τὸν χειμῶνα, ὅταν λυσομανᾶ, ἰδίως ὁ βοριάς, καὶ τὰ δυὸ σειῶνται καὶ τραπαλίζονται καὶ σφυρίζουν οἱ στέγες τους, χωρὶς ποτὲ νὰ παθαίνουν τίποτε.

Προχωροῦν, πατοῦν τὴ γέφυρα καὶ σταματοῦν. Ἐξαφνα ξεφανερώνεται κάτω ἀπ' αὐτὴ καὶ προχωρεῖ δυτικὰ στὴν διώρυγα μιὰ γαῖτα. Μέσα σ' αὐτὴ φαίνεται ἓνα μικρὸ παιδί, μὲ μαῦρο παντελονάκι. Κρατεῖ χοντρὸ καλάμι γιὰ σταλίκι καί, σπρώχνοντας ἤσυχα, τραγουδᾷ χαριτωμένα καὶ κάνει — μὲ τὸ καλάμι — ἀστεῖα κι οἱ νῆσσοι τρομάζουν. Ξένος καὶ Ντόπιος κι οἱ δυὸ τὸ κοιτάζουν καὶ χαμογελοῦν. Προχωρεῖ τὸ μικρὸ πλεύμενο. Κάποια στιγμή ὅμως ὁ αὐριανὸς ψαράς τὸ κρατεῖ καὶ φωνάζει μὲ χάρη:

—«Ζαφειλούλα! Ζαφειλούλα! Ἴγὼ εἶμι!».

Τώρα κι οἱ δυὸ γελοῦν. Κι ὁ Ξένος:

—Πῶς ἀπόκτησε ζωντάνια τὸ μέρος! λέγει. Πῶς πήρε τόνο ἀγάπης ἡ στιγμή!

Λίγο ἤθελαν νὰ μποῦν στὴν Πολιτεία, ὅπου τώρα ξεφώνιζαν χαρούμενα τὰ παιδιά. Ξαναγύρισαν τότε κι ἔρριξαν τὴν ματιὰ τους στὴν λαμπρότητα τῆς Λιμνοθάλασσας, στὸν ἀτελείωτο, ὀλόφωτο ὀρίζοντα, στ' ἀστραφτερὰ νερὰ καὶ στὰ φανταχτερὰ σχήματα. Κι οἱ δυὸ πρόσεχαν, πιὸ πολὺ ὅμως ὁ Ζωγράφος. Κι ἅμα γύρισαν καὶ τράβηξαν πρὸς τὰ μέσα, αὐτὸς ἄρχισε:

—Λέγω πάλι τὸ ἴδιο, Φίλε μου. Τὸ θέαμα, πού προσφέρει, προπαντὸς τὴν αὐγὴ, ἡ Λιμνοθάλασσα, στάθηκε γιὰ μὲ σωστὴ ἀποκάλυψη. Καὶ προσθέτω πῶς τὸ νὰ ἰδῆ κανεὶς αὐτὸ μόνον τὸ θέαμα στὸ Μεσολόγγι ἀξίζει καὶ πολὺ μάλιστα νὰ κάμῃ ἓνα ταξίδι ὡς ἐδῶ!

Ἔλαμπε ἡ ὄψη τοῦ Ντόπιου! Ἔλαμπε!

Κ Α Λ Ι Α Ν Τ Ε Ρ Ι

*Ὁ Μπουκουβάλας ὁ μικρὸς κι ὁ Κλῆς τοῦ Τσαγκαράκη
κι ὁ Νίκος τοῦ Βρανᾶ,
Σάββατο βράδι κάποιε τῶρριχναν στὸ μεράκι
σιοῦ Βλάχου κουτσοπίνοιας κρυφά.
Κι ὡς ἦσανε ἀρχοντόπουλα κι οἱ τρεῖς, σιὸ κέφι ἀπάνω
σιέλναν γιὰ τὰ βιολιά,
καὶ μέσ' σὲ λίγο βλέπανε τὸν Κατσαρὸ τὸν Πάνο,
καὶ πίσω τὸ Θανάση Μπαταριά.*

..Κάνουν ἐκεῖ ἐγκάρδια συντροφιά ἢ χαμηλὴ γῆ κι ἡ
ρηχὴ θάλασσα. Κι οἱ δυὸ χαίρονται τὸν ἥλιο κι ὑπομένουν
τις νεροποντὲς καὶ γίνονται ὄνειρο, φαντασμαγορία κάτω ἀπὸ
τὴν ἀνοιξιὰτικη καὶ καλοκαιρινὴ ἀστροφεγγιὰ καὶ πιὸ πολὺ
κάτω ἀπὸ τὸ φῶς τοῦ φεγγαριοῦ.

Ἔργασία καὶ μόχθος γιὰ τὸ καθημερινὸ στῆ στεριά καὶ
θάλασσα. Ἄλλοι ἄνθρωποι στῆ μιὰ ἀσχολία, ἄλλοι στὴν ἄλλη
καὶ κάμποσοι ἄλλοι καὶ στίς δυό. Κι ἀπ' ὅλους, οἱ πιὸ πολ-
λοὶ εἶναι ψαράδες, ἐξωμάχοι καὶ τεχνίτες, μὲ χέρια τραχιὰ
καὶ τρόπους ἀπλοῦς.

Καὶ στὴν ἄκρη — λίγο παραμέσα — τῆς χαμηλῆς γῆς καὶ
μπροστὰ στὰ νερὰ τῆς Λιμνοθάλασσας, μένει, σχεδὸν ὅπως
ἦταν, κατὰ τὰ περασμένα χρόνια, τὸ κέντρο, τὸ ΚΑΛΙΑΝΤΕ-
ΡΙ. Μένει καὶ συγκεντρώνει, προπαντὸς τίς καλοκαιρινὲς καὶ
τις φεγγαρόλουστες νύχτες, ὅπως ἀπόψε, παλιοὺς καὶ νέους
πελάτες.

Πλησιάζουν τὰ μεσάνυχτα. Κάθονται στὸ κέντρο ὄχι λί-
γοι κι ἄλλοι ἀργοβαδίζουν πρὸς αὐτό.

Πρὸς τὰ κεῖ πηγαίνει καὶ τὸ ὄριμο ζευγάρι. Ἐξαφνα ὁ
ἄντρας, πιὸ ὄριμος αὐτός, γυρίζει στῆ σύντροφό του. Καί :

—Πρόσεξε, Λευκὴ μου, στὸν ἀπέναντι τοῖχο, τὸν κισσό,
λέγει. Καθὼς πέφτει τὸ φῶς τοῦ φεγγαριοῦ στὰ φύλλα του,
ποὺ τὰ σαλεύει τὸ κατεβατό, φαντάζει σὰν φωταγωγημένο
σιντριβάνι.

—Ὁραῖο τὸ θέαμα, Κωστή μου, λέγει ἡ κυρία.. Ἀλή-
θεια, κάποια μοσχοβολιά ἔρχεται, λεπτὴ κι ὄμορφη..

—Τὴ νοιώθω κι ἐγώ. Μέσα στὴν αὐλὴ θὰ εἶναι καλοκαιρινὸ ἀγιόκλημα, ποὺ τώρα ἔχει ἀνοίξει.. Στὰ πιὸ παλιὰ χρόνια ἦταν τόσα τ' ἀγιοκλήματα στὸν τόπο, ἀνοιξιὰτικα καὶ καλοκαιρινά, ὥστε ἡ εὐωδιά τους γέμιζε τίς γειτονιὲς καὶ ξεχνόνταν στὴ Λίμνη!

—Καντάδες, Κωστή μου!

—..Λαγκεύει ἡ ψυχὴ μου, Λευκὴ. Δροσερὲς οἱ φωνές. Νὰ κι ἡ Λιμνοθάλασσα κάτω ἀπὸ τὸ φέγγος.. Πῶ! Πῶ! Νομίζει κανεὶς πῶς τὰ γυροβολίδια τῶν ἰβαριῶν, οἱ πελάδες, τὰ νησάκια, ἀκόμα κι ἡ μακρυνὴ Βαράσοβα, βρίσκονται δῶ σιμά.. Ἐπὸ ἐδῶ ἔλα.. Ἔτσι. Τώρα φαίνεται καλὰ τὸ Καλιαντέρι.. Κοίταξε, κοίταξε τίς ἀσημόχρωμες μαρμαρυγές, ποὺ λάμπουν μπρὸς τοῦ στὰ νερά τῆς Λίμνης.

—Τί ὄμορφα! Τί ὄμορφα! Ἄ, τὸ τραγούδι εἶναι ἀπ' τὴ Λίμνη..

—Ναί, φίλη μου. Κάποιο μικρὸ πρυάρι σαλεύει ἐκεῖ.. Τὸ ξεχωρίζεις; Παιδιὰ εἶναι μέσα. Σάββατο σήμερα. Τελείωσαν τὴ δουλειά τους, ψώνισαν γιὰ τὰ σπίτια τους, ἔφαγαν κι ἔπειτα πῆραν τὰ ὄπλα καὶ τὰ σκυλιὰ τους καὶ τραβοῦν πέρα, γιὰ τὴ Γύρα, μὲ τοὺς λόγγους καὶ τοὺς βάλτους.. Κατὰ τὰ χαράματα θὰ κυνηγήσουν..

—Ἄ, πόσο συμπαθῶ αὐτὰ τὰ παιδιὰ!

—Ἄκοῦς; Τραγουδοῦν τὴν «Ἀμυγαλιά»..

—Ἔ! σπάνια ἀπόλαψη!

—Ξαναθυμήθηκα τὰ νιάτα μου, Λευκὴ μου.. Ἄκου σιγόντο. Ὁ πρίμος, παιδὶ δεκαεννιά χρόνων, εἶναι συγγενάδακι τοῦ κυρ Ἀσμάρη.. Ὅσες ὥρες δὲ δουλεύει, βγαίνει γιὰ κυνήγι ἢ ψάρεμα.. Κρατεῖ τὴν παράδοση..

—Ὅλα.., ὅλα φανερώνουν κάποια μουσικὴ ἀγωγή..

—Στὰ χρόνια μου, ὅταν πηγαίναμε, τέτοια ὥρα, μὲ πρυάρι στὴν Γύρα, στὴ διαδρομὴ ὡς ἐκεῖ, ἡ πιὸ μεγάλη μας ἀπόλαψη ἦταν τὸ τραγούδι.. Ἄν καὶ νέοι, νοιώθαμε κι ἐκτιμούσαμε τὴ γαλήνη τῆς φύσης καὶ τὴν ὄμορφιὰ. Καὶ λέγαμε τραγούδια ξέγνοιαστης ζωῆς, τραγούδια τοῦ ἔρωτα, ἔρωτα ρομαντικοῦ. Κάποτε φτάναμε στὴ Γύρα, στὴν ἔκταση τῆς Μπαμπακούλας. Τὴν λένε ἔτσι, γιὰτὶ εἶναι γεμάτη ἀπὸ μικρά, στρογγυλὰ φύκια, μαλακὰ σὰν μπαμπάκι. Ἐκεῖ ξαπλωνόμαστε..

Σιγά σιγά τὸ φεγγάρι χαμήλωνε. Κάπου στὴ Λίμνη ἔσκουζαν ἀγριόπαπα, φαλαρίδες. Κι ὁ κόπος κι ἡ ἱκανοποίηση ἀπ' τὴν ὁμορφιὰ τῆς νύχτας μᾶς νάρκωναν. Μόνον οἱ σκύλοι μας ἔμεναν ἄγρυπνοι. Καὶ πότε γαύγιζαν σιγά, διακριτικὰ γαύγιζαν τὴ λαλιὰ τοῦ γκιώνη στὸ λόγγο παρέκει καὶ τὸ σκούξιμο τοῦ νυχτοκόρακα. Καὶ πότε γαύγιζαν τὰ οὐρλιάσματα τῶν τσακαλιῶν.

—Κωστή μου, ἀκοῦς; εἶναι καὶ στὸ Καλιαντέρι καντάδα.

—Τὴν ἄκουσα. Πρόσεξεξ ὅμως κάτι; Τὸ ἴδιο τραγούδι λέει. Τὴν ἀμυδαλιά. Τὰ παιδιὰ, ποὺ ἀποτελοῦν τὴν καντάδα ἐδῶ, θεώρησαν ἄπρεπο ν' ἀρχίσουν ἄλλο τραγούδι καὶ νὰ περιφρονέσουν ἔτσι τὰ παλληκάρια τοῦ πρυαριοῦ.. Ἔχομε ἀπὸ παλιά, Λευκή μου, κώδικα ἀπλῆς, ἀλλὰ καλῆς συμπεριφορᾶς..

Αὐτό, φίλε μου, ἴσως τὸ λές στ' ἀστεῖα, ἐγὼ ὅμως τὸ παραδέχομαι καί, στὶς τόσες ἄλλες χάρες τῆς κοινωνίας τοῦ τόπου, προσθέτω κι αὐτό. Θυμᾶσαι τί μοῦ ἔλεγε προχτὲς ὁ κυρ Γιῶργος; «Ἡ καημένη ἡ Πολιτεία μας, τὰ περασμένα χρόνια ἦταν στὴ Δυτικὴ Ἑλλάδα ἐστία σπάνιων κοινωνικῶν ἀρετῶν». Προσθέτω ἐγὼ: Καὶ μένει!

*Κι ὁ Κώστας λαγοκοίμητος, πάντα μὲ τὴν ποδιά του,
Τοὺς δέχονταν ὀρθός,
Καὶ τὸ ιραπέζι εἰτοίμαζε πρὸς τ' ἀρμυρίκια κάτου,
στῆς ἄπλος Διμνοθάλασσας τὸ φῶς.*

—Φτάσαμε, Λευκή μου.

—Πολὺ ὁμορφο, στὴν ἀπλότητά του, τὸ μέρος!

—Μὲ συγκινεῖ ὁ ἐνθουσιασμός σου..

—Γιὰ κοίταξε, Κωστή μου. Ἐνα γελαστὸ φεγγάρι τὰ ἔχει μὲ τὴν γαλήνια Λίμνη.. Τινάζει ἐπάνω τῆς ὀλόλαμπρες μαρμαρυγὲς κι ἡ μορφὴ του δείχνει πὼς χαίρεται. Γελᾶς; Καὶ τ' ἀστερία, ὅσα φαίνονται, γελοῦν μὲ κάποια αὐτάρεσκη συνενοχί..

—Ὅμορφο!. Βλέπω πὼς οἱ πελάτες δὲν εἶναι λίγοι. Καὶ ξέρεις, ἐδῶ μπορεῖς νὰ εἶσαι παρὼν καὶ νὰ μὴ φαίνεσαι, ἀπο-

τραβηγμένος σὲ μιὰ ἄκρη τοῦ ὑποστέγου.. Ἔλα νὰ καθίσωμε.. Ἄκους; Κι ἄλλο πρῦρι μὲ νεαροὺς κυνηγούς.

—Κι οἱ ψαράδες, Κωστή μου;

—Αὐτοὶ τώρα ξαποσταίνουν, γιατί τὸ φεγγάρι ἐμποδίζει τὸ ψάρεμα. Πολλοὶ δούλεψαν σήμερα τὸ πρωὶ στὰ καμάκια.. Νά, στὸ ἄλλο ὑπόστεγο κάθονται ἀπ' αὐτοὺς ἀρκετοί.

—Κάποιος ἔρχεται πρὸς τὸ μέρος μας..

—Ἄ, εἶναι ὁ κυρ Βαγγέλης, ὁ σημερινὸς ἰδιοκτῆτης τοῦ κέντρου. Θὰ θέλῃ νὰ μᾶς περιποιηθῆ ἰδιαίτερα, σύμφωνα μὲ τὴν παράδοση..

—Μὲ τὴν παράδοση;

—Στὰ παλιὰ χρόνια, Λευκή μου, ὁ μπαρπα Κώστας, Θεὸς σ' χωρέσ' τον, γνῶριζε ἓνα ἓνα τοὺς πελάτες του, τοὺς ρομαντικοὺς κι ὄνειροπόλους, τοὺς στοχαστικούς, τοὺς νοσταλγούς. Ἦξερε, ἀνάλογα μὲ τὴ νύχτα, τὴ φεγγαρόλουστη καὶ γοητευτικὴ ἢ τὴν ἀστροφέγγη καὶ μυστικόπαθη, τὴν ζεστή, χωρὶς βουνήσιο κατεβατὸ — λίγο σπάνιο αὐτὸ — ἢ τὴ δροσερή, ποιοὶ θὰ ἔρθουν ἀπ' τὰ «καλὰ πρόσωπα» καὶ ποῦ θὰ καθίσουν. Κι ἔβαζε σ' αὐτὸ τὸν ἀπλωτὸ χῶρο τὰ τραπέζια καὶ τὰ καθίσματα, ὅπου ἔπρεπε.. Κανεὶς δὲν ἔπιανε κάθισμα, ποὺ προωριζόταν γιὰ ἄλλον.

—Κι ἡ συντροφιά τοῦ Μαλακάση ποῦ καθόταν;

—Νά, ἐκεῖ στὸ μεσημβρινὸ ὑπόστεγο.. Ουμᾶμαι — μικρὸ παιδί τότε — πὼς ἄκουγα τὴ νύχτα πρὸς τὰ ἐδῶ ὄργανα. Κι ἔλεγαν στὴν γειτονιά: «Γλεντᾶνε τ' ἀρχοντόπουλα!». Γλεντούσαν, ναί, τ' ἀρχοντόπουλα τότε, ἀλλὰ ἡ εὐθυμία κι ἡ σεμνή τους διασκέδαση ἔφερνε χαρά, δημιουργοῦσε διάθεση σ' ὄλη τὴν κοινωνία τοῦ τόπου..

—Ὡστε ἔφτασες τὸν Μπαταριά, Κωστή μου;

—Σοῦ εἶπα πὼς ἤμουνα μικρὸ παιδί.. Ἔνοιωσα ὅμως τὸ τραγούδι τοῦ Μπαταριά, ὅταν ἔγινε παλληκᾶρι εἴκοσι χρόνων κι ὅταν αὐτὸς πιά εἶχε γεράσει καὶ ξεπέσει κι ὁ ποιητῆς μας κι οἱ πιδ πολλοί, ἀπὸ τὴν συντροφιά του, εἶχαν φύγει κι ἐγκατασταθῆ στὴν Ἀθήνα..

Ἄλλὰ, Φίλη μου, κοίταξε, ὁ κυρ Βαγγέλης, ὁ διευθυντῆς τοῦ κέντρου, στέκεται καὶ μᾶς περιμένει.. Ἄς προχωρήσωμε..

Πλησίασαν τὸν κυρ Βαγγέλη, τὸν καλησπέρισαν, μίλησαν μαζί του λίγο καὶ κάθισαν.

—Λοιπόν, σ' ἀρέσει ἐδῶ, Λευκή μου; ρώτησε ὁ παλιὸς Στρατιωτικός.

—Ναί! Φίλε μου.

Καὶ γύρισε λίγο πρὸς τὰ πίσω καὶ πρόσεξε.

—Ἄκουσες τὸ βραχνὸ τραγούδι; εἶπε ὁ ἄλλος.

—Τ' ἄκουσα, ναί, καὶ μοῦ ἔκαμεν ἐντύπωση..

—Τραγουδᾷ σιγὰ ὁ γερο Σπύρος, ὁ παλιὸς ψαρὰς κι ὁ παλιὸς χαλκουνιέρης κι Ἄϊ Συμιώτης, λαμπρὸς ἄνθρωπος, με παιδιὰ κι ἐγγόνια.. Τὸν εἶδες; Κάθεται ἀποτραβηγμένος κάτω ἀπὸ τὸ ὑπόστεγο.. Ἄκουσες τὸν ἀμανέ του;

*Ἄχ! στὸν κάτω κόσμο ἀκούγονται
οἱ ἀναστεναγμοί μου..*

—Τὸν ἄκουσα καὶ τὸν πρόσεξα, Κωστή. Τὸ πάθος μιᾶς βασανισμένης ψυχῆς, ἅμα ξεχύνεται μ' ὁμορφους στίχους τοῦ Λαοῦ, συγκινεῖ πιὸ πολύ..

—Εἶμαι σύμφωνος..

—Ἄλλὰ γιατί ἐκδηλώνει τόσο πάθος αὐτὴ ἡ ψυχὴ; Εἶπες πὼς ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς ἀπόχτησε παιδιὰ, εἶδε ἐγγόνια..

—Εἶδε, Λευκή μου, καὶ λεφτὰ στὰ χέρια του καὶ γνώρισε καὶ τὴν ἐκτίμηση τῆς κοινωνίας..

—Τότε;

—Γεῦθηκε ὅμως στὴ ζωὴ του πίκρες, πολλές πίκρες. Ἐχασε τὴν πολυαγαπημένη του γυναίκα — πόσο τὴν ἔκλαψε! Κι εἶδε τὰ παιδάκια του νὰ πέφτουν στὴν ὀρφάνια. Ἡ δευτέρη γυναίκα του μισοῦσε τὰ παιδιὰ τῆς πρώτης, γιατί, ὅπως ἔλεγε, ὁ ἄντρας της δὲ λησμονοῦσε τὴν μακαρίτισσα κι ὄλο τὴν μελετοῦσε..

—Τί λές, Κωστή μου, τί λές!

—Ἄκολούθησαν ἔπειτα ἄλλες συμφορές. Ἐχασε δυὸ παιδιά, ὠραῖα παλληκάρια, πὸν μόχτησε νὰ τ' ἀναστήση. Τὸ δεύτερο, πὸν τ' ἀγαποῦσε ιδιαίτερα, παντρεμένο καὶ μ' ἓνα ἀγοράκι, σκοτώθηκε στὴν Ἀλβανία, τὸ 1940..

Ἦταν ὁ Σπύρος ἄντρας ὠραῖος καὶ φιλότιμος. Ἐξῆσε πότε σὰν ψαρὰς, ἄξιος στὴ δουλειά του καὶ μετρημένος στὸ

φέρσιμό του, γι' αὐτὸ ἀγαπητὸς σ' ὅλους, καὶ πότε σὰν ἱβα-
ρὰς - ἰχθυοτρόφος. Κεφάλαια δὲν εἶχε, ἄλλοι τὰ ἔβαναν. Ἄλ-
λοι τὸν ἀδίκησαν, αὐτὸς δὲν ἀδίκησε κανένα. Ἔζησε τὰ ἔθιμα
καὶ τὶς γιορτές, θρησκευτικές, ἔθνικες καὶ κοινωνικὲς τοῦ τό-
που μας, ὅσο λίγοι.

Μήπως σὲ κούρασε αὐτὸ τὸ θέμα, Φίλη μου;

—Καθόλου! Κωστή μου.

—Σοῦ εἶχα διηγηθῆ πῶς, κατὰ τὶς «ἀγρυπνίες» τῆς Με-
γάλης Βδομάδας, παιδιά, ἔφηβοι καὶ νέοι, μόλις σουρούπωνε,
συγκέντρωναν ξύλα στὶς πλατείες τῶν ἐκκλησιῶν κι ἀναβαν
φωτιές. Πιὸ μεγάλη φωτιά ἀναβόταν τὸ βράδι τῆς Μεγάλης
Παρασκευῆς. Γιατί, ἐπειδὴ ἡ περιφορὰ τῶν ἐπιταφίων γινό-
ταν στὶς δυὸ μὲ τρεῖς, μετὰ τὰ μεσάνυχτα, πολλοί, ἰδίως γυ-
ναῖκες, ξενυχτοῦσαν μέσα στὶς ἐκκλησίες. Κι ἄλλοι γύριζαν
στὶς ἐκκλησίες καὶ προσκυνοῦσαν τοὺς ἐπιταφίους ὡς τὰ
μεσάνυχτα.

—Καὶ τὰ ξύλα γιὰ τὶς φωτιές, Κωστή μου;

—Αὐτὰ τὰ ἔβρισκαν τὰ παιδιά κι οἱ μεγάλοι στὶς μάν-
τρες ἐκείνων, ποὺ εἶχαν ἔξω χτήματα, στὶς ἐξοχές καὶ στῆ..
Λιμνοθάλασσα..

—Τὸ θέαμα θὰ εἶχε γραφικότητα..

—Πολλή! Κι ὑπέβαλλε κατάνυξη.

Κάποια χρονιά ἕνας ἀστυνόμος, ἀφοῦ ἀπαγόρευε τὰ χαλ-
κούνια, δοκίμασε νὰ σβήση, μὲ τὰ ὄργανά του, τὶς φωτιές.
Στὴν Μητρόπολη — τὸν Ἅγιο Σπυρίδωνα — τριγύρισαν τότε
τὴν φωτιά, μὲ κίνδυνο νὰ καοῦν, παιδιά, γυναῖκες κι ἄντρες..
Τότε, μιὰ προεστή, κόρη παλιοῦ καπετάνιου καὶ μητέρα ἀνώ-
τερου ἀξιωματικοῦ τοῦ Ναυτικοῦ, σταμάτησε τὸν ἀστυνόμο
καὶ διαμαρτυρήθηκε ζωηρά, ἀλλὰ σεμνά, γιὰ κείνο, ποὺ γινό-
ταν. Καὶ πρόστεσε: «Τὸ λέει, κύριε Ἄστυνόμε, κι ἡ Γραφή,
πῶς οἱ Μαθηταὶ τοῦ Κυρίου, ποὺ εἶχαν μείνει ἔξω ἀπὸ τὸ
Πραιτώριο, στέκονταν σιμὰ σὲ φωτιά καὶ ζεσταίνονταν».

—Θαρρετὴ κι ὁμορφὴ ἡ ἐπέμβαση τῆς Κυρίας.

—Μιὰ Μεγάλη Παρασκευὴ, ποὺ τὰ παιδιά δὲν ἔβρισκαν
ξύλα γιὰ τὴ φωτιά — ἐννιά χρόνων ἐγὼ κι εἴκοσι ἐνός ὁ Σπύ-
ρος — ἐγινε τοῦτο: Ἔσυρε αὐτὸς ὁ λεβέντης κι οἱ σύντροφοί
του, ἔφηβοι ὅλοι, ἀπὸ τὴ Λιμνοθάλασσα ὡς τὴ μέση τῆς πλα-

τειάς τ' Ἄϊ Σπυρίδωνα, ἕνα μεγάλο, σάπιο καΐκι. Ἦταν λίγο μετὰ τὰ μεσάνυχτα κι ὅπου νᾶταν θᾶρχιζε ἡ ἀκολουθία τοῦ ἐπιταφίου. Καὶ θυμᾶμαι πῶς, ἐπειδὴ τὴν ὥρα ἐκείνη δὲν ἐπιτρεπόταν ν' ἀκουστοῦν οὔτε πένθιμα καμπανίσματα, οἱ Ἐπίτροποι τοῦ ναοῦ εἶχαν ἀπολύσει στὴν συνοικία παιδιὰ, ποὺ φώναζαν :

—«Ὡρα γιὰ τν ἐκκλησία! Ὡρα γιὰ τν ἐκκλησία!».

Στὴν πλατεῖα τοὺς ἔφηβους, ποὺ ἔσερναν τὸ καΐκι, τοὺς ὑποδέχτηκαν μικροὶ μεγάλοι μὲ βοή. Βγῆκαν κι ἀπὸ τὴν ἐκκλησία πολλοί. Κι ὅταν τ' ἄχρηστο σκάφος ρίχτηκε στὴ φλογερὴ ἀγκαλιὰ τῆς φωτιᾶς κι οἱ παλιές του πίστες ἀναλύωσαν καὶ λαμπάδιασαν καὶ τίναξαν ψηλὰ σύγγεφο τὶς σπίθες, ἀκούστηκε νέα βοή.. Μιὰ προεστὴ φώναξε ἀπ' τὴ στοὰ τοῦ ναοῦ τότε :

—Σπῦρο μ', παλληκάρι παινεμένο, καὶ τοῦ χρόνου νὰ εἶσαι καλὰ ἐσὺ καὶ τ' ἄλλα παιδιὰ. Ἔτσι σᾶς θέλουμε ὅλους· γιὰ τὴν ἀγάπη τοῦ Χριστοῦ μας νὰ σέβεστε καὶ νὰ κρατᾶτε τὰ ἔθιμα. Οἱ παπποῦδες μας ἔλεγαν: «Ὅπως τὰ βρήκαμε (τὰ ἔθιμα) ἔτσι νὰ τ' ἀφήσωμε!».

Εἶν' ἀλήθεια πῶς τὸ θέαμα τῆς φωτιᾶς, ὅπως τότε, θὰ εἶχε κάτι τί τὸ πρωτόγονο..

—Ναί, Λευκὴ μου. Ἀλήθεια ὁμως εἶναι πῶς τότε μικροὶ μεγάλοι ἀποχτούσαμε ζηλευτά, θρησκευτικὰ βιώματα..

Καὶ ξέρεις, τὴν χρονιὰ ἐκείνη ἡ Λαμπρὴ εἶχε πέσει στὰ μέσα τ' Ἀπρίλη, μὲ τὴν ἀνοιξὴ στὴν ἀκμὴ τῆς καὶ μ' ἐπισκέφτες πολλοὺς ντόπιους ξενιτεμένους. Τὰ χαλκούνια πολλά, δὲ σημειώθηκε ὁμως κανένα ἀτύχημα. Ὅλος σχεδὸν ὁ Λαὸς ἀκολούθησε, πρὸς τὰ Ἡρῶα, τὶς πομπές τῶν ἐπιταφίων. Ὁ Σπῦρος κι ἄλλοι νέοι ἐπέμβαιναν καὶ συγκρατοῦσαν τοὺς ἀπειρους χαλκουνιέρηδες. Ἡ πομπὴ τ' Ἁγίου Σπυρίδωνα — ὅλοι μας παρόντες, κρατώντας ἀναμμένες λαμπάδες,— μὲ τὴ μουσικὴ, ποὺ σκόρπιζε στὴν ἡσυχία, σκοτεινὴ Πολιτεία θρηνο, διάβηκε πίσω ἀπὸ τὸν Ἄϊ Παντελεήμονα.. Ἐκείνη τὴν ὥρα, ποὺ χαλκουνιέρηδες Ἄϊ Παντελεμιῶτες ἔκαιγαν στὴ σειρὰ χαλκούνια, τιμώντας τὸν Ἐσταυρωμένο καὶ τὴν ἐνορία, ἔβγαίνε κι ὁ ἐπιτάφιος τοῦ Ἄϊ Παντελεήμονα. Ἀπὸ κεῖ, μπροστὰ ἡ Πομπὴ τοῦ ἐπιτάφιοι τῆς Μητρόπολης καὶ πίσω ἡ πομπὴ

ή άλλη, ἔφτασαν στήν Ἁγία Παρασκευή, πού ἄστραφτε κι ἔλαμπε ἀπό τὰ χαλκούνια καί τὰ πυροτεχνήματα. Οἱ καμπάνες τῆς θρηνοῦσαν.. Οἱ Ἁγί Παρασκευιδῶτες δοκίμασαν νά σταματήσουν τίς πομπές μέ χαλκούνια, γιά νά διαβῆ πρώτη ἡ δική τους πομπή, ἀλλά δέν ἔκαμαν τίποτε. Ὁ μεγαλόπρεπος, ὑπερκόσμιος θρῆνος τῆς μουσικῆς συνεχίστηκε ὡς τήν ἐπάνω ἀγορά..

Τί συγκίνηση! Τί θεία κατάνυξη! Τώρα κινιόνταν στή σειρά κι οἱ τρεῖς πομπές.. Ἀριστερά στήν πλατεῖα τοῦ Ἡρώου, μπρός στήν μεγάλη στρατώνα, βρόντησαν κι ἄστραψαν, σάν γιά τιμή, μέγала χαλκούνια.. Μέσα στίς φωνές, πού ἔλεγαν νά προσέχουν οἱ χαλκονιέρηδες, πρώτη ἦταν ἡ φωνή τοῦ Σπύρου.. Ἐπειτα οἱ πομπές μπῆκαν σιγά σιγά στά Ἡρῶα.. Τήν ἄγια ἐκείνη νύχτα ἀνάσταναν οἱ ἀνθισμένες νερατζές. Παντοῦ ἔνοιωθε κανεῖς εὐωδιά μοσχολίβανου. Μπροστά στόν Τύμβο, ἀριστερά ἀπό τὸ ἄγαλμα τοῦ Ποιητῆ, στάθηκε ἡ πομπή τῆς Μητρόπολης. Οἱ ἱερεῖς τοῦ Ἁγίου Σπυριδῶνα ἔψαλαν τρισάγιο σ' ἀνάπαψη τῶν ψυχῶν ἐκείνων πού θυσιάστηκαν κατὰ τὸν Κλεισμό καί τὸν Χαλασμό τῆς Πολιτείας. Τελείωσε τὸ τρισάγιο κι ἡ πομπή κίνησε, γιά νά διασχίση τὸν Κῆπο καί νά βγῆ ἀπό τήν ἄλλη, τῆ δυτικῆ, πύλη, ἐνῶ τὰ παιδιά τῆς χορωδίας ξανάρχιζαν:

*Ἔρρανον τὸν Τάφον
αἱ Μυροφόροι μύρα*

Τὴν ἴδια ὥρα προχωροῦσε κάτω ἀπὸ πράσινη στοὰ πρὸς τὸν Τύμβο ἄλλη πομπή, ἡ πομπή τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονα. Ὁ δεξιὸς ψάλτης τῆς, λαμπρὸς ὑψίφωνος, μελαγχογικὸς ὁμως κι αὐτός, τέτοια νύχτα καί σὲ τέτοιο χῶρο, τόνιζε μέ κατανυχτικὴ περιπάθεια τὸ «Ἁγιος ὁ Θεός». Τ' ἀηδόνια τώρα δέν ἀκούγονταν, ἴσως γιὰτι κι αὐτὰ θὰ εἶχαν συγκινηθῆ.. Κόματα ἀπὸ λαμπαδοφόρους προχωροῦσαν..

—Πολὺ συγκινηθήκες, Κωστή μου! Πολύ!

—Φοβάσαι, Λευκή μου; Τέτοιες ἀναμνήσεις, καί μάλιστα παιδικές, δίνουν στήν ἡλικία μου δύναμη καί χαρά..

Λίγη σιγή κι ὕστερα:

—Φοβάμαι, Φίλη μου, εἶπε ὁ Καπετάνιος, μήπως σ' ἐκού-
ρασα.

—Ὅχι! ὄχι! διαμαρτυρήθηκε ἐκείνη. Οἱ λεπτομέρειες
τῆς παλιᾶς ζωῆς τοῦ Τόπου μ' ἐνδιαφέρουν.

—Νὰ εἶσαι καλά. Θὰ προστέσω λοιπὸν κάτι ἀκόμα. Κά-
μποσα χρόνια ἀργότερα, ὁ Σπῦρος παντρεμένος, μὲ τρία παι-
διά, ἓνα χρόνο προτοῦ πεθάνη ἡ γυναίκα του, εἶχε ἀνεβῆ ἀρ-
ματωμένος στὸν Ἄϊ Συμιό. Τί ὄραϊο πανηγύρι εἶχε γίνει
τότε! Πολλοὶ οἱ πανηγυριστὲς καὶ ζωηροί. Τὴν ἡμέρα τοῦ
Πανηγυριοῦ ἀπὸ ὅλη τὴν λάκκα τοῦ Μοναστηριοῦ ἀνέβαιναν
ψηλὰ καπνοί. Τὸ γιόμα «τραπέζια» εἶχαν στρωθῆ χάμου, κάτω
ἀπὸ τὰ πλατάνια κι ἐπάνω σὲ δροσερὲς φτέρες. Εὐλόγησε ὁ
ἱερέας κι ἀμέσως ἔπειτα ἀρματωμένοι, καβαλλάρηδες κι ἐπί-
λοιποι πανηγυριστὲς ἄρχισαν τὴν «ἠρωικὴ εὐωχία». Μετὰ
τὴν εὐωχία ἀκολούθησε γλέντι. Τὰ πρῶτα τραγούδια ἐθνικά.
Κι ἀπ' αὐτὰ τ' ἄλλου πρῶτο ἦταν τὸ «Τραγούδι τοῦ Κατσαν-
τώνη», τοῦ Σταυραητοῦ τῆς Ρούμελης. Λίγες φωνὲς ἔφταναν
τῆ φωνῆ τοῦ Σπύρου. Μόλις τελείωνε ἓνα τραγούδι, ψηλὰ τὰ
ποτήρια, εὐχὲς καὶ στράγγισμα.

—Ἐκδηλώσεις ὅλες λεβέντικες!

—Οἱ γύφτοι, ἀφοῦ γέμισαν τίς κοιλιές τους, κρατοῦσαν,
μὲ τοὺς ζουρνάδες καὶ τὰ τούμπανα καλὰ τὸ μέρος τους.
Βοῦιζε ὄλος ὁ πλατανιάς. Ἄναστημένη ἡ κλεφτουριά τοῦ
Ζυγοῦ κι ὅλης τῆς Ρούμελης..

Λίγο προτοῦ πάσουν τὰ τραγούδια, σηκώθηκε ὁ γερο
Σταῦρος, ὁ πιδὴ ἠλικιωμένος ἀρματωμένος. Τὸν συνώδευε ὁ
Σπῦρος καὶ τρεῖς ἄλλοι λεβέντες. Γύρισε ὅλα τὰ τραπέζια
κι εὐχῆθηκε. Ἄπο κοντὰ ἐμεῖς τὰ παλληκαράκια. Ἡ πα-
τριαρχικὴ ἐμφάνιση τοῦ γέρου, ἀρχηγοῦ τῆς πιδὴ παλιᾶς συν-
τροφιάς ἀρματωμένων, κι ὁ αὐθόρμητος σεβασμὸς, ποὺ ἔδει-
χναν πρὸς αὐτὸν μεγάλοι καὶ μικροί, μᾶς γοήτευαν.. Τώρα
ποὺ θυμᾶμαι πρόσωπα καὶ συμβάντα, νομίζω πὼς ἡ διασκέδα-
ση ἐκείνης τῆς χρονιάς στὸν Ἄϊ Συμιό, εἶχε πολλὴ ὁμοί-
τητα μὲ τὰ συμπόσια τῶν ὀμηρικῶν Ἑλλήνων ἔξω ἀπὸ τὴν
Τροία..

—Σωστά, φίλε μου!

—Ὅταν οἱ πέντε γύρισαν στὴν συντροφιά τους, ὄλοι

σηκώθηκαν κι οί προεστῆς μάζευαν τὰ σκεύη. Θάρχιζε ὁ χορός. Μάλιστα οί ἀρματοῦχοι ντύθηκαν, γιατί στίς πέντε θὰ τελείωνε ὁ χορός κι ἡ γιορτὴ στὸ Μοναστήρι. Κι οί πανηγυριστῆς, μιὰ φάλαγγα ὄλοι, θὰ κινούσαν γιὰ τὴν Πολιτεία.

Ἄρχισε ὁ χορός, κάθε συντροφιά τὸν δικό της. ὦ! πετάγαμε ἀπ' τὴ χαρὰ μας! Οί ἀρματοῦχοι μὲ σελάχια, κιουστέκια καὶ κουμπούρες χόρευαν ἀνάλαφρα. Ντούμ! ντούμ! βροντολογοῦσαν τὰ τούμπανα τῶν γύφτηδων, κρατώντας τὸν ρυθμὸ τοῦ χοροῦ. Νέα καὶ γέρικα κορμιά, λυγερὰ κι ἐλαφρὰ ὄλα, πότε πατοῦσαν στὸν γοργὸ σκοπὸ ἑνὸς καλαματιανοῦ καὶ πότε ὑποτάζονταν στὸν ρυθμὸ τοῦ πανάρχαιου συρτοῦ. Κάποτε ἀκουγόταν κι ὁ σκοπὸς ἑνὸς τσάμικου. Φύσαγε δυνατὰ τὸ μαϊστράλι καὶ σ' ὄλη τὴν πυκνόφυτη λάκκα ἀνασαλεύονταν οί κλάδοι καὶ σειόνταν τὰ πλατανόφυλλα..

Σιγὰ σιγὰ σίμωνε ἡ ὥρα, πὺ ἐπρεπε νὰ κινήσουν. Μιὰ μιὰ οί συντροφίῃς σταματοῦσαν τὸν χορὸ. Ἀπόμειναν δύο, τέλος μία, ἡ συντροφιά τοῦ μπαρπα Σταύρου. Τὸν τελευταῖο χορὸ ὁ γέρος ὠρίσε νὰ τὸν σύρη ὁ Σπύρος. Ἰκανοποίηση καὶ χαρὰ σὲ μᾶς τὰ παιδιὰ!

Ἄρχισε ὁ τελευταῖος χορός τοῦ πανηγυριοῦ στὸ βουνό. Σοβαρὸς στὴν ἀρχὴ ὁ Σπύρος. Ἐνοιωθε τὸ χρέος νὰ φανῆ ἄξιος. Σοβαρὰ καὶ τ' ἄλλα παλληκάρια τοῦ χοροῦ. Κι οί γύφτοι ἀκόμα. Ἦταν κάτι, σὰν «τελετουργία». Ὀλάνοιχτα τὰ μάτια τῶν μικρῶν. Θαυμασμὸ οί μεγάλοι!

—Γειὰ σ' Σπύρο μ', φώναξε μιὰ προεστή. Μᾶς εὐφρανες φέτο. Πολύχρονος νὰ γίνης, ἐσὺ κι οί ἄλλοι οί λεβέντες, γιὰ νὰ διατηριέται τὸ πανηγύρ' μας!

Χαμογέλασε ὁ πρῶτος χορευτῆς, καθὼς ἔκανε στροφές, σύμφωνα μὲ τὸ τραγούδι. Σήκωσε τὰ χέρια του, τὰ κατέβασε στὴ μέση. Νὰ πήδημα κι ἄλλο πήδημα. «Ντούμ! ντούμ» τὸ τούμπανο.. Ὅλους μᾶς εἶχε μαγέψει ὁ χορός. Ὅλους. Κι ὁ Σπύρος ζωηρός, κατακόκκινος, συνέχιζε..

—Κωστή μου, μοῦ φαίνεται πὼς ζῶ τίς σκηνές..

—Μάκρυνε ἡ οὐρὰ τοῦ χοροῦ. Ἐμπαιναν κι ἄλλοι σ' αὐτόν. Ἐλευτέρο ἦταν, φτάνει, ὅσοι ἔμπαιναν, νὰ ἐνοιωθαν πὼς ἄξιζαν νὰ μποῦν σ' αὐτὸ τὸ χορὸ. Καὶ μετακινιόταν σιγὰ

σιγά ὁ κύκλος τοῦ χοροῦ. Καί τὸν ἀκολουθοῦσαν οἱ γύφτοι καὶ πίσω τους πολὺς λαός.

Ἐφτασε ὁ κύκλος τοῦ χοροῦ μπροστὰ στὴ σκάλα τοῦ ἐξώστη τοῦ Μοναστηριοῦ. Ἀκούραστοι ὁ Σπῦρος κι ὅλοι οἱ ἄλλοι. Νὰ ἡ στιγμή: Ὁ γερο Σταῦρος ἀνέβηκε στὸ ψηλὸ πεζούλι. Ὅλοι τὸν πρόσεξαν κι ἐκεῖνοι ποὺ χόρευαν. Κι οἱ γύφτοι. Σήκωσε τὸ δεξιὸ χέρι κι ὁ χορὸς σταμάτησε μονομιᾶς. Ἀλαλαγμὸ τὰ παιδιὰ κι οἱ νέοι. Ἐπειτα σιγὴ. Πέντε ἡ ὥρα. Κοίταξε ὄλους πέρα πέρα. Καί:

—Γεῖά σας, λεβεντιές μ'! φώναξε, βγάζοντας τὴν χρυσοκέτητη σκούφια τ' ἄρματωμένου. Καί τοῦ χρόνου. Νὰ ζῆ τὸ Πανηγύρι μας. Νὰ δίντε πάντα τιμὴ στὴν ἥρωική μας παράδοση. Τοῦ χρόνου, ἂν δὲ ζῶ, νὰ ξανάρθω, θάρθῃ ἡ ψυχὴ μου!

Οἱ ἄρματωμένοι ἔτοιμοι, πρῶτοι αὐτοί. Ἐτοιμοὶ παρέκει κι οἱ καβαλλάρηδες. Ὁ καλόγερος τοῦ Μοναστηριοῦ τράβηξε τὸ σκοινὶ τῆς καμπάνας κι ἡ μεταλλικὴ λαλιὰ σκόρπισε χαρούμενους ἀντίλαλους παντοῦ. Ἀμέσως οἱ γύφτοι ἀπ' ὄλες τίς συντροφιῆς ἄρχισαν τὸ παλιό, τὸ πρὸ τοῦ 1821, τραγούδι τῶν Κλεφτῶν τοῦ Ζυγοῦ:

*Στὸν Ἀἰ Συμιό, στὸν Πλάτανο,
εἶν' ἕνα πηγαδάκι,
ποὺ πᾶνε τὰ Κλεφτόπουλα
καὶ πίνουνε νεράκι..*

Φωνές, παλαμάκια, εὐχές. Ἐπειτα ἀκολούθησε τὸ νεώτερο τραγούδι:

*Στὸν Ἀἰ Συμιό, στὸν Πλάτανο,
νὰ ρίξω καὶ μιὰ ντουφεκιά,
νὰ πέσουν ὅλα τὰ κλαδιά,
Ἀἰ Συμιέ μου Πλάτανε!*

Κατέβαιναν οἱ Ἀἰ Συμιῶτες, φάλαγγα ἀτελείωτη. Θὰ διαβαιναν ἀνάμεσα ἀπὸ τίς ἐξοχές καὶ θὰ ἔπιαναν τὸν μεγάλο δρόμο τ' Ἀἰ Θανασοῦ. Ἐκεῖ σιμὰ στὸ ἐκκλησιάκι τ' Ἀἰ Θανασοῦ θὰ περίμενε ἀμέτρητο πλῆθος μ' ἐπικεφαλῆς τὸ Δήμαρχο, γιὰ νὰ τοὺς ὑποδεχτῆ.

—Ήταν πολλές οί χάρες τοῦ Σπύρου, Λευκή μου, συνέχισε ὁ Καπετάνιος. Γέρασε καὶ σκέπτεται πιό πολὺ τὰ παλληκάρια του κι ἀναστενάζει. Σκέπτεται καὶ τὴν «ἅγια ψυχή», τὴ γυναίκα του. Θυμᾶται μ' ἀγανάχτηση κι ἀηδία τοὺς ἀνθρώπους, ποὺ ἀδίκησαν ἄλλο ἄνθρωπο, εἰλικρινῆ κι ἄδολο, αὐτόν. Δὲ ξεχνᾷ τὰ νιάτα του καὶ μὲ θλίψη βλέπει ὅλα, ὅσα ἀγαποῦσε καὶ ζοῦσε, γιορτές, πανηγύρια, ἔθιμα—ὅσα ἀπ' αὐτὰ μένουν ἀκόμα — νὰ ξεφτίζουν. Καὶ νοσταλγεῖ τὴν παλιὰ ἐποχή, τοὺς καλοὺς ἀνθρώπους.

—Μὲ κοιτάζεις, Φίλε μου ; Σοῦ λέγω : Ἄξιζε νὰ μιλήσης γι' αὐτὸ τὸν καλὸ ἄνθρωπο ! Ἄξιζε !

Ὁ παλιὸς Ἀξιωματικὸς χαμογέλασε, κοιτάζοντας τρυφερὰ τὴ σύντροφό του. Ἐπειτα, ἀφοῦ πέρασε κάμποση ὥρα κι οἱ δυὸ — αὐτὸς κι ἡ γυναίκα του — θαύμασαν τὶς τρεμάμενες, ἀσημόχρωμες μαρμαρυγὲς τῆς Λίμνης, ἐτοῦτος γύρισε καὶ ρώτησε :

—Λευκή μου, σοῦ μίλησε χτὲς ὁ κυρ Ἀσημάκης, γιὰ τὸν Παντελῆ ;

—Ναι κι ὁμολογῶ πὼς ἐκεῖνος ὁ ἄνθρωπος μοῦ κίνησε τὴν συμπάθεια.

—Ὁ Παντελῆς, Φίλη μου, ἦταν καλὸς χτηματίας, μ' ἀξιόλογη κοινωνικὴ θέση. Ἄστος μορφωμένος καὶ φίλος τῆς ἀγροτιᾶς. Ποτὲ δὲν ἔδωκε σημασία στὴ ζωή. Ἀρρηβωνιάστηκε καὶ ξαρρηβωνιάστηκε κάμποσες φορές..

—Ἀλήθεια ;

—Γελοῦσαν τάχα μ' αὐτόν οἱ νέες κι ὁμως ὅλες τὸν ἠθελαν. Τὴν κλίση του στὴν ποίηση τὴν ἔδειξε μετὰ τὰ πενήντα του χρόνια.. Καθόταν τὰ βράδια ἐκεῖ δεξιά, κάτω ἀπὸ τὸ ὑπόστεγο, κι ἀργά, ἅμα ἀραίωνε ἡ πελατεία, ἄρχιζε ν' ἀπαγγέλλη στίχους, ἰδίως τοῦ Παλαμᾶ καὶ τοῦ Μαλακάση. Τηροῦσε χαμηλὸ τόνο. Μερικοὶ πλησίαζαν διακριτικά, γιὰ ν' ἀκούσουν. Ἐκείνου δὲ τοῦ κακοφαινόταν.

—Κι οἱ στίχοι του ;

—Τοῦ Παντελῆ ; Νὰ σοῦ εἰπῶ, δὲν ἦταν ἀδέξιοι. Νοσταλγοῦσε σ' αὐτοὺς τὰ νιάτα του, τὴν παλιώτερη κοινωνία..

—Ὁ κυρ Ἀσημάκης μοῦ εἶπε πὼς ὁ μακαρίτης συνήθως ἄρχιζε ν' ἀπαγγέλλη ἐδῶ τὴν «Ἀγάπη» τοῦ Μαλακάση..

—Ναί! Οί στίχοι ἐκεῖνοι ποῦ κι ἐγὼ δὲν τοὺς θυμάμαι, τὸν συγκινοῦσαν. Αὐριο θὰ κοιτάξω νὰ τοὺς βρῶ και νὰ σοῦ τοὺς φέρω..

—Εὐχαριστῶ, Κωστῆ μου..

Ἡ ὥρα διάβαινε κι ἐγερνε τὸ φεγγάρι. Ἄστραφτερός, ἀσημένιος καθρέφτης πάντα ἢ Λιμνοθάλασσα. Πότε πότε ἔφευγε κανέννας πελάτης. Τὰ παιδιὰ τῆς καντάδας ἔπαιναν και ξανάρχιζαν.

—Ἄκους, Λευκή; ρώτησε κάποια στιγμή ὁ Καπετάνιος.

—Τὰ παιδιὰ, Κωστῆ μου;

—Αὐτά. Τὸ ἓνα τραγούδι πιάνουν και τ' ἄλλο ἀφήνουν, σὰ νὰ θέλουν νὰ ἐξαντλήσουν τὸ πρόγραμμά τους. Νὰ εἶναι αὐτὸ τὸ τελευταῖο τους;

Καληνύχτα λοιπὸν σοῦ ἀφήνω..

Τὸ κατεβατὸ γινόταν πιὸ δροσερό, σχεδὸν ψυχρό. Κι ὅμως οἱ δύο παρεπίδημοι δὲν ἐνοοῦσαν νὰ φύγουν. Ἐξαφνα κάποιος πλησίασε στὸ τραπέζι τους. Ἦταν ψηλὸς λεπτὸς και νέος.

—Καλησπέρα σας, Καπετάνιε μου, εἶπε. Ἡ κυρία εἶναι σύζυγός σας; Ναί; Τὰ σέβη μου, κυρία μου. Εἶμαι ὁ Κωστάκης, ντόπιος πάππου πρὸς πάππου.. Καπετάνιε μου, τιμήσατε ἀπόψε, μὲ τὴν ἀξιότιμη κυρία σας, τὸ παλιὸ κέντρο τῆς πατρίδας μας..

Σταμάτησε. Γύρισε και πρόσεξε λίγο τὴν λαμπρότητα τῶν ἀσημόχρωμων νερῶν και τὴν ἀδιατάραχτη σιγαλιὰ κι ἔπειτα συνέχισε :

—Σὲ λίγο, ὅπου νᾶναι, θ' ἀρχίσουν νὰ βροντοῦν στίς ἐξοχὲς τὰ δίκαννα τῶν κυνηγῶν, νὰ φτεροκοποῦν τρυγόνες, ν' ἀλυχτοῦν σκύλοι.. Στὴ θαμπή, δροσοστάλαχτη αὐγὴ θὰ σειδῶνται ἀπ' τοὺς συκολόγους οἱ συκιὲς κι οἱ τρυγητάδες θὰ ἐτοιμάζωνται.. Ὅσα εἶπα, σᾶς φέρνουν ἀναμνήσεις, Καπετάνιε μου;

—Και πολλές, φίλε μου. Κάθισε!

—Εὐχαριστῶ, Καπετάνιε μου. Σᾶς παρακαλῶ νὰ μὴ νομίστε πὼς εἶμαι κανέννας ἐνοχλητικὸς τύπος.. Πλησιάζω τοὺς ξενιτεμένους ντόπιους, πιὸ πολὺ τοὺς «ἐκλεκτούς» και τοὺς

θυμίζω κάτι ἀπ' τὴν ζωὴ τοῦ τόπου, ποὺ νομίζω πῶς τοὺς ἐνδιαφέρει..

—Ὁραῖα! εἶπε, χαμογελώντας ἡ κυρία Λευκή.

—Εὐχαριστῶ, Κυρία μου!

—Ὁ πατέρας σου, παιδί μου, τί ἐπαγγελλόταν; ρώτησε ὁ κύριος Κωστής.

—Τὸν ἐπιπλοποιοῦ, Καπετάνιε μου.

—Μήπως τὸν ἔλεγαν Γεράσιμο; Ναί; Τὸν θυμᾶμαι, ἦταν καλὸς λεπτοουργὸς καὶ καλὸς ἄνθρωπος. Εἶχε κι ἀδερφὸ πολὺ μικρότερό του, ἀκουστὸ κυνηγό..

—Τὸν Θωμᾶ;

—Ναί! ναί!

—Βρίσκεται στὸ ἐξωτερικό, καλὴ τοῦ ὥρα. Αὐτὸς μᾶς βοηθάει στὸ σπίτι. Τοῦ γράφω συχνὰ γιὰ τὸν τόπο μας. Πολὺ χαίρεται γι' αὐτό. Πρὶν ἀπὸ κάμποσο καιρὸ μοῦ ἔγραψε: «Κωστάκη, ξαναπήγες στὸ Μεσόκαμπο; Ἐκεῖ κυνηγοῦσα τίς πιὸ πολλὲς φορές. Εἶχα φίλο τὸν μακαρίτη τὸν μπαρπα Κώστα. Πῶς νὰ εἶναι τώρα ἡ ὁμορφὴ ἐκείνη ἐξοχή»;

—Νοσταλγὸς εἶναι, ὁ καημένος.

—Νοσταλγὸς, ναί, Καπετάνιε μου. Τοῦ ἀπάντησα καὶ στὸ γράμμα τοῦ ἄρχισα μὲ τοὺς στίχους τοῦ Παλαμᾶ:

*Τὰ καλύβια τοῦ βλάχου στὸ Μεσόκαμπο
μᾶς καρτεροῦνε, σύντροφε, σὰν πρῶτα,
πᾶμε νὰ φᾶμε τὸ χλωρὸ τυρὶ
καὶ νὰ γευτοῦμε τὴ σκληρὴ μομπούτα.*

—Ξέρεις στίχους ἀπέξω; ρώτησε ἡ Κυρία.

—Ἄρκετούς! Κυρία μου.

—Ἀπαγγέλλεις μὲ πολὺ αἴσθημα..

—Νὰ μὲ συγχωρήσ, παιδί μου, πετάχτηκε ὁ Καπετάνιος. Μήπως ξέρεις στίχους καὶ τοῦ Μαλακάση;

—Πῶς δὲν ξέρω..

Οἱ δυὸ σύζυγοι κοιτάχτηκαν μεταξύ τους. Κι ὁ Καπετάνιος:

—Μπορεῖς, παιδί μου, νὰ μᾶς ἀπαγγείλλης λίγους διαλεχτοὺς τοῦ στίχους; ρώτησε.

—Μετὰ χαρᾶς!

*Ἄς μὴ γυρίζει ὁ λογισμὸς στὰ χρόνια ἐκεῖνα πίσω.
Κάλλιο μιὰ τέτοια θύμιση γιὰ πάντα νὰ χαθῆ·
ποὺς ξέρει, τώρα θᾶτανε γραφτὸ νὰ σ' ἀγαπήσω,
καὶ τόσο, ποὺ καμμιά ποτὲ δὲν ἔχει ἀγαπηθῆ.*

Ἄρκετὲς στιγμὲς σιγοῦσαν ὄλοι. Ἐπειτα μίλησε ἡ Κυρία :

—Ἡ ἀπαγγελία σου, παιδί μου, μὲ συγκίνησε. Ποιὸς εἶναι ὁ τίτλος τοῦ ποιήματος, γιατί οὔτε γὼ τὸν θυμᾶμαι οὔτε ὁ σύζυγός μου, ὅπως βλέπω.

—Ὁ τίτλος του, Κυρία μου; Σᾶς τὸν θυμίζω ΑΓΑΠΗ. Δυστυχῶς ὁμως σᾶς ἀπάγγειλα μόνο τὸ πρῶτο μέρος, γιατί τ' ἄλλα δυὸ δὲ μπόρεσα νὰ τὰ θυμηθῶ. Λησμονῶ κάποτε πολὺ εὐκόλα.

—Μήπως γράφεις καὶ σὺ στίχους, Κωστάκη;

—Πότε πότε, Κυρία μου.. Ἦθελα κάτι νὰ δημιουργήσω ἐδῶ στὸν τόπο μας, ὅπως οἱ παλιοὶ δημιουργοί, ἀλλὰ στάθηκα ἄτυχος..

Ἐπαψε, σηκώθηκε ἀπότομα καί, δίχως νὰ καληνυχτίση, ἔφυγε, μὲ βῆμα γοργό..

Ὁ κυρ Βαγγέλης, ποὺ σὲ λίγο παρουσιάστηκε, βρῆκε τὸν Καπετάνιο καὶ τὴν Κυρία του νὰ μὴν ἔχουν ἀκόμα συν-ἔρθει ἀπ' τὴν ἐκπληξή τους.

—Μὴ τὸ συνερίζετε αὐτὸ τὸ παιδί, τοὺς εἶπε. Δὲν πρό-λαβα νὰ τὸ ἐμποδίσω, νὰ ἔρθη στὸ τραπέζι σας..

—Μὰ δὲ μᾶς ἐνώχλησε, εἶπε ἡ Κυρία.

—Καλά, κάποτε ὁμως γίνεται ἐνοχλητικό, ἂν καὶ εἶναι εὐγενικό καὶ μορφωμένο.. Μερικοὶ λένε πὼς ἔχει κάτι....

Οἱ πελάτες ὄλο λιγότευαν. Οἱ καντάδες εἶχαν πιά σκορ-πιστῆ στὶς γειτονιὲς καὶ μόλις ἀκούγονταν. Ἦσυχία παντοῦ. Ὅσοι κάθονταν ἀκόμα ἀπολάβαιναν τὸ φεγγάρι καὶ κάτω τὴν στίλβη τῶν ἀκίνητων νερῶν.

Οἱ δυὸ σύζυγοι ἦταν ἔτοιμοι νὰ σηκωθοῦν, ὅταν ξανα-φάνηκε ὁ Κωστάκης καί :

—Ἐδῶ εἶστε ἀκόμα; εἶπε. Χαρά μου μεγάλη. Πρέπει ὁ-

μως ν' ἀποσυρθήτε· σιγὰ σιγὰ ξημερώνει καὶ κάνει ὑγρασία.
Καὶ προτοῦ μιλῆση κανεῖς ἀπ' τοὺς δυό, ἄρχισε :

*Καθὼς ἡ νύχτα θάμπιζε καὶ τῆς αὐγῆς ἡ χάρη
σπίδιζ' ἀντικρονά,
ξάμωσε ὁ Μπαταριάς μὲ μιᾶς καὶ πέταξε τὸ δοξάρι
μὲ τὸν στερνὸ τὸ βόγγο σιὰ νερά.
Κι ἀσηκωμένους, γνέφοντας γὰ εἰτοιμαστοῦν καὶ οἱ ἄλλοι
καὶ σκύβοντας σιὸς τρεῖς,
νιόβγαλτους καλεστάδες του, ποῦχανε τὸ κεφάλι
γεμάτο ἀπὸ καπνοὺς ἀποβραδίς,
τοὺς ἔλεγε ξενέρωτος, πὼς δὲν ἦταν ἡ τάξη,
πρωὶ καὶ Κυριακῇ,
γὰ δοῦν παιδιὰ, πὸν τᾶχανε μὴ βροῆξει καὶ μὴ στάξει
μπλεγμένα σιὰ βιολιά καὶ σιὸ κρῶσι.*

ΜΑΛΑΚΑΣΗΣ

Ἐπειτα ὁ νέος, ἀφοῦ εὐχήθηκε «καλημέρα», χάθηκε.

Τὸν Καπετάνιο καὶ τὴν ἄξια σύντροφό του, σιὸ δρόμο
πρὸς τὸ κατάλυμά τους, τοὺς ἀπασχόλησεν ἡ γνωριμία τοῦ
συμπαθητικοῦ παλληκαριοῦ κι ἡ ὁμορφιὰ τῶν στίχων τοῦ
Μαλακάση, πὸν ιδιαίτερα ἄρεγαν στὸν μακαριτὴ τὸν Παντελεῆ.

Η ΣΥΝΤΡΟΦΙΑ ΑΚΟΥΕΙ ΙΣΤΟΡΙΕΣ

A

Στὴν ἀπόμερη, ἀνατολικὴ ἀκροθαλασσιά, ὅπου τότε δὲν
ὑπῆρχε δρόμος στρωμένος καί, στίς μπασιές, τὰ νερά προχω-
ροῦσαν μέσα στὴν συνοικία κι οἱ ψαράδες ἔδεναν τίς γαῖτες
ἔξω ἀπὸ τὰ σπίτια τους, βρισκόταν μιὰ ταβέρνα. Τὸ μικρὸ
αὐτὸ κέντρο, τὸ ἐρημικὸ κι ἡσυχό, συγκέντρωνε τὸν χειμῶνα
λίγους πελάτες, προπαντὸς ψαράδες. Τὰ καλοκαιρινὰ βράδια
ὅμως τὰ τραπέζια, πὸν ὁ κυρ Γιάννης τ' ἄπλωνε στὴν ἀκρο-
θαλασσιά ὡς πέρα, συνήθως γέμιζαν. Πήγαιναν, ἐκτὸς ἀπ' τοὺς
ψαράδες, κι ὑπάλληλοι, ιδίως ξένοι, καὶ ντόπιοι, ἐγκάτοικοι
καὶ παρεπίδημοι. Τὰ φῶτα λίγα. Κι ἅμα ἦταν ψηλὰ τὸ φεγ-

γάρι, κανένα. Κι οί συζητήσεις χαμηλόφωνες κι ήρεμες. Καμμιά φορά ακούγονταν νότες· δάχτυλα νοσταλγοῦ ἔγγιζαν ἀνάλαφρα χορδές κιθάρας. Ὅχι σπάνια τὶς συνώδευε τραγούδι καὶ συνήθως παλιό.

Ἐκεῖνο τὸ βράδι δὲν ἔμενε ἀδειανὸ τραπέζι. Ὅλοι ἔτρωγαν κι ἔπιναν. Ὁ κάπελας κι ὁ βοηθὸς του ἔτρεχαν καὶ δὲν πρόφταναν. Χέλια, σπάροι, ποὺ ψήνονταν σὲ σκάρρα, ἀνάσταιναν. Ἐξαφνα ἔφτασε ἓνας ἡλικιωμένος. Πρόσεξε ἐδῶ κι ἐκεῖ στὰ τραπέζια κι ἔπειτα τράβηξε πρὸς ἓνα, ποὺ βρισκόταν σιμὰ στὰ νερά. Ἐκεῖ στάθηκε, καλησπέρισε τὴν συντροφιά κι ἄφησε δίπλα στὸ πιάτο ἐνὸς γνωστοῦ του ἓνα καλοτυλιγμένο πακέτο. Ὅλοι, ἄντρες καὶ γυναῖκες, τὸν δέχτηκαν πρόσχαρκα κι ἐπέμειναν νὰ καθίση νὰ φάη μαζί τους. Αὐτὸς ὅμως ἀρνήθηκε εὐγενικὰ καὶ δέχτηκε μόνο ἓνα μεζέ ἀπὸ ψητὸ στεϊράδι· εὐχήθηκε, ἔπινε λίγο ἄσπρο κρασί, ἔπειτα καληνύχτισε κι ἔφυγε. Τὸν συνώδεψε μιὰ φωνή, ἡ φωνὴ τοῦ κυρ Δημητράκη.

—Πολὺ σ' εὐχαριστοῦμε, μπαρπα Νάσο. Οἱ σπάροι, γδαρμένοι κι ἔτοιμοι, εἶναι περίφημοι.

Ἡ συντροφιά ἀπόφαγε. Σὲ λίγο τὸ ρολοῖ τ' Αἰ Σπυρίδωνα χτύπησε ἔντεκα φορές. Κάποιος κοίταξε ψηλὰ καὶ ὕστερα :

—Ὁμορφὴ ἀστροφεγγιά ! εἶπε σιγά. Τὸ φεγγάρι δειπνᾷ. Κι ἄλλος τῆς συντροφιάς :

—Τὸ Καλιαντέρι δὲν παρακούγεται.

Καὶ τρίτη φωνή, κυρίας αὐτῆ, κυρίας ντόπιας, ἀλλὰ ἀπὸ χρόνια ξενιτεμένης :

—Τί νὰ σᾶς πῶ, φίλοι μου, εἶπε, δὲ μοῦ φεύγ' ἀπὸ τὸ νοῦ ὁ καημένος ὁ γέρος.. Ἀρνήθηκε νὰ καθίση στὸ τραπέζι μας μ' ἓνα τόσο λεπτὸ τρόπο..

—Ὁ γερο Νάσος, κυρία Ρίτα, πετάχτηκε ὁ κυρ Δημητράκης, εἶναι ἀπὸ φυσικοῦ του εὐγενικός. Σεῖς φύγατε μικρὴ ἀπ' τὸν τόπο καὶ λίγα πράματα ξέριτε γιὰ πρόσωπα. Πιὸ πολλὰ θὰ ξέρ' ὁ σύζυγός σας, ἄς μὴν εἶναι ντόπιος. Ὁ Νάσος, καρβοκύρης σὲ ἰβάρια, ἄφησε ὄνομα, ἀπ' τὴν εὐγένεια καὶ τὴν καλωσύνη του. Ξέρει ἀκόμα ἀρκετὰ γαλλικὰ — εἶναι ἐπάνω ἀπὸ ὀγδόντα χρόνων..

—Ξέρει γαλλικά, κυρ Δημητράκη : Καί ποῦ τὰ ἔμαθε :

—“Όταν ἦταν νέος, εἶχε πάει στήν Τύνιδα, μέ τρεῖς ἄλλους ἔμπειρους ψαράδες. Τοὺς εἶχαν καλέσει ἐκεῖ οἱ ντόπιοι, γιὰ νὰ τοὺς ὀργανώσουν τὴν καλλιέργεια τῶν ἰβαριῶν τους. Στὰ 1924, ὅταν ἐδῶ γιορτάζαμε τὰ ἑκατὸ χρόνια ἀπ’ τὸν θάνατο τοῦ Βύρωνα, ἦρθαν στὸν τόπο μας ἀρκετοὶ Ἕλληνοὶ. Ὁ Νάσος, νέος ἀκόμα, κάλεσε στὸ μεγάλο του πρυάρι κάμποσους ἀπ’ αὐτοὺς καὶ τοὺς γύρισε σχεδὸν σ’ ὅλη τὴν Λιμνοθάλασσα. Πέτυχε μάλιστα κάποιον δειλινὸ καὶ τοὺς ἔδειξε ἓνα θαυμάσιο ἡλιοβασίλεμα, ἀπὸ τὸ ἴδιο μέρος, ποῦ εἶδαν ὁ Βύρωνας κι ὁ φίλος του ὁ Γκάμπα, τὸ πρῶτο ὄρατο ἡλιοβασίλεμα, μετὰ τὸν ἐρχομὸ τους στὸ Μεσολόγγι.. Συνενοοῦταν μέ δαύτους μιὰ χαρά.. Τοὺς ἔλεγε ἀστεῖα.. Οἱ πιὸ πολλοὶ ἤξεραν γαλλικά. Στὸ πρυάρι ἦταν καὶ μιὰ ξερακιανή, ἡλικιωμένη Ἕλληνα, συγγενῆς τοῦ Μιλῶρδου. Μ’ αὐτὴ μίλησε πιὸ πολύ. Ὁ Δῆμος μας τότε ἔκαμε τραπέζι στοὺς Ἕλληνοὺς ἐπισκέπτες καὶ στοὺς δικούς μας ἐπισήμους στὸ Ξενοκράτειο Μέγαρο. Κάτω, στήν εἴσοδο τῆς στοᾶς τοῦ χτηρίου, περιμένε ὁ Νάσος ἐκεῖνο τὸ γιόμα καλοντυμένος κι ἅμα μπῆκε ἡ ξερακιανὴ Ἕλληνα, γιὰ ν’ ἀνεβῆ, νὰ καθίση στὸ τραπέζι, τῆς πρόσφερε ἓνα χιονᾶτο, βαλσαμωμένο γλάρο τῆς Λιμνοθάλασσας, γιὰ ἐνθῦμο τοῦ τόπου. Πῶς ἔκαμε ἡ ξένη ! Οὔτε διαμάντια νὰ τῆς ἔδινε ! Κάνε συνέχεια ἐσύ, Ἀσημάκη μου..

—Ὁ καημένος ὁ μπαρπα Νάσος, ἄρχισε ὁ κυρ Ἀσημάκης, βάσταξε θλίψεις καὶ καημοὺς ἀπὸ οἰκογενειακὲς συμφορὲς, ἀπὸ χρεωκοπίες σὲ ἰβάρια.. Διαβαίνει τὴν ζωὴ περήφανα, τὸν βλέπει ὅμως κανεὶς νὰ εἶναι καὶ μελαγχολικός. Κάποτε, ὅταν τὸν παρακυριεῦει ἡ μελαγχολία, ἀλλάζει. Σὲ κοιτάζει τότε, σὰ νὰ μὴ σ’ ἔχει ἰδεῖ ποτὲ ἄλλοτε. Πρὶν ἀπὸ ἓνα μῆνα, προχωροῦσε μέ τὴν γαῖτα του, γιὰ νὰ περάση κατ’ ἀπ’ τὴν Τρίτη Γέφυρα. Ἐγὼ στεκόμουν ἀπάνω στὴ Γέφυρα. Τὸν χαιρέτισα. Κράτησε τὸ πλεούμενον καὶ μέ πρόσεξε περίεργα. «Γεῖά σου, κυρ Νάσο», τοῦ ξαναεῖπα. «Γεῖά σ’ κί σέ !» ἀπάντησε, ἔτοιμος νὰ κινήση. «Εἶσαι καλά ;» τὸν ρώτησα. «Ὅπως θέλ’ ὁ Κύριος !», ἀπάντησε. «Χαίρομαι !» πρόσεσα. «Ἡ καλὴ σ’ ἡ καρδιά !» μ’ ἀποκρίθηκε. Καί, σπρώχνοντας μέ τὸ σταλίκι, χῶθηκε κάτω ἀπὸ τὴ γέφυρα.

φορά άκόμα τ' ώραϊο χρονικό, είπε ό κυρ Δημητράκης.

Άραιώναν οί συντροφίες στο κέντρο, έμεναν όμως οί πελάτες, όσοι κάθονταν σιμά στο τραπέζι τών φίλων μας. Έμεναν, περιμένοντας «ν' άκούσουν». Θαμπή, σχεδόν σκοτεινή ή Λιμνοθάλασσα, λίγες, έλάχιστες οί πρυές και μακριά, πέρα άπ' την Κλεισόβα. Δυνάμωνε τó βουνήσιο κατεβατό γι' αυτό νερά και φύκια ανάδιναν πιό ζωηρή την μυρωδιά τής άρμύρας. Σ' ένα άπό τά σκόρπια νησάκια, κάποιος γλάρος στρίγγλισε και ξαναστρίγγλισε. Νά και καντάδα, πέρα στη γειτονιά. Έφηβοι τραγουδοΰσαν και τραγουδοΰσαν άμορφα :

*Στῆς νύχτας τῆ σιγαλιά,
σάν γέρνει ἡ ζωή..*

Όλοι πρόσεχαν και χαίρονταν τες δροσερές φωνές. Βουβή ή συνοικία τής άκροθαλασσιᾶς, αλλά έξω άπό κάθε σπίτι και πλάγι στους κήπους, όλο λουλούδια, και στους μώτζους και στα μπαλκόνια κάθονταν πολλοί, μικροί μεγάλοι. Έχει κι ή άστροφεγγιά τή χάρη της..

Οί πελάτες του κέντρου πρόσεχαν άκόμα. ΈΗ καντάδα άπομακρυνόταν και σβυνόταν τó τραγουδί..

Έξαφνα άκούστηκε κάποιος νά λέη, άρκετά ζωηρά :
—«Έπιτέλους !».

Κανείς δέ μιλοΰσε. Κι όλοι κοιτάζαν και θαύμαζαν μακριά στη Λιμνοθάλασσα τήν φανταχτερή άλλαγή τής φυσικής σκηνογραφίας: Πέρα εκεί στην άνατολή ή κορυφή τής Βαράσοβας προβαλλόταν δλόφλογη και λίγο επάνω άπ' αυτή διακρινόταν τó φεγγάρι. Δέν έβλεπαν όμως ν' άνεβαίνη στον όρίζοντα ό «παμφαής» δίσκος τής πανσελήνου, πού, με τόν κατακλυσμό του άσημόφωτου του, κάνει τήν στεριά και πιό πολύ ίσως τή θάλασσα χώρους παραμυθιών. Τό φεγγάρι ήταν στη χάση του και φαινόταν πολύ λειψό, φτωχό άπομεινάρι, άλλοτε λαμπρής άκμής. Κι έμοιαζε με πυρωμένο δρεπάνι, πού είχε ύψωθῆ, σαν κακό σημάδι. Άλλά αυτό τó λειψό φεγγάρι έστελνε άπό ψηλά επάνω στα νερά και προς τή δύση μιá σπάνια, τρεμουλιαστή φωτοβολή, πού τά έκανε νά τρεμολάμπουν ζωηρά. Γοητευμένοι οί πελάτες, θαύμαζαν κι άπολάβαι.

ναν τὴν ἀλλαγὴ τῆς σκηνογραφίας μπρὸς τοὺς. Στοχασμοὶ ἀκαθόριστοι, ὄνειρα χιμαιρικά..

Πάλι χτυπᾷ τὸ ρολοὶ τ' Ἄϊ Σπυρίδωνα. Μεσάνυχτα! Σὰν νὰ συνῆρθαν ὄλοι. Βουβὴ ἢ συνοικία. Τὸ τραγοῦδι τῆς καντάδας δὲν ἀκούγεται πιά.

Τὸ παιδὶ τοῦ κέντρου ἔφερνε καφέδες, νερά.

Οἱ πιὸ πολλοὶ πελάτες κάθισαν μὲ τρόπο, ὥστε νὰ βλέπουν πρὸς τὴν Λιμνοθάλασσα καὶ νὰ μποροῦν ν' ἀκούν. Γιατὶ ἤθελαν ν' ἀκούσουν τὴν «λεπτομέρεια». Ἦταν καὶ Σαββατόβραδο.

Ἄρχισε ὁ κυρ Ἀσημάκης.

—Μέσα στὴν πολιορκημένη Πολιτεία τότε οἱ κάτοικοι ζοῦσαν καὶ περιόδους μὲ ἡρεμία. Γίνονταν βαφτίσα, γάμοι. Ἀκούγονταν τραγοῦδια. Στήνονταν χοροί. Ἄν καὶ ὁ Κλεισμός ἐπνιγε, καρύκωνε ἐκείνη τὴν κοινωνία κι ὁ θάνατος φτεροκοποῦσε ἐπάνω της, οἱ καρδιές, ἰδίως τῶν νέων ἀτόμων, ἔμεναν εὐαίσθητες, τρυφερές. Πλέκονταν εἰδύλλια ἀνάμεσα σὲ τραχεῖς πολεμιστὲς καὶ ὠραῖες, λεβεντισσες νέες. Καὶ τὰ ζευγάρια ζητοῦσαν τὴν εὐλογία τῆς Ἐκκλησίας καὶ κείνη πρόθυμα τὴν ἔδινε. Τότε, Κυρίες μου, παντρεύτηκε ὁ Μάγερ τὴν ὠραία καὶ σεμνὴ Μεσολογγιτοπούλα, τὴν Ἀλτάνη. Λίγο ἀργότερα ἔγινε ὁ γάμος τοῦ Μακρῆ, πού, ὅπως θὰ λέγαμε σήμερα, στάθηκε «κοσμικὸ γεγονὸς» καὶ τόνωσε τὸ ἠθικὸ ὄλων. Μάλιστα οἱ πολεμιστὲς τοῦ Μακρῆ δὲν κρατήθηκαν, ἄς φώναζε ὁ Φρούραρχος, ὁ καπετὰν Ραζικώτσικας, κι ἔρριξαν μπαταριὲς στὸν ἀέρα. Ἀπέναντι, στὰ χαρακώματα τοῦ ἐχθροῦ, οἱ ἀρβανῖτες, ἀκούγοντας τοὺς πυροβολισμοὺς, παραξενεύτηκαν κι ἕνας ἀπὸ δαύτους ρώτησε ἕνα δικό μας σκοπὸ. Καὶ κείνος: «Γάμος ἔγινε, ὦρέ, στεφανώθηκε ὁ καπετὰν Μακρῆς», τοῦ ἀπάντησε. Πετάχτηκε τότε ἄλλος δικός μας καὶ πρόστεσε: «ὦρέ, λέτε πὼς σέβεστε τὴν παλληκαριά, ρίξτε τὸ λοιπὸν καὶ σεῖς, γιὰ νὰ κάντε τιμὴ στὸν Καπετάνιο μας». Οἱ Ἀρβανῖτες ἔρριξαν στὸν ἀέρα.

Στὴν κοινωνία τοῦ τόπου τότε προξενούσε ζωνηρὴ ἐντύπωση κάτι ἄλλο: Ὁ Κίτσος ὁ Τζαβέλλας συνδεόταν φιλικὰ ἀρκετὸν καιρὸ μὲ τὴν λεβεντοσουλιώτισσα Χάυδα, πού συχνὰ πολεμοῦσε στὸ πλάγι του. Κι ὅμως, γιὰ ἄγνωστο λόγο, δὲν

ήθελε νά κάμη νόμιμο τόν τρυφερό τους δεσμό.. Γελάτε, Κυρίες μου; Τά ίδια συμβαίνουν σ' όλες τις εποχές..

Δυστυχώς ή ήσυχία δέν κράτησε πολύ, μετά τόν έρχομό του Μπραϊμη.

Πρωταγωνιστές στην ήρωική άμυνα ήταν οί καθεαυτοῦ πολεμιστές, συμπρωταγωνιστές οί άμαχοι, άκόμα κι οί γυναίκες και τά μικρά παιδιά. Τελείωνε ή κοβόταν προσωρινά μιá επίθεση του έχθρου, έτρεχαν άμέσως στο κάστρο μεγάλα παιδιά και γέροι, σήκωναν τούς πληγωμένους και τούς κουβαλούσαν στο «Νοσοκομείο», που διατηρούσε ο Έπίσκοπος Ίωσήφ, σ' αυτή έδώ τήν συνοικία. Έτρεχαν στο κάστρο και γυναίκες άκόμα, προτου κοπή ο μπομπαρδισμός, για νά ιδούν μήπως έπαθε κανεις δικός τους τίποτε.. "Αν πάλι τó Κάστρο είχε κάπου «πληγωθή» από βαριά βλήματα, έτρεχαν παιδιά, γέροι, γυναίκες, άρχοντιά και φτωχολογιά μαζί, και κουβαλούσαν πέτρες, χῶμα, ξύλα, νερό στο σημείο, όπου έπρεπε, για νά επιδιορθώσουν οί χτίστες τήν ζημιά.. Ίδρωτας, μόχθος, δυστυχήματα, αλλά πολλή έγκαρτέρηση και πολλή πίστη κι έλπίδα στο Θεό..

Φτάνομε τώρα στο Μικρό Χρονικό.

Μιá μέρα ο Άράπης άρχισε επίθεση άπ' τó πρωί. Τά κανόνια κι οί μπομπάρδες του χτύπησαν άνελέητα τó Κάστρο. Κατά τó βασίλεμα ή Φρουρά είχε πιά τσακίσει τούς μαύρους κι είχε «βουλώσει» άρκετά τους κανόνια. Λίγα κανόνια τους όμως έξακολουθούσαν νά ρίχνουν πότε πότε. Τότε κίνησαν από όλα τά σημεία τής Πολιτείας και τραβούσαν προς τó Κάστρο γυναίκες και παιδιά. Ό καθείς γνώριζε τó μέρος, όπου ήταν φρουρός ο δικός του. Νά μιá έκρηξη. Κανεις δέ φοβήθηκε. Όλοι προχωρούσαν άδίσταχτα κάτω από τó κίνδυνο. Τά παιδιά φώναζαν με πείσμα :

—«Ρίξε, Άράπη!».

—«Χτύπα, κακούργε!».

—«Τίποτα δέ θά κάμη. Όσοι κι άν άπομείνωμε, θά σοῦ φράζομε τó δρόμο..».

Νύχτωνε. Μιá μπόμπα άστραψε και βρόντησε πέρα στην μεγάλη ντάπια. Νέες φωνές οί γυναίκες, νέες βρισιές τά παιδιά. Έπειτα ξανακίνησαν δλοι.

Εἶχαν προχωρήσει ἄρκετά, ὅταν μιὰ ἡλικιωμένη γυναῖκα, ἡ θεία Κατσούναινα, ἀντιλήφθηκε κάτι. Ἀμέσως γονάτισε, φωνάζοντας :

—«Κυροῦλες! Παιδιά! Σταθῆτε. Περνᾷ ἡ Χάρη Του!

Ἐμπρὸς πήγαινε ἓνα παιδί, κρατώντας πρόχειρο φαναράκι, καὶ πίσω ἀκολουθοῦσε ἓνας γέρος ἱερέας, βαστάζοντας, μὲ δέος, τὸ «Ἱερὸν Ποτήριον» καὶ σιγοψιθυρίζοντας εὐχές. Οἱ ἄφοβες ἐκεῖνες ψυχές, ποὺ τὶς ἐπνιγεν ἡ ἀγωνία, ἀμέσως γαλήνεψαν. Κάποια χεῖλη εἶπαν :

—«Βοήθα, Μεγαλοδύναμε!»

Παιδι καὶ ἱερέας ἀπομακρύνθηκαν καὶ χάθηκαν στὸ πρῶτο σκοτάδι. Οἱ γυναῖκες σταυροκοπιόνταν ἀκόμα. Οἱ πιὸ πολλές σιγὸκλαιγαν. Κι ὅλες συλλογίζονταν τοὺς χτυπημένους στὶς ντάπιες καὶ τοὺς ἐτοιμοθάνατους, ποὺ ζητοῦσαν τὴν θεία Κοινωνία.

—«Ἐλάτε τώρα καὶ μὴν κλαῖτε, ἀκούστηκε ἡ φωνὴ τῆς θείας Κατσούναινας, γυναῖκας χαροκαμμένης καὶ πολυπικραμένης. Δὲν κοιτᾶτε καρδιά ὁ παπα Μπουγάτσας, σὲ τέτοια ἡλικία.. Θάμα, χριστιανές μου! Ὅπου κίντυνος, ἐκεῖ κι αὐτός.. Ζωντανὸς θὰ πάη στὸν Παράδεισο, τὴν εὐχή του νᾶχωμε!».

Ἡ λάμψη τῆς νέας ἔκρηξης στράβωσε ὄλους. Τὸ βαρὺ βλῆμα ἔσκασε στὸν πίσω γεῖσο τῆς κεντρικῆς ντάπιας, ὅπου λίγο πρὶν φαινόταν νὰ μετατοπίζεται τὸ φῶς ἀπ' τὸ φαναράκι τοῦ παιδιοῦ. Φωνές, κακὸ οἱ γυναῖκες.

—«Θάρρος, χριστιανές μου! Θάρρος! φώναξε ἡ ἀτρόμητη γριά. Ὁ Κύριος δὲ θάψε νὰ μολυνθοῦν τὰ «Ἱερά» καὶ νὰ χαθῆ ὁ ἅγιος ἄνθρωπος καὶ τὸ παιδί».

Ὅλοι, γυναῖκες καὶ παιδιά, στέκονταν πνιγμένοι καὶ κοιτάζαν πρὸς τὸ κάστρο. Κι ὅσοι ἔφταναν κι αὐτοὶ στέκονταν. Διάβηκε λίγη ὥρα μὲ πολὺ καρδιοχτύπι. Κι ἔξαφνα, στὸ μεγάλο διάζωμα τοῦ Κάστρου — τὸ μάντευαν, δὲν τὸ ἔβλεπαν — ξαναφάνηκε τὸ φῶς τοῦ φαναριοῦ. Μετακινιόνταν κανονικά.

—«Νά το! Νά το!» εἶπαν πολλὲς φωνές, ὅλες βραχνές.

—«Δὲ σᾶς τὸ εἶπα γώ; φώναξε ἡ γριά. Ὁ Κύριος ἔσωσε τὰ Ἱερά καὶ προστάτησε τὸν Ἄξιο Λειτουργό, ποὺ νύχτα μέρα Τὸν διακονεῖ. Δοξασμένο τ' ὄνομά Του!».

Ἄς ἀφήσωμε τώρα, φίλοι μου, τὶς γυναῖκες καὶ τὰ παιδιὰ κι ἄς πᾶμε στὸ δεύτερο κλειστὸ πυροβολεῖο τῆς μεσαίας ντάπιας. Χάμου σ' αὐτὸ τὸ πυροβολεῖο κοίτονταν χτυπημένοι δυὸ πυροβολητές. Σιγαλοὶ οἱ ἀναστεναγμοὶ τους. Οἱ ἄλλοι δυὸ πυροβολητές, ἀφοῦ ἔπλυναν τὶς πληγές τῶν συντρόφων τους μὲ κρασί καὶ τὶς ἔδεσαν, ξαναπήγαν στὶς θέσεις τους, σιμὰ στὰ γεμάτα κανόνια. Καὶ τῶν δυὸ οἱ ματιές, μέσα στὸ σκοτάδι, ἦταν ἄγριες, φοβερές.

Ἐξαφνα κάτι ἀκούστηκε. Γύρισαν κι οἱ δυὸ καὶ κοίταξαν στὸ ἔμπα τοῦ πυροβολείου. Πρῶτα φάνηκε ἔξω λίγο φῶς κι ἔπειτα παρουσιάστηκε τὸ παιδί καί, μόλις τὸ φῶς τοῦ φαναριοῦ του ἔπεσε στοὺς πληγωμένους, αὐτὸ ἔκαμε πίσω καὶ διᾶβηκε μέσα σκυφτὸς ὁ παπα Μπουγάτσας, βαστάζοντας τὸ «Ἱερὸν Ποτήριον». Οἱ ἄλλοι πυροβοληταὶ γαλήνεψαν ἀμέσως καὶ γονάτισαν, κάνοντας τὸν σταυρό τους. Ὁ λειτουργὸς πλησίασε τοὺς χτυπημένους, ψιθυρίζοντας συγχωρητικὴ εὐχή. Ὁ ἕνας προσπάθησε νὰ σηκωθῆ, αὐτὸς ὁμως τὸν συγκράτησε, λέγοντας :

—«Κι ἄλλες πληγές, Νάσο μου; Θάαρρος! Ὅπου νάσαι ἔφτασε ἡ θειά σου, ἡ Κατσούναινα»..

Κι ἀμέσως γονάτισε καὶ τοῦ πρότεινε τὴ λαβίδα, ψιθυρίζοντας «Αἷμα καὶ Σῶμα Χριστοῦ..».

Νὰ κι ὁ Φρούραρχος, ὁ καπετὰν Ραζικώτσικας, μὲ τὸν συνοδὸ του ἀξιωματικὸ. Ἔσκυψε κι ἀσπᾶστηκε τὸ χέρι τοῦ λειτουργοῦ καί :

—«Πάλι στὸ Κάστρο, Παπούλη μου, εἶπε. Πάλι στὸν κίντυνο ;».

—«Τρέχω δπου μὲ καλεῖ τὸ καθῆκον μου, τέκνον μου. Ὁ καθεὶς δπου τάχτηκε σ' αὐτὴ τὴν δύσκολη δοκιμασία τοῦ τόπου μας».

Κι ἀφοῦ κοινώνησε καὶ τ' ἄλλο παλληκάρι, ἔκαμε νόημα στὸ παιδί καὶ βγήκε, γιὰ νὰ πάη ἄλλοῦ. Σφύριγμα μπόμπας πιά δὲ ξανακούστηκε. Ἐφταναν μόνον γυναίκες φωνές. Κάθε μιὰ ἀπ' αὐτὲς καλοῦσε, μέσα στὸ σκοτάδι, κάποιον.

Εἶδε ὁ φρούραρχος τὸ γέρο καὶ τὸ παιδί νὰ φεύγουν καὶ νὰ χάνωνται, γύρισε, ξαναμπήκε στὸ πυροβολεῖο καί, χωρὶς νὰ βλέπη τοὺς ἄντρες, ἄρχισε :

—«Νάσο κι Ἀσημάκη, λεβέντες μου, ἔχετε ὑπομονή. Ἡ θεία Μεταλαβιά θά σᾶς δώσει δύναμη. Σὲ λίγο θάρθουν νὰ σᾶς πάρουν, νὰ σᾶς πᾶνε στὸ κονάκι τοῦ Δεσπότη. Εἶδατε τὸν παπα Μπουγάτσα, τὸν ἄξιο λειτουργὸ τοῦ Κυρίου; Ἐδῶ παρακάτω λίγο ἔλειψε νὰ κομματιάση ἢ μπόμπα αὐτὸν καὶ τὸ παιδί. Ἔβαλε ὁμως τὸ χέρι του ὁ Μεγαλοδύναμος.. Ἄν αὔριο, μετὰ τὸν πόλεμο, ξεχωρίσωμε τοὺς ἥρωες, αὐτὸς θά εἶναι ὁ πρῶτος. Καὶ τὴν λίγη μερίδα ἀλεύρι, ποὺ τοῦ δίνει κι αὐτοῦ ἡ Ἐπιτροπή, τὴν μοιράζεται μὲ τοὺς ἄρρωστους.. Ἄγια ψυχὴ!».

Ἄσος, φίλοι μου, ὅπως ἀναφέρει ἡ παράδοση, ἔζησε, χάθηκε ὁμως στὸ Χαλασμό.

Τώρα ἴσως εἶπῃ κανεὶς ἀπὸ σᾶς πὼς πρέπει ν' ἀναφέρω κάτι καὶ γιὰ τὸν παπα Μπουγάτσα. Εἶπαν ὁμως γι' αὐτὸν πρόσωπα τοῦ Χρονικοῦ, ἢ γιὰ Κατσούναινα κι ὁ καπετὰν Ραζικώτσικας. Ἐγὼ προσθέτω τοῦτο: Ὁ ἄξιος Κληρικὸς ἔμεινε στὴ ρημασμένη Πολιτεία, βοήθησε, ὅσο μπορούσε, τοὺς γέρους κι ἄρρωστους, ἀλλὰ κακοπάθησε ἀφάνταστα.

Β

*Βαθειὰ στὴ Διμνοθάλασσα, σὰ μακρυνὸς ἀχός,
οἱ ἀλαλαγοὶ κι οἱ βόγγοι,*

*Ὁ ἕνας ἀντιστέκεται στοὺς χίλιους μοναχὸς,
καημένο ΜΕΣΟΛΟΓΓΙ!*

ΚΥΡΙΑΖΗΣ

Οἱ πελάτες λιγότευαν. Διάβαινε ἡ ὥρα. Τὸ σιγαλό, βουνήσιο κατεβατό, ποὺ δρόσιζε τὴν Πολιτεία, θρόιζε ψιθυριστὰ στὰ φύλλα τῆς ἀπέναντι κληματαριάς. Κι ἡ φεγγοβολὴ τοῦ λειποῦ φεγγαριοῦ, πὸ ζωηρὴ τώρα, πρόβαλλε ὡς ἐκεῖ, σὲ στενὸ μᾶκρος, τὰ τρεμάμενα νερά, σὰν φλογοκόκκινα, ἐξωτικὰ λουλούδια.

Σιγοῦσε ἡ συντροφιά. Κι ἔξαφνα μιὰ ἐρώτηση:

—Κυρ Ἀσημάκη, ὁ Μάγερ, μὲ τὴν Μεσολογγοποῦλα γυναικα του, πὼς τὴν ἔλεγε; Ἄ, ναί, Ἀλτάνη, τί ἀπόγιναν, ἅμα ἔπεσε τὸ Μεσολόγγι;

Ἄσφαλῶς οἱ πιὸ πολλοὶ πελάτες θὰ ἐτοιμάζονταν νὰ φύγουν — περασμένη ἡ ὥρα. Ἡ ἐρώτηση ὅμως ἐκείνη τοὺς κίνησε τὸ ἐνδιαφέρον κι ἤθελαν νὰ μείνουν. Κι ὁ κυρ Ἄσημάκης :

— Κυρία Ἥρα, εἶπε, αὐτό, ποὺ ζητᾶτε νὰ μάθετε, εἶναι λεπτομέρεια, ἀπὸ ἓνα ἄλλο πολὺ θλιβερὸ Χρονικό. Οἱ πιὸ πολλοὶ ἀπὸ τὴν συντροφιά μας τὸ ξέρουν. Δὲν σᾶς ρωτῶ, ἂν θέλτε νὰ τὸ διηγηθῶ· θὰ τὸ διηγηθῶ κι ἄς ἀργήσωμε. Λοιπόν, λέει ὁ Δημοτικὸς στίχος :

« Ἦταν Σαββάτο ἀποβραδὶς, ἀνήμερα Λαζάρου. »

Ἄργα τὸ δειλινὸ τοῦ Σαββάτου ἐκείνου γίνονταν στὶς γειτονιὲς τῆς κλεισμένης καὶ πολυβασανισμένης Πολιτείας καὶ μπρὸς στὶς ἐκκλησίαις σκηνὲς ἀπὸ τίς πιὸ δραματικὲς τῆς Ἱστορίας μας. Πολεμιστὲς καὶ Λαὸς ἀδελφωμένοι, ὡς τώρα, στὸν σκληρὸ ἀγῶνα καὶ τώρα στὸ μελλούμενο τόλμημα, ἦταν ἔτοιμοι, μόλις πέση τὸ σκοτάδι, νὰ βγοῦν ἀπ' τὸ Κάστρο, νὰ σπᾶσουν τὴν γραμμὴ τῶν πολιορκητῶν καὶ νὰ χυθοῦν πρὸς τίς πλαγιὰς τοῦ Ζυγοῦ. Ὅλοι λοιπόν, ὅσοι θὰ ἔβγαιναν, ἄντρες, γυναῖκες, παιδιὰ ἀποχαιρετοῦσαν τοὺς πληγωμένους, τοὺς ἄρρωστους καὶ τοὺς ἀνήμερους, ποὺ ἀναγκαστικὰ θὰ ἔμεναν στὴν ἔρημη Πολιτεία. Ὁ ἀποχαιρετισμὸς ἐκεῖνος, Φίλοι μου, ποὺ μᾶς τὸν ἀνιστορεῖ στίχος Δημοτικοῦ τραγουδιοῦ, μιλώντας «γιατ' ἀντρέικια κλάματα, γυναῖκεια μοιρολόγια», εἶναι ἀσφαλῶς τὸ πιὸ συγκινητικὸ ἐπεισόδιον τοῦ Κλεισμοῦ καὶ τοῦ Χαλασμοῦ τοῦ Μεσολογγίου.

Ἐπῆρξαν τότε στιγμὲς, ποὺ λύγισαν ἀκόμα κι οἱ ψυχὲς τῶν πολεμιστῶν. Πῶς συνταίριαζαν οἱ δύστυχες μάνες τὰ σπαραχτικὰ μοιρολόγια. Κι ἔβρισκαν ἔπειτα λίγη γαλήνη καὶ φώναζαν κλαψάρικα :

— Νὰ πᾶτε στὸ καλό ! Στὴν εὐχὴ τοῦ Θεοῦ !

— Ὁ Ἐσταυρωμένος νὰ σᾶς φυλᾷ ἀπ' τὰ βόλια !

— Ἡ Κυρὰ ἡ Παρθένα νὰ σᾶς παραστέκη !

— Φύγετε σιγὰ σιγὰ γιὰ τὸ Κάστρο. Περνᾷ ἡ ὥρα !

Ἄσπασμοὶ καὶ δάκρυα ἐδῶ, θρῆνοι παρέκει.

Στὴν πλατεία τοῦ Ἀἰ Παντελεήμονα, ὅπου ἦταν πλῆθος μαζεμένο, κάποια στιγμὴ ἀκούστηκαν φωνές :

—Παραμερίστε! Παραμερίστε! Ἔρχεται ἡ Χάρη Του!

—Μεγαλοδύναμε, βοήθα στὸν κατατρεγμό μας!

Στὸ χάρο, ποὺ ἀνοίχτηκε, προχώρησε ἀργὰ καὶ ταπεινὰ ἕνας ψηλὸς ἱερέας, κρατώντας, «τ' Ἄχραντα Μυστήρια», ποὺ τὸν ἀκολουθοῦσε τὸ παιδί τοῦ ναοῦ, βαστάζοντας θυμιατό. Ἦταν ὁ Πρωθιερέας Παπαγλύκαντος. Στάθηκε σιμὰ σὲ γονατισμένους, σήκωσε τὰ μάτια του στὸν οὐρανὸ καὶ ψιθύρισε δέηση, γιὰ τὸ πολυδοκιμασμένο ποιμνιὸ του, ποὺ ἀπέξω ἀπ' τὸ Κάστρο, τὸ περίμεναν ὀρδὲς σφαγέων. Ἐπειτα, σὰν ὑποταγμένος στὶς βουλὲς τοῦ Ὑψίστου, κατέβασε τὸ κεφάλι, χαμήλωσε τὸ «Ἱερὸν Ποτήριον», λέγοντας σιγὰ:

—Ἀδελφοί, προσέλθετε καὶ κοινωνήσατε, «μετὰ φόβου Θεοῦ πίστεως καὶ ἀγάπης».

—Εἶμαστε ἄξιοι, καπούλη μου, γιὰ μεταλαβιά; ρώτησε κλαψάρικα ἕνας γέρος.

—Ἄξιοι καὶ ὑπεράξιοι, τέκνο μου, εἶπε ἐπίσημα ὁ Πρωθιερέας. Ἐμπρός, νὰ κοινωνήσης πρῶτος ἐσύ, γερο Παντελῆ, ποὺ θὰ «μεινης», γιὰ νὰ δώσης θάρρος καὶ στοὺς ἄλλους. Σὺ, ποὺ σὲ μιὰ νύχτα ἔχασες στὸ Κάστρο ἕνα γιὸ κι ἕνα ἐγγόνι. Μὴν κλαῖς!».

Καὶ σκύβοντας λίγο ἀκόμα, ἔδωσε τὴν ἅγια Κοινωνιά, ψιθυρίζοντας «Χριστιανὰ τὰ τέλη τῆς ζωῆς ἡμῶν».

Τώρα πλησίασαν κι ἄλλοι καὶ κοινωνοῦσαν.

Αὐτό, ποὺ γινόταν ἐκεῖ, ἡ Μετάληψη, γινόταν, τὴν ὥρα ἐκείνη σ' ὅλες τὶς πλατεῖες τῶν ναῶν.

Ἡ ὥρα περνοῦσε. Σκοτεινίαζε πιά. Ἐπεφταν ἀραιὲς στάλες βροχῆς. Μεταλάβαιναν ἀκόμα. Ὅσοι θὰ «ἐβγαῖναν» ἔφευγαν πρὸς τὸ κάστρο.

Κάποια στιγμή ἡ Θεία Κοινωνία κόπηκε, γιατί, ὅσοι εἶχαν σειρά, παραμέρισαν, γιὰ νὰ σιμώσουν δυὸ ἄτομα· μιὰ πολὺ θλιμμένη, ὠραία γυναίκα κι ἕνας ἄντρας, ὁ σύζυγός της, ποὺ φοροῦσε εὐρωπαϊκὰ καὶ κρατοῦσε κάτω ἀπὸ τὴν ἀμασχάλη του ἕνα χοντρὸ καὶ σὲ μεγάλο σχῆμα τόμο. Ὅταν τοὺς πρόσεξε ὁ παπα Ἄγλύκαντος, αὐτοὶ γονάτισαν κι οἱ δυό, μὴν μπορώντας νὰ συγκρατήσουν τὰ δάκρυα.

—Τέκνο μου, Ἀλτάνη, εἶπε ὁ Λειτουργὸς στὴν ἄξια

Μεσολογγιτοπούλα, καὶ σὺ τέκνο μου Ἰάκωβε Μάγερ, προσ-
έλθετε εἰς τὴν θεῖαν κοινωνίαν!

Κι ἅμα ἐκεῖνοι κοινώνησαν καὶ τοῦ φίλησαν τὸ χέρι:

—Τώρα, τέκνα μου, εἶπε μ' ἐπίσημο τόνο, ἐνισχυμένοι
καὶ σεῖς, βαδίζετε στὸ δρόμο τοῦ καθήκοντος. Οἱ θεάρεστες
πράξεις σας στὸ νοσοκομεῖο καὶ παντοῦ, ἄς προστατέψουν
σᾶς κι ὄλους τοὺς ἄλλους. Ὁ Κύριος ἀγρυπνεῖ!

Ἐνα παιδί, ποῦ εἶχε μεταλάβει κι ἦταν ἔτοιμο νὰ φύγη
γιὰ τὴν κεντρικὴ πύλη τοῦ Κάστρου, ζήτησε, γιὰ χάρη ἀπ'
τὸν Μάγερ, νὰ τοῦ δώση νὰ κρατᾷ τὸν βαρὺ τόμο. Ὁ Μάγερ
ὄμως ἀρνήθηκε καί, σκύβοντας στὸ παιδί, ψιθύρισε:

«Ὁ Τόμος αὐτός, παιδί μου, εἶναι ἕνα σῶμα τῶν ΕΛΛΗ-
ΝΙΚΩΝ ΧΡΟΝΙΚΩΝ καὶ τὰ ΧΡΟΝΙΚΑ, τὸ πνευματικὸ μου
τέκνο, θέλω, ἂν μπορέσω, νὰ τὰ σώσω ἐγώ».

Λίγο ἀκόμα κι ἡ Κοινωνία θὰ τελειώνει. Ἐρήμωνε ἡ πλα-
τεῖα. Μετάλαβαν καὶ τρεῖς νεαροὶ πολεμιστὲς, μὲ σελάχια καὶ
κουμποῦρες. Ὁ ἕνας ἀπ' αὐτοὺς εἶπε νὰ τὸν περιμένουν καὶ
προχώρησε δεξιά. Ἐρημιὰ παντοῦ. Στάθηκε. Μιά ἡλικιωμένη
γυναίκα καθόταν ἀκόμα ἔξω ἀπὸ τὸ σπιτάκι της καὶ σιγό-
κλαιγε. Ἐσκυψε ὁ νεαρὸς πολεμιστὴς καὶ τὴν σήκωσε, λέ-
γοντας:

—«Γιαγιούλα μου, ἐδῶ κάθεσαι ἀκόμα; Τὸ πήρες ἀπό-
φαση λοιπὸν νὰ μείνης;».

—«Ἀνθούλα μου, ἐγγονούλα μου, σύ σαι; εἶπε ἡ γερόν-
τισσα μὲ λαχτάρα».

Καὶ πασπατεύοντας μὲ τὸ χέρι τὴν φουστανέλλα:

—«Ντύθηκες καὶ σὺ παλληκάρι, Ἀνθούλα μου; Καλὰ κα-
μες. Μὴ μοῦ κλαῖς! Νὰ σὲ φιλήσω καὶ νὰ πᾶς στὸ καλὸ.
Ἐγὼ ἐδῶ θὰ κλείσω τὰ μάτια! Μὴ μοῦ κλαῖς! Ἄντε, οἱ πιὸ
πολλοὶ ἔφυγαν γιὰ τὸ Κάστρο.. Ἄντε, ὁ Κύριος νὰ παραστέ-
κη ὄλους».

Ἐρημη τελείως ἡ πλατεῖα καὶ σκοτάδι. Ἄραιες σταγό-
νες. Γέροι κι ἄρρωστοι εἶχαν κλειστὴ στὰ σπῖτια τους. Ὅ,τι
τοὺς ἔβρισκε, ἐκεῖ θὰ τοὺς ἔβρισκε. Ὁ παπα Ἀγλύκαντος καὶ
τὸ παιδί μπήκαν στὴν ἐκκλησία. Ἐνα καντήλι φώτιζε τὴν
Ἄγια Τράπεζα. Ἐπάνω σ' αὐτὴ ἄφησε ὁ Λειτουργὸς τὸ «Ἰε-

ρὸν Ποτήριον». Ἐπειτα βγήκε, γονάτισε μπρὸς στὴν Ὁραία Πύλη καὶ προσευχήθηκε. Ἴσως, ὅταν σηκώθηκε, νὰ σκεφτόταν: «Ὁ Κύριος ἔχει δώσει περισσὴ δύναμη σὲ χριστιανούς ἡγεμόνες κι ἄφθονο πλοῦτο. Ἀπὸ αὐτοὺς δὲ συγκινιέται κανεὶς;».

Ἐξαφνα ἡ παλιὰ ἐκκλησία σείστηκε. Λάμπεις χύθηκαν μέσα ἀπ' τὰ παράθυρα. Κανονιὲς καὶ κακό. Τὸ παιδί τρόμαξε:

—«Εἰρήνευε, τέκνον μου, εἶπε ἡρεμα ὁ Πρωθιερέας. Σύμφωνα μὲ τὸ σχέδιο τῶν καπεταναίων μας, τὰ κανόνια ρίχνουν ἀπ' τὶς δυτικὲς ντάπιες, γιὰ νὰ ξεγελάσουν τὸν ἐχθρό».

Καὶ συνέχισε:

—«Ἀσπάσου τὴν εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ, εὐλογημένο παιδί, καὶ τρέχα πρὸς τὴν κεντρικὴ πύλη, ὅπου θὰ βρῆς τοὺς δικούς σου. Εἶναι καιρὸς ἀκόμα.. Σ' ἔχει ἀνάγκη καὶ σὲ ἡ Πατρίδα, ὅπως καὶ τ' ἄλλα παλληκάρια. Μὴν κλαῖς. Οἱ εὐχὲς καὶ τὰ δάκρυα ὄλων, ποὺ «μένουμε», θὰ σᾶς γίνουν, μὲ τὴν θεία βοήθεια, ἀσπίδα ἀδιαπέραστη».

Τὸ παιδί ἀσπάστηκε τὴν θεία εἰκόνα, ἀσπάστηκε καὶ τὸ χέρι τοῦ πρωθιερέα κι ἔφυγε.. Τὸ κανονίδι συνεχιζόταν..

Σταμάτησε ὁ κυρ Ἀσημάκης καὶ ξανάρχισε:

—Νοιώθω πὼς ὅλοι εἶστε ἔτοιμοι νὰ ρωτήσετε τι ἔγινε ὁ Μάγερ κι ἡ καλή του γυναίκα. Ὅλοι, ἀκόμα κι ὅσοι τὸ ξέρετε. Ἀπαντῶ: Ἐγιναν ὅ,τι ἔγιναν, κατὰ τὴ νύχτα ἐκείνη, «ποὺ τὴν τρέμει ὁ λογισμός», τόσες καὶ τόσες γενναῖες ὑπάρξεις, **ΗΡΩΕΣ ΚΑΙ ΜΑΡΤΥΡΕΣ!**

ΟΙ ΔΥΟ ΔΡΟΜΟΙ

Λαμποκοποῦσε, ἄστραφτε ὁ ἥλιος ἐκεῖνο τὸ φθινοπωρινὸ δειλινὸ κι ἔφερνε καὶ στοὺς πιὸ ἀκροφους διάθεση.

Τὸ παλιὸ κέντρο λουζόταν ἀπὸ τὸ ξανθό, θαλπερὸ φῶς.

Ὁ κυρ Γιώργης, ποὺ διεύθυνε τότε τὸ κέντρο, κι ὁ ἄξιός γιός του, εἶχαν σκορπίσει τὰ καθίσματα ἄλλα δεξιά, κάτω ἀπὸ τὰ ὑπόστεγα τοῦ χτηρίου καὶ μπροστὰ στὸν ἀσφαλτο-

στρωμένο δρόμο, κι άλλα στην αύλη και πέρα, ως την αρχή του δρόμου της Μάνας. Και τα πιό πολλά καθίσματα τα είχαν πιάσει πελάτες· πελάτες μόνιμοι αυτή την εποχή κι άλλοι περαστικοί, έξωμάχοι οί πιό πολλοί.

Ήσπραφτε ό ήλιος επάνω από τó μικρό κέντρο. Τύλιγε όλη την περιφέρεια, στεριά και θάλασσα, κρατώντας συντροφιά της άπανεμιάς και της γαλήνης. Λίγο σπάνια ή τόση καλωσύνη του καιρού — 20 ό 3 Οκτώμβρης. Τό μόνο, πού κάπως περιώριζε στους πελάτες του κέντρου και στους διαβάτες του δρόμου την άπόλαψη του όμορφου δειλινού ήταν ή σχεδόν άδιάκοπη κίνηση των αυτοκινήτων. Αυτοκίνητα μικρά μεγάλα, επιβατικά και φορτηγά, έτρεχαν επάνω κάτω στην ίσια παλιά δημοσιά.

Άλλα έρχονταν από τ' Αντίρριο και τραβούσαν άσυγκράτητα για τή Δυτική Στερεά, για την Ήπειρο, τή Λευκάδα, τήν Κέρκυρα. Άλλα έκτελούσαν την αντίστροφη διαδρομή. Όδηγοί κι επιβάτες, προπαντός όσοι πήγαιναν κατά τή δύση, περνώντας, πρόσεχαν τους πελάτες του κέντρου, μ' έκφραστικό χαμόγελο, πού έδειχνε πώς εκείνοι έμεναν σύμφωνοι μ' αυτούς· σύμφωνοι πώς ό όλόφωτος δρόμος, τó παλιό κέντρο, παραπέρα οί κήποι του συνοικισμού με τά χρυσάνθεμα, πιό πέρα οί έξοχές κι άπέναντι από τή δημοσιά ή Λιμνοθάλασσα είχαν, εκείνο τó δειλινό, σπάνια όμορφιά. Σύμφωνοι άκόμα πώς ή ξεγνοιασιά κι ή «τεμπελιά» ανθρώπων, πού δούλεψαν και μόχθησαν έχουν τή θέση τους στη ζωή.

Άπό τόν δρόμο της Μάνας γύριζαν όλοένα στην Πολιτεία έξωμάχοι μ' άλογα, γαϊδουράκια και με κανένα φορτηγό αυτοκίνητο, φορτωμένα όλα με καλάθες, γεμάτες κυδώνια, χειμωνιάτικα άπίδια, μήλα, τά τελευταία πιά. Πολλοί πελάτες του κέντρου και κλειστά νά είχαν τά μάτια, άκουγαν τόν χαιρετισμό γνωστών τους και, χωρίς νά τους βλέπουν, τους τόν άνταπόδιναν.

Κάποια στιγμή άκούστηκε φωνή πελάτη :

—Μπαρπα Πέτρο! Μπαρπα Πέτρο!

Ένας ήλικιωμένος και με λεβέντικο παρουσιαστικό κατάλαβε από πού είχε έρθει ή φωνή, μισογύρισε και ρώτησε :

—Τί είναι, Θανάση ;

—Νὰ σ' ἐνοχλήσω λίγο, μπαρπα Πέτρο;

—Λέγε!

Πολλοὶ γύρισαν καὶ πρόσεξαν.

—Πιὸ νωρὶς, μπαρπα Πέτρο, διάβηκε ἀπὸ δῶ καὶ κάθισε λίγο ὁ κυρ Χρῖστος.

—Καλά, λοιπόν;

—Καὶ μᾶς εἶπε πῶς προχτὲς πῆγες στὸ σπίτι του καὶ σοῦ ἔδειξε κάποιο παλιὸ χαρτί, ποῦ γράφει, γιὰ τὸν πρῶτο «Ἐσσηκωμὸ» καὶ τὸν πρῶτο «Χαλασμὸ» τοῦ τόπου μας, τὸ 1770.

—Σωστά, βρέ!

— . . . . .

—Σωστά σᾶς εἶπε, ξαναλέω.. Ἄλλὰ ξέρω, θὰ θέλης ν' ἀναφέρω τίποτε γι' αὐτὸ τὸ «παλιὸ χαρτί»..

—Ἐγὼ μόνο θέλω, μπαρπα Πέτρο; Δές, ὅλοι στὴν ἀφεντιά σ' ἔχνε γυρισμένα τὰ μάτια.

Ἅ Ο Προεστὸς σίγησε ἀκόμα λίγο κι ὕστερα ἄρχισε:

—Αὐτὸ τὸ «παλιὸ χαρτί» τοῦ τὸ ἔστειλεν ὁ φίλος του, ὁ Σταθάκης ὁ Παλαμᾶς, ξάδερφος τοῦ Ποιητῆ. Ξέρει αὐτὸς ὁ καλὸς Μεσολογγίτης πῶς ὁ Χρῖστος ψάχνει δεξιά κι ἀριστερά, γιὰ νὰ βρῆ «παλιὰ χαρτιά», γιατί, ἀπὸ χρόνια μελετᾷ τὴν ἱστορία τοῦ τόπου μας. Τοῦ ἔχει στείλει κι ἄλλα χαρτιά. Ἄπ' αὐτὰ τ' ἄλλα τὸ πιὸ σπουδαῖο εἶναι μιὰ ἐπιστολὴ ἐνὸς Παλαμᾶ. Τὸν Παλαμᾶ αὐτὸν τὸν εἶχε ὀρίσει ἡ Ἐπιτροπὴ, ποῦ διαφέντευε, κατὰ τὴν πρώτη πολιορκία, τὸν τόπο μας, ν' ἀκολουθήσῃ τὶς γυναῖκες καὶ τὰ παιδιά, ποῦ θὰ πῆγαιναν στὸν Κάλαμο, τὸ νησί, γιὰ νὰ δασκαλεύῃ τὰ παιδιά. Ἄργότερα, ὅταν γύρισαν ἐδῶ, αὐτὸς, μὲ μιὰ του ἐπιστολὴ, παρακάλεσε τὴν Ἐπιτροπὴ, νὰ τοῦ δοθῇ βοήθημα, γιατί στὸν Κάλαμο εἶχε δασκαλέψει τὰ παιδιά δωρεὰν καὶ τώρα βρισκόταν σ' ἀνάγκη. Λέγε, Νεοκλῆ.

—Στὸν Κάλαμο δὲν πέθανε κι ἡ γυναίκα τοῦ Καραϊσκάκη;

—Ναί! φίλε. Ἔσωσε τὸ καημένο τὸ Νησάκι τότε πολλοὺς ἄμαχους ἀπ' τοῦ τούρκου τὸ λεπίδι..

—Ὅταν ἤμουνα μικρός, ἄκουγα νὰ λένε τὴ Λαμπρὴ: «Λαμπρὴ στὸν Κάλαμο». Μεγάλος ἔμαθα πῶς στὸ Νησί ἐκεῖνο ἔζησαν κάποτε γυναικόπαιδα μὲ στέρηση μεγάλῃ καὶ πῶς μιὰ Λαμπρὴ δὲν εἶχαν οὔτε ψωμί..

—Ναί ! Ἐπὶ τότε εἶχε μείνει καὶ λεγόταν αὐτό, τὸ «Λαμπρὴ στὸν Κάλαμο». Τώρα λίγοι μένομε, ὅσοι τὸ θυμόμαστε..

Διαβάτες στάθηκαν παρέκει καὶ χαιρέτισαν τὸν κυρ Πέτρο. Γύρισε ὁ γέροντας καὶ τοὺς χαιρέτισε κι αὐτὸς. Ἐπειτα ξαναγύρισε καὶ ξαναπρόσεξε στ' αὐτοκίνητα, ποὺ διάβαιναν καὶ στὰ νερὰ τῆς Λίμνης, ποὺ, ὅσο ὁ ἥλιος ἔγερνε, τόσο ἐκεῖνα ἄστραφταν. Ἄδύναμος πιά ὁ μπάτης ἔσειε ἐλαφρὰ τὴν φυλλωσιά τῆς λεύκας ἀπέναντι, κουνούσε τὶς ξέμακρες τοῦφες τῶν εὐκάλυπτων καὶ τὶς πυκνόφυλλες βέργες τῆς κληματαριάς, ἀνατάραζε ψηλὰ στοὺς τοίχους τὰ περικοκλάδια κι ἄφηνε παντοῦ λεπτὴ μυρωδιὰ ἀρμύδας, οὔτε καλοκαίρι νὰ ἦταν.

Ὁ Προεστὸς χαμογέλασε πατρικὰ στ' ἀκροατήριό του καὶ ξανάρχισε :

—Τὸ εἶδα λοιπὸν τὸ «παλιὸ χαρτί» καὶ τὸ διάβασα — εἶναι κάμποσες σελίδες. Μοῦ χάλασε ὁμως ὅλη τὴν διάθεση.

—Εἶναι κανένα «ἱστορικὸ στοιχεῖο»; ρώτησε κάποιος.

—Ὅχι, ἀλλά, κατὰ κάποιο τρόπο, γίνεται ἱστορικὸ στοιχεῖο. Εἶναι ἀντίγραφο ἐνὸς ξένου — βενετικοῦ δικαστικοῦ ἐγγράφου.. Ἄλλὰ ἄς ἀκολουθήσωμε τὴν φυσικὴ σειρά.

Τότε, ὁ Σουλτᾶνος, μόλις πληροφορήθηκε πὼς ξεσηκώθηκαν οἱ Ραγιαδες στὴν Αἰτωλία καὶ στὸν Μοριά — στὰ 1770 — ἔδωκε διαταγὴ ἢ μᾶλλον δυὸ διαταγές, νὰ κατηφορῶσιν ἀμέσως ἐναντίον τῆς Πολιτείας μας οἱ πιὸ σκληροὶ φονιάδες τῶν Χριστιανῶν, οἱ Ἀρβανῖτες, καὶ νὰ κινηθοῦν γρήγορα ἐναντίον τῆς ἴδιας, οἱ ἄλλοι σκληροὶ κι ἀπάνθρωποι φονιάδες, οἱ Δουλχινιώτες Πειρατὲς τοῦ Ἀδριατικοῦ.

Οἱ Ἀρβανῖτες, ποὺ εἶχαν ἀκουστὰ γιὰ τὸν πλοῦτο τοῦ τόπου μας, κίνησαν γοργὰ πρὸς τὰ κάτω. Στὴν Δυτικὴ Ρούμελη ἕνας μόνον τόλμησε νὰ τοὺς ἀντισταθῆ, ὁ Χρῆστος Γρίβας, ὁ Ἀρματολὸς Βονίτσης καὶ Ξηρομέρου. Αὐτὸς ὠχυρώθηκε στ' Ἀγγελόκαστρο, τοὺς κράτησε κάμποσο καὶ τοὺς προξένησε φθορά. Χάθηκαν ὁμως οἱ ἄντρες του κι αὐτὸς ὁ ἴδιος.

Ἐμπαινε τότε Μεγάλῃ Ἑβδομάδα κι ἄρχισαν νὰ γυρίζουν στὸ Μεσολόγγι ντόπια καράβια, γιὰ νὰ κάνουν Πάσχα στὸν τόπο τους τὰ πληρώματα. Μόλις λοιπὸν ἀκούστηκε στὴν Πολιτεία πὼς κατέβαιναν Ἀρβανῖτες — ἡ νεοστρατολογημένη

ἐκεῖ φρουρὰ δὲν εἶχεν ὄπλα· τὰ περίμενε ἀπ' τοὺς Ρώσους, ἀλλ' αὐτοὶ δὲ φάνηκαν — πῆραν ὅ,τι μπορούσαν καὶ μῆκαν σὲ καράβια, καΐκια ἀκόμα καὶ πρυάρια, γιὰ νὰ φύγουν. Ἔφτασαν ὁμῶς οἱ Δουλιχινιώτες μὲ τὸν στόλο τους κι ἀποκλείσαν τὶς μποῦκες τῆς Λιμνοθάλασσας ὡς τὸ Βασιλάδι. Μερόνυχτα ἀγωνίζονταν οἱ Μεσολογγῖτες ναυτικοὶ νὰ σπάσουν τὸν μπλόκο. Σκοτωμένοι ἀπὸ δῶ κι ἀπὸ κεῖ. Καράβια καίονταν κι οἱ λαμπάδες φαίνονταν ἀπ' τὴν Πάτρα. Εὐτυχῶς φάνηκαν κι ἄλλα Μεσολογγίτικα καράβια, βοήθησαν κι ἔσπασε ὁ ἀποκλεισμός.

Ἄλλα τότε τὰ πλεούμενα, μεγάλα καὶ μικρά, τράβηξαν ἄλλα πρὸς τὴ Ζάκυθο κι ἄλλα πρὸς τὰ ἐπίλοιπα Νησιά. Στὸ μεταξὺ κατέβηκαν στὴν περιφέρειά μας οἱ ἄρβανῖτες, ἔπιασαν τὴν τουρκόστρατα καὶ χώθηκαν στὴν Πολιτεία. Ἐνα μικρὸ μέρος τοῦ πληθυσμοῦ δὲν εἶχε προφτάσει νὰ φύγη. Ἐκεῖνοι ρίχτηκαν ἐπάνω του, οὐρλιάζοντας, κι ἄρχισαν τὸ ἔργο τους: Νὰ σφάζουν, νὰ κρατοῦν γυναῖκες καὶ παιδιά, γιὰ ἐξαγορά, νὰ πλιατσικολογοῦν, νὰ καίνε. Στενοχωριέστε, Φίλοι; Ἐγὼ πρῶτος εἶπα κάποτε πῶς ἡ συμφορὰ ἐκείνη ἦταν ὁ «πρῶτος» Χαλασμός τῆς Πολιτείας μας.

Ὁ Διδάσκαλος τοῦ Γένους, ὁ Παναγιώτης Παλαμᾶς, ὁ ἱατροφιλόσοφος Ἀντρέας Καλογεράκης κι ὁ Ἀναστάσης Γουλιμῆς, πὸ ἀποτελοῦσαν τὴν ΚΥΒΕΡΝΗΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ τοῦ τόπου, ἔφυγαν κι αὐτοὶ καὶ πῶς ἔφυγαν. Μετακινήθηκαν τότε δέκα ἕως ἔντεκα χιλιάδες Μεσολογγῖτες. Ἡ συμφορὰ, πὸ ἔπαθε τὸ Μεσολόγγι πολὺ πίκρανε τοὺς ἄλλους σκλάβους Ἑλληνας.

Ἐπειτα ἀπὸ κάμποσο καιρὸ ὁ Καλογεράκης βρέθηκε στὴ Λευκάδα, μαζί μ' ἄλλους πρόσφυγες πατριῶτες μας. Ἐκεῖ Προβλεπτής (Διοικητῆς μὲ δικαστικὰ δικαιώματα) ἦταν ὁ Νικόλας Βάλβης, πὸ ἡ οἰκογένειά του καταγόταν ἀπὸ δῶ. Σ' αὐτὸν τότε πῆγε καὶ παρουσιάστηκε ὁ Καλογεράκης, τὸν γνῶρισε καὶ τὸν παρακάλεσε νὰ ἐξετάσῃ μάρτυρες πρόσφυγες Μεσολογγῖτες κι ἔπειτα νὰ τοῦ δώσῃ ἔγγραφο πόρισμα τῆς ἀνάκρισης. Οἱ μάρτυρες θὰ κατέθεταν ἔνορκα, ἂν ὁ Καλογεράκης εἶχε ἀκίνητη καὶ κινητὴ περιουσία στὸ Μεσολόγγι, λίγο πρὶν ἀπὸ τὴν καταστροφή, καὶ πόση.

Τὸ πόρισμα τὸ πῆρε ὁ ἐνδιαφερόμενος στὴν ἰταλική

γλώσσα. Πολύ ἀργότερα, στὰ 1834, ὅταν πιά ὑπῆρχεν Ἑλληνικὸ Κράτος, οἱ κληρονόμοι τοῦ Καλογεράκη τὸ μετέφρασαν στὴν Ἑλληνικὴ γλώσσα. Ἐνα ἀντίγραφο ἀπὸ αὐτὴ τὴ μετάφραση εἶναι τὸ «παλιὸ χαρτί», ποῦ μοῦ ἔδειξε ὁ φίλος μας ὁ Χρῖστος.

—Κυρ Πέτρο, οἱ μάρτυρες δὲν ἀνέφεραν τίποτε λεπτομέρειες, γιὰ τὸ κακὸ, ποῦ ἔπαθε τότε ἡ Πολιτεία μας;

—Μ' ἀρέσει ἡ ἐρώτησή σου, παιδί μου. Ἀνέφεραν οἱ μάρτυρες μερικὲς λεπτομέρειες, ἀλλὰ οἱ καταθέσεις σχεδὸν εἶναι ὅλες ὅμοιες. Λέγει ἕνας μάρτυρας:

«Ὁ Κολογεράκης ἔχασεν ὅλα τὰ εἰς τὴν Πόλιν κτήματά του καὶ ἐκεῖνα τῆς ἐξοχῆς καὶ τώρα τὰ κατέχουν οἱ Ὅθωμανοί. Ὅτι τὰ ζωντανὰ ἐπέρασαν εἰς τὰς χεῖρας τῶν Ἀλβανῶν μὲ ὅλα τὰ ἐμπόρια καὶ ὅλα τὰ ἐπιπλα καὶ ὅτι ἔφυγεν ἀπὸ τὴν Πόλιν μὲ τὸ μοναχὸ κορμί του ἐπάνω εἰς ἕνα μικρὸν μονόξυλον καὶ ὅτι ὁ μονογενὴς υἱὸς του εὐρίσκεται ἤδη αἰχμάλωτος εἰς χεῖρας τῶν βαρβάρων».

Θέλεις νὰ ρωτήσης τίποτε, Παναγιῆ;

—Κυρ Πέτρο μου, τί τὸ ἤθελε ὁ Καλογεράκης αὐτὸ τὸ χαρτί;

—Αὐτὸ τὸ χαρτί θὰ τοῦ ἦταν, ὅπως λέμε, «τίτλος ιδιοκτησίας», προπαντὸς γιὰ τ' ἀκίνητα.

Ποῦ λέτε, ἀπὸ ὅσα ἀναφέρουν οἱ μάρτυρες, βγάζει κανεὶς τὸ συμπέρασμα πὼς τὸ Μεσολόγγι, πρὶν ἀπὸ τὸν πρῶτο του χαλασμό, ἦταν μιὰ Πολιτεία πλούσια, κοινωνικὰ καὶ οἰκονομικὰ καλὰ ὀργανωμένη καὶ πολὺ μορφωμένη.

—Οἱ καταδιωγμένοι ἔκαμαν καιρὸ νὰ ξαναγυρῖσουν στὸν τόπο τους; ρώτησε μιὰ φωνή, ποῦ φανέρωνε συγκίνηση.

—Θὰ ἔκαναν, Βασίλη μου, ἀπὸ ἕνα ὡς δυὸ χρόνια. Ὅσα ὑπόφεραν οἱ κακόμοιροι δὲν ἔχουν μολόγημα. Φαίνεται πὼς, ἅμα ἔφυγαν οἱ συμμορίες τῶν εἰσβολέων, λίγοι Μεσολογγῖτες ἀγρότες, χτηνοτρόφοι καὶ ψαράδες, ποῦ εἶχαν κρυφτῆ, ἄλλοι στὶς δασωμένες λάκκες τοῦ Ζυγοῦ, ἄλλοι στὸν ἀπέραντο λόγγο τῆς Γύρας — δὲ λεγόταν τότε Γύρα — κι ἄλλοι στὰ μακρυνὰ νησιὰ τῆς Λιμνοθάλασσας, ξεθάρρεψαν καὶ γύρισαν στὸν τόπο, λίγοι σήμερα, λίγοι αὔριο. Νὰ εἶχαν ἔρθει πρὶν στὴν Πολιτεία Τοῦρκοι ἀπὸ τὴν Πάτρα, ποῦ ἐνδιαφέ-

ρονταν γιά τὰ ἰβάρια τῆς Λίμνης καί γιά τὴν παραγωγή ; Ἴσως. Φαίνεται ὅμως ἔμειναν στὸν τόπο μας ἀπὸ τοὺς ἐπιδρομεῖς ἄρβανῖτες κάμποσοι ἀγάδες ἢ μπέηδες. Αὐτοὶ θὰ πῆραν τὰ μεγάλα χτήματα τῶν χριστιανῶν ἢ καὶ τῶν Τούρκων κι ἔζησαν ἀπὸ κεῖ καὶ πέρα εἰρηνικά. Ἄπὸ τότε ἐξοχές μας κρατοῦν ὡς τώρα τὰ ὀνόματα : Κ ο ῦ ρ τ ρ α γ α , Χ α σ ἄ ν ἄ γ ἄ , Μ π ἔ η Λ ο ὄ σ η .

Ἐπειτα ἄρχισαν νὰ γυρίζουν οἱ πρόσφυγες κι ἀπὸ τὰ Ἑφτάνησα. Καὶ γύριζαν ὅλοι σχεδὸν φτωχοὶ καὶ ἀφάνταστα κακοπαθημένοι, ἀλλὰ μὲ πολλὴ πείρα τῆς ζωῆς καὶ μὲ πῖο πολλὴ ἀνθρωπιά στὴν ψυχὴ. Ἡ συμφορὰ τους τοὺς εἶχε ἀυξήσει, ὄχι τόσο τὸ μῖσος τους ἐναντίον τῶν Τούρκων κι Ἄρβανιτάδων, ὅσο τὴν ἀγάπη πρὸς τὸν τόπο τους καὶ πρὸς τὴ λευτεριά.

Ἐπῆρξαν ὅμως Μεσολογγῖτες πρόσφυγες, ποὺ ἔμειναν γιά πάντα στὰ φιλόξενα Νησιά—ἠλικιωμένοι οἱ πῖο πολλοί. Αὐτοὺς τοὺς συντρίψε τὸ χτύπημα τῆς συμφορᾶς.

Ἐλα, νεαρέ, λέγε αὐτό, ποὺ θέλεις νὰ εἰπῆς. Μὴ δισταῖς.

—Κυρ Πέτρο, φαντάζομαι πῶς, ὅσοι γύριζαν, δὲ θὰ πρόσεχαν τόσο τὰ ἐρεῖπια τῆς Πολιτείας μας, ὅσο τὸν ἀνεμπόδιστο, γνωστὸ καὶ φιλικὸ τους ὀρίζοντα τῆς θάλασσας καὶ τῆς στεριάς καὶ τὸ πολὺ φῶς καὶ τὴ γαλήνη ὄλου τοῦ χώρου..

—Εὐ γε ! Βαγγελᾶκη. Εὐγε ! Νά, οἱ συνομήλικοί σου χτυπᾶνε παλαμάκια.. Στεφανή, θέλεις νὰ εἰπῆς τίποτε ; Σ' ἀκοῦμε.

—Ἡ Πολιτεία τότε, κυρ Πέτρο, τὸ πῆρε ἀμέσως ἐπάνω ;

—Ἀμέσως ! φίλε μου. Αὐτὸ εἶναι τὸ θαῦμα. Δούλεψαν ὅλοι μὲ ψυχὴ καὶ μὲ καρδιά καὶ σήκωσαν πρῶτα τὰ ἐρεῖπια. Ἡ τουρκικὴ ἐξουσία δὲ τοὺς πείραξε. Ξανάχτισαν ἐκκλησίες καὶ σχολεῖα. Οἱ ναυπηγοὶ ἔχτισαν νέα καράβια. Δημιουργήθηκε πάλι παραγωγή καὶ ξανακινήθηκε τὸ ἐμπόριο.

Τρία χρόνια, μετὰ τὸ κίνημα, οἱ Τούρκοι ἄφησαν τὸν Παναγιώτη Παλαμᾶ νὰ γυρίσῃ στὸν τόπο του. Καὶ τοῦ ἔδωκαν τὸ δικαίωμα νὰ ξαναχτίσῃ τὴν Ἀκαδημία. Κατὰ τὴ δευτέρη αὐτὴ περίοδο τῆς δράσης τοῦ πνευματικοῦ ἐκείνου ἰδρύματος ἤρθαν καὶ φοίτησαν μαθητὲς ἀκόμα κι ἀπ' τὴν Πόλη.

Ἀργότερα, ὁ Ἀλῆ πασάς σ' αὐτὸ τὸ ἴδρυμα ἐμπιστεύθηκε τὸν πιὸ μικρὸ γιὸ του καὶ τοὺς δυὸ ἐγγονοὺς του.

Καὶ πρὶν ἀπ' τῆ φοβερῆ περιπέτειά του τὸ Μεσολόγγι, σὰν πνευματικὸ, ἐμπορικὸ καὶ ναυτικὸ κέντρο, ἦταν ἀρκετὰ γνωστὸ σὲ μεγάλο μέρος τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας καὶ σ' ἓνα μεγάλο μέρος τῆς νοτιανατολικῆς Εὐρώπης. Μετὰ τὴν καταστροφή του καὶ τὴν ἀναδημιουργία του, τ' ὄνομά του ἀπόχτησε, σ' Ἑλλήνες καὶ Ξένους, φήμη ἀγαθῆ.

Ἀπ' τὸν γυρισμὸ τοῦ πληθυσμοῦ στὸν τόπο του κι ὡς τὸ 1821, τὸ Μεσολόγγι ἔκανε πάλι «ἐθνικὴ ἀντίσταση» κατὰ τοῦ Τυράννου. Τὴν ἔκανε ὁμως μὲ τὴν φιλόπονη ἐργασία του, μὲ τὴν ἀνάπτυξη τῆς δραστηριότητάς του καὶ μὲ τὴν ἠθικὴ καὶ πνευματικὴ του ἄνοδο. Κι ὅταν τὸ 1821 ἀκούστηκαν στὴ σκλαβωμένη γῆ τὰ πρῶτα καριοφίλια, αὐτὸ, ἀπὸ τὴν «εἰρηνικὴ ἀντίσταση» πέρασε στὴν ἀγωνιστικὴ, καὶ πρόσφερε στὸν κοινὸ, Ἱερὸ Ἀγῶνα θυσίες κι ὀλοκαυτώματα.

Ἐγερνε ὁ ἥλιος κι ὁ τόπος ὄλος δεξιὰ κι ἀριστερὰ ἔλαμπε κι ἄστραφτε. Τ' αὐτοκίνητα πολλὰ. Κανεὶς δὲ μιλοῦσε κι ὄλοι κοίταζαν, τί ἄλλο, τὸν ἠλιόλουστο δρόμο, ποὺ χανόταν στὴ δύση. Μακρυνὸ σφύριγμα ἦταν ἡ φορτηγὴ ἀμαξοστοιχία, ποὺ ἐρχόταν ἀπ' τ' Ἀγρίνιο καὶ τραβοῦσε γιὰ τὸ Κρουνέρι. Στους στύλους τοῦ τηλεγράφου βοῦίζαν τὰ σύρματα. Κάποτε φαινόταν ψηλὰ στὸ γαλάζιο στερέωμα κανένα μικρὸ, λευκὸ συγνεφάκι καὶ σὲ λίγο χανόταν.

Νά, κάποιος ἔκοψε τὴ σιγὴ κι εἶπε, σκύβοντας, κάτι στὸν κυρ Πέτρο. Ἐκεῖνος ἄκουσε καὶ τ' ἀπάντησε σιγά. Ἕνας χτηματίας γύριζε ἀπὸ τὸ χτῆμα του καὶ χαιρέτισε τὸν προεστὸ. Αὐτὸς τὸν εἶδε καὶ τοῦ χαμογέλασε.

Ἐξαφνα ἀκούστηκε μιὰ φωνή :

—Κυρ Πέτρο, μπορῶ νὰ ρωτήσω κάτι ;

—Γιατί ὄχι, Βαγγελάκη. Λέγε, σ' ἀκοῦμε.

—Μιλώντας λίγο πρὶν, ἀνέφερε ἡ ἀφεντιά σου τὴ λέξη «Τουρκόστρατα». Τὴν λέξη αὐτὴ τὴν ἔχω ἀκούσει ἄλλη μιὰ φορά, ἀλλὰ δὲν ἐνδιαφέρθηκα νὰ μάθω ποιὸν δρόμο στὴν περιφέρειά μας λένε «Τουρκόστρατα».

—Ἀσχημα ἔκαμες, παιδί μου. Πρέπει νὰ μάθουμε καλὰ τὸν τόπο μας. Κατὰ τὴν τουρκοκρατία, ἄρχιζε ἀπὸ δῶ—ὄπως

τώρα — ὁ βατὸς δρόμος τῆς Μάνας, περνοῦσε καὶ περνᾶ ἀνάμεσα ἀπὸ χτήματα, ἔκανε καὶ κάνει ἀριστερὰ κι ἔφτανε καὶ φτάνει ἀκριβῶς κάτω ἀπὸ τὸ λατομεῖο τοῦ Σφακοβουνοῦ. Τὸν ξέρεις τὸν δρόμο αὐτό ;

— Πῶς δὲν τὸν ξέρω. Τὸν ἔχω διαβῆ ἀρκετὲς φορές.

— Τὸν δρόμο τῆς Μάνας ἐκεῖ τὸν συνέχιζε ἄλλος δρόμος, πιὸ ψηλά. Αὐτὸς ἀκολουθοῦσε δυτικὰ τὰ ριζὰ τοῦ βουνοῦ, περνοῦσε κάτω ἀπὸ τὸ Κάστρο τῆς κυρὰ Ρήνης, ἀνηφόριζε λίγο στὸ «Σκαλί» — ἓνα ὀμαλὸ βράχο — ἔπεφτε πίσω κι ἔφτανε στὸ Ἄντικικό. Αὐτὸς ὁ ἄλλος δρόμος, ξεφτισμένος τώρα πολὺ καὶ σὲ πολλὰ σημεῖα τελείως σβησμένος, λεγόταν καὶ λέγεται «Τουρκόστρατα». Ἴσως πρὶν ἀπὸ τὴν Ἱερὴ Ἐπανάσταση νὰ λεγόταν Τουρκόστρατα κι ὁ δρόμος τῆς Μάνας, ὡς ἐδῶ. Ἐμεῖς οἱ ἡλικιωμένοι δὲ θυμηθῆκαμε νὰ εἶναι σὲ χρῆση, τουλάχιστο ταχτική, ἢ Τουρκόστρατα. Ἐμεῖς, τοῦτον ἐδῶ, τὸν δημόσιο δρόμο, γνωρίσαμε.. Λέγε, Κωνσταντὴ μου !

— Κυρ Πέτρο, ἔχω διαβῆ, ὡς τώρα, πολλὲς φορές ἀπὸ τὸ Σκαλί, κάτω ἀπ' τὸ Κάστρο. Ἐκεῖ ἢ Τουρκόστρα εἶναι στρωμένη μὲ χοντρές, ἄσπρες πλάκες, φαγωμένες ἀπὸ κείνα τὰ χρόνια..

— Ἡμουνά μικρὸ παιδί, ὅταν πρωτόειδα αὐτὲς τὶς πλάκες. Ἀλλοίμονο ! ἀπὸ τὸ δρόμο αὐτό, ὅπως εἶπαμε, ἔφτασαν στὸ 1770 τὰ μολεμένα ἀσκήρια τῆς Ἀρβανιτιάς. Καὶ στίς πλάκες, ποὺ μένουν ὡς τὰ σήμερα, θὰ χτύπησαν τὰ πέταλα τῶν ἀλόγων τους. Κι ὅταν ξεκουμπίστηκαν κι ἔφυγαν, ἔσυραν ἀπ' τὸν ἴδιο δρόμο τόσους ὀμήρους, γιὰ ἐξαγορά, καὶ μετέφεραν ἀσημένια καὶ χρυσὰ γρόσια ἀμέτρητα, ἐπιπλα καὶ σκευὴ ἀκριβὰ, πλούσιο ρουχισμὸ κι ἄλλα ἀγαθὰ.. Εἶχε δίκιο, ποὺ ἔλεγε ὁ μακαρίτης ὁ Ζαφειράκης πῶς οἱ Ἀρβανῖτες ἦταν ἐπαγγελματίες ληστὲς καὶ δολοφόνοι, ταγμένοι στὴν ὑπηρεσία τοῦ κάθε Σουλτάνου..

Πενῆντα χρόνια ὕστερα ἀπ' τὰ Ὀρλωφικά, νὰ ὁ Γενικὸς Ξεσηκωμὸς μας ! Κι ἦταν ὁ τόπος μας τότε σὲ πολὺ πιὸ καλὴ κατάσταση, ἀπ' ὅ,τι ἦταν, πρὶν ἀπ' τὸν πρῶτο Χαλασμὸ. ὦ, τὰ ἥρωικὰ χρόνια ! Κάθε ράχη ὀχυρὸ καὶ κάθε στενὸ καρτέρι ! Ἡ Πολιτεία μας δέχτηκε μὲ λαχτάρια τὴ λευτεριά.

Ἄνεμιζαν στὸν ἀέρα τὰ μπαϊράκια της. Μολεμένα ἀσκήρια δοκίμασαν νὰ κατεβούν στὸν ξελευτερωμένο τόπο μας, ἀλλὰ στὸ Μακρυνόρος τὰ πελέκησαν οἱ δικοὶ μας.

Γιὰ κάθε ἐνδεχόμενο, ἡ Διοίκηση τοῦ τόπου μας ἔκλεισε τὴν Πολιτεία μας μὲ κάστρο. Καὶ κάθε τόσο διάβαιναν τὶς πύλες τοῦ κάστρου κι ἔμπαιναν στὴν Πολιτεία γέροι, γυναῖκες, παιδιά, κακοπαθημένοι πρόσφυγες ἀπ' τὴν Ἡπειρο καὶ τὴν Δυτικὴ Στερεά.

Τὴν ἀνοιξη τοῦ ἄλλου χρόνου συγκροτήθηκε στὸν τόπο μας, ἀπὸ ντόπιους, ἀπ' ἄλλους Ἑλληνες κι ἀρκετοὺς φιλέλληλες, ἐκστρατευτικὸ σῶμα. Τὸ Σῶμα ἐκεῖνο, μ' ἀρχηγὸ τὸν Πρόεδρο τοῦ Ἐκτελεστικοῦ, τὸν Μαυροκορδάτο, θὰ βάδιζε πρὸς τὴν Ἡπειρο. Ἐκεῖ θὰ βοηθοῦσε τοὺς Σουλιῶτες, ποὺ τοὺς κιντύνευε ὁ στρατὸς τοῦ Σουλτάνου. Ὁλος ὁ πληθυσμὸς συνῶδεψε τὸ Σῶμα ἀπ' τὴν Πολιτεία ὡς ἐδῶ καὶ πέρα ἀκόμα στὸ δρόμο τῆς Μάνας. Ἄντρες, γυναῖκες, παιδιά ἀποχαιρετοῦσαν κι εὐχόνταν μὲ δάκρυα στὰ μάτια.

Φίλοι μου, σκεφθῆτε το καλὰ αὐτὸ: Τὸ ξεκίνημα τοῦ Σώματος πρὸς τὴν Ἡπειρο ἦταν τότε ἡ πρώτη Ἐξοδος—Ἐκστρατεία τῆς Ἐλεύθερης Δυτικῆς Ἑλλάδας, κατὰ τὰ νεώτερα χρόνια. Κι ἡ ἐκστρατεία ἐκείνη μαρτυροῦσε «ἀνάληψη ἐπιθετικῆς πρωτοβουλίας», πρᾶμα καταπληχτικό:

Κι εὐχιόταν ὁ πληθυσμὸς, ἰδίως οἱ γυναῖκες:

—Ὁ Μεγαλοδύναμος νὰ σᾶς παραστέκη!

—Ἡ Κυρὰ Παρθένα μαζί σας!

—Στὸ καλὸ! Στὸ καλὸ!

Δὲ διάβηκε πολὺς καιρὸς καὶ Μανιάτες πολεμιστὲς ἔφεραν στὴν Πολιτεία μας ἀπ' τὴν Ἡπειρο τὸ λείψανο τοῦ σεμνοῦ παλληκαριοῦ, τοῦ Κυριακούλη Μαυρομιχάλη.. Ἀπερίγραπτη ἡ θλίψη τοῦ Λαοῦ. Στὸ ξόδι του ἄντρες καὶ γυναῖκες ἔκλαιγαν καὶ θλίβονταν, γιὰ τὴν ἀποτυχία τῆς ἐκστρατείας καὶ γιὰ τὰ παλληκάρια, ποὺ χάθηκαν.

Λίγον καιρὸ ἔπειτα γύρισε ὁ,τι εἶχε ἀπομείνει ἀπὸ τὸ Ἐκστρατευτικὸ Σῶμα.

Ὁ κυρ Πέτρος γέμισε τὸ τσιμπούκι του, κοίταξε ἓνα γύρο τὴ χαρούμενη λάμψη τοῦ δειλinoῦ, τὸ δρόμο καὶ τ' αὐτο-

κίνητα, ἀντιχαιρέτισε δυὸ ἐξωμάχους, μὲ τὰ μικρά τους ὀνόματα καὶ τότε, θέλοντας ὁ ἴδιος, συνέχισε :

—Τὸν Ὀχτώβρη τοῦ ἴδιου χρόνου ἔφτασε ὁ Βρυώνης μὲ τοὺς ἀρβανιτάδες του. Ἐπιασε τὴν Τουρκόστρατα, σίμωσε κι ἔξωσε τὴν Πολιτεία ἀπὸ παντοῦ. Γιουρούσια ἓνα ἐπάνω στ' ἄλλο. Ἄν κι ἔξυπνος ἄνθρωπος, νόμιζε τὴν ἐπιχείρηση εὐκόλη. Ὅπως θὰ ξέριτε, τὸ τελευταῖο γιουρούσι καὶ τὸ πιὸ μεγάλο του ὁ Βρυώνης τὸ ἔκαμε τὴ Νύχτα τῶν Χριστουγέννων.. Τὸν τόπο τὸν ἔσωσαν τότε ἡ ἀποκάλυψη στοὺς ἀρχηγοὺς τῆς φρουρᾶς ἀπὸ τὸν πατριώτη Γιάννη Γούναρη τοῦ μυστικοῦ, γιὰ τὸ μελλοῦμενο γιουρούσι, καὶ προπαντὸς ἡ παλληκαριά κι ἡ ἀντοχὴ τῶν πολεμιστῶν καὶ τῶν ἄμαχων.. Νά, ἐκεῖ κάτω στὸν Μεσόκαμπο κυνηγοῦσε, γιὰ τὸν ἀφέντη του τὸν πασὰ ὁ ἀγνὸς ἐκεῖνος Ἑλληνας, ὁ Γούναρης. Κι ἐκεῖ ἀριστερά, ἐδῶθε ἀπὸ τὴ Φοινικιά, στὴν ἄκρη τῆς Λιμνοθάλασσας, περνοῦσε μ' ἓνα μικρὸ πρυάρι ὁ Γραμματικὸς τοῦ στρατηγοῦ Μακρῆ. Σ' ἐκεῖνον ἐμπιστεῦτηκε ὁ κυνηγὸς τὸ μυστικό.

Ὁ Βρυώνης, ἅμα γύρισε στὴν Ἥπειρο — μετὰ τὸ κακό, ποὺ ἔπαθαν οἱ ἀρβανιτάδες του — ἔδωκ' ἐντολὴ καὶ σκότωσαν τὴ γυναῖκα τοῦ Γούναρη καὶ τὰ δυὸ του παιδιὰ, ποὺ τὰ κρατοῦσε, σὰν ὀμήρους, στὴν Ἄρτα.. Μιλοῦσαμε κάποτε μὲ τὸν μακαρίτη τὸν Ζαφειράκη, γιὰ τὴν ὑπέροχη θυσία τοῦ καλοῦ ἐκείνου πατριώτη, τοῦ Γούναρη, κι ἐκεῖνος εἶπε μὲ σεβασμό: «Τὸ πνεῦμα τῆς θυσίας γιὰ τὴν ἀγωνιζομένη Πατρίδα αὐτοῦ τοῦ Ἑλληνα ἦταν λάμψη ἀπὸ τὸ πνεῦμα τῆς θυσίας, ποὺ πρόσφεραν ἀργότερα μικροὶ μεγάλοι οἱ «ΕΛΕΥΘΕΡΟΙ ΠΟΛΙΟΡΚΗΜΕΝΟΙ».

Τί εἶπες ἐσὺ νεαρὲ αὐτοῦ κάτω ;

—Ὁμορφα λόγια, κυρ Πέτρο ! Πολὸ ὁμορφα !

—Θὰ προστέσω καὶ τοῦτο γιὰ τὸν Γούναρη :

Ὁ Ἄνθρωπος, ποὺ μπρὸς στὸ ὕψιστο καθῆκον δὲ συλλογίστηκε τ' ἀγαπημένα του πρόσωπα, ἔμεινε στὸν τόπο μας καὶ μετὰ τὴν ἀπελευθέρωση. Καὶ καλογέρεψε στὸ Μοναστήρι τῆς Ἁγίας Λεούσας, μέσα στὴν Αἰτωλικὴ Κλεισούρα. Κι ἔζησε, ὅσο ἔζησε ἀκόμα, παρακαλώντας νύχτα μέρα τὸν Κύριο γιὰ τοὺς δικούς του.. Ἀργότερα, ὁ Ἄετός τοῦ Μετσόβου, ὁ

Κρυστάλλης, σμίλεψε ὁμορφους στίχους γιὰ τὴν θυσία του, μετὸν τίτλο : «Ὁ Καλόγερος τῆς Κλεισούρας».

Σιγή. Νέοι πελάτες κάθονταν. Ὅλο ἔγερνε ὁ ἥλιος κι ἡ κίνηση τῶν ἀμαξιῶν στὸ δρόμο ὄλο αὐξαινε.

Γύρισε ὁ Προεστὸς καὶ κοίταξε. Κι ἐπειδὴ εἶδε ὄλους νὰ τὸν προσέχουν, ξανάρχισε :

—Ἐνα χρόνο ὕστερα, στὰ 1823, ὁ Μάρκος Μπότσαρης, ποὺ μόλις εἶχε γίνει στρατηγός, πῆρε διαταγὴ ἀπ' τὴν Διοίκηση νὰ κινήθῃ μετὸς Σουλιῶτες του, πρὸς τὴν Εὐρυτανία ψηλά, ὄπου, ὄπως τῶφερναν οἱ πληροφορίες, εἶχαν κατεβῆ Ἄρβανίτες, μ' ἀρχηγὸ τὸν Μουσταῖ πασά τῆς Σκόδρας. Ὁ Μᾶρκος ἀνέβηκε ἐκεῖ ψηλά καὶ στὰ Λιβάδια τοῦ Καρπενησιοῦ πελέκησε μιὰ νύχτα τοὺς ἄντρες τοῦ Μουσταῖ. Δὲ φυλάχτηκε ὁμως κι ἓνας ἄρβανίτης σκοπὸς τὸν χτύπησε. Σὲ λίγο πέθανε στὰ χέρια τῶν θλιμμένων Παλληκαριῶν του. Τὰ Παλληκάρια ἔφεραν στὴν Πολιτεία μας τὸ λείψανο τοῦ ἡρωικοῦ ἀρχηγοῦ. Θρῆνος ξέσπασε ἐδῶ. Τὸ ξόδι τοῦ Μπότσαρη, ἔγινε ξόδι ἡρωα τῆς ὀμηρικῆς ἐποχῆς. Οἱ γυναῖκες, θρηνώντας, τραβοῦσαν τὰ μαλλιά τους.

Ἡ συζήτηση ξανάπαψε κι ὁ κυρ Γιώργης, ποὺ καθόταν κι ἄκουγε κι αὐτός, ἔτρεξε νὰ περιποιηθῆ νέους πελάτες.

Παντοῦ φῶς. Φῶς ἀπαλὸ καὶ θαλπερό, ποὺ χρύσωνε τὶς φυλλωσιές, τοὺς πράσινους, ἀπὸ νέα χλόη, ὄχτους τοῦ δρόμου, τὶς γυμνὲς ἀγκαθιές, ὄπου πετοῦσαν καὶ κάθονταν καρδερίνες (γαρδέλια), καὶ σήκωνε ἄστραμμα σ' ὄλη τὴν ἀπλωσιὰ τῆς Λιμνοθάλασσας.

Ὁ Προεστὸς θὰ ἔμενε, κοιτάζοντας, μετὰ μάτια μισόκλειστα, ὄπως συνήθιζε, πέρα κεῖ τὴν φωτοπλημμυρισμένη δύση, ἀλλὰ στὴν «δεξιὰ πτέρυγα» κατάλαβε πὼς ἄνοιξαν ἄλλοι συζήτηση, σὲ τόνο χαμηλό, γιὰ νὰ μὴ ἐνοχλήσουν, αὐτὸν καὶ τοὺς ἄλλους ἡλικιωμένους. Γύρισε λοιπὸν καὶ πρόσεξε, χαμογελώντας. Ἀμέσως τότε ἀπολύθηκε μιὰ φωνή :

—Κυρ Πέτρο, εἶναι σωστὸ πὼς τὸν καιρὸ τῆς Τουρκοκρατίας δὲν ὑπῆρχε καθόλου ρόδα ;

Ἄλλο χαμόγελο τώρα ὁ προεστὸς κι ἔπειτα :

—Σωστό, βρέ! εἶπε. Τότε βασίλευαν τὰ «ὐποζύγια» καὶ κυρίως τὰ μουλάρια..

—Μὰ γίνονταν ταξίδια τότε, κυρ Πέτρο;

—Γίνονταν, Ἐπίστολε, ὄχι ὅμως συχνά. Ξεκινούσε καρβάνι μὲ ταξιδιώτες ἢ ἐμπορεύματα ἢ καὶ τὰ δυό, ἀπὸ δῶ, γιὰ τὰ Γιάννενα, τὸ Βεράτι καὶ τὴ Σκόντρα. Ἄλλα ἀπ' τὰ Γιάννενα, γιὰ τὴ Θεσσαλονίκη καὶ τὴν Πόλη. Καὶ γίνονταν ταξίδια, ἅμα ἦταν εἰρήνη.. Κι ἦταν πάντα εἰρήνη; Ἄχ! ἡ ζωὴ τότε κυλούσε μὲ βάσανα καὶ τρόμο. Τ' ἄλογα, πού τόσο τ' ἀγαπῶ, λίγο ὑπηρετοῦσαν τὴν συγκοινωνία καὶ πολύ, παραπολύ βοηθοῦσαν τὸν Τύραννο, νὰ κρατῆ σ' ὑποταγὴ τοὺς Ραγιάδες καὶ νὰ καθαρίζη, ἀπ' αὐτούς, τοὺς σκληροτράχηλους πατριῶτες.

Μιά φωνὴ ἔφτασε ἀπὸ τὸ ὑπόστεγο.

—Τί εἶναι, Σπύρο μου; ρώτησε ὁ Προεστός.

—Κατὰ τὴν Ἐπανάσταση, ἐδῶ στὸ δυτικὸ μέρος, μόνο ὁ δρόμος τῆς Μάνας ὑπῆρχε. Ἔτσι δὲν εἶναι;

—Ναί! Φίλε.

—Ἐτοῦτος ὁ ὄρατος ἀμαξιτὸς δρόμος ἔγινε, ἐδῶ καὶ πολλὰ χρόνια, ἂν δὲ λαθεύω, ἀπὸ τὸν μακαρίτη τὸν Χαρίλαο Τρικούπη.

—Καὶ πάλι ναί!

—Τότε ὁ Βύρωνας θὰ ἔκανε τὸν περίπατό του ἐφιππος μόνο στὸ δρόμο αὐτὸ τῆς Μάνας..

—Νὰ σοῦ εἰπῶ, ἀπὸ ὅσα ἔχω διαβάσει, ὁ Μιλόρδος μὲ τὸ φίλο του τὸν Γκάμπα ἐπιαναν τὸν δρόμο τῆς Μάνας, προχωροῦσαν ἀνάμεσα ἀπὸ ἀμπέλια καὶ λιοστάσα κι ἔπειτα ἔκαναν δυτικά, ἀκολουθώντας παράλληλη κατεύθυνση μὲ τὸν χῶρο τοῦ δημόσιου δρόμου.. Κατὰ τὸν τελευταῖο τους περίπατο, ὅταν μιὰ αἰφνίδια νεροποντὴ τοὺς μούσκεψε, πιστεύω πὼς ἀκολούθησαν ἐδῶ δυτικά τὸν τόπο, ὅπου εἶναι στρωμένος ὁ ἀμαξιτὸς αὐτὸς δρόμος. Ἐκεῖ κάτω στὴν ἀκροθαλασσιὰ εἶχε τὴν ψαροκαλύβα τοῦ ὁ Καζῆς. Κι αὐτὸς τοὺς δέχτηκε — τ' ἄλογα τὰ ἔστειλαν στὴ χώρα μὲ τοὺς ἵπποκόμους — καὶ τοὺς μετέφερε μὲ τὸ πρυάρι τοῦ μέσα (στὴν Πολιτεία). Λέγε, Νάσο!

—Ὁ κυρ Σπύρος μᾶς θύμισε τὸν μακαρίτη τὸν Τρικούπη.

Ἄνοιξε τότε ὁ ἄξιος Κυβερνήτης σ' ὄλες τὶς ἐπαρχίες δρόμους, ἐξοικονομώντας ποσὰ ἀπὸ τὸν φτωχὸ προϋπολογισμό μιᾶς Ἑλλάδας, ποῦ πρὸς τὰ ἐδῶ ἔφτανε ὡς τὴν Ἄρτα καὶ πρὸς τὰ ἐπάνω ὡς τὴ Λάρισα.

—Σωστά! φίλε μου. Σωστά! Κι εἶχε τὴν ἐλπίδα πολὺ γρήγορα ν' ἀπλώσῃ τοὺς δρόμους πρὸς τὰ Γιάννενα καὶ τὴ Βόρεια Ἥπειρο δυτικὰ καὶ πρὸς τὴ Θεσσαλονίκη καὶ πέρα βορεινὰ.

—Μεγάλο τὸ ἔργο του! Εἶδε τότε ὁ κόσμος ἀραμπάδες, κἀρα, σοῦστες καὶ τέλος ἀμάξια. Τ' ἀμάξια στὴν Πολιτεία μας ξεκινούσαν πίσω ἀπὸ τὸν Ἅγιο Παντελεήμονα — ἀπὸ τὸ «ἀμαξοστάσιο»—καὶ μετέφερναν ἐπιβάτες στὸ Ἀντικὸ, στὴ Μακρυνεῖα, στ' Ἀγρίνιο, στὴν Ἄρτα. Κι ὅπως μοῦ μολογούσε ὁ μακαρίτης ὁ πατέρας μου, ἀναπτύχτηκαν γρήγορα ἡ γεωργία, ἡ χτηνοτροφία καὶ τὸ ἐμπόριο. Ζητιόνταν πολὺ τότε ἡ σταφίδα μας καὶ τὰ κρασιά μας στὸ ἐξωτερικὸ, γι' αὐτὸ ἡ περιφέρειά μας ἔγινε ἀπέραντος πράσινος τάπητας ἀπὸ ἀμπέλια καὶ σταφίδες. Ποῦ καὶ ποῦ ξεχώριζε κανεὶς μέσα στὴν πρασινάδα μιὰ ὁμορφὴ βίλλα. Ἡ ἐργασία πληρωνόταν καλὰ κι ἡ κοινωνία μας εὐημεροῦσε. Γίνονταν θαυμάσιοι δημόσιοι χοροί, ἔρχονταν στὸν τόπο μας καλοὶ θίασοι..

—Ξεχάσαμε νὰ εἰποῦμε καὶ γιὰ τὴν καλωσύνη τοῦ λαοῦ μας ἐδῶ. Λέγε Κώστα μου.

—Θυμήθηκα κάτι, γιὰ τὸν τόπο μας: Ἄπὸ τὰ ὄρεινὰ μέρη τῆς Ἠπείρου καὶ τῆς Ρούμελης κατέβαιναν παλληκάρια καὶ ζητοῦσαν ἐργασία. Ἄπ' αὐτά, ὅσα δὲν ἔβρισκαν ἐργασία, περνοῦσαν στὴν Πάτρα..

Κάποτε ἔφτασε στὸν τόπο μας ἓνα δεκαοχτάχρονο ἡπειρωτάκι ἄρρωστο. Νοσοκομεῖο δὲν ὑπῆρχε, ὑπῆρχεν ὁμως στίς ψυχὲς τῶν ντόπιων πολλὴ συμπόνια γιὰ τὸν φτωχὸ καὶ μάλιστα ἄρρωστο καὶ κακοπαθημένο. Μιὰ γριά συμμαζέψε τ' ἄρρωστο παιδί, τὸ περιποιήθηκε, σὰ μάνα, καὶ τόκαμε καλά. Ἐκεῖνο ἔφυγε, πῆγε στὸ ἐξωτερικὸ κι ἐγκαταστάθηκε στὴν Αἴγυπτο. Ἐπειτα ἀπὸ πολλὰ χρόνια, μεσόκοπος πιά, γύρισε στὴν Ἑλλάδα πολὺ κυβερνημένος. Κατέβηκε στὸν τόπο μας. Ποῦ νὰ ζῆ ἢ γριά! Ρώτησε παντοῦ γιὰ συγγενεῖς της. Δὲ βρῆκε κανένα. Τότε, ἀφοῦ ἔχτισε στὴν Ἀθήνα ἓνα μεγάλο

Ἵρφανοτροφεῖο, ἔχτισε κι ἐδῶ ἓνα Νοσοκομεῖο, πού τὸ ἔχομε καὶ σήμερα, κι ἓνα Ἑλληνικὸ Σχολεῖο. Φαντάζομαι πὼς στὴ συγκέντρωσή μας ἐδῶ ὄλοι θὰ θυμόμαστε τ' ὄνομα αὐτοῦ τοῦ Ἑθνικοῦ Εὐεργέτη, τοῦ Χατζηκώστα.

Μετὰ λίγη σιγή, ἀκούστηκε μιὰ φωνή :

—Κυρ Πέτρο, μοῦ φαίνεται πὼς πρὶν ξεχάσαμε κάτι : Ὁ μακαρίτης ὁ Τρικούπης, ζητώντας καὶ γιὰ τὴν Δυτικὴ Ροῦ-μελη πιὸ φτηνὸ καὶ πιὸ ἐξυπηρετικὸ συγκοινωνιακὸ μέσο, ἐνέργησε κι ἔγινε ἡ Ἑταιρεία Σιδηροδρόμων Βορειοδυτικῆς Ἑλλάδος. Αὐτὴ ἔστρωσε τὴ σιδηροδρομικὴ γραμμὴ ἀπὸ τὸ Ἄγρινιο ὡς τὸ Κρυονέρι, κάτω ἀπὸ τὴν Βαράσοβα, κι ἔβαλε τὸ πρῶτο παπὸρι, ἀπὸ τὸ Κρυονέρι ὡς τὴν Πάτρα, τὴν ΚΑΛΥΔΩΝΑ. Πρόοδος τότε. Χτίστηκαν ὠραῖοι σιδηροδρομικοὶ σταθμοί. Μπήκαν σὲ ταχτικὴ κυκλοφορία πυλὺ καλῆς ἀμαξοστοιχίες, γιὰ κείνη τὴν ἐποχὴ. Μποροῦσε νὰ ταξιδέψη τότε κανεὶς ἀρκετὰ ἄνετα. Ἄλλαξε κι ἡ ζωὴ μας. Θυμᾶστε ; Τὸ φτάσιμο τῆς ἀμαξοστοιχίας, ἰδίως τῆς βραδινῆς, ἦταν γιὰ τὸν κόσμο ἐδῶ — πιὸ πολὺ γιὰ τὰ παιδιὰ καὶ τοὺς νέους — κάτι τὸ θεαματικὸ. Τὸ μηχανουργεῖο τοῦ σιδηροδρόμου, μὲ τὸ πρῶνὸ, γευματινὸ καὶ βραδινὸ σφύριγμα τῆς μηχανῆς του, ἔδινε τὸ σύνθημα ν' ἀρχίζη καὶ νὰ παύη ἡ ἐργασία στὸ σταθμὸ, ἀλλὰ καὶ στὴν Πολιτεία μέσα καὶ στὸν κάμπο ἔξω καὶ στὴν Λιμνοθάλασσα παραῆξω.

—Σωστὰ ὄλα, Νίκο μου, εἶπε ὁ Προεστὸς. Ὁ γονιὸς σου τί γίνεται, ὁ παλιὸς κι ἄξιος μηχανοδηγός ;

—Τί νὰ γίνη, πότε γιατρεύεται καὶ πότε ξαναπιάνεται. Τὸν κιντυνεύουν τ' ἀρθριτικά,

—Αὐτὸν μόνο ; Κι ἄλλους. Ἄλλὰ αὐτὸς παραδούλεψε. Σ' εἰρήνη, σ' ἐπιστρατεύεις, σὲ πολέμους μέσα σὲ μηχανές. Ἄχ, καλῆς εἶναι οἱ μηχανές, πιὸ καλοὶ ὁμως εἶναι οἱ ἄνθρωποι, πού τὶς ὑπηρετοῦν νύχτα μέρα, γιὰ τὸ γενικὸ καλὸ. Ναί, ἐκεῖνος πού ὠνόμασε αὐτοὺς τοὺς ἀνθρώπους «ἥρωες τῆς κοινωνίας» εἶχε δίκιο.

Τρία ἀστραφτερὰ καὶ πολυτελέστατα λεωφορεῖα διάβηκαν. Οἱ ἐπιβάτες τους τραγουδοῦσαν. Σὲ λίγο χάθηκαν στὴ δύση. Ὅλοι τὰ παρακολούθησαν μὲ τὸ βλέμμα.

—'Εκδρομείς εὐθυμοί, εἶπε ὁ Προεστός. Καλὸς ὁ καιρὸς, βλέπεις, ὁμορφὴ ἢ ὥρα τοῦ δειλινοῦ καὶ νέοι ὄλοι, ἄντρες καὶ γυναῖκες.

Σιγὴ ἔπεσε. Κι ἐνῶ τώρα ἀπὸ τὸν δρόμο τῆς Μάνας γύριζαν πολλοί, μικροὶ μεγάλοι, ὁ μέγας δρόμος πρὸς τὴ δύση ἔμεινε γιὰ κάμποσες στιγμὲς ἄδειος, μὲ φωτισμένες τὶς ἄκρες καὶ γυαλιστερὴ τὴ μαύρη ἄσφαλτο.

Ὁ κυρ Πέτρος κοίταξε, χαμογελώντας, τὸ μάκρος τοῦ δρόμου καὶ μετὰ κάθισε, ὅπως πρὶν, κι εἶπε :

—Ὅταν ἡ δημοσιὰ αὐτὴ, ποῦ πιά, γιὰ τὸν τόπο, εἶχε γίνεи ἀρτηρία δραστήριας ζωῆς, ἐπεκτάθηκε ὡς τὴν ἼΑρτα κι ὡς τὰ σύνορα τῆς σκλαβωμένης Ἡπείρου, ἡ γενεὰ τῆς ἐποχῆς, ποῦ τὸ ἐθνικὸ της φρόνημα ἦταν ἐξαιρετικὰ ὑψηλὸ, ὠραματιζόταν μιὰ εἰσβολὴ στὴν τουρκοκρατούμενη Ἡπειρο. Κι ἔγινε ἡ εἰσβολὴ στὰ 1897. Μιὰ μικρὴ φάλαγγα στρατοῦ κινήθηκε ἀπὸ τὴν Πολιτεία κι ἀπ' αὐτὸν ἐδῶ τὸ δρόμο, πρὸς τὴν Ἡπειρο. Ἐγίνε εἰσβολὴ, τελικὰ ὅμως ἀπέτυχε. Κι ἀπέτυχε, γιὰτὶ δὲν ἔφτανε μόνο τὸ ὑψηλὸ φρόνημα τοῦ Λαοῦ καὶ τὸ μαχητικὸ πνεῦμα· χρειαζόταν καὶ καλὴ στρατιωτικὴ ὀργάνωση. Καὶ τὴν ὀργάνωση αὐτὴ θὰ τὴν ἐξασφάλιζε Κυβέρνηση φιλότιμη, μὲ νοῦ καὶ πρωτοβουλία.. Ἡ ἀποτυχία τῶν δυὸ ἐκστρατειῶν στὴν Ἡπειρο καὶ στὴν Θεσσαλία κι ὁ ἐξευτελισμὸς τοῦ Κράτους μας ἐπνιξαν, καρύκωσαν τὸ Λαὸ μας.. Ἡ ἀπογοήτεψη δὲ κι ἡ ἀποθάρρυνση, ἰδίως ἐδῶ σὲ μᾶς στὴ Δυτικὴ Ἑλλάδα, πῆρε μορφὴ ἐθνικῆς κατάπτωσης.. Ἄς εἶναι. Λέγε Θανάση.

—Κυρ Πέτρο, ὁ μακαρίτης ὁ Ζαφειράκης ἔλεγε πὼς «ἐκείνου τοῦ πολέμου τὴν ἀδοξίαν τὴν ἐξέτριψεν ὁ πόλεμος 1912—13».

—Κι ἔτσι ἦταν, Φίλε. Τὸν πόλεμο ὅμως 1912—13 τὸν εἰσέλασαν οἱ τότε Κυβερνήτες μὲ σκέψη, κρίση καὶ πρόβλεψη. Γι' αὐτό, μετὰ τὸν Ξεσηκωμὸ τοῦ 1821 καὶ τὴν πολιτικὴ νεκρανάσταση τῆς Ἑλλάδας, ὁ Πόλεμος 1912—13 (πόλεμος μὲ τοὺς Τούρκους καὶ πόλεμος μὲ τοὺς Βουλγάρους) στάθηκε ἡ πρώτη ἐθνικὴ ἐξόρμηση τοῦ νεώτερου Ἑλληνικοῦ ἔθνους, ποῦ εἶχε τάξει σκοπὸ νὰ ἐλευθερώσῃ τοὺς σκλάβους ἀδερ-

φούς και νά συμπληρώση ἔτσι τὸ ἔργο τοῦ Ξεσηκωμοῦ τοῦ 1821. Λέγε Ἐποστολή.

—Μοῦ ἦρθε στὸ νοῦ, κυρ Πέτρο, ἡ πρώτη μέρα, ποῦ ἄρχισε ἡ ἐπιστράτευση, τὸν Σεπτέμβρη τοῦ 1912. Ἦμουνα τότε 14 χρόνων παλληκαράκι.

—Κι ἐγώ, Φίλε, δεκανιὰ χρόνων παλληκάρι !

—Ἄπὸ τὸ πρῶτὸ ἔφταναν τραίνα ἀπὸ τὸ Ἄγρίνιο, μὲ ἐφέδρους και τραβοῦσαν πρὸς τὸ Κρυονέρι, ὅπου τοὺς ἔπαιρναν ἐπίταχτα καράβια. Ἀκούγαμε μεῖς τὰ παιδιὰ τὶς γυναῖκες, καταστενοχωρημένες, νὰ μιλοῦν σιγὰ και κάποια νὰ λέγη : «Ὁ Μεγαλοδύναμος νὰ μᾶς προστατέψη !». Ρωτοῦσα τὸν γονιὸ κι ἐκεῖνος μοῦ ἀπαντοῦσε. «Δὲ μπορεῖς νὰ καταλάβης ἐσύ· εἶσαι μικρὸς ἀκόμα».

Τὸ δειλινὸ εἶχα πεταχτῆ ὡς τὸ λιοστάσι μας και γύρισα ἀπὸ δῶ. Τί δειλινὸ ἦταν ἐκεῖνο ! Σὲ μάγευε ! Κι ὁμως ἐνοιωθα μέσα μου κάτι. Και νόμιζα πὼς αὐτὸ τὸ κάτι τὸ ἐνοιωθαν κι οἱ μεγάλοι, ποῦ κάθονταν στὸ κέντρο. Ἐνοιωθα πὼς ἔξαφνα εἶχε φύγει κάτι μέσα ἀπ' τὴν ψυχὴ μου.. Εἶχε φύγει ἡ γαλήνη !

—Ἔτσι ἦταν, Ἐποστολή μου. Οἱ ἐφεδροὶ ἔδειχναν πολὺ ἐνθουσιασμό, ὅσοι τοὺς ἀποχαιρετοῦσαν ὁμως, ἰδίως οἱ γονεῖς ἢ τὰ παιδιὰ, μόλις συγκρατιόνταν. Ἐπῆρχε αἰσιοδοξία, ἀλλὰ στὸ λαὸ μας ἡ ντροπὴ ἀπὸ τὴν ταπείνωση τοῦ 1897 ἔμενε ἀκόμα, σὰν ἐφιάλτης.

Χωρὶς νὰ τὸ θέλω σᾶς θύμισα ἐπιστράτευση και πόλεμο.

—Δὲν πειράζει, κυρ Πέτρο. Ἐμεῖς οἱ ἡλικιωμένοι ἔχομε ὑποχρέωση ν' ἀναφέρωμε στοὺς νεώτερους τὴν ἱστορία μας. Φυσικά, γι' αὐτὸ χρειάζεται διάθεση, ποῦ στὰ γεράματα δύσκολα ἔρχεται. Μᾶς τὴν ἔφερε ὁμως τὴ διάθεση ἡ τόση γλύκα τοῦ δειλινοῦ..

—Θὰ προστέσης τίποτε, Νάσο ;

—Ναί ! κυρ Πέτρο. Θυμᾶστε σεῖς οἱ πιδὸ μεγάλοι πὼς ἀπὸ τὶς τρεῖς Μεραρχίες, ποῦ ἀποτελοῦσαν τότε τὸν Στρατό μας, ἡ Τρίτη εἶχε ἔδρα τὴν Πολιτεία μας ; Ἡ Μεραρχία μας λοιπὸν συγκρότησε τότε τὶς μονάδες της και κάποια μέρα, προτοῦ ἀκόμα ἀρχίσῃ στὴν Ἠπειρο τὸ κανονίδι, κίνησε ἀπ' αὐτὸ ἐδῶ τὸ δρόμο, γιὰ τὴν Ἄρτα και τὰ σύνορα.. Ἄρκετοὶ ἀπὸ

τῆ συντροφιά μας θὰ θυμῶνται τί ἔγινε: Πατέρες, μάνες, ἀδέρφια, παιδιὰ στέκονταν δεξιὰ κι ἀριστερὰ στὸ δρόμο, ὡς τῆ Φοινικιά πέρα, κι ἀποχαιρετοῦσαν μὲ δάκρυα δικoὺς καὶ ξένους. Οἱ γυναῖκες εὐχονταν, κλαίοντας «νὰ γυρίσουν ὄλοι μὲ τὸ καλὸ». Ἔπρεπε νὰ εἶχε περιγράψει τὴν προπομπὴ ἐκείνη κανεῖς..

Διάβηκαν πρῶτα τὰ τρία Συντάγματα πεζικοῦ τῆς Μεραρχίας. Πίσω τους ἀκολούθησε τὸ πυροβολικό. Βροντοῦσαν στὸν δρόμο οἱ βαρεῖες ρόδες τῶν πεδινῶν κανονιῶν καὶ τῶν βλητοφόρων. Κροτοῦσαν τ' ἀτσαλωμένα πέλματα τῶν «κελήτων ἔλξεως». Μετὰ ἐρχόταν τὸ Μηχανικό. Τὴν φάλαγγα τὴν ἔκλεινε τὸ Ἴππικό. Ψηλὰ καὶ ρωμαλέα τ' ἄλογα. Καὶ διαλεχτοὶ οἱ ἄντρες τοῦ Πυροβολικοῦ, τοῦ Μηχανικοῦ καὶ τοῦ Ἴππικοῦ.

Ὅταν ἡ Μεραρχία διάβηκε τὴν Φοινικιά καὶ χάθηκε πέρα πρὸς τὴν Κλεισοῦρα, ὅσοι τὴν εἶχαν συνοδέψει. ἄντρες γυναῖκες καὶ παιδιὰ, γύριζαν ἀργά, χωρὶς μιλιὰ καὶ δίχως ἀνάκαρα.

Ἔπαψε. Βαρεῖα ἢ σιωπὴ. Ἐπενέβηκε ὁ Προεστός:

—Μάχες καὶ νίκες ἀναγγέλλονταν κι ἀπὸ τὴν Ἥπειρο κι ἀπὸ τὴν Μακεδονία. Χαιρόταν ὁ Λαὸς μας, ἀλλὰ οἱ ἐξευτελισμοὶ τοῦ Κράτους μας ἀπ' τοὺς Νεοτούρκους δὲν ξεχνιόνταν εὐκολα. Ἐξαφνα ἀναγγέλθηκε ἓνα βράδι — τὸ βράδι τοῦ Ἁγίου Δημητρίου — εἶδηση τρανὴ:

«Μετὰ τὴν συντριβὴν τοῦ ἐχθρικοῦ Στρατοῦ πρὸ τῶν Γιαννιτσῶν καὶ πέραν τούτων, ὁ Τοῦρκος Ἀρχιστράτηγος Ταξὶν πασὰς ἠναγκάσθη νὰ παραδώσῃ εἰς τὸν Ἑλληνα Διάδοχον Κωνσταντῖνον, Ἀρχηγὸν τῆς Στρατιᾶς Μακεδονίας, τὴν Θεσσαλονίκην!».

Τι ἔγινε τὴν νύχτα ἐκείνη ἐδῶ στὸν τόπο μας καὶ σ' ὅλη τὴν Ἑλλάδα! Τι ἔγινε τότε! Δοξολογίες σ' ὄλες τίς ἐκκλησίες. Συγκινητικὲς ἐκδηλώσεις τοῦ Λαοῦ μας. Οἱ καμπάνες χτυποῦσαν ὡς τὸ πρωῖ. Τὸ Ἔθνος μας ὄλο μονομιᾶς ἀντρεψιύτηκε!

Κι ἄλλες νίκες ἀναγγέλλονταν κι ἄλλες ἑλληνικὲς Πολιτεῖς ἐλευτερώνονταν. Κι ἄλλες εὐχαριστίες στὸ Θεό.

Τὰ Γιάννενα, μὲ «τ' ἄρματα, τὰ γρόσια καὶ τὰ γράμμα-
τα», ἀντιστέκονταν στὸν Στρατό μας μῆνες. Τὸ Μπιζάνι, τὸ
φοβερὸ κάστρο, μᾶς χτυποῦσε ἀλύπητα. Δεχόταν ὁμως κι αὐτὸ
ἀπ' τὸ πυροβολικὸ μας ἀσταμάτητα πυκνὰ πυρὰ καὶ κόχλαζε.
Ἐκτὸς τὸν δρόμο αὐτὸ στέλλονταν στὴν Ἡπειρο κι ἄλλα
στρατιωτικὰ τμήματα, γιὰ νὰ βοηθήσουν τοὺς Τσοσλιάδες μας,
ποὺ πολεμοῦσαν, χωμένοι στὸ χιόνι.

Κάποια μέρα τοῦ Φλεβάρη τοῦ 1913 μαθεύτηκε τὸ τρανὸ
νέο: «Ἐπεσαν τὰ Γιάννενα! Ὁ Ἐσάτ πασὰς κι ἡ φρουρά
τοὺς παραδόθηκαν!». Πῶ! πῶ! Οἱ Ἕλληνες, ὅπου βρίσκον-
ταν, ἀναχάραξαν! Λαμπρὴ γι' αὐτούς, προτοῦ ἀκόμα φτάση ἡ
Λαμπρὴ.

Πολεμήσαμε ἔπειτα καὶ λευτερώσαμε τὴν Ἀνατολικὴν
Μακεδονία. Ἡ εἰρήνη, ποὺ κλείστηκε αὐξήσε τὴν χαρὰ τοῦ
Λαοῦ μας. Ἦρθαν τὰ Χριστούγεννα τοῦ 1913 καὶ τὰ γιορτά-
σαμε μὲ πατριωτικὰ τραγοῦδια. Μὲ τὸν ἴδιο τρόπο γιορτάσα-
με τὶς ἀποκριὰς καὶ τὴν Λαμπρὴ τοῦ 1914.

Ἦταν γονεῖς, ποὺ δὲν ξαναγύρισαν τὰ παιδιά τους, ἦταν
παιδιά ὄρφανὰ, ποὺ δὲν ξανάδαν τοὺς γονεῖς τους. Ὅλοι καὶ
ὄλα εἶχαν πρόσωπα χαρούμενα καὶ μάτια δακρυσμένα, σὰ νὰ
χαίρονταν τὴ θυσία τους.

Δὲν κουράστηκε ὁ Προεστὸς κι ὄλο χαμογελοῦσε. Ἡ
χαρὰ ἀπὸ ἀναμνήσεις ἡρωικῶν κατορθωμάτων, ζωηρεύει τὸν
ἄνθρωπο, κι ὅταν μάλιστα αὐτὸς εἶναι παλαιὸς πολεμιστὴς.
Γι' αὐτὸ συνέχισε:

—Στὰ 1917 οἱ περιστάσεις μᾶς ἀνάγκασαν νὰ μπλεχτοῦμε
στὸν Α' παγκόσμιον Πόλεμον. Ὁ νέος μας πόλεμος ἄρχισε
στὴ Μακεδονία καὶ τελείωσε στὰ ὑψίπεδα τῆς Μικρᾶς Ἀσίας.

Πῆγα στὴ Μικρὰ Ἀσία, σὰν ἔφεδρος ἀξιωματικὸς τοῦ
Ἰππικοῦ. Τότε — τὸ καλοκαίρι τοῦ 1921 — ἡ «Ἑλληνικὴ
Στρατιὰ Μικρᾶς Ἀσίας» ρίχτηκε καὶ σάρωσε τὶς δυνάμεις τῶν
Τούρκων καὶ κατέλαβε τὰ κέντρα: Κιουτάχεια κι Ἐσκή Σε-
χίρ. Ὁ ἄξιος ὁμως κι ἀποφασιστικὸς ἀρχηγὸς τῆς Τουρκι-
κῆς Στρατιᾶς, ὁ Κεμάλ, μὲ μιὰ αἰφνίδια κι ἀπροσδόκητη ἀν-
τεπίθεση, ἐπιχείρησε νὰ σπάσῃ τὸ κέντρο τῆς παράταξής μας
καὶ νὰ χωρίσῃ καὶ νὰ διαλύσῃ τὴν Στρατιάν μας. Ἦταν τόλ-

μημα ἀπελπισίας κι ἐπειδὴ ὁ ἐχθρὸς ἐνεργοῦσε μέσα στὸ ἔδαφος του, μποροῦσε αὐτὸ νὰ μᾶς στοιχίσῃ ἀκριβὰ. Ἡ Διοίκηση τῆς Στρατιάς μας ἐνέργησε ταχύτητα. Ἄρχισε δική μας ἀντεπίθεση. Μάχη φοβερή, ποὺ γινόταν μέσα σὲ σύγνεφα ἀπὸ σκόνη. Ἐνα κομμάτι ἐχθρικῆς ὀβίδας σκότωσε τὸν ψαρῆ μου, ὑπέροχο ἄλογο. Ἄλλα δυὸ χτύπησαν ἐμὲ στὸ μηρὸ καὶ στὸ στήθος. Ἐπεσα ἀναίσθητος καὶ συνῆρθα στὸ νοσοκομεῖο τῆς Κιουτάχειας. Πολλοὶ οἱ πληγωμένοι ἐκεῖ, ὀπλίτες κι ἀξιωματικοί. Κανένα παράπονο. Ὅλοι πονοῦσαν μὲ χαμόγελο. Γιατὶ ἡ μάχη ἔληξε μ' ἀφάνταστη συντριβὴ τοῦ ἐχθροῦ. Τὴν ἄλλη μέρα ἤμouvα καλύτερα. Μπόρεσα μάλιστα κι ἔγραψα στὸν πατέρα μου ἐδῶ. Κάποια στιγμή μὲ πλησίασε ὁ ἀρχινοσοκόμος καὶ μ' ἀνέφερε πὼς θὰ μὲ «διεκόμεζαν» σ' ἕνα θάλαμο τοῦ ἐπάνω πατώματος.

—Γιατί αὐτό ; τὸν ρώτησα.

Χαμογέλασε καί :

—Ἐπιμένει πολὺ, μοῦ εἶπε, ὁ Ταγματάρχης κύριος Φάνης, ποὺ νοσηλεύεται ἐπάνω.

Πετάχτηκα, ὅπως μπόρεσα, κι ἔτρεξα στὴ σκάλα, παρὰ τίς διαμαρτυρίες τοῦ ἀρχινοσοκόμου. Μὲ βοήθησε ὕστερα αὐτὸς καὶ πῆγα στὸ νέο θάλαμο. Φιληθήκαμε μὲ τὸν ἀνώτερό μου καὶ πατριώτη μας κι οἱ δυὸ συγκινημένοι. Καὶ κάθισα στὸ κρεβάτι του.

—«Πήραμε μέρος κι οἱ δυὸ στὴν ἴδια μάχη, μοῦ εἶπε, ἀνήκομε ὅμως σ' ἄλλες μονάδες. Λοιπόν, θὰ περίμενες νὰ συναντηθοῦμε στὴν πατρίδα τοῦ Κιουταχῆ, ὅπου μάλιστα βρίσκεται ὁ τάφος του ; Τί γίνεται στὸν κόσμο ! Θὰ μολογᾶμε καμμιά φορά. Θὰ μὲ ρωτήσης πὼς ἔμαθα ὅτι νοσηλεύεσαι σ' αὐτὸ τὸ νοσοκομεῖο ; Μὲ βοήθησε ὁ Ἄρχινοσοκόμος. Τὸν παρακάλεσα κι ἔψαξε στὸ βιβλίον τῶν εἰσερχομένων καί, μαζί μὲ τὰ ὀνόματα ἄλλων ρουμελιωτῶν, σημείωσε καὶ τὸ δικό σου τ' ὄνομα. Εἶναι καλὰ ὁ πατέρας σου ; ρώτησε. Ναί ; Καλὴ του ὄρα ! Θὰ ξαναδοῦμε τὸν τόπο μας, Πέτρο ; Θὰ πᾶμε στὴ Μάνα γιὰ σταφύλια κορίθια ; Θὰ ξανακαθίσωμε στὴ Βίγλα μας τὸ δειλινό, νὰ κοιτάζωμε τὸ δρόμο μπροστὰ κι ἀπέναντι τῆ Λιμνοθάλασσα ;

Τοῦ χαμογέλασα καί :

—Ἐκεῖ τώρα, εἶπα, ὅσοι θὰ κάθωνται στὸ μικρὸ κέντρο, θὰ συζητᾶνε γιὰ τὰ νέα ἀπ' τὸν πόλεμο καὶ θὰ μελετᾶνε ἐκεῖνους, ποὺ λείπουν.

Τὴν ἄλλη μέρα, κατὰ τις δέκα τὸ πρωῖ, τὸ νοσοκομεῖο ἀναστατάθηκε. Ρωτήσαμε ἓνα γιατρὸ καὶ κείνος :

—«Ἔφτασε ὁ Ἀρχηγὸς τῆς Στρατιᾶς Μικρᾶς Ἀσίας, ὁ κύριος Ἀναστάσιος Παπούλας, γιὰ νὰ χαιρετίση τοὺς τραυματίες», εἶπε.

—Ὁ κυρ Ἀναστάσης ἐδῶ ; φώναξε ὁ πατριώτης μας καὶ τὰ μάτια του ἄστραψαν. Ἐγὼ πετοῦσα ἀπὸ χαρά. Ἀκούγαμε ἔξω στὸν μεγάλου διάδρομο ἐλαφρὰ πατήματα. Περιμέναμε κάμποσο καὶ τέλος μπῆκε ὁ Ἀρχηγὸς καὶ στὸν δικὸ μας θάλαμο. Ὁ Ἀρχίατρος, ποὺ τὸν συνώδευε, ἤξερε πῶς κι οἱ δυὸ εἴμαστε πατριῶτες του, ἀλλά, ὅπως μᾶς εἶπε τὴν ἄλλη μέρα, δὲν τοῦ τὸ ἀνέφερε, γιὰ νὰ μὴ χαλάσῃ, τὸ ὥραϊο ἀπρόοπτο, ποὺ θὰ δημιουργιόταν.

Χαιρετίσε ὁ πρῶτος Στρατιώτης τῆς Στρατιᾶς δεξιὰ κι ἀριστερὰ τοὺς ἄλλους τραυματίες καὶ τέλος βρέθηκε σιμὰ μας. Τὸ μάτι του πῆρε τὸν Ταγματάρχη. Πέταξε :

—«Φάνη μου, καλέμου φίλε ! φώναξε. Πάλι τραυματίας ; Ἄ, αὐτὴ τὴ φορὰ θὰ σ' ἀναγκάσω νὰ δεχτῆς ἀναρρωτικὴ ἄδεια, νὰ κατεβῆς στὴν Πατρίδα, νὰ συνέλθῃς. Μ' ἀκούς ; Κι ὅταν βρεθῆς ἐκεῖ, θὰ εἰπῆς σ' ὅλους τοὺς χαιρετισμούς μου.. Λεῖπω χρόνια ἀπ' τὸν τόπο μας».

Γύρισε, πρόσεξε ἐμένα, ποὺ τὰ μάτια μου ἦταν ὑγρά. Πρόφτασε ὁ μακαρίτης ὁ Φάνης καὶ τοῦ εἶπε :

—«Θυμᾶσαι, Στρατηγέ μου, τὸν κυρ Ἀντρέα, ποὺ ἔχει τ' ὥραϊο χτήμα λίγο πέρα ἀπ' τὸν Ἄϊ Θανάση ; Νὰ ὁ γιὸς του ὁ Πέτρος, τελειόφοιτος τῆς Νομικῆς κι ἔφεδρος ἀξιωματικός. Στὴν ἴδια μάχη χτυπηθήκαμε».

Μὲ κοίταξε ἐκεῖνος καλά, σφίγγοντάς μου τὸ χέρι. καί :

—«Πολὺ χαίρομαι, ποὺ σὲ γνωρίζω, μοῦ εἶπε. Εἶναι καλὰ ὁ πατέρας σου ; Ναι ; Ὁραῖα ! Ἐσύ, σέβασαι τὴν παράδοση τοῦ τόπου μας ; Πηγαίνεις στὸν Ἄϊ Συμιό ; Συχνάζεις στὰ παλιὰ κέντρα ; Κυνηγᾶς στεριά καὶ θάλασσα ; ». «Τηρεῖ πέρα πέρα τὴν παράδοση !», πετάχτηκε ὁ κυρ Φάνης. «Κι ἐπιστήμη καὶ διασκέδαση. Μέχρι χτές πῆγαινε σὲ καντάδες !». «Ἄξιος λοι-

πόν πατριώτης μας !» εἶπε ὁ στρατηγός. « Ἄξιός !». Ἔπειτα μᾶς ξανάσφιξε τὸ χέρι θερμῶ, φανερὰ συγκινημένος, κι ἔφυγε..

Θυμᾶμαι πάντα, μὲ βαθὺ σεβασμὸ, τὸν Μεσολογγίτη ἐκεῖνο ἀξιωματικὸ, ποὺ διοίκησε τὴν Στρατιὰ Μικρᾶς Ἀσίας — ὅσον καιρὸ τὸν ἄφησαν νὰ τὴν διοικήσῃ — μὲ σπάνια φρόνηση. Ἡ μνήμη του μένει ἀγαθὴ. Καὶ θὰ μένη.

Πάλι σιγὴ. Αὐτοκίνητα ἐπάνω κάτω. Καὶ λαλιὲς πουλιῶν καὶ ξεφωνητὰ παιδιῶν. Φωτεινὰ ἀπ' τὸν ἥλιο τὰ φύλλα τῆς κληματαριάς. Χρυσὰ τὰ σταφύλια, ἄλλα ὄριμα, ἄλλα ἄγουρα. Ὁδηγοὶ κι ἐπιβάτες τῶν αὐτοκινήτων, ποὺ διάβαιναν, θαύμαζαν τὴν φύση καὶ καμάρωναν τοὺς πελάτες τοῦ κέντρου καὶ τῆ ξεινοιασιά τους καὶ τοὺς χαμογελοῦσαν. Καὶ τοὺς χαμογελοῦσαν ὄχι, σὰν νὰ τοὺς συγχωροῦσαν μιά τους ἀδυναμία, ἀλλὰ σὰ νὰ τοὺς ζήλευαν.

Ὁ Προεστὸς κάτι ἄκουσε καὶ γύρισε. Πλησίασε ὁ κυρ Νάσος καὶ τοῦ εἶπε στ' ἄφτι λίγες λέξεις. Ἐκεῖνος ἀπόρησε πολὺ καί :

— Ἀλήθεια, ἤθελε ὁ Παναγιώτης ν' ἀναφέρω καὶ τὸ ξέκινημα τοῦ Στρατοῦ μας τὸ 1940 ἀπὸ τὴν Πολιτεία μας, γιὰ τὴν Ἠπειρο ; Ναί ;

Γυρίζοντας πρόσεξε τὸν Παναγιώτη. Τὸν ἴδιο κοίταξαν ὄλοι. Οἱ στιγμὲς πῆραν κάποια ἐπισημότητα.

— Παναγιώτη μου, εἶπε ὁ Προεστὸς, σὰ λυπημένος, στάματῃσα τὴν ἱστορία, γιατί πῆρε μᾶκρος καὶ γιατί—προπαντὸς αὐτὸ — φοβήθηκα μὴ σὲ λυπήσω. Θέλεις νὰ συνεχίσωμε ; Ἄντέχει ἡ καρδιά σου ;

— Ἄντέχει, κυρ Πέτρο μου.. Κάποτε βλέπω τὸ μακαρίτικο στὸν ὕπνο μου. Μετὰ τὸ χαμό του, νόμιζα πὼς δὲ θᾶντεχα. Ἄλλὰ ἀργότερα, ἅμα ὁ τόπος εἶδε τὴ λευτεριά του, ὄλοι ἡμεῖς, ποὺ χάσαμε παιδιά, παρηγορηθήκαμε..

— Τότε, Παναγιώτη, μπορεῖς νὰ περιγράψῃς πὼς ἔφυγε τὸ 1940 τὸ 2/39 Σύνταγμα Εὐζώνων τῆς Πολιτείας μας, γιὰ ν' ἀκούσουν οἱ νέοι ;

— Αὐτὸ ἤθελα, κυρ Πέτρο· θὰ μοῦ σταλάξῃ στὴν ψυχὴ πὺ πολλὴ παρηγοριά..

Κίνησε, ποὺ λέτε, τὸ Σύνταγμα τῶν Εὐζώνων ἀπ' αὐτὸ τὸ

δρόμο, φάλαγγα ἀτελείωτη — κάπου ἑπτὰ χιλιάδες ἄντρες κι ἕνας μέσα σ' αὐτούς ὁ γιός μου. Κίνησε ἡ φάλαγγα μὲ τις εὐχὲς καὶ τὰ δάκρυσά μας. Πῆρε ὄλο τὸ μᾶκρος τοῦ δρόμου, ὡς τὴν Κλεισοῦρα. Τί ἦταν ἐκεῖνο! Λαὸς στὸ δρόμο δεξιά κι ἀριστερὰ ἀκολουθοῦσε ἀπὸ σιμὰ τοὺς δικούς του Εὐζώνους.. Ὅλα τὰ νέα ἄτομα, παιδιὰ ἐλεύτερα ἢ ἀρρηθρονιασμένα, σύζυγοι καὶ γονεῖς ἄλλοι, δύναμη κι ἀκμὴ τοῦ τόπου, ἔφευγαν.. Ὁ τόπος μας ὁ ἴδιος κιντύνευε καὶ τοὺς ζητοῦσε βοήθεια..

Ἐφευγαν τὰ παιδιὰ, ὄλοι ὁμως οἱ ἀπέξω, καὶ τὰ μικρὰ παιδιὰ ἀκόμα, εἶχαν κάτι, σὰν ἀγκομαχητό. Πολλοὶ ξεσποῦσαν σὲ πνιχτὰ κλάματα.

Καὶ προχωροῦσε ἡ φάλαγγα κανονικά, ἐνῶ σ' ὄλους κόχλαζε ἡ θλίψη. Καὶ σηκώναμε ὄλοι ὀλοένα τὸ κεφάλι καὶ κοιτάζαμε ψηλὰ μὲ ταραχὴ, μήπως φανοῦν τὰ διαβολικὰ σύνεργα τοῦ εἰσβολέα.. Καὶ φοβόμαστε, ὄχι γιὰ τὸν ἑαυτό μας, ἀλλὰ γιὰ τὰ παλληκάρια, πού θὰ τὰ ἔβρισκαν οἱ μπόμπες σὲ φάλαγγα.

Στὴ Φοινικιά στάθηκαν οἱ ἄμαχοι κι ἀποχαιρετοῦσαν. Ἀποχαιρέτισα κι ἐγὼ τὸ παιδί — κι ἄλλοι — καὶ δὲ τὸ ξανάειδα. Κάμποσοι ἀποχαιρετοῦσαν καὶ τ' ἄλογά τους, πού τοὺς τὰ εἶχεν ἐπιτάξει ὁ Στρατός. Αὐτὰ, νοιώθοντας σιμὰ τους τὰ παλιὰ ἀφεντικά, χλιμίτριζαν.

Κι ἡ οὐρὰ τῆς φάλαγγας χάθηκε στὴ θαμπὴ τῆ δύση. Κοπήκαμε ἀπὸ τοὺς δικούς μας καὶ μόνο ἡ ἔγνοια, τὸ καρδιοχτύπι, ἡ λαχτάρα μᾶς ἔνωνε μ' αὐτούς. Καὶ δούλευε ἡ σκέψη μας. Τώρα νοιώσαμε τὴ θέση τῶν Προγόνων στὸν Ξεσηκωμό...

Ἀκολούθησε σιγὴ, σιγὴ καταθλιπτική. Κι ὁμως ἡ φύση εἶχε τόση ὁμορφιά καὶ τόση γαλήνη..

Ἐμεινε κάτι ἀκόμα ἀπὸ τὸ θέμα κι ἀνέλαβε νὰ τὸ ἀναφέρῃ, ποιὸς ἄλλος, ὁ κυρ Πέτρος :

— Λοιπόν, αὐτὸ τὸν δρόμο ἀκολούθησε, γιὰ τὴν Ἠπειρο τὸ Σύνταγμά μας, εἶπε. Ὑστερα, ἅμα ἄναψε ὁ πόλεμος γιὰ καλὰ στὴν Ἀλβανία, αὐτὸ τὸ δρόμο ἀκολούθησαν, μῆνες στὴ σειρά, κι ἄλλα συντάγματά μας κι ἄλλο πολεμικὸ ὕλικό, πού τὰ ἔβγαζαν καράβια στὸ λιμανάκι μας, κυρίως τὴ νύχτα. Δυ-

στυχῶς ὅμως ἔφταναν συχνὰ τὶς νύχτες ἀεροπλάνα τοῦ ἐχθροῦ, ἔρριχναν φωτοβολίδες κι ἔπειτα μπομπάρδιζαν στὸ λιμανάκι τὰ καράβια καὶ στὸ δρόμο τὰ Συντάγματα.. Ἄχ, ἔχασαν τότε τὴ ζωὴ τους στρατιῶτες, πολῖτες, ἀκόμα καὶ ψαράδες, ποὺ δούλευαν στὴ Λιμνοθάλασσα..

Στενοχωρίστε ; Εἶναι, βλέπεις, χτεσινὰ γεγονότα.

Αὐτὸ τὸ δρόμο ἀκολούθησαν, ἀντίστροφα ὅμως, οἱ Ναζήδες ἀεροπόροι ἀπὸ ψηλὰ κι ἄλλες φορὲς καὶ τὴν ἡμέρα τῆς Λαμπρῆς τοῦ 1941, ὅταν πιά τὸ μέτωπό μας εἶχε πέσει ἀπ' τὴν φοβερὴ ὑπεροχὴ τῶν ἀντιπάλων, κι ὅλη ἡ Ἑλλάδα μας σκυμμένη ἔκλαιγε..

Ἔφτασαν οἱ ἀλιτήριοι στὴ μιά, μετὰ τὸ μεσημέρι, ἐπὰνω ἀπὸ τὴν Πολιτεία μας καὶ τὴν χτύπησαν μὲ μπόμπες ἀπὸ τὴν Πρῶτη Γέφυρα ὡς τὸ σιδηροδρομικὸ σταθμὸ. Κι οἱ κάτοικοι, μιὰ κι ὁ πόλεμος ἔτσι ἢ ἀλλιῶς, εἶχε τελειώσει, εἶχαν γυρίσει ἀπὸ τὶς ἐξοχές, ποὺ ἔμεναν σ' ὅλη τὴ διάρκεια τοῦ πολέμου, καὶ βρίσκονταν, ἄς ποῦμε, στὸ πασχαλινὸ τραπέζι.. Πόσοι θάφτηκαν στὰ ἐρείπια ! Θρηνοὶ, κακό, ἀναθέματα ! Κακὴ ἀνάμνηση !

Λίγες μέρες ἔπειτα βγήκε ἔξω ἀπὸ τὴν Πολιτεία πολὺς κόσμος κι εἶδε νὰ περνᾶ στὸν δρόμο, πρὸς τὴν ἀνατολή, ἓνα μεγάλο μέρος τῆς Στρατιᾶς μας, ποὺ εἶχε πολεμήσει στὴν Ἀλβανία.. Τὸν χαιρετισμὸ πολλῶν τὸν ἐπιγιναν στὸ λαιμὸ τὰ δάκρυα. Στὶς μορφὲς τῶν ἀντρῶν φαινόταν θλίψη, ἀλλὰ κι ὑπερηφάνεια..

Μετὰ δυὸ μέρες ξεχωρίστηκε ἐκεῖ στὴ Φοινικιά ἡ ἐμπροσθοφυλακὴ τῆς Στρατιᾶς τῶν Φασιστῶν νὰ ἔρχεται πρὸς τὴν Πολιτεία μας. Κανεὶς δικός μας δὲ φαινόταν οὔτε στὸν δρόμο οὔτε στὶς ἐξοχές.. Ὁ κακόμοιρος δρόμος, νομίζω πῶς, ἂν μπορούσε, θὰ ἔκλαιγε..

—Μπαρπα Πέτρο, πᾶνε αὐτὰ διάβηκαν..

—Ναί, Βαγγέλη μου, τὸ ξέρω.. Ἄλλωστε στὸ τέλος ἤρθαν καλὰ τὰ πράματα καὶ παρηγορήθηκαν οἱ ψυχὲς μας.

Ὁ ἥλιος ἔγερνε σιγὰ σιγὰ στὴ δύση.

Στὸ δρόμο, ποὺ διάβαιναν αὐτοκίνητα, φάνηκαν νὰ ἔρ-

χωνται πεζά ἀπ' τῆ δύση ἄκρη ἄκρη κάμποσοι ξανθοὶ νέοι, μ' ἀραιὰ γένεια, κοντὰ παντελόνια καὶ πέδηλα.

—Κι ἄλλοι τουρίστες! εἶπε κάποιος.

Γύρισε ὁ προεστὸς καὶ τοὺς πρόσεξε. Οἱ ξένοι, προχωρώντας, κοίταζαν ἰδιαίτερα κάτι· κοίταζαν δεξιά τὸν ἥλιο καὶ τὸ φῶς του. Τοὺς ἔκανε, φαίνεται, ἰδιαίτερη ἐντύπωση. Καθὼς διάβαιναν, χαιρετοῦσαν, μὲ κίνηση τοῦ δεξιοῦ τους χεροῦ καὶ μὲ χαμόγελο τὴν συγκέντρωση. Προχώρησαν ἀνατολικά.

—Τοὺς εἶδατε; εἶπε ὁ γερο Πέτρος. Τὰ βλέμματά τους, οἱ κινήσεις τους δείχνουν ἀνθρώπους μορφωμένους. Μὲ μιὰ ματιὰ ἀντιλήφθηκαν τὴν ξεγνοιασιὰ τῆ δικῆ μας καὶ τὴν τάξη τῆς συγκέντρωσῆς μας.

Τί θὰ εἰπῆς, νεαρέ;

—Οἱ πρῶτοι τουρίστες — νὰ κι οἱ ἄλλοι — δὲν ἔκαμαν δεξιά γιὰ τὴν Πολιτεία, ἀλλὰ ἀκολούθησαν τὸ δρόμο, πίσω ἀπὸ τὰ Ἑρῶα, ἀνατολικά..

—Θὰ πηγαίνουν γιὰ τὴν Καλυδῶνα, πετάχτηκε κάποιος, ἐκτὸς ἐὰν δὲν τοὺς ἐνδιαφέρουν οἱ ἀρχαιολογικοὶ τόποι καὶ τραβοῦν ἴσα γιὰ τὸ Ἀντίρριο..

Ὁ Προεστὸς κούνησε τὸ κεφάλι του μ' ἔντονη ἄρνηση καί :

—Εἶναι δυνατὸν ξένοι νὰ μὴν ἐνδιαφέρονται γιὰ τίς ἀρχαιότητες τοῦ τόπου μας; εἶπε. Δὲ βλέπετε· κάθε μέρα φτάνουν ξένοι ἐπισκέπτες στὰ ἐρεῖπια, ἐπάνω κεῖ, τῆς Πολιτείας τοῦ Οἰνέα καὶ τοῦ Μελέαγρου, τῆς Καλυδῶνας, καὶ στὰ ἐρεῖπια — λιγοστὰ αὐτὰ — τοῦ Ἱεροῦ τῆς Λαφρίας Ἀρτέμιδας..

Λέγε, Ἀποστόλη.

—Σήμερα τὸ πρωὶ εἶδα πέρα στὸ Μεσόκαμπο, τὸν Νίκο, τὸν ἀγροφύλακα, καὶ μοῦ εἶπε πῶς χτὲς τὸ δειλινὸ νωρὶς ἀνέβηκε στὸ Κάστρο τῆς Κυρα Ρήνης, γιὰ νὰ ἰδῆ μήπως βόσκουν τὸ μέρος, γιὰτὶ δὲν ἐπιτρέπεται. Ἐτοιμαζόταν νὰ κατέβῃ, ὅταν πρόσεξε τρεῖς νεαροὺς τουρίστες, πού εἶχαν φτάσει ἔξω ἀπὸ τὸ φρούριο κι ἔσκυβαν στὴν μεγάλη πύλη καὶ κοιτοῦσαν, μ' ὀλάνοιχτα μάτια, τὰ ἐρεῖπια. Ἐκεῖνος δὲν κινήθηκε. Καὶ τοῦτοι μπῆκαν στὴν παλιὰ Πολιτεία, τὸν χαιρέτισαν καὶ πρόσεχαν παντοῦ μὲ θαυμασμὸ μεγάλο. Ἐπειτα ἀνέβηκαν

στο φρούριο, κοίταξαν κάτω κι ἔμειναν ὥρα, δίχως νὰ εἰποῦν τίποτε..

—Νὰ αὐτό, πού ἔλεγα ἐγὼ πρὶν, τὸ ἐπιβεβαιώνει κι ὁ φίλος μας, εἶπε ὁ γερο Πέτρος. Καὶ σόπασε.

“Ὀλοι τὸν πρόσεχαν. Σὲ λίγο ἄρχισε :

—Μοῦ ἤρθε κάτι στὸ νοῦ, εἶπε. Ἦταν ἓνα ὀλόφωτο, ἀνοιξιάτικο δειλινό, ἐδῶ και πολλὰ χρόνια. Εἶχαμε ἀνεβῆ στὴν Πλευρώνα κι ἀφοῦ γυρίσαμε ὄλα τῆς τὰ μέρη, προτοῦ φύγωμε, ἀνεβήκαμε ἐπάνω στὸ φρούριο, σιμὰ στὴ μεγάλη πύλη. Μαζί μας ἦταν κι ὁ μακαρίτης ὁ Ζαφειράκης, Θεὸς σχωρέσ' τον! Κρατιόταν ἀκόμα κι εἶχε διάθεση κι ἔλεγε κι ἔλεγε, γιὰ τὰ μέρη, πού μᾶς εἶχε δείξει: Γιὰ τὰ ἐρείπια τοῦ ναοῦ τῆς Ἀρακυνθίδας Ἀθηνᾶς. Γιὰ τὶς μεγάλες δεξαμενὲς τῆς Πολιτείας. Γιὰ τὰ ὑπόγεια τῶν σπιτιῶν, πού εἶναι χτισμένα μὲ σκαλιστὲς και θαυμάσια ἐφαρμοσμένες πέτρες και πού αὐτὸς τὰ θεωροῦσε, σὰ στέρνες γιὰ νερό. Γιὰ τὸ πιὸ ψηλὸ σημεῖο τοῦ κάστρου, πού φαίνεται σὰν παλιὸ κομμάτι, ἐντεῖ-χισμένο στὸ νέο φρούριο. Κι ἐπέμενε πὼς ἡ Παλιὰ Πλευρώνα, πού τὴν κατὰστρεψαν οἱ Μακεδόνες, ἦταν χτισμένη στὸ ἴδιο μέρος και τὸ παλιὸ, ψηλὸ κομμάτι τοῦ Κάστρου ἦταν ἀπομεινάρι ἀπὸ τὸ παλιὸ κάστρο..

Μίλησε ἀκόμα γιὰ τὰ ἐρείπια ἐκεῖ τῆς βυζαντινῆς περιόδου. Κι ἀνέφερε, γιὰ μιὰ ἀκόμα φορά, τὸν παλιὸ θρύλο, πὼς κάποτε — ἴσως τὸ 1283 μ.Χ.— ἔφτασε στὴν Πλευρώνα ἡ γυναίκα τοῦ αὐτοκράτορα Ἀνδρονίκου τοῦ Πρεσβυτέρου, ἡ Εἰρήνη, μὲ τὸ μικρὸ γιό τῆς, τὸν Ἰωάννη, ἐγκαταστάθηκε ἐδῶ και σκέφτηκε ν' ἀνακηρύξη τὸ μικρὸ Βασιλόπουλο ἡγεμόνα τῆς Αἰτωλίας, μὲ πρωτεύουσα τὴν Πλευρώνα. Ὁ Αὐτοκράτορας ὁμως τὴν ἐμπόδισε νὰ πραγματοποιήσῃ τὴν ἀπόφασή τῆς. Ἀνέφερε ἐπίσης πὼς εἶναι πιθανὸν ἡ Εἰρήνη νὰ ἔμεινε ἐπειτα πολὺν καιρὸ στὴν Πλευρώνα, πού τὸ ὄρατο ἰσοδομικὸ τῆς φρούριο ἔδινε, τὰ χρόνια ἐκεῖνα, ἀσφάλεια. Μᾶς θύμισε και τὸν θρύλο γιὰ τὰ τρία πηγάδια, πού βρίσκονται κάπου ἐκεῖ ἐπάνω, κι εἶναι γεμάτα, τὸ ἓνα μὲ χρυσάφι και τ' ἄλλα δυὸ μὲ φεῖδια, πού φυλᾶνε τὸ χρυσάφι..

Κοιτάξαμε ἀκόμα λίγο τὰ ἐρείπια τῆς ἀρχαίας Πολιτείας κι ἐπειτα γυρίσαμε και κοιτάξαμε κάτω τὴν γνῶριμή μας γῆ.

Ὁ ἥλιος ἔγερνε πρὸς τὴν δύση καὶ τὸ θέαμα, ποῦ πρόσφερνε ἢ ἀπέραντη γῆ, θάμπωνε καὶ γοήτευε.

Ὁ Ζαφειράκης, ἀφοῦ μᾶς ἔδειξε τὴν Πάτρα — ὑπῆρχε ὁρατότητα — κι ἄλλα μέρη τοῦ Μοριά, τὸν Πατραϊκὸ κόλπο, τ' ἀνατολικά βουνὰ τῆς Αἰτωλίας, τὸν Φεΐδαρη, τὴν πεδιάδα πρὸς τὰ ἐδῶ, τὴν Λιμνοθάλασσα ὅλη, τὴν Πολιτεία μας, τὸ Ἄντικλι δὲ δεξιά, τὴν Παραχελωίτιδα παρέκει καὶ τὸν Ἀχελῶο καὶ τὴν Ζάκυθο μεσημβρινὰ στὸ βάθος, ἄρχισε:

— «Σὰς παρακάλεσα πρὶν κι ἐπέμεινα νὰ προσέξετε κάτω ὅλα τὰ σημεῖα τοῦ χώρου, γιὰ νὰ μιλήσω ἔπειτα γιὰ τὸν χώρο τῆς Πολιτείας ἐδῶ ἐπάνω. Ὁ ἀρχιτέκτονας καὶ πολεοδόμος τοῦ Γ' π.Χ. αἰώνα, ποῦ διάλεξε αὐτὸν τὸν χώρο, γιὰ νὰ χτίσῃ τὴν Νεώτερη Πλευρώνα — ἐκτὸς ἂν εἶναι σωστὸ πὼς κι ἡ Παλιὰ Πλευρώνα ἦταν ἐδῶ χτισμένη — ἀσφαλῶς θὰ κατεῖχε τίς ιδέες, τὴν τεχνικὴ καὶ τὴν ἐμπειρία τῶν παλιώτερων καὶ συγχρόνων του ἀρχιτεκτόνων καὶ πολεοδόμων, τοῦ περίφημου Ἴπποδάμου, ποῦ ἔχτισε τὸν Πειραία, τὴν Ρόδο κι ἄλλες πόλεις καὶ τοῦ Δεινοκράτη, ποῦ ἔχτισε τὴν Ἀλεξάνδρεια. Ὁ χώρος τῆς Πολιτείας ἐδῶ μοιάζει μὲ μικρὸ, ἐπίπεδον ὀροπέδιο. Ὁ πολεοδόμος, ποῦ τὸ προτίμησε, δὲ τὸ προτίμησε, γιὰτὶ ἦταν φυσικὰ ὀχυρὸ καὶ μόνο γι' αὐτό, ἀλλὰ γιὰτὶ ἐξασφάλιζε κι ἄλλα πλεονεχτήματα, ποῦ καθιστοῦν καλὴ τὴν διαμονὴ τῶν κατοίκων. Αὐτὸ τὸ μικρὸ ὀροπέδιο — κοιτάξτε! — πρὸς τὰ μέσα εἶναι λίγο ψηλότερο, γι' αὐτὸ τὸ φρούριο δὲν ἐμποδίζει τὴν θέα πρὸς τὰ κάτω. Ἄλλὰ ἔτσι αὐτὸ γινόταν τότε γιὰ τοὺς Πλευρώνιους ὑπέροχο φυσικὸ θεωρεῖο, μ' ἀπέραντο κι ἀνεμπόδιστο μπρὸς καὶ κάτω ὀπτικὸ πεδίο! Ἐμεῖς σήμερα, ποῦ ζοῦμε κάτω στὸν κάμπο, μπορούμε νὰ κινηθοῦμε πολὺ πιὸ ἐλεύθερα δεξιά κι ἀριστερά, δὲ μπορούμε ὅμως νὰ συλλάβωμε μὲ τὸ μάτι ὅλα, ὅσα θὰ ἔπιανε ἀπὸ ἐδῶ ἐπάνω τὸ μάτι ἐνὸς παλιοῦ. Στὸν τόπο μας ἡ ὀμίχλη εἶναι πολὺ σπάνια. Ἡ ἀτμόσφαιρα μένει σχεδὸν πάντα καθαρὴ. Οἱ κάτοικοι τοῦ χώρου αὐτοῦ, χωρὶς κόπο, ἀντίκρυζαν κάτω τὸ φυσικὸ περιβάλλον, σὰν ἓνα ἐξαίσιον, φυσικὸ πίνακα, ποῦ δὲ φιλοτέχνησε ὡς τώρα κανεὶς ζωγράφος. Προσέξτε, αὐτὴ τὴν μακάρια ὥρα, κάτω: Εἰκόνες μόνες, σὰ χωρισμένες. Εἰκόνες ρόδινες, ἀπ' ἀντιφεγγιῆς τῆς πορφυρῆς δύσης. Εἰκόνες βουνῶν, μὲ φωτει-

νές τις κορυφές, κι εικόνες λιμνῶν και θαλασσῶν, πού τὰ νερά τους ἀστράφτουν. Κι ὅλες αὐτὲς οἱ εἰκόνες, ἂν προσέξῃ κανεὶς τώρα, πού τὸ φῶς περιορίζεται, ὅλες κάνουν σύνολο, σύνολο θεῖο!

«Μὲ περισσότερη ὅμως χαρὰ οἱ παλιοὶ κάτοικοι ἀπολαμβάνουν τὰ «φυσικὰ γεγονότα»: Τὸ γλυκοχάραμα και τὸ ζύπνημα τῆς φύσης — φυσικὴ ζωὴ ζοῦσαν τότε ὅλοι τους. Τὴν κυριαρχία τοῦ φωτὸς στὴ θάλασσα, στοὺς κάμπους, στὰ βουνά. Τὴν ἀνατολὴ τοῦ ἡλίου. Τὴν μακαριότητα τοῦ δειλινοῦ και τὴν λαμπρότητα τῶν βασιλεμάτων.

Τὴν ἀστροφεγγιὰ ψηλά, τὴ δίχως φεγγάρι νύχτα, και τις ἀμέτρητες μαρμαρυγὲς τοῦ φεγγαριοῦ κάτω στὴν «Κυνία θάλασσα».

Ἀπολαμβάνουν ἐπίσης μὲ πολὺ θαυμασμό, ἀλλὰ και φόβο κάποτε, τὸ ξέσπασμα τῆς νεροποντῆς, τ' ἀλύπητο χτύπημα τῆς γῆς ἀπ' τοὺς κερανοὺς και τὴν μανία τῶν τρικυμιῶν, πού συνταράζουν τὸ Ἴόνιο πέλαγο και κάνουν τὸν κόλπο τῆς Πάτρας νὰ βογγᾷ.

Οἱ πολεοδόμοι λοιπὸν ζητοῦσαν τόπο, σὰν αὐτὸν ἐδῶ, γιὰ νὰ χτίσουν πολιτεῖες, ἐφόσον τὸ κλίμα ὀλόγυρα ἦταν καλὸ. Οἱ πολεοδόμοι τότε ἦταν και φιλόσοφοι και ψυχολόγοι και γνώριζαν πῶς οἱ ὑπέροχες εἰκόνες τῶν «γεγονότων τῆς φύσεως», ἐπιδροῦν πολὺ στὴν ψυχὴ τοῦ ἀτόμου: Οἱ αἰσθήσεις γίνονται πιὸ λεπτές, δξύνεται ἡ διάνοιά του, ἀναπτύσσεται ὁ συναισθηματικὸς του κόσμος. Αὐτὸ τότε—τὸ ἄτομο—ζητᾷ τὸ καθαρὸ και τ' ἀληθινὸ. Ἔτσι ἡ σκέψη του κινιέται ἐλεύθερα κι ἡ θέλησή του δέχεται, σὰν περιορισμὸ της, κάτι, πού τὸ ἀποφασίζει ἡ κοινότητα, γιὰ τὸ καλὸ ὅλων. Νὰ ἡ ἀντίληψη τῆς Ἐλευθερίας!».

Ἔπαψε ὁ Προεστὸς. Παντοῦ σιγῇ. Σὲ λίγο πρόστεσε:

—Σᾶς κούρασα, τὸ καταλαβαίνω. Μὴ διαμαρτύρεστε! Μιὰ ὅμως και θυμήθηκα τὰ ὅμορφα λόγια τοῦ Μακαρίτη, νόμισα πῶς ἔπρεπε νὰ τ' ἀναφέρω.

Σιγὰ - σιγὰ σβυνόταν τ' ὅμορφο δειλινὸ. Νέα χρώματα στὴ Λίμνη πέρα, νέες ἀντιφεγγιὲς τῆς δύσης στίς ἐξοχὲς και στὸ βουνό. Αὐτοκίνητα ὀλοένα ἐπάνω κάτω.

Ἄ Ο Προεστὸς πρόσεξε κάτι και φώναξε:

—Σεῖς οἱ νεαροὶ τί λέτε αὐτοῦ;

—Συγγνώμην, μπαρπα Πέτρο, ἀκούστηκε μιὰ φωνή. Κάποιος εἶπε πὼς ἡ Μεραρχία, πού εἶχε τὴν ἔδρα τῆς στὸν τόπο μας τὰ παλιώτερα χρόνια, εἶχε φιλαρμονική..

—Εἶχε, βρέ!

—Εἶπε καὶ τὸ ἄλλο, πὼς ἡ φιλαρμονική χτυποῦσε κάπου κάπου τὸ δειλινὸ κι ἐδῶ στὸ κέντρο..

—Σωστὸ κι αὐτό! Δὲν τὸ εἶχατε ἀκούσει; Πιὸ συχνὰ χτυποῦσε στὴν πλατεία τοῦ Μπότσαρη — πού τότε τὴν εἶχαν σιάξει.. Ξέρω τί σὰς βάζει σ' ἀπορία· γιατί χτυποῦσε ἡ φιλαρμονική κι ἐδῶ. Λοιπόν, τὴν ἐποχὴ ἐκείνη αὐτὸ ἐδῶ τὸ κέντρο ἦταν, ἀνάλογα μὲ τὴν ὥρα καὶ τὴν ἐποχὴ, ἄλλοτε κέντρο ἅπλῳ κι ἄλλοτε κέντρο «κοσμικόν». Ἐκεῖ, στὸ μισόξηρο πλατάνι, βρισκόταν μιὰ μεγάλη βρύση, πού πετοῦσε νύχτα μέρα κρυστάλλινο νάμα. Ἄπ' ὅλες τὶς γειτονιὲς ἔρχονταν κι ἔπαιρναν, ἰδίως τὸ καλοκαίρι, γιατί ἦταν πολὺ ἐλαφρὸ καὶ κρύο..

Κατὰ τὰ χαράματα, σκοτάδι ἀκόμα, ἄρχιζαν νὰ φτάνουν στὸ μικρὸ κέντρον, ἔξω ἀπὸ τὴν Πολιτεία, ἐξωμάχοι, χτηματίες, ἐργατικοί. Μακριά, στίς σκοτεινὲς ἐξοχές, γαύγιζαν σκύλοι καὶ λαλοῦσαν πετεινοί. Ψιθύριζαν «Καλημέρα». Ὁ ἰδιοχτήτης τοῦ κέντρον, ὁ μπαρπα Κώστας, πού σχεδὸν δὲ κοιμῶταν, ἄφηνε τοὺς καφέδες στὰ τραπέζια, κάτω ἀπὸ αὐτὰ τὰ ὑπόστεγα, καὶ πῆγαινε μὲ τὸ δίσκο στὴ βρύση καὶ γέμιζε τὰ ποτήρια νερὸ κρύσταλλο.

Αὐτὴ τὴν ὥρα οἱ πελάτες δὲν παρασυζητοῦσαν. Ὅλοι σκέφτονταν τὴν γῆ.

Ἦταν κι ἄλλοι ἐξωμάχοι, πού ἔμεναν, ἰδίως τὸ καλοκαίρι, στὰ χτήματα, μὲ συντροφιά τὰ ντριτσονάκια (γρύλους), τίς πυγολαμπίδες, τὰ νυχτοπούλια. Ἔβλεπαν ν' ἀνατέλλῃ ψηλὰ ἢ Πούλια, τ' ἄστρα ν' ἀλλάζουν θέση. Σηκώνονταν μὲ τὸ πρῶτο θάμπισμα. Σταφίδες στ' ἁλώνια, ἀμπέλια σὲ καιρὸ τρύγου. Πολλοὶ ἀπ' αὐτοὺς ἦταν διαλεχτοὶ κλαδευτὲς καὶ ἀμπελοουργοὶ σπάνιοι.

Ἄμα προχωροῦσε ἡ μέρα, ἔρχονταν καὶ κάθονταν ἐδῶ, στὰ δροσερὰ ὑπόστεγα ἢ κάτω ἀπ' τὰ δέντρα, χτηματίες, ἐξωμάχοι, διαβάτες κι ἀρκετοὶ ἀπ' τὴ χώρα.

Τὸ δειλινὸ καὶ πῖθ πολὺ τὸ σούρουπο ἢ κίνηση αὐξαινε. Μόλις βράδιαζε ἢ πελατεία ἄλλαζε καὶ γινόταν μᾶλλον «κοσμική». Νέοι ἔκαναν περίπατο στὸ δρόμο μέχρι τὸν Ἄϊ Δημήτρη, συνοδεύοντας συγγενεῖς τους. Τὸ δειλινὸ τῆς Κυριακῆς συνήθως «παιάνιζε» ἢ φιλαρμονική τῆς Μεραρχίας.

Κάποτε ἡ «ἀείροος κρήνη» τοῦ κέντρου ἐστείρευε. Αὐτὸ ἀνησύχησε πολὺν κόσμον. Οἱ προληπτικοὶ τότε δὲν ἦταν λίγοι! Ἔπειτα ἀπὸ μέρες μαθεύτηκε πὼς τὸ νερὸ τῆς βρύσης ξανᾶρθε καὶ πὼς πρόσφερε πάλι σὲ μικροὺς καὶ μεγάλους, πλούσιους καὶ φτωχοὺς, τὴ δροσιά του! Τὶ χαρὰ! Ἡ πελατεία τοῦ κέντρου, λαϊκὴ καὶ κοσμική, ξαναπύκνωσε.

«Ἔτρεχε ἀπὸ τὴ βρύση, γράφει κάποιος ὁ Ποιητής, ἕνα νεράκι δλόδροσο, πού, πίνοντάς το, σοῦ ἔφτανε, γιὰ νὰ δοκιμάσης τὴν χαρὰ τοῦ κόσμου».

Κάποιο βράδι καλοκαιριοῦ, ἐδῶ καὶ πολλὰ χρόνια, ἔφαγαν στὸ κέντρο αὐτὸ ὁ Ποιητής μας καὶ φίλοι καὶ συμμαθητές του. Ὅλοι εἶχαν τελειώσει τότε τὸ γυμνάσιο. Ἐφαγαν, ἔπιαν, ἔκαναν προπόσεις, εὐθύμησαν. Ὁ Ποιητής τῶν «Καημῶν τῆς Λιμνοθάλασσας» θυμόταν πάντα ἐκεῖνο τὸ δεῖπνο.

Περνοῦσε ἡ βραδυνὴ ἀμαξοστοιχία γιὰ τ' Ἀγγίριο. Χτυποῦσαν οἱ γραμμές. Ἐνας βαρὺς ὄγκος ἔτρεχε, σὰν φτερωτός.

Ὁ ἥλιος πιά εἶχε γείρει πολὺ. Τὸ θέαμα τῆς δύσης, πού ὄλοι, ντόπιοι, περαστικοὶ καὶ ξένοι, ἐπιθυμοῦσαν κι ἐνοοῦσαν νὰ τ' ἀπολάψουν, σὲ λίγο θᾶρχιζε.

Μιά φωνὴ ἀκούστηκε.

—Μπαρπα Πέτρο, ἔρχεται ἀπ' τὴν ἐξοχὴ ὁ ἀνησός σου!

Ζωηρὴ λάμψη φώτισε τὴ μορφή τοῦ γέρο Πέτρου, προτοῦ ὅμως αὐτὸς γυρίσει τὸ κεφάλι κατὰ τὸ δρόμο τῆς Μάνας, προχώρησε καὶ στάθηκε μπρὸς τοῦ ἕνας νέος ἄντρας, τοῦ χαμογέλασε καί:

—Γειά χαρὰ! Μπαρπα, εἶπε ζωηρά.

Κι ἀφοῦ χαιρέτισε, μὲ κίνηση τοῦ χεριοῦ, ὅλη τὴν συγκέντρωση, κάθισε σιμὰ στὸν γέρο, ἀφήνοντας πλάγι, σ' ἄλλο κάθισμα, τὸ παραφουσκωμένο, κυνηγετικὸ του σακκίδιο.

—Καλῶς τὸν Ἀσημάκη μ'! φώναξε ὁ Προεστός. Πῶς ἄργησες νὰ φανῆς;

—Ἄργησα, Μπάρπα μου, γιατί ἔκαμα μεγάλο γῦρο καὶ πρόσεξα ὅλες τὶς ἐλιές μας. Ἐπειτα δὲ μ' ἄφηνε νὰ φύγω ἀπ' τὴν ἐξοχή ἢ γλύκα τοῦ δειλινοῦ..

—Εἶδες δειλινό, παιδί μου! Εἶδες! Ἡ σημερινὴ μέρα εἶχε τὴ λάμψη τῆς ἀνοιξῆς καὶ τὴν γλύκα τῶν τελευταίων ἡμερῶν τ' Αὐγούστου.

—Σωστά! Παντοῦ λαλοῦσαν κοτσύφια, τσίχλες, καρδερίνες. Τώρα, πού γύριζα, στὰ θάμνα τοῦ δρόμου ἀκούγονταν ἀκόμα καὶ ντριτσονάκια.. Ἀκοῦς τέτοια ἐποχή!

—Τὰ κράτησε κι αὐτὰ ὡς τώρα ἢ γλύκα τοῦ καιροῦ..

—Σήμερα στὸ χτῆμα τοῦ γείτονά μας τίναζαν καρῦδια. Τ' ἄφηκαν ἐξεπίτηδες παραπίσω.. Οἱ κληματαριές ἔχουν καὶ λίγα κίτρινα φύλλα, οἱ κουτσοῦρες ὅμως μ' ὄψιμο καρπὸ μένουν καταπράσινες.. Ἐκεῖ νὰ ἰδῆς, ἄλλη εὐωδιά ἢ ἐξοχή τὸ πρῶτ', ἄλλη τὸ μεσημέρι κι ἄλλη τώρα τὸ δειλινό. Τὰ παιδιά, πού λές, Μπάρπα..

—Τί ἔκαναν τὰ παιδιά, Ἀσμάκη μ'; Στὴ δύσ' κοιτάζεις;

—Νομίζω πῶς τ' ἀποψινὸ ἡλιοβασίλεμα θὰ εἶναι σπάνιο.

Τὰ παιδιά, λοιπὸν Μπάρπα, ἔσαχναν στὰ τρυγημένα ἀμπέλια γιὰ τσαμπίδια. Ἄλλα χτύπαγαν μὲ καλαμίδες τὶς χειμωνιάτικες ἀπιδιές, νὰ πέση κανένας κορφίτης..

—Τί, δὲ τὸ ξέρς, ἀνηψέ; Αὐτὴ τὴν περίοδο τὰ παιδιά ἔχνε, ἀπὸ παλιὸ ἔθιμο, τὸ ἐλεύτερο. Μόνο τὰ ξυνὰ δὲν ἐπιτρέπεται νὰ πειράζνε. Νὰ κι ὁ κυρ Γιῶργης σοῦ ἔφερε τὸ καφεδάκι σ'..

—Καὶ τὸν καρπὸ τῶν ξυνῶν φέτο, Μπάρπα, τὸν πλήθαινε ἢ θεία Εὐλογία. Οἱ δικές μας πορτοκαλιές καὶ λεμονιές θὰ κατεβάσουν φορτώματα ἢ καθεμιά. Οἱ ἐλιές πάλε, αὐτὲς εἶναι πού εἶναι. Στὰ μεγάλα μας λιόδεντρα ἔβαλα καὶ βάζω ἀντιστύλια, γιατί, μετὰ τὰ πρωτοβρόχια, ὁ καρπὸς χόντρυνε καὶ βάρυναν τὰ κλωνάρια..

—Σὲ κοιτάζω, ἀνηψέ, θμᾶμαι τὸν μακαρίτ' τὸν πατέρα σ', τὸν ἀδερφοῦλη μ', καὶ χαίρομαι καὶ πικραίνομαι. Ἦταν μικρότερος ἀπὸ μὲ ὁ μακαρίτης καὶ κάποτε τὸν συμβούλευα.. Τοῦ πῆρες τὶς συνήθειες' συγχρονισμένος ἄνθρωπος τῆς χῶ-

ρας, ἀλλὰ καὶ φίλος τῆς γῆς, ὅπως ἐκεῖνος.. Λίγο πρὶν ἀκουσα συμπάρους. Τσιρώνια ἦταν;

—Τί ἄλλο, Μπάρπα. Ἔρριξε ὁ κυρ Θανασάκης. Ἔπεςαν τὰ καταραμένα, σὰ σύγγεφο, ἐπάνω στὴν καλαματιανή του ἐλιά, ποὺ τόσο τὴν καμάρωνε..

—Καὶ στὸ σακκίδιο τί καλὰ ἔχεις;

—Νὰ σοῦ δείξω.. Νά, αὐτὰ τὰ θερία κυδώνια τ' ἄφησα στὸ κλαρὶ παραπίσω. Κανεῖς δὲν τὰ πείραξε. Καὶ μέλωσαν κι ἔχνε τὴ γεύσ' τοῦ πετμεζοῦ. Τῆς ἀρέσνε πολὺ τῆς Θεϊᾶς..

—Φχαριστῶ! Ἀσημάκη μ'. Φχαριστῶ, παιδί μ'.

—Νά, καὶ τοῦτα.. Τὰ μισὰ εἶναι δικά σου. Ἄν θέλης καὶ περισσότερα..

—Δὲν καλοβλέπω, ὀρτύκια εἶναι;

—Ναί, καὶ παχιά..

—Κυνήγησες;

—Ὅχι! Μπάρπα. Χάραζε, ὅταν βγῆκα σήμερα στὴν ἐξοχή. Τὰ πουλιά τὰ βρῆκα στὸν δρόμο καταγῆς, σιμὰ στὸ παλιόρρεμα, ζεστὰ ἀκόμα. Φαίνεται πὼς θὰ διάβηκε μπουλούκι ἀπὸ δαῦτα, ποὺ χτύπησε στὰ σύρματα τοῦ τηλεγράφου..

Ὁ νέος, ἐνῶ μιλοῦσε, πρόσεχε στὸν ἐξοχικὸ δρόμο. Κι ἔβλεπε νὰ γυρίζουν ἀπ' τὶς ἐξοχὲς ἐξωμάχοι, μὲ τὰ ζῶα τους φορτωμένα, ἐργάτες, παιδιά ἐκδρομεῖς. Κάποια στιγμή ἀπόλυσε μιὰ φωνὴ κι ἀμέσως πλησίασαν στὸ τραπέζι τοῦ Προεστοῦ δυὸ παιδιά, χαμογελώντας. Στάθηκαν, φίλησαν μὲ σεβασμὸ τὸ χέρι τοῦ γερο Θείου καὶ Κεῖνος:

—Καλῶς τὰ παλληκαράκια! εἶπε. Καλῶς τὰ γειτονόπουλα! Πήγατε ἐκδρομὴ; Τὸ καλοῦσε ἡ μέρα. Θὰ ἦταν κρῖμα νὰ μὴ βγῆ κανεὶς σήμερα. Καὶ φτάσατε ὡς τὸ βουνό; Βλέπω κλωνάρια μὲ κούμαρα..

—Ναί! Παπποῦ, εἶπε τὸ πιὸ μεγάλο.

Καὶ βγάζοντας ἀπὸ ἓνα σακκουλάκι, ἄφησε ἐπάνω στὸ τραπέζι δυὸ χουφτες φλογοκόκκινα κούμαρα, ἄγριο, ἀλλὰ διαλεχτὸ ὄπωρικὸ τοῦ βουνοῦ. Κοίταζαν οἱ ἄλλοι ἀπὸ γύρα. Γεύτηκε ὁ Προεστὸς κι εὐφράνθηκε. Τὴν ἴδια ὥρα τ' ἄλλο παιδί ἔβγαλε κι ἄφησε στὸ τραπέζι μιὰ χούφτα κίτρινα καὶ ζαχαρωμένα μικρὰ ἀγραπίδια..

—Βρέ! βρέ! φώναξε ὁ κυρ Πέτρος, ἐσεῖς φέρατε θησαυ-

ρούς! Καί πήρε καί δοκίμασε ἓνα ἀγραπίδι. Κι ἀφοῦ τὸ γεύτηκε :

—Ζαχαρένιο εἶναι, Ἀσημάκη, καί μυρωμένο, εἶπε.

Καί κοιτάζοντας τὰ παιδιά :

—Καί τοῦ χρόνου, μικροί μου, εἶπε. Ἡ γλύκα αὐτῶν τῶν ἄγριων ὀπωρικῶν κι ἡ δροσιά τους εὐχομαί νὰ γίνη γλύκα καί δροσιά τῆς ζωῆς σας. Ἀλλά, γιά πέστε μου, ξέρετε πὼς ἐκεῖ στή ράχη τοῦ βουνοῦ, ὅπου εἶναι κρεμασμένες οἱ κουμαριές, παραμονεύει μέγανος κίντυνος; Χάσκει κάτω τὸ βάραθρο..

—Προσέξαμε, Παπποῦ, εἶπε τὸ ἴδιο τὸ παιδί.

—Κι ἀφοῦ ἀνεβήκατε στὸ μπροστινὸ μέρος τοῦ βουνοῦ, πετάχτηκε τώρα ὁ Ἀσημάκης, ἐξάπαντος θὰ πῆγατε καί στὸν καταρράχτη.. Κοκκινίζεις, Βασιλάκη; Ἄλλος τρανὸς κίντυνος ἐκεῖ..

—Ἐχει νερὸ ὁ καταρράχτης; ρώτησε ὁ Προεστὸς.

—Πολύ! Παπποῦ, ἀπάντησε ντροπαλά, ἀλλὰ καί χαμογελαστά, τὸ παιδί. Καί πέφτει ὅλο κάτω στή χαράδρα καί γίνε-ται βρόντος κι ἀφρῆ..

—Κατεβήκατε στή χαράδρα; ρώτησε ὁ Νέος.

—Ὅχι, κυρ Ἀσημάκη! Ὅχι! Μείναμε ψηλά, στήν πλαγιά, ὅπου ἔβοσκαν προβατίνες, μὲ λίγα μικρά τους.. Ἐνας σκύλαρος γκρίνιαζε, τὸν κυνήγησε ὁμως ὁ μπαρπα Θύμιος, ὁ βοσκός. Ἀπὸ κεῖ ψηλά κοιτάζαμε πότε τὸν καταρράχτη κάτω καί τίς ἐξοχές δεξιὰ κι ἀριστερὰ καί πότε τὴν Πολιτεία πέρα καί τὴν Λιμνοθάλασσα. Ὅλα ἄστραφταν ἀπ' τὸν ἥλιο.. Πρὸς τὰ κεῖ κοίταζε κι ὁ βοσκός, ἀκουμπώντας τὸ σαγόνι του στή γκλίτσα..

—Βλέπεις, Ἀσημάκη μου, πόσο ὁμορφα μιλᾶν γιά τὴ φύση ὅσοι τὴν ἀγαπᾶνε καί βγαίνουν σ' αὐτὴ συχνά;

Καί κοιτάζοντας τώρα ὁ γέρος τὰ παιδιά, χαμογελαστά :

—Ἄντε, μικρά μου, τραβᾶτε τώρα μέσα..

Ὁ ἥλιος, πὸν λίγο ἤθελε νὰ χαθῆ στὸ χρυσοπόρφυρο πέλαγο τῆς δύσης, ἔβαφε μὲ χτυπητὰ χρώματα ὄλα, κινητὰ κι ἀκίνητα, κι αὐτὴ ἀκόμα τὴν ἄσφαλο τοῦ δρόμου. Ὅλοι πρόσεχαν στή δύση, καθιστοὶ κι ὀρθοί, πελάτες καί διαβάτες,

μικροί μεγάλοι. Τὸ θέαμα ἦταν καταπληκτικό. Ὁ κυρ Πέτρος σκούνησε ἐλαφρὰ τὸ Νέο καί :

—Κοίταξε, Ἀσημάκη μου, εἶπε, προσέχουν ὄλοι τὸ θέαμα κι ἐμεῖς μαζί. Καὶ μήπως τὸ βλέπομε γιὰ πρώτη φορά; Δὲς τ' ἀμάξια, πὺν τρέχουν, πῶς λαμποκοπᾶνε..

Στὸ μεταξὺ ἡ δυτικὴ ἄκρη πέρα τῆς Λιμνοθάλασσας, στενόμακρη γῆ ἀπὸ τὸν βοριά ὡς κάτω στὸ Ἴόνιο κι ὡς τὶς ἐκβολὲς τοῦ Ἀχελώου — ὁ χῶρος τῆς δύσης — ντυνόταν κι ἄλλαξε μὲ γρηγοράδα ἀφάνταστη πέπλους πότε ὀλοπόρφυρους, πότε ὀλόχρυσους καὶ πότε τριανταφυλλένιους, μὲ φλογερὸ χρυσαφὶ βάθος.. Κάποτε, ἀπὸ μιὰ ἐκτυφλωτικὴ ἔκρηξη ὄλα γίνονταν φλογοκόκκινο χάος, μετὰ τὸ καταστάλαγμα τῶν στοιχείων, ὅμως, ἐμφανίζόταν νέα, καταπληκτικοῦ μεγαλείου, σύνθεση χρωμάτων.

Κοίταζαν μικροὶ μεγάλοι, μὲ χαμόγελο στὰ πρόσωπα, ἀλλὰ ποῦ νὰ πρωτοκοιτάξουν; Στὴν δύση, τὴν πηγὴ τῆς ἐξαΐσιας λαμπρότητας ἢ στὴν ἄλλη φύση ὀλόγυρα, πὺν πλημμύριζε ἀπ' τὰ ἀντιφεγγίσματα ὄλης ἐκείνης τῆς λαμπρότητας; Τὴν γαλήνια ἑσπερινὴ Λίμνη πότε τὴν ἔβλεπε κανεὶς σὰν ἀπλωμένο ἄβρό, ροδογάλαζο ἀτάλαξι, μὲ χρυσορόδινα στολίδια τὰ ψαροκάλυβα, τὰ μονόξυλα καὶ τὰ γυροβολίδια τῶν ἰβαριῶν καὶ τοὺς γλάρους ψηλά, καὶ πότε ντυμένη μὲ βαθὺ κόκκινο χρῶμα. Τὰ χρώματα τῆς δύσης ἀντιφεγγίζονταν, ἐπίσης ζωηρά, καὶ στὶς δυτικὲς — προπαντὸς — συνοικίαις τῆς Πολιτείας, πὺν φάνταζαν ἐξωτικά.

Ὅλοι σχεδόν, ὅσοι κάθονταν στὸ μικρὸ κέντρο, παρακολουθώντας τὸ «θέαμα», δὲν ἔβλεπαν δεξιὰ κι ἐπάνω ἀπὸ τὸ δρόμο τὴν φύση, λαμπροστολισμένη, ὅπως ἦταν ἀπὸ τὴ τόση ὀμορφιά τῆς δύσης: Πρῶτα σ' ὄλο τὸν κάμπο προβάλλονταν οἱ κορυφὲς καὶ κάπου κάπου καὶ τ' ἀναστήματα τῶν σηματοδιακῶν δέντρων, πὺν ἐξέχουν ἐπάνω ἀπὸ τὸ πλῆθος τῶν δέντρων κι ἀπ' τὸ πέλαγο τῶν βλαστῶν.

Στὴν ἀπὸ δῶ πλευρὰ τοῦ Ζυγοῦ, κοιλάδες, τραβηγμένες πρὸς τὰ μέσα, ἀρχίζαν νὰ σκοτεινιάζουν. Πιὸ ψηλά, οἱ πρῶνες τοῦ βουνοῦ χρωματίζονταν φανταχτερά. Αὐτὴ τὴ ράθυμη ὥρα τῆς δύσης, λίγο ἢ πολὺ φῶς πέφτει στὰ ἐρείπια τῆς

Πλευρώνας, σημαδεύοντας πιό καλά τὸ καλοδιατηρημένο, ἰσοδομικὸ τῆς κάστρο.

Πολιτεία καὶ Λιμνοθάλασσα τυλίγονταν μ' ἀντιφεγγίσματα κάποτε ὄχι τόσο φανταχτερά, ὅσο μεγαλόπρεπα κι ὑποβλητικά, ποὺ ξαφνιάζουν τὸν θεατῆ..

Κανεὶς δέ μιλοῦσε. Κι ὅσοι ἔρχονταν ἀπὸ τὶς ἐξοχὲς κι ὅσοι πῆγαιναν στὸν συνοικισμό ἔξω, ὄλοι σταματοῦσαν, ἔστω καὶ λίγο, κι ἀπολάβαιναν τὸ θέαμα. Φτωχὸς ὁ τόπος, πλουσιοπάροχη ὁμως ἡ φύση σὲ φαντασμαγορικὲς ἐπιδείξεις.

Ὁδηγοὶ κι ἐπιβάτες αὐτοκινήτων, ποὺ ἔφταναν ἀπὸ τὴν δύση, φαίνονταν λίγο ἀπογοητευμένοι, ἐπειδὴ δὲ μπορούσαν ν' ἀπολάψουν τὸ θέαμα. Οἱ ἄλλοι ὀδηγοὶ κι ἐπιβάτες, ποὺ ἔρχονταν ἀπ' τ' Ἀντίρριο καὶ διάβαιναν βιαστικὰ μπρὸς ἀπὸ τὸ μικρὸ κέντρο, ἀντικρύζοντας τὴν ὁμορφιά ἐνὸς ἀπὸ τὰ πιό σπάνια ἡλιοβασιλέματα, μισόκλειναν τὰ μάτια καὶ χαμογελοῦσαν.

Ἄλλὰ ἡ ὥρα διάβαινε πολὺ γοργά. Οἱ θεαματικὲς ἐναλλαγὲς τῶν χρωμάτων σιγὰ σιγὰ ἀτόνησαν. Λίγα ἀντιφεγγίσματα στ' ἀκρινὰ χτήρια τῆς Πολιτείας, στὰ νερὰ τῆς Λιμνοθάλασσας, στὸ δρόμο καὶ στὶς ἐξοχὲς — λείψανα πιά — ἦταν ὅσα εἶχαν ἀπομείνει ἀπὸ τὸ «θέαμα».

— Ἐμπρός, Μπάρπα, εἶπε σιγὰ ὁ νέος στὸν Προεστό, παίρνοντας ἀπ' τὴν καρέκλα τὸ σακκίδιο. Πᾶμε! Ἄξέχαστο θὰ μοῦ μείνη τ' ἀποψινὸ ἡλιοβασίλεμα. Ἄρχισε ὁμως ὕγρασία — δὲν εἶναι καλοκαίρι — καὶ μπορεῖ νὰ σὲ βλάψη.

— Ἐμπρός, Ἀσημάκη, πᾶμε! εἶπε ὁ ἄλλος.

Καὶ σηκώθηκε.

Θεῖος κι ἀνηψιὸς καὶ πολλοὶ ἄλλοι σηκώθηκαν καὶ κίνησαν. Περπατοῦσαν ἀργὰ καὶ φαίνονταν ἱκανοποιημένοι. Δὲν πῆγαν ὁμως πολὺ μακριὰ καὶ κάτι τοὺς ἔκαμε νὰ σταθοῦν καὶ νὰ γυρίσουν νὰ ἴδουν: Ἐνῶ ἡ δύση εἶχε σχεδὸν σκοτεινιάσει κι ὀλοῦθε ξεμάκραιναν οἱ φτεροῦγες τῆς νύχτας, ξαφνικὰ τινάχτηκε ἀπ' αὐτὴ ψηλὰ τεράστια χρυσοπόρφυρη λάμψη, σὰ στήλη ἀπὸ φλεγόμενη λάβα. Ὅλοι ἔχασκαν. Ἡ λάμψη φλογοκοκκίνισε ὄλο τὸ γῦρο ἐνὸς μικροῦ, περαστικοῦ σύγνεφου καὶ ρόδισε χτυπητὰ τὸ κάτω μέρος του. Ὁλόλαμπρο

αὐτὸ τότε ἔστειλε κάτω στὴν Πολιτεία, στὰ νερὰ τῆς Λιμνοθάλασσας, στὸν κάμπο γλυκὸ ρόδινο φεγγοβόλημα..

Οἱ ὁδηγοί, κι αὐτοὶ κράτησαν τ' ἀμάξια τους, γιὰ ν' ἀπολάβουν τὸ κάπως ἀπροσδόκητο γι' αὐτοὺς θέαμα. Ἡ φαντασμαγορικὴ ἐκείνη προσφορὰ τῆς φύσης, ποὺ δὲν εἶναι συχνή, ἀλλὰ οὔτε σπάνια, κράτησε μόλις δέκα λεπτά. Ἐπειτα ὄλα χάθηκαν, σὰν νὰ μὴν ὑπῆρξαν. Καὶ τὸ πρῶτο σκοτάδι τώρα φάνηκε πιὸ πυκνό.

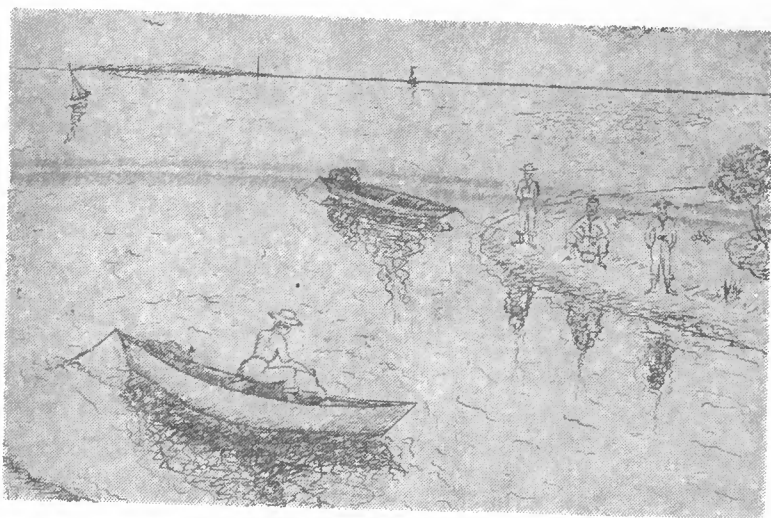
—Τί ἦταν αὐτὸ ἀπόψε, παιδί μου; ρώτησε ὁ κυρ Πέτρος τὸν ἀνηγὸ του. Τί ἦταν!

ΔΕΥΤΕΡΟ ΜΕΡΟΣ

Ο ΜΙΚΡΟΣ ΨΑΡΑΣ

Οί άμμουδιές τών στενόμακρων νησιών, πού χωρίζουν τόν κόλπο τής Πάτρας άπό τήν άβαθη Λιμνοθάλασσα, άφροκοπούσαν. Πνοές, άπολυμένες άπ' τόν Ίόνιο, λίγες - λίγες ή πολλές μαζί, κάποτε και σπιλάδες, έκοβαν στην επιφάνεια κύμα και τ' άναδίπλωναν παιγνιδιαστά έπάνω σ' αυτές. Ψηλά παλεύουν ν' άντισταθούν στην όρμή τους και νά ίσορροπήσουν γλάροι, τουρλίδες, τσελβίνια..

Δεξιά, ένα άπ' τά νησιά, τόν Βασιλάδι, σαν πιό μακρύ, δέχεται πνοές και σπιλάδες, σαν καταδρομή. Άπ' αυτές άλλες σφυρίζουν ψηλά, γύρω άπό τόν φάρο. Άλλες τριγυρίζουν τόν έκκλησάκι του Άϊ Σώστη κι άλλες σαρώνουν τήν φυτεία του Νησιού και τες μεγάλες έγκαταστάσεις του ίβαριού. Οί συκίες, πού γέρνουν έπάνω άπ' τά νερά, θροούν άδιάκοπα. Παρατέρα οί ροδοδάφνες στενάζουν. Ψηλά, στα τσαρδάκια — ψαράδικα ύπόστεγα — άκρινά σπασμένα καλάμια οί πνοές τά κάνουν μελωδικά σουραύλια..

Αυτή τήν ώρα — δέκα περασμένες, — πού ή δροσιά περισεύει και τόν φώς του ήλιου μαζί με τ' άστραμμα του πελάγου τυφλώνουν, ψαράδες τών γρι γρι έχουν σύρει στην άπό

μέσα ἀμμουδιά τοῦ Βασιλαδιοῦ τὰ ψαροκαΐιά τους. Καί τελε-
μένοι ἀπὸ τὸ νυχτερινὸ καὶ πρῶινὸ ψάρεμα στ' ἀνοιχτὸ πέ-
λαγο, ἔχουν γείρει στὸν ἴσκιο τῶν καϊκιῶν τους κι ἡσυχά-
ζουν. Μόνον ἓνας ἀπ' αὐτούς, νέο παλληκάρι, μὲ μπράτσα
χάλκινα καὶ ζωηρὰ μάτια κάθεται στὸν ἄμμο, σιμὰ στὸ νερό,
καπνίζει ἡσυχᾶ, προσέχει κάτι καὶ πότε πότε γελά.

Λίγο παρέκει ἓνα παιδί, ὡς δώδεκα χρόνων, ὀρθὸ στή
γαῖτοπούλα—μονόξυλό του, ψαρεύει καὶ τραγουδᾷ. Ρίχνει καὶ
ξαναρρίχνει τὴν πετονιά του. Χτυπᾷ στὸ βυθὸ μὲ τὸ μικρὸ
του καμάκι, γιὰ κανένα χταπόδι, νά, νά πέση, νά, να σταθῆ.
Στὸ μικρὸ πλευούμενο, σὲ μιὰ κανίστρα μέσα λαμποκαποῦν
δυὸ λαβρακόπλα καὶ λίγοι, ἀλλὰ ξεπεταμένοι σπάρτοι, ψάρι
τῆς ἐποχῆς. Ψηλὰ γυρίζουν γλάροι, ποῦ κάποτε, ἀψηφώντας
τὸ μαϊστράλι, ὀρμᾶνε κάτω, γιὰ ν' ἀρπάξουν ψάρι ἀπ' τὴν
κανίστρα. Τὸ παιδί ὅμως, ἰσορροπώντας μιὰ χαρά, τὰ διώχνει
μὲ τὸ καμάκι, βλέποντας δὲ ἀπέναντι στὴν ἀμμουδιά τὸ νεαρὸ
παρὰ νὰ γελά, γελά κι αὐτό. Ἐπειτα ξαναπιάνει τὴν πετονιά
καὶ ξαναθυμᾶται τὸ τραγούδι του :

*Φύσα, βοριά μου, φύσα,
ν' ἀπλώσω τὸ πανί.
Φύσα, βοριά, νὰ πᾶμε
στὸ ὄραϊο μας νησί.*

Καμμιά φορὰ ὁ μικρὸς ψαρὰς παραπατᾷ καὶ μπλοῦμ χά-
νεται μέσα στὰ βαθιὰ νερά. Βγαίνει ὅμως ἀμέσως, κοιτάζει τὸ
νέο ψαρᾶ, ποῦ πάλι γελά, καὶ κάνει κι αὐτὸς πάλι τὸ ἴδιο.
Τὰ λίγα ροῦχα, ποῦ ἔχει ἐπάνω του, στάζουν.

Κάποτε ὅμως τὸ ἀτρόμητο παιδί βουτᾷ στὰ νερὰ ἐξεπί-
τηδες καὶ τραβᾷ ἀπὸ τὸ βυθὸ ἐπάνω πίννες ἀγκαθερές, πετα-
λίδες κατάμαυρες κι ἄλλα διάφορα..

Ἡ ὥρα φεύγει. Τὸ μεσημέρι ἔχει διαβῆ κι ὁ μικρὸς δὲν
ἐννοεῖ ν' ἀφήσῃ τὸ ψάρεμα.. Ἐχει μάλιστα τώρα τραβήξει τὸ
μονόξυλό του πρὸς τὴν ἀνατολικὴ πλευρὰ τοῦ Αὐλέμονα,
γιατί, μὲ τὴν μπασά, κάθε τόσο χώνονται ἀπὸ τὸν Κόλπο στὴ
Λιμνοθάλασσα καϊκία καὶ μεγάλα πρυάρια, μ' ὀλάνοιχα πα-
νιά, καὶ τραβοῦν, ἄλλα γιὰ τὴν Πολιτεία τῆς Λιμνοθάλασσας

κι ἄλλα γιὰ τὴν ἄλλη, τὴν μικρὴ, νησιώτικη Πολιτεία, ἀριστερά, τὸ Ἄντικό.

—Γειά σου, Ἄντρίκο! Ἀκούγεται φωνὴ ἀπὸ τὸ ἔνα.

—Γειά σου, λεβέντη! ἀπὸ ἄλλο.

Κι ἀπαντᾷ γελαστά ὁ μικρός, προσέχοντας πάντα τὴ μεγάλη πετονιά.

Τὴν ἴδια ὥρα οἱ θαλασσινοὶ ἐργάτες, ποὺ ἔφκιαναν τὸ μεγάλο γυροβολίδι τοῦ ἱβαριοῦ, ὅταν πῆγαν μὲ τὸ πρυάρι στὸ κύριο νησί τοῦ ἱβαριοῦ, βρῆκαν τὸν γερο Ἄντρέα νὰ δουλεύη καλά. Παρέκει φαίνονταν ἀρκετὲς καλαμωτὲς ἔτοιμες. Νὰ κι ὁ Καραβοκύρης. Κάθισαν ὅλοι σταυροπόδι ἐπάνω στὰ μαλακὰ φλούδια κι ἄρχισαν τὸ φαγί. Ἔκοψε τὴν δουλειὰ κι ὁ γερο ψαράς καὶ πῆρε κάμποσες μπουκιές, κοιτάζοντας ὀλοένα πέρα, κατὰ τὸ Βασιλάδι.

Διάβηκε κάμποση ὥρα.

Πρῶτος σηκώθηκε ὁ Καραβοκύρης, κάνοντας τὸν σταυρό του. Ἄμέσως σηκώθηκαν κι οἱ ἐργάτες. Γέμισαν τότε τὸ πρυάρι μὲ καλαμωτὲς καὶ παλούκια, μπῆκαν σ' αὐτὸ ὅλοι τους, κι ὁ Καραβοκύρης ὁ ἴδιος, καὶ τράβηξαν γιὰ τὸ γυροβολίδι. Ἄμα ἔμεινε μόνος ὁ γέρος, ξανάρχισε τὴν δουλειά. Αὐτὸ ὅμως δὲν κράτησε πολὺ, γιατί ἡ δροσιὰ τοῦ βάρυνε τὰ βλέφαρα. Ξαπλώθηκε τότε ἐπάνω στὰ φλούδια κι ἔκλεισε τὰ μάτια.

Δὲν κοιμήθηκε πολὺ καὶ ξύπνησε ἀπότομα. Ἐρριξε μιὰ ματιὰ πρὸς τὴν μακρυνὴ Πολιτεία· στὰ γαλάζια νερὰ φαίνονταν ἐδῶ κι ἐκεῖ πανιά. Ξανακούστηκε ὁμως, πάλι ἀριστερά, ἡ φωνή, ποὺ τὸν ξύπνησε. Κοίταξε πρὸς τὰ κεῖ. Ἐνα μικρὸ καὶ συμμαζεμένο πανὶ ἐρχόταν σὰν σαῖτα. Ἐλαμψε ἡ ζαρωμένη μορφὴ του, ἐνῶ ἀκουγόταν γιὰ τρίτη φορὰ ἡ φωνή :

—Παππούλη! παππούλη! ἔρχομαι.. Πῆγε καλὰ ἡ δουλειά.. Γελαῖ τώρα ὁ παλιὸς θαλασσινὸς κι ἐνῶ τὸ μονόξυλο τοῦ ἐγγονοῦ σιμώνει, φωνάζει :

—Ποῦ ἦσουνα σήμερα, ζιζάνιο ; Δὲν πείνασες ; Ἐγὼ φοβήθκα μὴν τᾶβαλες πάλε μὲ τὸν ζακυθινὸ μοῦτσο..

—Χά! χά! κάνει τὸ «ζιζάνιο», πάει, Παππούλη, ἔφυγε τὸ πρωὶ ἡ γολέττα ἀπ' τὸ Βασιλάδι. Σήκωσε ὅλα τῆς τὰ πα-

νιά.. Μοῦ φώναζε ὁ φιλαράκος ἀπὸ τὸ ξάρτι.. Γαύγιζε κι ὁ σκύλος. Ἔβαλε γραμμὴ γιὰ τὴν Πάτρα.. Τὸ μονόξυλο «πλευρίζει» κι ὁ μικρὸς ψαρὰς πηδᾷ ἔξω, κρατώντας τὴν κανίστρα.

—Πῶς εἶσαι ἔτσι πάλε, Ἄντρίκο ; ρωτᾷ ὁ γέρος.

—Τί ἔχω, παππούλη ; Μὴ φοβάσαι, βράχηκα λίγο..

Καὶ πραγματικὰ ὁ παππούλης δὲ παραφοβόταν. Παιδί, μεγαλωμένο στὴ θάλασσα, γόνος παλιᾶς γενιᾶς ψαράδων, πλάσμα ἄφοβο καὶ τολμηρό, τί μπορούσε νὰ πάθη ;

—Γιὰ ιδέες, παππούλη.. Σίμωσε.. Ἐπιασα καὶ τὸ λάβρακα, ποὺ μὲ κοροΐδευε μέρες.. Νά, κοίτα λοιπὸν νὰ πιστέψης.

Τί χαμογελάς.. Θερίο πρᾶμα.. Νὰ δώσωμε ἀπ' αὐτὸ καὶ στὸν караβοκύρη.. Μὲ βασάνισε τὸ πονηρό.. Λίγο ἔλειψε νὰ μοῦ κόψ' τὴν καλὴ τρίχα..

Ἄ «λάβρακας» μύριζε ἀρμύρα, βαθὺ πέλαγο..

Τὸ παιδί, ἀφοῦ ἀπίθωσε τὰ ψάρια χάμου ἐπάνω σὲ φλούδια, ἔβγαλε ἀπὸ τὴν κανίστρα κι ἄφησε σ' ἄλλα φλούδια σπάνια βότσαλα, μεγάλα κοχύλια, περίεργα ὄστρακα, ἄστεριες..

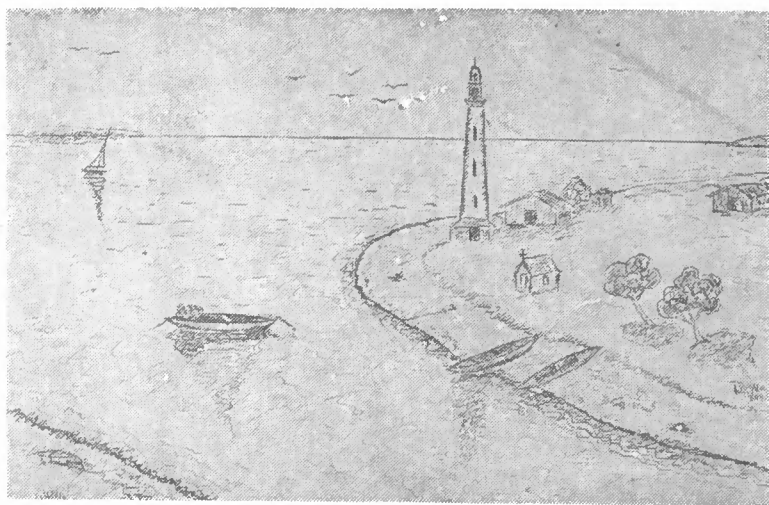
—Τί θὰ τὰ κάμης αὐτά, Ἄντρίκο ; φωνάζει ὁ γέρος. Γιατί θαλασσοπνίγηκες, νὰ τὰ φτάσης ; λέγει μὲ παράπονο.

—Μὴ μοῦ χολοσκᾶς παππούλη. Θὰ τὰ πάω στὸ ξάδερφό μου, τὸν Ἄντρίκο. Ἐκεῖνος θὰ τὰ δώση στὸ δάσκαλό του. Κάνουν μάθημα τὰ παιδιὰ μ' αὐτά. Τί, μὰ καὶ μποροῦν τὰ μικρὰ νὰ κουβαληθοῦν στὸ Βασιλάδι καὶ νὰ βουτήξουν στὰ νερά, νὰ τὰ ἰδοῦν ;

—Ἄλλο τοῦτο ! ψιθυρίζει ὁ παλιὸς θαλασσινός. Ἄφησέ τα τώρα δλα κι ἔλα νὰ πάρης μιὰ μπουκιά.. Ξενηστικώθηκες, εὐλογημένο !

—Καλά, παππούλη, θὰ καθίσω..

Κι ὁ «παππούλης», ὁ παλιὸς θαλασσινός, ποὺ τόσο πολὺ τὸν εἶχαν κυνηγήσει ὁ χάρος κι ἡ κακοτυχία, ἔξαφνα κάτι σκέφτηκε καὶ ταραχτήκε. Τὸ σκοτεινὸ του βλέμμα πῆγε μακριά, στὴν ἀνοιχτὴ θάλασσα.. Ἡ θάλασσα, αὐτὴ, ὅπου εἶχε χάσει τὸ γιό του, αὐτὴ κάποια μέρα, γρήγορα ἢ ἄργα θὰ μάγειρε καὶ θὰ τραβοῦσε σιμὰ της τὸ ἐγγονάκι του, τὴν μόνη χαρὰ τῶν γερατειῶν του.

ΣΤΟ ΒΑΣΙΛΑΔΙ

Στὸ Βασιλάδι χτύπησα, μὲ τὸ σκληρὸ καμάκι,
γιὰ τὸ ξανθὸ αὐγοτάραχο τὸν κέφαλο, ψαράς,
ξενύχτησα στῆς Κλείσοβας τὸ πρόσχαρο ἐκκλησιάκι,
ξεφαντωτῆς, ἀμαρτωλός, τοῦ πειρασμοῦ ραγιαῖς..

ΠΑΛΑΜΑΣ

Τὸ λιμανάκι τῆς Πολιτείας, πού τὸ ἔχουν ἀνοίξει στὴ μέση τῆς Λιμνοθάλασσας, ἔμοιασε σ' ὅλα τοῦ τόπου κι ἔγινε κι αὐτὸ ἤρεμο, ράθυμο κι ὄνειροπόλο..

Τὴν αὐγή, ἕμα ἡ Λίμνη μοιάζει μὲ ροδογάλαζο, ἀστραφτερὸ καθρέφτη, πέρα ὡς πέρα, καὶ μέχρι τὴν στιγμή, πού ξεμυτίζει ὁ ἥλιος στὸν ὀρίζοντα, σχήματα καὶ νερά, στὸν χῶρο τοῦ λιμανιοῦ, ἀλλάζουν ἀδιάκοπα ζωηρὰ χρώματα. Κάποτε ἀντικρῦζει κανεὶς σ' αὐτὸ φωτεινὲς εἰκόνες μ' αὐθεντικὸ κάλλος..

Ὅλη τὴ μέρα λίγοι ἄνθρωποι κινιῶνται στὸ λιμανάκι. Κροτεῖ ἐκεῖ κανένα βαροῦλκο ἢ μηχανὴ καΐκιοῦ κι ἀκούγεται σπάνιο σφύριγμα παποριοῦ. Κατὰ τὸ ἡλιοβασίλεμα, οἱ χρυσοπόρφυρες ἐπάνω του ἀντιφεγγιῆς ἀπὸ τὴ δύση τ' ἀπο-

κάνουν νοθρό. Έτσι, πράματα κι άνθρωποι και νερά γίνονται όλα μιά καταπληχτική ζωγραφιά, πού ποτέ δέν είναι ίδια ή μιά με τήν ἄλλη.

Οἱ ναῦτες κάθε караβιού, πού μπαίνει κι ἀράζει στό λιμανάκι, και νά μὴν εἶναι, γίνονται ὄνειροπόλοι..

Εἶναι ἔξι και μισή ἡ ὥρα. Κάνει κάψα ἀκόμα. Σφυρίζει ὄμως ἐλαφρά στά ξάρτια τῶν ἀραδιασμένων καϊκιῶν ὁ μαϊστρος. Ἐξαφνα ἀκούγεται ἡ μηχανή ἑνός μεγάλου πρυαριού. Ἐργάτες ξεφορτώνουν σίδερα γιά μετετὸν ἀπὸ ἕνα μικρὸ φορητό, ὅπως ὄμως κινοῦν τὰ χέρια τους, δείχνουν πὼς δὲ θέλουν νὰ τελειώση ποτὲ ἡ δουλειά τους. Κροτεῖ ἡ μηχανή και τὸ πρυάρι σαλεύει ἀργά. Οἱ ἐργάτες, ἀδιαφορώντας γιά τὸ βαροῦλκο, πού κρατᾶ σίδερα ψηλά, ἐπάνω ἀπὸ τὰ κεφάλια τους, προσέχουν τὸ πρυάρι, σφογγίζοντας ἰδρωτα.

—Γεμᾶτο εἶναι, λέει ἕνας ἀπ' αὐτούς. Τρεῖς Κυρίες μ' ὀμπρέλες και βεντάλιες κι ἔξι ἄντρες με τὸν καπετάνιο, ὄλοι σχεδὸν καλοντυμένοι και καλοθρεμμένοι..

—Ἐκδρομή θὰ πᾶνε, λέει ἄλλος. Ἴσως στό Βασιλάδι.

Αὐτὴ τὴν ὥρα παραέξω, στὴ διώρυγα τοῦ λιμανιοῦ και δεξιὰ κι ἀριστερὰ στὴ Λιμνοθάλασσα, φαίνονται ὄχι λίγα παιδιά, μικρὰ και μεγάλα, κι ἀκούει κανεὶς φωνές, γέλια, τραγούδια, ἀστεῖα. Ἀπ' τὰ παιδιά ἐκεῖνα, ἄλλα παίρνουν τὸ δεύτερο ἢ τρίτο μπάνιο τους κι ἄλλα, καθισμένα ἢ ὀρθὰ στις παλουκωμένες γαῖτες τους στις ἄκρες τῆς διώρυγας ἢ τοῦ αὐλακιοῦ, κατὰ τὴν Τρίτη γέφυρα, ρίχνουν πετονιές ἢ χειρίζονται καλαμίδια. «Τσίμπησε!» φωνάζει ξαφνικὰ κάποιο παιδί και τραβᾷ βιαστικὰ τὴν πετονιά. Ἐν τὸ ψάρι, με τὸ τίναγμα, πού κάνει νὰ ξεφύγη, κόψη τὴν τρίχα, τὴν ἀποτυχία τὴν ὑποδέχονται τ' ἄλλα παιδιά με δυνατὰ γέλια κι ἐξυπνα πειράγματα. Ἐν ὄμως τ' ἀγκίστρι κρατήση τὸ ψάρι κι ἂν αὐτὸ εἶναι μεγαλοῦτσικο και μάλιστα μαρίδα (τσιπούρα), ὄλη ἡ θαλασσινὴ ἔκταση τότε ἀναστατώνεται ἀπὸ ξεφωνητὰ και χειροκροτήματα..

Τὴν ὥρα πού τὸ μηχανοκίνητο πρυάρι σαλεύει μέσα στό λιμάνι, ἄλλο πρυάρι, χωρὶς μηχανὴ ὄμως, περνᾷ γεμᾶτο μεγάλ-

λα παιδιά κάτω από τή Γέφυρα και τραβᾷ γιά τή διώρυγα. Τά παιδιά, πού κολυμπᾶνε ἢ ψαρεύουν, βλέποντας τούς ἡλιοκαμένους ἐφήβους, ἀφήνουν ὀλόχαρα ξεφωνητά. Οἱ ἔφηβοι γελᾶνε κι ἕνας ἀπ' αὐτούς :

— Παντελάκη! φωνάζει. Παντελάκη! Μ' ἀκοῦς; Πῶς πῆγε τὸ κολύμπι καὶ τὸ ψάρεμα τὸ πρωτὶ;

— Καλὰ, ξάδερφε! ἀπαντᾷ ὁ Παντελάκης, πού κρατεῖ πετονιά. Ἦταν πολλὰ τὰ νερὰ ὅμως καὶ ζεστά.. Βρήκαμε σκασμένους χωβιούς.. Εἶχαμε παλουκώσει ἀνάμεσα στὴν Κλείσοβα καὶ στὴν Τετάρτη Γέφυρα..

— Καλὰ εἶναι ἐκεῖ, ἀλλὰ ἡ μπασά, μαζί μὲ τὰ φύκια, περνᾷ ἀπ' τὴ Γέφυρα καὶ παλιοκάλαμα, πού ἔχνε στρείδια κολλημένα. Κι αὐτὰ κόβνε, σὰν ξυράφ'..

— Βασιλάκη! Βασιλάκη! φωνάζει τώρα ἄλλος ἔφηβος. Μ' ἄκουσες; Τὸ πρωτὶ γνώρισα στὰ ΗΡΩΑ ἕνα ξένο παιδί, νομίζω ἀπ' τὴν Ἀθήνα. Ἦξερε ἀρκετὰ ἀπὸ τὴν ἱστορία τοῦ τόπου μας. Ἦξερε καὶ γιὰ τ' ἀράπικο γιαταγάνι, πού βρήκε ὁ μακαρίτης ὁ παππούλης σου σιμὰ στὴν Κλείσοβα. Καὶ μὲ ρώτησε τί ἀπόγινε ἐκεῖνο τὸ γιαταγάνι..

— Τί ἀπόγινε; Μήπως ξέρω κι ἐγώ, Σωτηράκη μου. Ἐγὼ τότε δὲν εἶχα ἀκόμα γεννηθῆ. Νομίζω πῶς τὸ στείλαν στὴν Ἀθήνα, στὸ Ἐθνολογικὸ Μουσεῖο..

Ἐνα βαρὺ «πλάφ» ἀκούστηκε καὶ τὰ νερὰ ἀναταράχτηκαν.

— Μωρὲ κεφάλος πήδσε, μὲ τέτοια κάψα! Φώναξε κάποιος ἀπὸ τὸ πρυάρι. Καὶ γυρίζοντας: Σπύρο, λέει, πέρασέ μ' ἐδῶθε τὸ καμάκι.

Τὸ πρυάρι τῶν ἐφήβων φτάνει στὴν διώρυγα. Ὁ «καπετάνιος» του δίνει τὸ σταλίκι σ' ἄλλον καί, σηκώνοντας τὰ μαλλιά του, πού τοῦ τ' ἀνακατεύει ὁ μπάτης, ἐτοιμάζεται νὰ στήση τὸ πανί. Προτοῦ ὅμως σκύψη, βλέπει κάτι καὶ στέκεται γελώντας: Ἐνας πισπιρίγκος τόσος δά, μὲ τὸ παντελονάκι του, ὀρθὸς στὴ γαῖτοπούλα του, καταμεσίς στὴ διώρυγα, κρατᾷ τὸ καλαμίδι. Τὸ κυματάκι τραπαλίζει τὸ μικρὸ σκαφίδι, αὐτὸ τὴ δουλειά του πετᾷ καὶ ξαναπετᾷ τ' ἀγκίστρι καὶ τραγουδᾷ, ψευδίζοντας :

*Ν' ἀπλώσω τὸ πανί.
Φύσα βολγιά νὰ πᾶμε
στ' ὄλαϊο μας νησί..*

Κάποια στιγμή ὅμως παραπατᾶ καὶ μπλοῦμ χάνεται στὰ γαλάζια νερά. Μόνον οἱ ἔφηβοι ἀνησύχησαν. Ἀμέσως ὅμως ἀκούγεται μιὰ φωνή :

—Μὴ φοβᾶστε, δὲν εἶναι ἡ πρώτη του φορά.

Κι ἄλλη φωνὴ παρέκει.

—Νά τος ὁ Φωτάκης βγήκε!

Φωνὲς καὶ χάχανα!

—Μωρὲ κατόρθωμα μιὰ γροθιά ἄνθρωπος, ἀκούγεται νὰ λέη ὁ καπετάνιος.

Καὶ μόλις ὁ πισπιρίγκος, πλέοντας μ' ὀργυιές, ἔφτασε κι ἀνέβηκε, στάζοντας ὄλος, στὸ σκαφίδι του, πρόστεσε κοιτάζοντάς τον :

—Ἐ, παράτα τ' ἀστεῖα, ἀκούς; Τὸ κανάλι ἐδῶ ἔχει ἐπάνω ἀπὸ ὀχτῶ μέτρα βάθος..

Ὁ καπετάνιος τέλος στήνει, στερεώνει κι ἀνοίγει τὸ πανί. Ἄλλος ἐτοιμάζει τὸ φλόκο. Κι οἱ ἐπίλοιποι ἔφηβοι ἐκτελοῦν, δίχως τὴν παρακίνηση κανενός, τὶς ἄλλες βοηθητικές δουλειές.

Τὰ παιδιά, κι ὅσα δροσίζονται στὰ νερὰ κι ὅσα δουλεύουν πετονιές ἢ καλαμίδια, κοιτάζουν τὸ πρυάρι. Καὶ μόλις τὸ πανί «πιάνει ἀέρα» κι ὁ φλόκος τινάζεται καὶ βροντᾶ, ξεσποῦν σ' ἀλαλαγμό. Ἀνάμεσα ξεχωρίζονται φωνές :

—Γειά σου, Γέρο! Γειά σου!

Καὶ «Γέρο» ἔλεγαν τὸν καπετάνιο.

Τώρα τὸ πρυάρι, μὲ φουσκωμένο τὸ πανί καὶ τὸ φλόκο γέρνει λίγο ἀριστερὰ καὶ γλιστρᾶ στὰ νερὰ μὲ χάρη. Ἐξάφνα, ἓνας ἀπὸ τοὺς ἐφήβους, ὀρθὸς στὴν κουπαστὴ τοῦ μικροῦ ἰστιοφόρου, ἀπολαίει τιναχτὰ τὸ καμάκι. Τὰ παιδιά κρατοῦν τὴν ἀνάσα τους. Κι ὅταν ὁ ἔφηβος σηκώνει ἀπ' τὰ νερὰ τὸ καμάκι, μ' ἓνα μισολάβρακο, ποὺ παραδέρνει στὰ σκληρὰ δόντια, ξεσποῦν ὅλα σὲ φωνές, σὲ γέλια, χειροκροτήματα. Κι εἶναι τόσο τὸ κακό, ὥστε καλύπτει τὸν κρότο τοῦ μηχανοκίνητου πρυαριοῦ, καθὼς αὐτὸ πλησιάζει..

Τὰ παιδιά τώρα σωπαίνουν καὶ κοιτάζουν τὸ μηχανοκίνητο. Μιὰ κυρία λέγει : «Τί χαριτωμένη νεολαία !». Τὸ μηχανοκίνητο τρέχει πρὸ γρήγορα, προτοῦ ὅμως ξεπεράσῃ τ' ἄλλο πρυάρι, ἀκούγεται μιὰ φωνή, ἡ φωνὴ τοῦ καπετάνιου :

—Βλέπω πὼς τὸ πρυάρι αὐτό, ποῦ ἔχει βαρεῖα μηχανή, ἔχει πολλοὺς ἐπιβάτες. Γι' αὐτό, ἅμα βγῆτε ἔξω (στὸν Πατραϊκὸ κόλπο) πρέπει ν' ἀκολουθήσετε δεξιὰ τὴν παραλία τοῦ νησιοῦ, ὄχι ὅμως ἀπὸ πολὺ σιμά. Οἱ μεγάλες σπιλάδες τοῦ μαίστρου δὲ μουσκεύουν μόνο, ἀλλὰ καὶ κιντυνεύουν κάθε μικρὸ πλεούμενο.

Τὰ πρὸ πολλὰ παιδιά, ποῦ ξέρουν τί νόημα ἔχουν τὰ λόγια τοῦ καπετάνιου, εἶναι ἕτοιμα νὰ τὰ χειροκροτήσουν, τὰ συκρατεῖ ὅμως μιὰ ζωερὴ καὶ γλυκεῖα φωνούλα..

—Ν' ἀκούστε τὸ Γέλο μας ! Γιατί ξέλ' τί λέει !

Φωνές, χάχανα, κακό !

Κι ὁ Γέρος μόλις ἦταν δέκα ὀχτῶ χρόνων !

*Ἐξω ὁ μαίστρος, καθὼς ἀπολυόταν ἀπ' τὸ Ἴόνιο, ἔδειχνε ὄρμη καὶ δύναμη. Τὸ μηχανοκίνητο μὲ τοὺς ἐκδρομεῖς ἄρχισε τὸ σκαμπανέβασμα. Μὲ κόπο ὁ καπετάνιος ἔστριψε δεξιὰ, πρὸς τὸ νησάκι τῆς Τουρλίδας, τηρώντας ἀπ' αὐτὸ ἀπόσταση.

Οἱ ἐπιβάτες κοιτοῦσαν δεξιά, ἀριστερά, ἐμπρὸς πίσω. Κι οἱ ντόπιοι, κι αὐτοὶ χάζευαν, εὐχαριστημένοι. Νὰ ἡ φωνὴ τοῦ πρώτου ἐθελοντῆ ξεναγοῦ :

—Μόνο ὀρίζοντας, κυρία μου, λέγει. Καὶ θεά ἐξαιρετική. Γιὰ μένα τὸ πρὸ σπουδαῖο εἶναι πὼς τὸ μάτι πιάνει, σάν σύνολο, ἀπέραντη ἔκταση.. Νὰ ὁ Ἀράκυνθος, μὲ τίς τόσες κοιλάδες. Νὰ ὁ πυκνόφυτος κάμπος σιμὰ στὰ πόδια του. Νὰ οἱ Πολιτεῖες μπρὸς κι ἀριστερά. Νὰ ἡ Λιμνοθάλασσα ὅλη, ἀπ' ἀνατολὴ σὲ δύση. Δεξιὰ στὸ βάθος κάνουν παράταξη τὰ βουνὰ τοῦ Μοριᾶ, ὁ κόλπος τῆς Πάτρας. Στὴ δύση φαντάζουν τόσα νησιά προπαντὸς ἡ Ζάκυθο πρὸς τὰ δῶ κι ἡ Κεφαλλονιά παραπέρα.

*Ὅλοι κοιτάζουν ἀκόμα.

*Ἄλλη φωνή :

—Νὰ τ' ἄλλο πρυάρι, βγῆκε ἀπ' τὴν διώρυγα καὶ προσπαθεῖ νὰ μᾶς φτάσῃ, δυσκολεύεται ὅμως, γιατί ἔχει

ἀντίθετο τὸν μαῖστρο.. Νά, ἄρχισε νὰ κόβῃ βόλτες..

Χτυποῦσε ἡ μηχανούλα τοῦ πρώτου πρυαριοῦ καὶ πῶς χτυποῦσε. Ἄσῆμιζε ὁ ἥλιος τὰ κυματάκια κι οἱ σπιλάδες, ποὺ σηκώνονταν κι ἔτρεχαν ἡ μιὰ μετὰ τὴν ἄλλη — θέαμα ὁμορφο — κάποτε ράντιζαν γερὰ τοὺς ἐπιβάτες καὶ παρατραμπάλιζαν τὸ πλεούμενο.

Μιὰ ἀπ' τὶς κυρίες πρόσεχε κατὰ τὴ δύση ἴσα ἀρκετὲς στιγμὲς κι ἔπειτα ἔσκυβε καὶ χάραζε μὲ κραγιόνι γραμμὲς στὸ μπλόκ, ποὺ κρατοῦσε στὰ γόνατά της ἀνοιχτό. Καὶ πάλι σήκωνε τὰ μάτια της καὶ πρόσεχε καὶ πάλι ξανάσκυβε.. Ἄλλη κυρία σιμά της, σηκώνοντας κι αὐτὴ τὰ μαλλιά της, ποὺ τῆς τ' ἀνακάτευε ὁ ἀέρας, τὴν παρακολουθοῦσε. Στὸ λευκὸ, παρθένο χαρτὶ οἱ γραμμὲς γίνονταν σχήματα. Νέες γραμμὲς συμπλήρωναν τὰ σχήματα.. Κοίταζε ἡ ἄλλη κυρία ἓνα ψηλὸ φάρο, στηριγμένο σὲ βραχάκια.. Κοίταζε τὸ χαμηλὸ Νησί, τὰ καλύβια του, τὰ δέντρα..

Πλησίαζε τώρα τὸ πλεούμενο στὸ Βασιλάδι, στέλνοντας στοὺς ἀνθρώπους του — ἀνθρώπους τοῦ ἰβριοῦ — μήνυμα μὲ τὸν χτύπο τῆς μηχανῆς του. Κι ὁ κόλπος, σὰ νὰ ξάνοιγε. Κι εἶχε ὁμορφιὰ τώρα τὸ κύμα, καθὼς τὸ ἔλουζε φουσκωμένο τὸ φῶς τοῦ ἥλιου. Κι αὐξαινει ἡ φρεσκάδα τῆς θάλασσας. Καὶ πλημμύριζαν ἀπὸ χαρὰ οἱ ψυχές..

Μιὰ Κυρία ρώτησε :

— Ἀνάμεσα σ' αὐτὰ τὰ νησιά, τῆς Τουρλίδας καὶ τοῦ Βασιλαδιοῦ, δὲν ὑπάρχει διάβαση ἀπὸ τὸν Κόλπο στὴ Λιμνοθάλασσα ;

— Πῶς δὲν ὑπάρχει, ἀπάντησε ὁ καπετάνιος.. Ἐκεῖ, στὴν ἀνατολικὴ ἄκρη τοῦ Βασιλαδιοῦ, ἐδῶθε ἀπὸ τὸ φάρο, καταλήγει ἀπ' τὴν Λίμνη ἓνας μεγάλος, φυσικὸς αὐλακας ἀρκετὰ βαθύς, μ' ἀμμουδιὰ πρὸς τὸ νησί, ὁ Αὐλέμονας. Ἀπ' αὐτὸν διαβαίνουν πάσαρες, καΐκια, μεγάλα πρυάρια καὶ μπαίνουν στὴν Λιμνοθάλασσα.

Ἄλλη φωνή :

— Στὴν ἀμμουδιὰ τ' Αὐλέμονα μοῦ φαίνεται πῶς βλέπω καΐκια, τραβηγμένα ἔξω.. Νά, τα !

— Μικρὰ καΐκια τῶν γρι - γρι θὰ εἶναι, λέγει ὁ καπετάνιος.

νιος. Περιμένουν νὰ πέση ὁ ἥλιος, γιὰ ν' ἀνοιχοῦν στοὶ πέ-
λαγο καὶ νὰ σαρώσουν στὴν ἀφρὴ κάθε λέπι..

—Μὰ πιὸ δεξιὰ νομίζω πῶς εἶναι ἀραγμένο κάτι ἄλλο,
πιὸ μεγάλο καὶ λευκὸ, λέγει τώρα ἡ Κυρία, ποὺ λίγο πρὶν
ἰχνογραφοῦσε..

—Πραγματικὰ κάτι ἄλλο εἶναι, παραδέχτηκε κι ὁ καπετά-
νιος. Ἴσως λευκὸ κότερο, ἀσφαλῶς ξένο..

ἽΟλοι χάζευαν στὸν ἀνοιχτὸ, θαλασσινὸ ὀρίζοντα, σὰν
παιδιά. Σ' ἄλλον κάνει ἐντύπωση τοῦτο, σ' ἄλλον ἐκεῖνο. ἽΟ
φάρος στέκεται στὴ θέση του καμαρωτά. Καὶ φαίνεται ἀπὸ
πολὺ μακριά. Καὶ γίνεται σωτήρας κι ὁδηγὸς τῶν караβιῶν
τις νύχτες ἰδίως, ὅταν λυσομανᾷ ὁ νοτιάς.

ἽΗ ἐκκλησοῦλα τ' ἽΑἰ Σώστη ξεχωρίζεται ἀνάμεσα ἀπὸ
συκιές κι ἀνθισμένες ροδοδάφνες.. Ξεχωρίζονται ἀκόμα τὰ
καλύβια, τὰ καλυβόσπιτα, δυὸ καλὰ σπίτια καὶ τὰ ὑπόστεγα
τοῦ ἰβαριοῦ.

Καθῶς ὄλοι κοιτάζουν καὶ σιωποῦν, ἀκούγεται μιὰ φωνή :

—Νομίζω, λέγει ἡ φωνή, πῶς κι ὁ πιὸ μεγάλος καλλιτέ-
χνης δύσκολα θὰ μποροῦσε νὰ φανταστῆ ἓνα τόσο ἀπλό, ἀλλὰ
καὶ τόσο ὁμορφο θαλασσινὸ τοπίο..

—Ποιὰ εἶναι αὐτὴ; σκύβει καὶ ρωτᾷ κάποιος τὸν καπε-
τάνιο.

—Δὲ τὴν ξέρεις; λέγει ἐκεῖνος. Κάποια ἽΑθηναία, ποὺ
κάνει τὸν δημοσιογράφο.. Σήμερα τὴ γνώρισα κι ἐγώ.

Τὸ μηχανοκίνητο σιμώνει ἀκόμα κι ἀκόμα τὸ νησί. ἽΕνας
γυρίζει, κοιτάζει πίσω στοὶ πέλαγο καὶ ξαναγυρίζοντας λέγει.

—Καὶ τὸ πρυάρι μὲ τὰ παιδιά δὲν εἶναι μακριά.

ἽΟ καπετάνιος ἔμπασε τὸ μικρὸ σκάφος στὸν Αὐλέμονα
καὶ τὸ κράτησε στὴν ἀμμουδιά τοῦ Βασιλαδιοῦ. Παρέκει ἦταν
βγαλμένα ἔξω καίκια γρι - γρι. Καὶ πιὸ παρέκει στοὶ βαθὺ
μέρος τοῦ αὐλακα, φαινόταν ἓνα κότερο νὰ τραπαλίζεται
ἐλαφρά, ἐνῶ στὴ γέφυρα τρεῖς νέες γυναῖκες, μὲ μαλλιά πολὺ
ξανθιά, κοιτάζοντας ἔξω, χαχάνιζαν.

Βγήκαν ἔξω οἱ ἐπιβάτες. Νὰ κι ὁ караβοκύρης κι ἄλλοι
ἄνθρωποι τοῦ ἰβαριοῦ. Καλωσόρισαν ἀπὸ δῶ, καλωσόρισαν
ἀπὸ κεῖ.

ἽΟλοι οἱ ἐπιβάτες, ντόπιοι καὶ μὴ, ἔδειχναν χαρὰ κι ἰκα-

νοποίηση, πού βγήκαν στο Νησί. Τους μή ντόπιους όμως, πού γύριζαν και πρόσεχαν παντού, ήταν φανερό πώς κάτι τους άπασχολούσε. Έχει ό χώρος σπάνια φυσική διάταξη: Στενόμακρο τó Νησάκι, με τήν Λιμνοθάλασσα άπό τήν μία μεριά, συνήθως ήρεμη, και τόν πλατú Κόρφο άπ' τήν άλλη, συνήθως ταραγμένο.

Καλά τά λέμε, χρειαζόταν όμως κάποιος νά κατατοπίση τους μή ντόπιους, ποιά είναι τά νησιά όλόγυρα, πού είναι οί μπουκες τής Λιμνοθάλασσας κι ώς πού άπλώνεται ό Πατραϊκός. Κι επιπλέον νά τους άναφέρη κανένα σημαντικό, ιστορικό συμβάν, πού συνδέθηκε με τήν περιοχή γύρω. Τήν ύπηρεσία αύτή τήν ανέλαβε ό Καπετάνιος.

Άλλά, ένώ ή περιέργεια τών μή ντόπιων αύξαινε, δυτικά τó Ίόνιο άπολούσε άδιάκοπα πνοές του μαΐστρου κι ό ήλιος γυρμένος χρυσαύγαζε τίς ράχες τών μικρών κυμάτων και τά πανιά τών ιστιοφόρων, πού φαίνονταν στόν Κόρφο και στήν Λίμνη, κι άπομόνωνε τόν καπνό κάποιου παποριοú, πέρα κεί στα ουρανοθέμελα. Οί σπιλάδες άλώνιζαν στήν επιφάνεια. Στα παράλια όλων τών Νησιών ξεχώριζε κανείς άφρούς. Γλάροι στρίγγλιζαν ψηλά.

Τώρα οί έκδρομείς έχουν προχωρήσει στα βράχια, σιμά στόν φάρο και στή θάλασσα. Παιγνιδιάρης ό μπάτης, άνεμίζει τά μαλλιά τών Κυριών. Κι αύτès γελώντας άγωνίζονται νά τά μαζέψουν. Μιλεί ό Καπετάνιος, δείχνοντας τó πέλαγο. Και λέγει για τά Νησιά και για τόν Πατραϊκό κόλπο. Έπειτα άναφέρει ένα παλιό, ναυτικό, πολεμικό συμβάν, πού έγινε στήν είσοδο του Κόλπου. Έχουν σιμώνει και τόν άκούν κι άνθρωποι του ίβαριοú κι ό ίδιος ό караβοκύρης. Έξαφνα οί Κυρίες ξεφωνίζουν. Τó παιδι του ίβαριοú, ό Χρόνης, παρουσιάζεται μπροστά τους με μία άγκαλιά λευκά, άγρια κρινάκια, πού φυτρώνουν στή νοτιομένη, μακρυνή άμμουδιά, και τους τά προσφέρει, χαμογελώντας. Χαρά οί Κυρίες! Ό Καπετάνιος παύει νά μιλά και χαμογελά στόν μικρό. Έστερα ξαναρχίζει, για νά ξανασταματήση μετά λίγα λεπτά. Ένα άλλο άτομο έχει παρουσιαστή. Φαίνεται ήλικιωμένο και πολυβασανισμένο, έχει όμως τó κορμί στητό και τó βλέμμα ζωηρό. Ήταν ό Μάνθος, ό φαροφύλακας. Αύτός, προτου άκόμα φανή

τὸ μηχανοκίνητο μπρὸς στὸ Νησί, ἐτοίμασε ἐπάνω στὸ φάρο δ,τι ἔπρεπε γιὰ τὴν νύχτα καὶ κατέβηκε. Καὶ δὲν τράβηξε πρὸς τὸ κέντρο τοῦ Νησιοῦ, γιὰ «νὰ ἰδῆ κόσμος», ἀλλὰ ἔπιασε τὴν ἀμμουδιὰ κι ἄρχισε τὸν συνηθισμένο του ἀπογευματινὸ περίπατο. Προχωροῦσε ἀργά, κοιτάζοντας πότε τις σπιλάδες, πὺ ἢ μία κυνηγοῦσε τὴν ἄλλη, πότε τὸ βοερὸ ἀναδίπλωμα τῶν κυμάτων στὴν στρωτὴ ἀμμουδιὰ καὶ πότε τὸν ἥλιο, πὺ ὀλοένα ἔγερνε πρὸς τὸ βασίλεμα.. Ἔζησε ὁ γερο Μάνθος ἀπὸ μικρὸς σὲ καράβια. Κι ὅταν πιά κουράστηκε, ἀποτραβήχτηκε, γύρισε στὸν τόπο του καὶ μπῆκε φαροφύλακας. Ἔτσι ἔγινε κι αὐτὸς «ἄνθρωπος τοῦ Νησιοῦ».

Ὁ γέρος λοιπόν, μόλις βρέθηκε μπροστὰ σὲ ξένους τράβηξε μὲ τ' ἀριστερὸ χέρι τὸ τσιμπούκι, ἔβγαλε μὲ τὸ δεξιὸ τὸ παλιό του κασκέτο καί :

—Γειά - χαρά! εἶπε. Καλῶς ἐκοπιάσατε στὸ Νησί μας!

Ἔκουσε κι ὁ Καπετάνιος τὸν χαιρετισμὸ καὶ γύρισε. Ἐκεῖνος γνῶριζε τὸν φαροφύλακα ἀπὸ χρόνια, λίγες μέρες δὲ πρὶν τὸν εἶχε ἀνταμῶσει στὴν Πολιτεία. Τοῦ χαμογέλασε φιλικὰ καί :

—Φίλε, Μάνθο, τοῦ εἶπε, μὲ κάποιο ἐνθουσιασμό, τί γίνεσαι; Ἐγὼ νόμισα πὺς δὲ βρισκόσουνα στὸ Νησί...

Γέλασε ὁ ἄλλος καί :

—Ξεκολλάω γὼ ἀπὸ δῶ, Καπετάνιε μου, εἶπε ζωνρά.

—Σ' ἔχει μαγέψει τὸ Νησί, μὴν χαμογελάς. Λίγο προτοῦ ἔρθης, διηγιόμουνα στὶς Κυρίες καὶ στοὺς Κυρίους μιὰ παλιὰ ἱστορία. Τώρα, πὺ σὲ βλέπω, θέλω νὰ σὲ ρωτήσω κάτι, σχετικὸ μ' αὐτὴ τὴν ἱστορία.

—Στὶς διαταγές σου! Καπετάνιε μου.

—Ἄκουσέ με καλὰ κι ἀπάντησέ μου: Μήπως κάποια ἀπ' αὐτὲς τίς μέρες, τὸ πρωῖ, εἶδες ἀπ' τὴν ψηλὴ σκοπιὰ σου στὸ πέλαγο νὰ ἔρχονται ἀπ' τὸ Λεπάντε, μ' ἀνοιγμένα πανιά, πολλὲς γαλέρες καὶ φοῦστες, ἀνεμίζοντας κόκκινα καὶ πράσινα φλάμπουρα, τούρκικα, ἀράπικα, βερβερίνικα;

Ρωτοῦσε ὁ Καπετάνιος μὲ τόνο στρατιωτικὸ κι ὁ γερο Μάνθος κι οἱ ἄλλοι, πὺ ἄκουγαν, στέκονταν ἄφωνοι, ἐνῶ μιὰ ἀπ' τίς Κυρίες ἔδειχνε πὺς βρισκόταν σ' ἀμηχανία.

Καὶ συνέχισε :

—Τὴν ἴδια ὥρα πρέπει νὰ εἶδες νὰ προχωροῦν στὸ πέλαγο, πλέοντας ἀπ' τὴν Ζάκυθο, σὲ παράταξη μάχης, πολλές γαλέρες καὶ νάβες κι ὄχι λίγο τρικάρταρα, ἀνεμίζοντας σημαῖες μὲ τὸν σταυρὸ τῆς Καστίλλης καὶ τοῦ Πάπα καὶ μὲ τὸ λιοντάρι τῆς Βενετιᾶς.. Ἀπάντησε, σ' ἐρωτῶ!

Σιγὴ κι ἔκπληξη. Ἐξαφνα ὁμοῦς ὁ γερο φαροφύλακας συνῆρθε, ἄρχισε νὰ γελάη καί :

—Καπετάνιε μου, εἶπε, μὲ δουλεύεις ; Πάλε θυμήθηκες τὸ χαλασμὸ τῆς Τούρκικης Ἀρμάδας ;

Γέλασαν τώρα ὅλοι καὶ φυσικὰ πιὸ πολὺ οἱ κυρίες. Κι ὁ Καπετάνιος :

—Φίλε, Μάνθο, φώναξε, προτοῦ ἔρθης, μιλοῦσα γιὰ τὸν χαλασμὸ τῆς Τούρκικης Ἀρμάδας, πού, ὅπως ξέρεις, ἐγινε ἐδῶ μπροστὰ στὸ πέλαγο.. Πρῶτη φορὰ συντρίφτηκε ἡ φοβερὴ ναυτικὴ δύναμη τῶν Ὄθωμανῶν. Ἡ σύγκρουση Τούρκων καὶ Χριστιανῶν ἀναφέρεται στὴν Ἱστορία μὲ τ' ὄνομα «Ναυμαχία τῆς Ναυπάκτου». Νά, λησμόνησα ν' ἀναφέρω μιὰ λεπτομέρεια, πὼς σ' ἓνα ἰσπανικὸ καράβι ὑπηρετοῦσε, κατὰ τὴ ναυμαχία, σὰν στρατιώτης καταστρώματος, ὁ Θεορβάντες, ὁ μεγάλος ἔπειτα συγγραφέας τῆς Ἱσπανίας. Κάτι θέλεις νὰ εἰπῆς, Μάνθο. Σ' ἀκοῦμε.

—Καπετάνιε μου, ἄρχισε ὁ ἄλλος, ὁ χαλασμὸς τῶν Τούρκων τότε, εἶναι πολὺ παλιὰ ἱστορία. Ἐγὼ θὰ μολογοῦσα στίς κυρίες κάτι ἀπ' τὸν καιρὸ τοῦ Κλεισμοῦ. Θὰ ἔλεγα πὼς ὁ Καπουδάν πασὰς γέμισε αὐτὴ ἐδῶ τὴ θάλασσα καράβια κι ἔστειλε τὰ σάλια τους μ' ἄντρες καὶ κανόνια μέσα στὴ Λίμνη, γιὰ νὰ πατήσουν τὸ παλιὸ Βασιλάδι, καὶ τ' ἄλλα νησιά. Καὶ πὼς χάθηκαν τὰ σάλια, οἱ ἄνθρωποι καὶ τὰ κανόνια..

—Εἶχα σκοπὸ νὰ τοὺς τὸ εἰπῶ κι αὐτό, Φίλε.

Ἐξαφνα ὁ караβοκύρης τοῦ ἰβηριοῦ, πού γύρισε καὶ κοίταξε ἀνατολικά, στὸ πέλαγο, ξεφώνησε : «Πῶ ! πῶ !».

—Τί συμβαίνει ; ρώτησε μ' ἀνησυχία κάποια κυρία..

—Μόνο παιδιὰ νάναι μέσα σ' ἐκεῖνο τὸ πρυάρι ; ρώτησε τώρα ὁ караβοκύρης, πού δὲν καλάκουσε τὴν κυρία..

—Παιδιὰ μόνο ! εἶπε ὁ πλοίαρχος τοῦ μηχανοκίνητου. Κινήσαμε ἀπὸ τὸ λιμανάκι τὴν ἴδια ὥρα, ἀλλὰ αὐτὸ τὸ πρυάρι ἔμεινε πίσω κι ἐρχόταν μὲ βόλτες..

—Καὶ μὲ βόλτες θέλνε νὰ σιμώσουν κι ἐδῶ ; πρόστεσε ὁ
καραβοκύρης. Κοιτάζτε ἀνοιγμα, ποῦ παίρνουν.. Μὴν ταρα-
ζεστε, κυρίες μου.. Δὲν ἔπαθαν τίποτε.. Ἐκαναν στροφή, γιὰ
βόλτα, γέροντας τὸ πανὶ μέχρι τὸ κύμα. Αὐτὸ θέλει πολλή
μαστοριά, ἀλλιῶς κλάψ' τα ! Νά, πῆραν καλὰ τὴν ἄλλη βόλ-
τα κι ἔρχονται.. Ἄλλὰ ἐδῶ τώρα ἀνάμεσα εἶναι ὁ κίνδυνος
ἀπὸ τὶς σπιλάδες..

—Δὲν τοὺς τούμπανε ἢ στροφή κι θὰ τς τουμπάρνε οἱ
σπιλάδες ; εἶπε ὁ φαροφύλακας. Καὶ ξέρς, караβοκύρ', μ' φαί-
νεται πὼς στὸ πρυάρ' κομανταίρνει ὁ Γέρος !..

—Ὁ γιὸς μ', Μάνθο ;

—Αὐτός, φίλε. Τὸν ἔχω ἰδεῖ ἀπ' τὸν φάρο νὰ κάν' στὸ
ἴδιο μέρος τέτοια στροφή.. Μιά φορὰ τ' φώναξα..

—Ἄν εἶναι αὐτός, θὰ τὸν διορθώσω.. Τί εἶπες, Καπετά-
νιε μ' ; Πῶς ; Ναί, ἔτσ' τὸν λένε τὰ παιδιά, Γέρο. Σᾶς ἔδωκε
συμβουλή καὶ σωστή ; Στὸ πανὶ καὶ στὸ τιμόνι εἶναι πρῶτος..
Νά ! νά ! τραγδᾶνε οἱ φίλοι..

*Φύσα, βοριά μου, φύσα,
ν' ἀπλώσω τὸ πανί,
φύσα, βοριά, νὰ πᾶμε
στ' ὠραῖο μας Νησί..*

Ὅλοι ταραγμένοι κοιτάζαν στὴ θάλασσα. Τὸ πρυάρι, σὰν
ἀσυγκράτητο ἄτι, ποῦ ἔβρισκε μπρὸς τὸ δρόμο του ἐμπόδια
φοβερὰ, ἔσπαζε τὶς σπιλάδες, χωνόταν στὰ νερὰ κι ἀμέσως
ἔβγαινε, μὲ τὴν δεξιὰ κουπαστὴ πάντα γυρτὴ καὶ τὸ πανὶ
τέξα. Στὴ γέφυρα τοῦ κότερου ξαναβγήκαν οἱ «ξανθιὲς ὑπάρ-
ξεις» καὶ κοιτάζαν κι αὐτές.

Ἡ ἀπόσταση ἀπ' τὸ πρυάρι ὡς τὴν ἀμμουδιὰ τοῦ Νη-
σιοῦ μίκρυνε τόσο, ὥστε πιά οἱ σπιλάδες δὲν «ἐπιαναν» τὸ
πλευούμενο. Κι ἐκεῖνο, διατηρώντας τὴν ταχύτητά του, ἔφτασε
καὶ σύρθηκε στὴν ἀμμουδιά.

Φωνές, χειροκροτήματα μικροὶ μεγάλοι. Τώρα γελοῦσε ὁ
καραβοκύρης. Τὰ παιδιά προπαντὸς πρόσεχαν τὸ λευκὸ
κόττερο. Ἡ κυρία τοῦ Καπετάνιου, ποῦ εἶχε πολὺ ἐνθουσια-
στικὴ, γυρίζοντας στοὺς ἄλλους :

—Φίλοι μου, εἶπε, αὐτὴ τὴν στιγμή τί ἄλλο ἀξίζει τόσο,
ὅσο ἡ τόλμη κι ἡ ξεγνοιασιά αὐτῶν τῶν καλῶν παιδιῶν !

ΚΥΝΗΓΙΑ ΣΕ ΣΤΕΡΙΑ ΚΑΙ ΘΑΛΑΣΣΑ

Α

Δυὸ ἡλικιωμένοι, κι οἱ δυὸ ντόπιοι, ἔφτασαν τὴ χινοπωρινὴ ἐκείνη νύχτα ἔξω ἀπὸ τὴν ἀπόμερη, παραλιακὴ ταβέρνα. Στάθηκαν λίγο καὶ πρόσεξαν τὴν μισοσκοτεινὴ ἔκταση τῆς Λιμνοθάλασσας. Ἦ ἀπὸ τοὺς ἔπιασε μακρυνὲς λαλιὲς χοντρῶν, ὑδρόβιων πουλιῶν. Πρόσεξαν λίγο ἀκόμα κι ἔπειτα μπῆκαν μέσα, καλησπέρισαν καὶ κάθισαν στὴν ἄκρη δεξιά. Σὲ λίγο, ἀφοῦ ταχτοποιήθηκαν στὶς θέσεις τους, πετάχτηκε ὁ πιὸ ἡλικιωμένος καὶ ρώτησε :

—Εἶχατε συζήτηση καὶ τν κόψαμε ; Νὰ μᾶς συμπαῖατε..

—Τίποτε ! Τίποτε ! ἀκούστηκαν φωνές.

—Ἐδῶ σαι, Σωτήρη ; ρώτησε ὁ ἴδιος.

—Ἐδῶ, κυρ Δημήτρη μου.

—Κι ἐσύ, Ἄλέκο ; Καὶ σὺ γερο Παντελῆ ; Τώρα σᾶς πῆρε τὸ μάτι μου..

—Ἐδῶ, κυρ Δημήτρη, ποῦ θὰ πᾶμε ;

—Μολόγαγες τίποτε, Παντελῆ ; Ναί ; Καλά κανες. Νὰ μαθαίνει κι οἱ νεώτεροι.. Κυνήγησες καθόλου αὐτὸν τὸν καιρό ;

—Βγῆκα λίγες φορές, κυρ Δημήτρη, καὶ κάτι κράτησα. Δὲν ἀντέχω ὅμως τώρα..

—Μὴν τὸ λές αὐτό, Παντελῆ ! Εἶσαι παλιό, γερὸ κόκκαλο. Καὶ τὰ βᾶσανα καὶ τὰ χρόνια δὲ μποροῦν νὰ σὲ κάνουν καλά.. Χαμογελᾷς ; Θυμᾶσαι κάποτε.. Ἦμουνα δεκαοχτῶ χρόνων καὶ πῆγα στὸ πανηγύρ' τ' Ἄϊ Συμιοῦ..

—Ναί, μὲ τ' φοράδα τ' μακαρίτ' τ' γονιοῦ σ'..

—Τὸ θυμήθηκες, Παντελῆ ; Ὁ Μεγαλοδύναμος νὰ σοῦ δίνη ζωή.. Ὁ Παντελῆς, ποῦ λέτε, εἴκοσι δυὸ χρόνων παληκάρι τότε, ψαρὰς καὶ κυνηγός, πῆγε κι αὐτὸς στὸ πανη-

γύρι, ἀλλὰ ἀρματωμένος. Ἐλαμπαν τὰ νιῶτα του, γελουσε ἀδιάκοπα ἢ μορφή του.. Σ' ὄλα πρῶτος καὶ προπαντὸς στὸν χορὸ, γι' αὐτὸ, ἐκείνη τῆ χρονιά, ἔφερε πρώτη τῆ συντροφιά του.. Ὅλοι τὸν καμάρωναν. Μόνον δὲ ζοῦσε ὁ καημένος ὁ πατέρας του νὰ τὸν καμαρώσ'.

Ὁ κάπελας ἄφησε στὸ τραπέζι κατοσταράκι ἄσπρο καὶ δυὸ ποτήρια. Σώπασε καὶ ξανάρχισε ὁ κυρ Δημήτρης :

—Μεγάλωσε ὁ φίλος μας καὶ παντρεύτηκε κι ἔγινε ἄριστος οἰκογενειάρχης. Ἐγὼ ὅμως κι ἄλλ' ἀκόμα, ποὺ τὸν ἀγαπούσαμε, δὲ θέλαμε ν' ἀκολουθήση τῆ ζωῆ τοῦ ψαρᾶ καὶ τοῦ κυνηγοῦ, ποὺ ἔχει κόπους καὶ βάσανα. Δὲ συμφωνεῖς, Ἀλέξη;

—Ἐγὼ, κυρ Δημήτρ', δὲ συμφωνῶ. Ἐζῆσ' ὁ φίλος μας μὲ ὅ,τι τ' ἄρεγε καὶ μ' ὅ,τ' ἀγάπαγε· μὲ τὸ ψάρεμα καὶ πὶὸ πολὺ μὲ τὸ κυνήγι.. Καὶ στὴ Λίμνη μας ἄπὸ μέσα καὶ στὸ κανάλι ἀπ' ἔξω, χειμῶνα καλοκαίρι. Ἄσε τίς ἐξοχὲς ἀπ' τὴ Γύρα ἀνατολικά, ὡς τ' Φοινικιά δυτικά. Ψυχρὲς νύχτες τοῦ χειμῶνα βρόνταγ' ἀλάργα τ' ὄπλο του κι ἔφταναν λαλήματα ἀπὸ τρομασμένα πουλιά..

—Νὰ σοῦ εἰπῶ, Ἀλέξη μου, καὶ σὺ ἔχεις δίκιο.. Γιατὶ καὶ σὺ ἀκολουθήσες θεληματικὰ αὐτὸ τὸν δρόμο. Κι ἀπόλαυες τὸν τόπο σου.. Ὅλοι, ἀπὸ πολὺ σὲ λίγο, ἔχομε μέσα ριζωμένη τὴν ἀγάπη στὴ φύση τοῦ τόπου μας..

Μπήκαν δυὸ ἀκόμα πελάτες καὶ κάθισαν ἡσυχα. Τὸ παιδί ἄφησε στὸ τραπέζι τους ἑκατοσταράκι μελαγοζᾶς μὲ δυὸ ποτήρια.

Τὴν συζήτηση τὴν ξανάρχισε ὁ κυρ Δημήτρης :

—Ξέρς, Παντελῆ, εἶπε, ἐνῶ ξαναγέμιζε τὸ ποτήρι τοῦ συντρόφου του. Ἐδῶ καὶ κάμποσες μέρες μιλοῦσα μὲ κάποιον φίλο, γιὰ παλιὰ καὶ περασμένα, καὶ θυμήθηκα τὸν μπάρμπα Κώστα, Θεὸς χωρέσ' τον, ποὺ καλλιεργοῦσε χρόνια καὶ χρόνια τὸ Καβαλεῖκο χτήμα.. Τὸν θυμᾶσαι ;

—Ἄμ' τὸν ξέχασα ποτὲ τὸν καλὸν ἄνθρωπο, κυρ Δημήτρη μ'.

—Θυμήθηκα, ποὺ λές, καὶ τ' ἄλλο : Μιὰ χρονιά, τὴν παρμονὴ τ' Σωτήρος ἔστειλε ὁ μακαρίτης στὸν πατέρα μου ἕνα θερίο καθαρόχελο, ἕνα πρᾶμα ἀσήκωτο.. Γιατὶ καμογελᾶς, Παντελῆ ;

—Εἶν' ἱστορία ὀλόκληρ', κυρ Δημήτρη..

—Καὶ δὲ μᾶς τὴν μολογᾶς, φίλε. Ὅλ' θὰ φχαριστηθοῦμε !

—Γιατί ὄχι, κυρ Δημήτρη μ'. Νέος ἐγὼ τότε, ἔ ; Αὐτὰ τὰ χέρια στείβανε πέτρες. Ἦρθε κάποιος καὶ μὲ βρῆκε—ἦταν Τετάρτ', προπαραμονὴ τ' Σωτήρος — καὶ μοῦ εἶπε πὼς ὁ μπαρπα Κώστας μὲ παρακάλαγε νὰ πεταχτῶ τν ἄλλ' μέρα στὸν Μεσόκαμπο κὶ νὰ πάρω κὶ τς δικούς μ'. Πῆγα στὸ σπὶτ', εἶπα στὴ Μαριγούλα, τ' γυναίκα μ', νὰ ἐτοιμαστῆ αὐτὴ καὶ τὰ παιδιὰ. Καὶ τὸ πρωῖ, νύχτα ἀκόμα, μπήκαμε ὄλ' στὸ πρυάρ' καὶ κινήσαμε. Γλυκοχάραζε, ἅμα φτάσαμε στὴν Πλώσταινα. Ἄκούγαμε τς πρώτους γλᾶρς. Χάζευαν τὰ μικρά. Προχωρώντας, βάλαμε σημάδ' τῆ Φοινικιά. Χρώματα τς κορφῆς τοῦ Ζυγοῦ ! Χρώματα στὰ νερά ! Νὰ ἕνα πλάφ στὰ νερὰ δεξιὰ, νὰ ἄλλο ἀριστερά. «Μωρέ, εἶπα, μεγάλα κεφάλια πήδησαν». «Ἔ, πατέρα, πετάχτηκε ὁ Σπυράκης, τί κάθεσαι καὶ τὰ καμαρώνς ; Μᾶς κοροϊδεῦνε. Πήραμε μαζί μας δυὸ καμάκια». Γέλαγε ἡ γυναίκα μ' κὶ ὁ ἄλλος, ὁ πιὸ μικρὸς γιὸς μ'. Ἄρπαξα τὸ βαρὺ καμάκ'. Τὴ μιὰ φορὰ τίποτε. Τὴ δευτέρ' σήκωσα τὸ καμάκ' καὶ στὰ δόντια τ' τναζόταν ἕνα γερὸ κεφάλι. Χαρῆς τὰ παιδιὰ ! Χαρῆς ! Παρακάτ' σιμὰ στν ἄλυκῆ, ἄλλο, πιὸ μεγάλο κεφάλι. Νὰ μὴν τὰ πολυλογάω, ὡς ποὺ νὰ φτάσωμε στὸν Ποταμό, εἶχα κάμ' μιὰ καλὴ «ἀλιειά».

«Γεῖα στὰ χέρια σ' Παντελῆ μ', φώναξε ἡ γυναίκα μ', κοιτάζοντας τόσα ψάρια στ' κανίστρα. Θὰ τὰ πᾶμε δῶρο στὸν μπαρπα Κώστα κὶ δὲ θὰ πᾶμε μ' ἀδειανὰ χέρια».

Εἶχε χαράξει καλά, ἅμα μπήκαμε στὸν Ποταμό. Αὔγουστος μῆνας, ἔ, κὶ ὅμως εἶχε πολλὰ νερά. Στους ὄχτους ἀνθισμένα περικοκλάδια τύλιγαν τ' ἀρμυρῖκια καὶ τὰ καλάμια. Λαλοῦσαν ἐδῶ κὶ ἐκεῖ πουλάκια. Χάζευαν τὰ παιδιὰ. Ἄξαφνα ἀκούστηκε φτεροκόπημα.. «Νερατζούλια, πατέρα ! φώναξε ὁ Σπυράκης. Πιάσε τὸ δίκαννο !». Τὰ πουλιὰ ὅμως, ποὺ τέτοια ἐποχὴ τὸ κορμί τους εἶναι σὰ ζυμάρι, βούτηξαν στὰ νερὰ καὶ χάθηκαν». «Πῶ ! πῶ ! λαβράκ', πατέρα», φώναξε τώρα ὁ μικρός, ὁ Βασιλάκς. Τίναξα τὸ μεγάλο καμάκ' ἀλλὰ ὁ λάβρακας ἔγιν' ἄφαντος. Σὲ λίγο ὅμως φάνηκε ἄλλος.. Μέχρι νὰ φτάσωμε στὴ γέφυρα τῆς δημοσιᾶς, κράτησα δυὸ καλὰ κομμάτια. Χαρὰ ἡ γυναίκα μ' ! Αὐγάταινε τὸ δῶρο !

—Καὶ γιατί εἶχε τόσα νερά ὁ Ποταμός, Παντελῆ ;

—Γιατί, κυρ Δημήτρη μ', τὰ μεγάλα μάτια σὰ ριζὰ τοῦ βουνοῦ, πού κρατᾶνε μέσα σωρὸ καθαρὸχέλα, ἔβγαναν ἐκεῖνη τὴν χρονιὰ πολλὰ νερά..

Ἔδεσα τὸ πρυάρι κάτ' ἀπ' τὴ γέφυρα τῆς δημοσιᾶς ἀνάμεσα σὲ πυκνὰ νεροκάλαμα καὶ βγήκαμε. Πήραμε μαζί μας τὴν κανίστρα μὲ τὰ ψάρια, τὸ ὄπλο, ἓνα καμάκι καὶ μιὰ μεγάλη ἀπόχη, διαβήκαμε τὴ δημοσιά, ὕστερα τὴ σιδηροδρομικὴ γραμμὴ κι πιάσαμε τὸ δρόμο τῆς ἐξοχῆς. Δεξιὰ στὸ χέρσο, σιμὰ στὴ γραμμὴ, βούιζε ἡ μηχανὴ τοῦ Λιανοῦ, πού ξεσπύραγε τὰ καλαμπόκια.. Προχωρήσαμε.

«Πῶ! πῶ! πουλιὰ στὸν κάμπο! φώναξε ὁ Σπυράκης. Ὡς ἐδῶ ἀκούγονται». Διαβήκαμε ἀπ' τὸ Μακραϊκο λιοστάσι κι σταθήκαμε, γιὰ νὰ καμαρῶσνε τὰ παιδιὰ τὸ μεγάλο, γέρικο δέντρο, πού, ὅπως μοῦ εἶχε εἰπεῖ κάποτε ὁ μπαρπα Κώστας, ὑπῆρχε πρὶν ἀπὸ τὴν ἐπανάσταση τοῦ 21..

—Ναί, Παντελῆ, ὑπῆρχε πρὶν ἀπὸ τὸ 21 ὁ πελώριος ἐκεῖνος δέντρος, καὶ σὰ χρόνια μου φάνταζε ἀπὸ μακριά, σὰ γίγαντας — τὸν θυμῶνται πολλοί. Ἔπειτα, στὸν καιρὸ τῆς πικρῆς κατοχῆς, τὸν πελέκησε κι αὐτὸν τὸ τσεκούρι τῶν ξένων..

—Προχωρήσαμε στὸ Καψαλείκο χτήμα, περνώντας κάτω ἀπὸ μυδαγαλιές, ἔτοιμες γιὰ τίναγμα, κάτω ἀπὸ ἀπιδιές φορτωμένες κοντοποδαροῦσες. Καὶ κάτω ἀπὸ κληματαριές, πού τὰ σερσέγκια πέταγαν καὶ τρυποῦσαν κίτρινες, ζαχαρωμένες ρῶγες..

Πρῶτος μᾶς κατάλαβε ὁ μπαρπα Κώστας κι ἔτρεξε καὶ μᾶς δέχτηκε. Καὶ μᾶς δέχτηκε, σὰ δικούς, σὰ συγγενεῖς. Φίλησε τὰ παιδιὰ, γελώντας. «Κυρὰ Μαριγούλα, τί γίνεσαι, καλημέρα! Καλημέρα! Καλῶς ἐκόπιασες! Πῶς τοὺς λὲς τοὺς λεβέντες σου, Παντελῆ ;». «Σπυράκη, τὸν μεγάλο καὶ Βασιλάκη, τὸν μικρό».. «Νὰ τοὺς χαιρεστε. Σπυράκη; Τ' ὄνομα τοῦ μακαρίτ' τοῦ γονιοῦ.. Δὲ τᾶχεις φέρ' ποτὲ ἔξω. Ἦταν καὶ μικρά.. Ἔλα, κυρα Μαριγούλα, πᾶμε, σὲ περιμένει ἡ θειά Ξαυγὴ.. Νά τη, τὴ βλέπεις μπροστὰ στὸ κονάκι, κάτω ἀπὸ τὴν κληματαριά; Πᾶμε. Τί κάντε ἔτσι; Ἄ, ὁ Νταβέλης γανυγίζει.. Μὴ φοβᾶστε, τὸν ἔχομε δεμένο.. Ἔπειτα δὲν πειράζει τοὺς

καλούς ανθρώπους.. Λοιπόν, Παντελῆ, πήρες τὸ μήνυμά μου ;
Καὶ κίνησες ἀμέσως ; Σ' εὐχαριστῶ. Θὰ τὰ ποῦμε»..

—Καὶ θὰ βρῆκες τὸν μπαρπα Κώστα, Παντελῆ, ἐπάνω
στὶς δουλειές..

—Ναί, κυρ Δημήτρη. Ἔργατιὰ ἐκεῖ. Περαιστικοὶ ὄχι λί-
γοι. Τὸ σατίλι ὀλοένα χτύπαγε στὸ πηγάδι. Στὸ μεγάλο ἀμπέ-
λι ἀριστερὰ μόλις εἶχε ἀρχίσει ὁ τρύγος. Καὶ πέρα ἀπὸ τὸ
λιοστᾶσι τίναζαν μύδγαλα. Κοίταζαν τὰ παιδιὰ μ' ὀλάνοιχτα
μάτια κι ἄκουσα τὴ γυναίκα μου νὰ λέη «ἐδῶ εἶναι χαρὰ
Θεοῦ!». Πῶς ἔκαμε ἡ θεια Ξαυγὴ ἅμα μᾶς εἶδε! Καθίσαμε. Ὁ
μπαρπα Κώστας πῆγε στ' ἀμπέλι νὰ ἰδῆ τοὺς ἐργάτες. Μᾶς
ἔφερε ἡ καημένη ἡ Θειά καὶ τί δὲ μᾶς ἔφερε. Μόνο ἔλεγε νὰ
προσέχωμε τὰ παιδιὰ νὰ μὴ φᾶνε πολλὰ φροῦτα καὶ πάθνε τί-
ποτε.. Πέρα στὴν ἄκρη τ' ἀμπελιοῦ, σιμὰ στὶς μεγάλες καρυ-
διές, πήρε τὸ μάτι μου τὸν μπαρπα Ζώη. Ἄφσα τς ἄλλους κι
ἔτρεξα. «Ἐσύ σαι, Παντελῆ μ'; φώναξε, ἡ κάνω λάθος ; Πῶς
μᾶς ξέχασες ; Πόσο χάρηκα, ποὺ σὲ εἶδα ! Ἦρθε κι ἡ κυρά ;
Κί τὰ παιδιὰ ; Ὠραῖα !». Καθίσαμε σ' ἓνα πεζούλι, κάτω ἀπ'
τὴν πιὸ μεγάλη καρυδιά. Νὰ ρόδες καὶ κουδουνάκια δεξιὰ.
Γύρισα. Ἐνα κάρο μὲ γεμάτες μασίνες μοῦστο ἔφουγε ἀπὸ
τ' ἄλωνι, ὅπου ἦταν τὸ πατητήρι κι οἱ ἐργάτες. «Καλὰ μπερι-
κέτια φέτο ;», ρώτησα τὸν γερο Ζώη. «Καλά, Παντελῆ μ'. Τὰ
κρασιὰ θὰ εἶναι ἐκλεχτά». Μοσχοβολοῦσε ἀπ' τὸ μοῦστο γύρω
ὁ τόπος. Δροσιά ! Νὰ τὰ πρῶτα σφυρίγματα ἀπ' τὸ τραινάκι.
Τὰ τζιτζίκια ψηλὰ κάνανε δοκιμὲς γιὰ ν' ἀρχίσι.. Εἶπαμε
πολλὰ μὲ τὸν μπαρπα Ζώη. Νὰ κι ὁ μπαρπα Κώστας βγῆκε
ἀπ' τ' ἀμπέλι, ἔφτασε καὶ κάθισε σιμὰ μας. Μοῦ ρχόταν ντρο-
πὴ, ἀνάμεσα στὰ δυὸ σεβαστὰ πρόσωπα τοῦ κάμπου. «Λοιπόν,
φίλε Παντελῆ, ἄρχισε ὁ μπαρπα Κώστας, εἶπα νὰ σὲ καλέσω
ἀπὸ καιρὸ νάρθης, ὄχι σήμερα, ποὺ σ' ἔχω ἀνάγκη, ἀλλὰ νό-
μιζα πῶς θὰ πεταγόσουνα. Ὅπωρικὰ πᾶνε χαμένα ἐδῶ, Παντε-
λῆ. Γιατί νὰ τὰ στεροῦνται τὰ μικρά ; Καὶ καθαρὸς ἀέρας
ἐδῶ καὶ νερὸ κρύσταλλο καὶ μοσχοβολιὲς κι ἡσυχία».. «Ἀμέ-
λησα, μπαρπα Κώστα, συμπάθα με». «Ποὺ λές, Παντελῆ, εἶναι
δυὸ χρόνια καὶ πλέον, ποὺ δὲν ἀλιέψαμε στὰ μάτια τοῦ βάλ-
του χέλια.. Τὴν ἄλλη φορά, ποὺ ἦρθα στὴ χώρα, πῆγα καὶ
κάθισα λίγο καὶ στὸ παλιὸ κέντρο τῆς κάτω ἀγορᾶς. Κι εἶδα

ἐκεῖ παλιούς φίλους. Καὶ στὴ συζήτηση ἦρθε κι ὁ λόγος γιὰ τὰ καθαρόχελα. Μεζῆς ἀρχοντικός, Παντελῆ! Δὲ μοῦ εἶπαν τίποτε οἱ φίλοι, ἔνοιωσα ὁμως τὴν πεθῦμια τους. Σκέφτηκα τότε νὰ πάω φέτο στὸ μεγάλο μάτι. Κι ὁ νοῦς μου πῆγε σὲ σένα. Γυρίζοντας στὸν κάμπο, τὸ εἶπα ἐδῶ στὸ φίλο μας. Καὶ πρόστεσα: Θέλομε ἓνα μῆνα γιὰ τοῦ Σωτήρος. "Ὅταν φτάσ' ἡ ὠρα, θὰ παραγγείλω στὸν Παντελῆ καὶ ἄρθ'. Κι ἦρθες. Καὶ πάλε σ' εὐχαριστῶ. Τὸ ξέρεις, φίλε, γιὰ νὰ πιάσης αὐτὰ τὰ πράματα εἶναι βάσανο κι ἐγὼ προχώρησα στὰ χρόνια». «Μὴ σὲ μέλ' μπαρπα Κώστα, τοῦ εἶπα. "Ἐφερα τὸ μεγάλο καμάκι καὶ μιὰ γερὴ ἀπόχη. "Ὅποια ὠρα θέλ' ἡ ἀφεντιά σ' νὰ κινήσωμε». Χαμογέλασε, ἔστριψε τὸ μουστάκι κι ὕστερα: «Μὴ βιάζεσαι, μοῦ εἶπε. Τώρα βγήκε ὁ ἥλιος κι ἀρχισαν οἱ δουλειές. Νὰ περάση λίγη ὠρα. "Ἐγὼ κι ὁ Ζῶης ἔχομε πρόσωπα, πού θὰ στείλωμε χέλια. Θὰ ἔρθη κάποιος μὲ τὴ σουστά του, θὰ τὰ πάρη σὲ καλάθια καὶ θὰ πάη στὴ Χώρα καὶ θὰ τὰ μοιράση. Νὰ μᾶς πῆς καὶ σὺ δικά σου πρόσωπα. "Ἄς εἶναι, μετὰ τὴν ἀλειιά, θὰ ξανασυζητήσωμε.. Κολάτσισες; Σᾶς ἔδωσε ἡ θειά Ξαυγή; Καλά! Φροῦτα ἔφαγες; "Ἄπλωνε, ὅπου βρίσκεις, καὶ τρῶγε. Βρέχ' τὸ στόμα τ' ὁ κοσμάκης, πού διαβαίν' ἀπὸ δῶ. Ὁ Θεὸς τὰ δίνει. Στὴν ἄκρη ἐκεῖ τ' ἀμπελιοῦ, ὅπου φαίνεται τὸ παλιοκάλυβο, εἶναι μιὰ κληματαριά, μὲ μυγδάλια καὶ κοντοκλάδια ὄλο ζάχαρη»..

"Ἐφυγε ξανὰ ὁ μπαρπα Κώστας. "Ἐξαφνα ἄκσα πέρα, κατὰ τὸ ραζέϊκο, φωνές, γέλια, κακό. Παιδιὰ ἦταν. «Νὰ πῆγαν καὶ τὰ δικά μ' ἐκεῖ;», ρώτησα τὸν μπαρπα Ζῶη. «Φοβᾶμαι μὴν κάνουνε καμμιά ζμιά». «"Ὅχ' μὴ κάνουνε ζμιά! εἶπε κείνος. Πήγαινε ὁμως πρὸς τὰ κεί, μὰ καὶ φᾶνε πολλὰ φροῦτα καὶ πᾶθνε τίποτε». Τὸν ἄκσα κι ἔτρεξα. Καὶ τί νὰ ἰδῶ: Ὁ Σπυράκης, ἀνεβασμένος σὲ μιὰ μεγάλη ροδακινιά, μάζευε ροδάκινα, βοηθώντας τὰ παιδιὰ τοῦ νοικοκύρ' νὰ γεμίσουν τρία καλάθια. Παρέκει ὁ Βασιλάκης μὲ τὸ ἓνα χέρ' κράταγε ἓνα θερίο τσαμπὶ κορίθι καὶ μὲ τ' ἄλλο ἓνα ἀφράτο ροδάκινο, πού τῷτρωγε, χώνοντας σ' αὐτὸ τὰ δόντια του. "Ἄμα μὲ εἶδαν, ἀρχισαν καὶ τὰ ξένα ἀκόμα, νὰ γελᾶνε καὶ νὰ χοροπηδᾶν. Τί νὰ τς εἰπῶ;

—Αὐτὴ εἶναι ἡ χαρούμενη, παιδικὴ ζωὴ, Παντελῆ, τὸν διέκοψε ὁ κυρ Δημήτρης.

—Γιὰ νὰ μὴν τὰ πολυλογᾶω, κινήσαμε γιὰ τὸ βάλτο, μὲ τὴ σούστα στὶς ἐννιά. Εἶχε ἀρχίσ' ἡ κάψα. Ἄλλοῦ τρυγάγα-νε, κι ἄλλοῦ ἀκουγόταν ὁ λούρος καὶ τὰ μύδγαλα πῶπεφταν. Καὶ ὀλοῦθε χάχανα καὶ τραγοῦδια. Οἱ φράχτες τῶν ἀμπελιῶν μοσχοβόλαγαν ἀπ' τὶς ἀνθισμένες ἀγράμπελες. Μαζί μας ἦταν ὁ γερο Ζώης, ὁ γερο Αὐγέρης κι ὁ Φώτης ὁ ἀμπλιανίτης. Μιά στιγμή κάτι εἶπαν κι ἀπόσωσε ὁ γερο Αὐγέρης: «Μὴ στενοχωριέσαι, Ζώη. Ἐμεῖς ζήσαμε. Ἐγὼ μάλιστα, μὲ τὴν ἄδεια τοῦ Μεγαλοδύναμου, διάβηκα τὸ ὄριο ἀπὸ καιρό. Μπροστά μας, ὁ φίλος μας ὁ Κώστας ἀπὸ δῶ, εἶναι νέος».

Ἦλ' γέλασανε.

Στὴν ἄκρη τοῦ βάλτου, μὲ τὶς πολλὲς ἰτιές, ὁ κυρ Θανάσης, σύντροφος τοῦ μπαρπα Κώστα στὸ μποστάνι, φώναξε νὰ καθίσωμε — εἶχαμε κατεβῆ — στὸν ἴσκιο τοῦ γεροπλάτανου, ποὺ τὸ πρῶτο μαϊστράλι τοῦ σάλευε τὰ φύλλα.

Καὶ νὰ «λύσωμε» χειμωνικά, πεπόνια. Τοῦ κάναμε τὸ χατήρι.. Τί χειμωνικά ἦταν ἐκεῖνα! Λίγο ἔβαζες τὸ μαχαίρι κι ἔσκαζαν. Καὶ μέσα φωτιά κι ὄλο ζάχαρη! Τί θὰ εἶπῃς κυρ Δημήτρη;

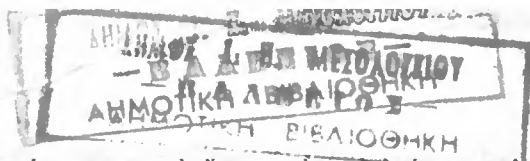
—Τί θὰ εἶπῶ; Ἐκεῖνα τὰ χειμωνικά, τὰ πούλαγαν τότε καὶ στὴν Ἀθήνα καὶ φώναζαν οἱ μανάβηδες: «Καρπούζα ἀπὸ τὸ Μεσολόγγι! Καρπούζα ἀπ' τὴν πατρίδα τοῦ Τρικοῦπη!».

Τὸ μάτι τὸ βρῆκα, ὅπως τῶξερα, γεμᾶτο νούφαρα..

—Ρίξατε ἀσβέστ' μέσα, Παντελῆ;

—Ρίξαμε καὶ ξαναρρίξαμε, κυρ Δημήτρη.. Τὸ νερὸ ἦταν σὰ νὰ κόχλαζε. Τέλος φάνηκαν τὰ χέλια, ἀνάμεσα ἀπ' τὰ νούφαρα, χοντρά τὰ πιὸ πολλά, σὰν ἀντρίκεια μπράτσα. Εἶπα νὰ μπῶ στὸ νερό, ἀλλὰ ἔβαλε τὶς φωνές ὁ γερο Αὐγέρης, λέγοντας πῶς τώρα τελευταῖα τὰ μάτια κρατοῦν φίδια μεγάλα. Σήκωνα τὸ καμάκι, μὲ χτυπημένο χέλι, καὶ λύγιζε τὸ κορμί μου.. Οὔτε ξέρω πόσες ὀκάδες πιάσαμε. Κι ἔμειναν ἐκεῖ κι ἄλλα..

Ἦταν γυρίζαμε στὸ χτήμα ὁ γερο Αὐγέρης μᾶς πείραζε ὄλους. Κάποια στιγμή τὸν ἄκουσα νὰ λήη στὸν μπαρπα Κώστα: «Φίλε, πρῶτα νὰ στείλῃς χέλι στὸ Δεσπότη..». Γέλασε ὁ καλὸς ἄνθρωπος καὶ γυρίζοντας στὴ θέση του, ἄρχισε νὰ μοῦ λήη σὲ ποιοὺς καὶ ποιοὺς θὰ ἔστελνε χέλια. Καὶ πρόστεσε: «Θὰ στείλω καὶ στὸν τάδε — τὸν μακαρίτη τὸ γονιό σ',

κυρ Δημήτρη — γιατί άκσα πώς τ' άρεσνε πολύ. Είναι στο-
χασμένος άνθρωπος και τόν εκτιμώ έξαιρετικά..».

—Θεός χωρέσ' τόν καημένο! ψιθύρισε ό κυρ Δημήτρης.

—'Η σουστα με τὰ καλάθια έφυγε άμέσως. Μεσημέρ' πε-
ρασμένο. Καθίσαμε γύρω άπό τὸ μεγάλο τραπέζι κάτ' άπ' τήν
κληματαριά. Τώρα ό μαίστρος άλώνιζε.. Σούσουρο παντοῦ οί
φυλλωσιές. 'Ανάγκαζε νά σωπαινουν και τὰ τζιτζίκια κι οί
καρακάξες και τὰ μαμούνια. Δροσιά! Ξεφύσαγαν εύχαριστη-
μένα τὰ ζωντανά.

Φάγαμε κι εύφρανθήκαμε. Παρέκει είπε κάτι ό μπαρπα
Κώστας πολύ σιγά στο γερο Ζώη. Τ' άφτί μ' όμως — άφτί
κυνηγοῦ — τόπιασε: «Βλέπεις τί σεμνή και προκομμένη νοι-
κοκυρά φαίνεται ή γυναίκα τοῦ Παντελῆ; Βοηθάει, άπό μόνη
της, τήν θεια Ξαυγή κι ύπηρετάει τὸ τραπέζ' γρήγορα!».

—Τὸ καλὸ φέρσιμο, Παντελῆ, παντοῦ έχτιμιέται..

—Τί νά σοῦ είπῶ, κυρ Δημήτρη μ', γέμσε χαρὰ ή ψχή μ'.

—'Ο μπαρπα Κώστας κάτι άκουσε τὸ δειλινὸ και με φώ-
ναξε και πήγα. «Τί είπες στη γυναίκα σ' Παντελῆ; ρώτησε.
Θέλετε νά φύγτε; Τί σάς προσφέραμε σήμερα; Νηστεία;
Και τὰ μικρὰ πρόφτασαν νά χαρουν λίγο τήν έξοχή; Αὔριο
θά έχωμε τιμποῦσι σωστό, με κάθε λογιῆς ψαρικό. Θα λεί-
ψης έσῶ κι οί δικοί σ'; Γιατί;». Νά έπιμείνω πὸς θα φύγωμε;
Πιὸ εύκολα θα τὸ έκανα στο μακαρίτη τὸν γονιὸ μ'.

Τὸ δειλινὸ, άμα δρόσισε, τὰ παιδιὰ μ' πήγαν με τὰ παι-
διὰ τς έξοχῆς κάτ' στο χέρσο, κοντὰ στη σιδηροδρομική
γραμμῆ και έκαναν ίππασία με γαϊδουράκια..

'Εγὼ ποῦ νά κρατηθῶ, θέλησα νά πάω στον ποταμὸ, νά
χτυπήσω κανένα νερατζούλι. «Δὲ ρωτᾶς τὸ γερο Ζώη», μου
είπε ή γυναίκα μ'. Πήγα και τὸν βρήκα. Καθόταν μισοξαπλω-
μένος κάτ' άπ' τήν καρυδιά. 'Ανασηκώθηκε. Τὸν ρώτησα. 'Ε-
στριψε τὸ μουστάκι τ', με κοίταξε καλά κι άρχισε:

—«Αὔριο, Παντελῆ μ', μόνο ψαρικά καταλῦει. Προσφέρ-
θηκαν οί χτηνοτρόφ' νά στείλνε γαλαχτερά. Τς είπαμε πὸς
δὲν χρειάζονται. Τί νά τὰ κάνωμε λοιπὸν τὰ νερατζούλια;
Ναί, αὐτὴ τήν εποχή, τὰ ντόπια άγριοπακάκια έχνε κρέας
σά ζυμάρι, λαχαριστό.. 'Αλλά, θα χαλάσωμε τή νηστεία; 'Ε-

πειτα δὲν ἐπιτρέπεται τὸ κυνήγι ἀκόμα. Ἔτσι, θὰ μπῆς, γιὰ τὸ τίποτε, στὴν παρανομία;».

—Ἀχά, εἶδες λόγια στοχασμένα Παντελῆ;

—Στοχασμένα, ναί, καὶ τὰ θμᾶμαι ἀκόμα, κυρ Σωτήρ'.

Μᾶς κράτησαν στὸ χτήμα καὶ τν ἄλλ' ἡμέρα καὶ τὴν παράλλη. Κι ὅταν φύγαμε, ἀργὰ τὸ δειλινό, τὸ πρυάρι μ' ἦταν γεμᾶτο ἀγαθά.. Μὰ γεμᾶτο!

B

Προχωροῦσε ἡ ὥρα. Οἱ ντόπιοι πελάτες ἔμεναν ὄλοι, σὰ νὰ περίμεναν ν' ἀκούσουν καὶ κάτι ἄλλο ἀκόμα, ἐπίσης ὁμορφο. Καὶ νὰ μιὰ φωνὴ ἀπὸ πέρα :

—Παντελῆ!

—Τοῦ λόγου σου φώναξες, κυρ Γιάννη;

—Ναί, φίλε. Ἐπὸ καιρὸ ἤθελα νὰ σ' ἐρωτήσω γιὰ κάτι, σὰν εἰδικὸ κι ἔμπειρο.

—Νὰ μὲ ρωτήσης ὅ,τι θέλεις..

—Στὰ χρόνια, ποὺ ἦσσαν νέος, ἔπεφταν στὴν περιφέρειά μας τώρα τὸ χινόπωρο καὶ τὸν χειμῶνα πολλὰ πουλιά, φαλαρίδες, ἀγριόπαπα κι ἀγριόνησσοι, περισσότερα ἀπὸ ὅσα πέφτουν στὴν ἐποχὴ μας;

Ἵολοι πρόσεξαν κι ὁ ἴδιος ὁ ταβερνιάρης.

—Ναί, κυρ Γιάννη μ', ἔπεφταν τότε πολλὰ πουλιά. Γέμιζε ἡ ἀπλωσιὰ τῆς Λίμνης μας καὶ πρὸς τὶς Παλιοκάμαρες καὶ πρὸς τὴ Γύρα ἀνατολικά καὶ κατὰ τὸν ποταμὸ καὶ τοὺς βάλτους τῆς Φοινικιάς ἀριστερά. Μιὰ χρονιά ἦταν τόσο πολλὰ τὰ παπιά, ποὺ ἔπεσαν, καὶ μάλιστα σμά, στὴν Πολιτεία μας, ὥστε οἱ κυνηγοὶ στέκονταν καὶ τὰ χτυποῦσαν στὴν παλιὰ δευτέρα Γέφυρα!

—Τί λές, Παντελῆ!

—Ναί! Ναί! Νά, τὸ θυμήθηκε κι ὁ κυρ Σωτήρης..

Τὰ νεώτερα χρόνια δὲν πέφτουν οὔτε τὰ μισὰ πουλιά. Κι αὐτὰ, ποὺ πέφτνε, δὲν καλοζυγώνονται.. Ἐγιναν πολλοὶ οἱ κυνηγοὶ καὶ στὸν τόπο μας κι ἄλλοῦ.

Ἵλλη φωνή :

—Φίλε Παντελῆ!

—Σ' άκού, κυρ Δημήτρη μ'.

—Κι έγώ πιστεύω πώς τώρα δέν πέφτουν πολλά πουλιά στον τόπο μας. Και παραδέχομαι ότι έγιναν πολλοί οί κυνηγοί. Ήθελα όμως νά μās διηγηθής, άν μπορής, κάτι, ένα κυνήγι σου, κυνήγ' έξαιρετικό, στα χρόνια έκεινα..

—Μπορώ και παραμπορώ, κυρ Δημήτρη μ'..

—Σε φχαριστώ, Παντελή μου.. Άπό δώ ό φίλος μου ό κυρ Στεφανής είναι παλιός Μεσολογγίτης, λείπει όμως από την πατρίδα πολλά χρόνια. Είναι και κυνηγός και θα εύχαριστηθώ πολύ ν' άκούση ιστορία για κυνήγι..

—'Εν τάξ', κυρ Δημήτρη μ', άρχίζω :

΄Ολοι κάθισαν καλύτερα.

—Ήταν νύχτα. Φύσαγε δυνατός νοτιάς κι τó κανάλ' τς Πάτρας βόγγαγε. Νερά έμπαιναν άδιάκοπα στη Λίμνη. Και τά μπατικά νερά — τó λέω για τς νεώτερουσ — τά χρόνια έκεινα πατάγανε δυό και τρεις συνοικίες του τόπου μας. Δυό μέρες θέλαμε για τά Χριστούγεννα. Ψάρια οί σκάπολοι όχι πολλά. Τά ιβάρια τó ίδιο. Φαλαρίδες λιγοστές. Μέρες νά πέσνε παπιά. Καθόμνα με τή συντροφιά μ' στού μπαρπα Θανάσ' τν ταβέρνα, σην άκροθαλασσιά. Μιά στιγμή χώθηκε μέσα ό Φάνης, μακαρίτς κι αυτός. Κοίταξε δώ, κοίταξε κεί με πήρε τó μάτ'. Σίμωσε κι άρχισε: «Παντελή, με στέλν' ό Γάκιας, ό μεταπράτς.. Πέρα άπ' τ' Άντικό, στη θάλασσα τής Σταμνάς, πέσανε σωρό άγριοπάπα και νήσσοι. Θα γίνεται έξάπαντος πέραμα.. Νά έτοιμαστής, γιατί δέν μπορεί, τó κυνήγ' θα κάνη κι κατά δώ».

—«Σε φχαριστώ, Φάνη μ', φώναξα. Πρόσεξα καλά όσα είπες. Θα πάω νά έτοιμαστώ». Και σκόθκα. ΄Ετρωγε πολύ τότε ό κόσμος τó κυνήγ' τς Λίμνης, γιατί και νόστιμο είναι και φτηνό. Πολλοί — ή άνάγκ' τ'όφερνε — τ'ότρωγαν και στο Χριστουγεννιάτικο τραπέζι.

—Σωστά, λές, Παντελή! Σωστά!

—Ό μεταπράτς ήταν φίλος μου και τίμιος άνθρωπος. Τό πιό πολύ κυνήγι μ' αυτός τó πούλαγε. Καληνύχτσα κι όλοι μ' φώναξαν «Καλό κυνήγι!».

΄Οτ' έβγαίνα, νά και τά παλληκάρια. Δώδεκα χρονών τώρα ό Σπυράκης κι έννιά ό Βασιλάκης. Που τó μάθανε! Και

δὲν ἦρθαν νὰ μὲ φωνάξνε, ἀλλὰ γιὰ νὰ μοῦ εἶπουν πὼς ἡ κυνηγάρᾳ ἦ γαῖτα μ' μὲ περίμενε ἔτοιμ'. Πῆγα σπὶτ', ντύθκα καλά, πῆρα καὶ τὸ δίκαννο, μπῆκα στὴν γαῖτα καὶ κάνοντας στὸ σταυρό μου, κίνσα. Εὐχὲς τὰ παιδιὰ μ'..

Προχώραγα ἀργὰ σπρώχνοντας μὲ τὸ μικρὸ σταλίκι. Φεγγάρ' δὲν ὑπῆρχε. Ὁ οὐρανὸς εἶχε καθαρῖσει, μὰ τὸ κρύο ἦταν φαρμάκι. «Νοτιὰς καὶ τόσο κρύο;». Δὲ μ' χώραγε στὸ νοῦ. Διάβκα τς πελάδες. Κάποιος γλάρος ἔσκουζε.. Ἀέρας ἀπὸ ψηλὰ μὲ χτύπαγε στὸ πρόσωπο. Τότε κατάλαβα πὼς παλεύανε δυὸ καιροὶ καὶ πὼς ὁ βοριάς σιγὰ σιγὰ «κατέβαζε». Δεξιά στὸ βάθος μόλις ξεχώριζα τὴν Κλείσοβα. Ἔκανα στὸ σταυρὸ μ' καὶ ζήτησα βοήθεια. Κι ἀμέσως κινήθκα πιδ γρήγορα, προσέχοντας νὰ μὴν κάνω καθόλ' θόρυβο. Κι ὄλο ἀφογκραζόμενα. Θυμήθκα τὸν μακαρίτ' τὸ γονιό μ', ποῦ μὸλεγε «Ἄμα παλεῦνε δυὸ καιροὶ, τὰ πουλιά, ὅσο πουλλὰ καὶ νάναι, δὲν καλακούγονται.. Νὰ πιάνης τότε τὸ μέρος πέρα ἀπ' τὰ νησιά». Ἀκούθσα τς συμβουλή τ'. Τὰ νερὰ ὅμως τώρα τινάζονταν καὶ μ' ἐμπόδζαν. Ἔπεσα μπρούμυτα κι ἔσπρωχνα μὲ τὸ χοντρὸ καλάμι, ἀλλὰ πουθενὰ λαλιὰ πουλιοῦ.. Ἄπλωσα καὶ πῆρα τὸ παγούρ' κι ἐπια μιὰ γουλιὰ κονιάκ. Τὸ κρύο δυνάμωνε κι ἡ ὑγρασία τρυπούσε κόκκαλα. Οὔτε ψάρ' δὲν ἀκουγόταν. Διάβκε κι ἄλλ' ὠρα. Κι ἄλλη. Μούδιασε τὸ δεξι μ' χέρ'.. Ἄρχισα ν' ἀπελπίζωμαι καὶ νὰ τὰ βάνω μὲ τὸν ἑαυτό μ', ἐπειδὴ τάχα ἔπεσα ἔξω. Ἦταν μικρὸ πρᾶμα νὰ γυρίσω σπὶτ' δίχως τίποτε καὶ ξυλιασμένος;

Ξανάκαμα τὸ σταυρὸ μ' κί παρακάλεσα στὸ Χριστοῦλ' π' γεννιόταν, νὰ μὲ βοηθήσ' στὴν ἀνέχεια.. Τόσα στόματα, μὲ τί νὰ τὰ ρουπώσω; Καὶ τὸ φαγὶ ἔλειπε μόνο; Κεῖνη τὴ στιγμὴ τινάχτκα. Ὅπλο ἦταν κάτω κεῖ στὰ βαρκά.. Νὰ καὶ μακρυνὰ λαλήματα.. Λέτε πὼς χάρηκα; Ὅσο νὰ τραβήξω γὼ πρὸς τὰ κεῖ, πᾶνε τὰ πουλιά.. Δύσκολ' ἦ περίπτωσ'. Δὲν ἤξερα τί νὰ πράξω.. Νὰ μὴν παρουσιαζότανε τὰ βλοημένα, καλά, ἀλλὰ νὰ φανοῦν στὴν περιφέρειά μας καὶ νὰ πέσνε κεῖ κάτ'.. Μὲ πῆρε τὸ παράπονο.. «Μωρέ, τί ἔπαθα! Τί ἔπαθα!». Τώρα ἔνοιωθα πιδ διαπεραστικὸ τὸ κρύο κι πιδ βαρειά τν ὑγρασία.. Κράτσα τὴν γαῖτα καὶ πρόσεξα, ὅπως ἤξερα.. Τ' ἀφτί μ' ἐπιασε ἀνάλαφρο σούσουρο κάτ' ἀπ' τὴν ἀστροφεγγιά. «Νάναι

βοριάς, πού δυνάμωσε; «ρώτησα τὸν ἑαυτὸ μ'». Ἄμεσως ὅμως κάτι σκέφτηκε κι ἄρχισα νὰ σπρώχνω ὀρθὸς κατὰ τὴν ἀνατολή.. Ἔσπρωχνα κι ἀφογκραζόμενα.. «Μωρέ, Παντελῆ, εἶπα μιὰ στιγμή, βοῆ ἀπὸ φτερά εἶναι.. Παπιά, μωρέ!». Κι ἦταν πολλὰ παπιά, σύγγεφο ὀλόκληρο. Διάβαιναν ὅμως ἀριστερά, ἔξω ἀπ' τὴ βολῆ τ' ὄπλου μ'. Κράτησα γιὰ δευτέρ' φορά τ' γαῖτα κι ἀφογκραζόμενα μὲ τ' ὄπλο στὸ χέρι. Εἶχα τὸ σκοπὸ μ'. Διάβκαν πέντε, δέκα λεφτὰ καὶ τότε ἔνοιωσα τὸ φτεροκόπημα νὰ σιμών' καὶ νᾶρχετ' ἀπάνω μ'.. Πολλές φορές πέραναν ἀπὸ κεῖ παπιά κι ἀγριόνησο'. Κι εἶπα: Θὰ σταθῶ ἐδῶ κι ὁ Μεγαλοδύναμος βοηθός!

Τί φτεροκόπημα, φίλοι μ', ἀκουγόταν κείν' τὴ νύχτα! Μπόραγε νὰ σὲ πιάσ' τρόμος! «Μπάμ!» ἢ πρώτ' ριξιά μ'. Τραντάχτηκε ὄλ' ἢ σκοτεινὴ περιοχὴ. Λαλιές, κακό! Νέο κύμα ἐρχόταν ἴσα ἀπάνω μ' τώρα. «Μπάμ!» ἢ δευτέρη κάννη. Πῶ! πῶ! φτεροκοπήματα κι ἀλαλαγμός. Ἄκγεσ νὰ πέφτνε τὰ χοντρά πουλιά «τσάφ», «τσούφ» στὰ νερά. Καὶ νὰ σκούζνε τὰ πληγωμένα. Ξαναγέμισα. Καὶ «μπᾶμ» καὶ «μπούμ». Θησαυρὸ παπιά! Κι οἱ δυὸ κάννες, ἢ μιὰ κοντὰ στὴν ἄλλη. Κι ἄλλ' φορά. Κι ἄλλ'! Ἔκανα τὸ σταυρὸ μ', λέγοντας: «Ὁ, τ' ὀδωκες, Θεούλη μ', καλὸ κι ἅγιο. Σ' εὐχαριστῶ!». Κι ἄφησα τὸ ὄπλο. Δὲν ἐπιτρεπόταν ἄλλη καταστροφὴ στὰ πουλιά. Γονάτισα κι ἄπλωσα τὸ χέρι στὰ νερά. Ἐνα πουλὶ ἐδῶ, ἄλλο κεῖ, πολλὰ παρέκ' καὶ γύρω γύρω ἀπ' τ' γαῖτα! Κοντανάσαινα.. Πουλιὰ χοντρά - χοντρά καὶ βαριά, μολύβι. Ἄφηνα τὰ πληγωμένα. Ἔστρωσα κάτω τὴν γαῖτα. Ἔστρωσα κι ἄλλα ἀπάν', κι ἄλλα. Ποῦ νὰ νοιώσω πιά κρύο.. Τὴ γέμισα τ' γαῖτα ἀπάν' κι ἀπάν'. Χέρια ὅμως καὶ πόδια μ' εἶχαν μουδιάσ'.. Δὲ μποροῦσα νὰ σπρώξω στὴν ἐπιστροφὴ κι ἀργοπόρεσα.. Ἔφτασα τς παλιές Πελάδες, ὅταν πιά ἔφεγγε καὶ χτύπαγαν οἱ καμπάνες τ' Ἄϊ Σπυρίδωνα.. Παραμονὴ πρωτὶ! Δάκρυσσα, κάνοντας τὸ σταυρὸ μ'. Κοίταζα γύρω μ', γαῖτες εἶχαν κινήσ' κι ἅμα μὲ ζύγωσαν, ἀπολύθηκε ἀπ' τὴν πιὸ κοντινὴ μιὰ φωνή: «Καλμέρα, Παντελῆ μ', χρόνια πολλά!» «Καλμέρα, Γεράσμε μ', παρομοίως», εἶπα. «Ποῦ στάθηκες καὶ χτύπες, Παντελῆ μ';». «Στὴ μεριά, πού γινόταν τὸ παλιὸ πέραμα, φώναξα. Κί πρόστεσα: «Πηγαίντε καὶ ψάξτε..».

Ἔφτασα στ' ἀραξοβόλι μ'. Νά, καὶ τὰ δυὸ παιδιὰ μ' με περιμένανε. Τς ἦρθε ἀπορία πῶς καθόμνα ψηλά κι δταν πήδσα ἔξω, γεμάτος αἷματα, με κοιτάζανε, δίχως νὰ μιᾶνε. «Πῶς εἶναι ἡ Μανούλα σας; τὰ ρώτσα. Καλά; Ἐλάτε τώρα, κινηθῆτε. Μᾶς βοήθησε ὁ Μεγαλοδύναμος, μεγάλ' ἡ χάρη Τ'. Σὲ λίγο θὰ πεταχτῶ ν' ἀνάψω ἓνα κεράκι στὴν ἐκκλησία».

Κάποιος μίλησε. Γύρισε ὁ παλιὸς κυνηγός.

—Ρώτησα, Παντελῆ, ξανᾶπε ἡ φωνή, ἂν στὸ μέρος, ὅπου κινήγησες, ἄφησες κι ἄλλα πουλιὰ σκοτωμένα..

—Ἄν ἄφσα, κυρ Ἀλέκο μ'; Ἀμέτρητα. Ποῦ νὰ τὰ ἔβαζα; Σήκωσα ἀρκετά, τί λέω, πολλά, παραπολλά. Ἔπρεπε — ἔτσ' ἦταν τὸ ἔθιμο — νὰ μείνε πουλιά, γιὰ νὰ οἰκονομηθοῦνε κι ἄλλ'.

Καὶ συνέχισε:

—Καλὸ κυνήγ' ἔκαμα καὶ τν παραμονὴ τῶν Θεοφανείων. Εἶχα τότε τὴ μεγάλ' τ' γαῖτα. Ἔδωσα στὸ μεταπράτη πολλὰ πουλιά. Κράτσα στὸ σπίτι. Μοίρασα σὲ φτωχοῦς, σὰν καὶ μένα.. Μίλησες, κυρ Σπύρο;

—Ναί, Παντελῆ μ'. Πολὺ τὸ κυνήγ' τότε καὶ πολλὴ ἡ καλωσύν' στὸν κόσμο..

ΠΙΝΑΞ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΠΡΩΤΟ ΜΕΡΟΣ

	Σελ.
Προσκύνημα	9— 25
‘Ο Κύριος με τούς «φαιτούς» κροτάφους	26— 32
‘Η θειά Εύγενία	33— 37
‘Ο Νεοσύλληχτος ‘Αϊ Συμιάτης	38— 48
‘Ο Ξένος	48— 66
Πρωινό ξεκίνημα	66— 75
Καλιαντέρι	76— 91
‘Η Συντροφιά άκούει ιστορίες	91—104
Οί Δυό Δρόμοι	104—139

ΔΕΥΤΕΡΟ ΜΕΡΟΣ

‘Ο Μικρός Ψαράς	143—146
Στό Βασιλάδι	147—157
Κυνήγια σέ στεριά και θάλασσα	158—170

ΕΡΓΑ

Μεσολογγίτικες Ίστορίες (πρόλογος Κ. Παλαμά)

Μικροί Ἡρωες

Ὁ Πρωτοτσέλιγκας τοῦ Πίνδου (ἔπαινος Ἐνώσεως Ἑλλήνων Λογοτεχνῶν). (Διηγήματα)

«Ἡρωικά Ἑλληνόπουλα» »

«Διγενῆς Φιλιάδης» »

Ἀντίλαλοι ἀπὸ τὴν Ἑλληνικὴ γῆ (διηγήματα, βραβεῖον τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας).

Τὸ Μεσολόγγι καὶ ὁ Κωστής Παλαμᾶς (δοκίμιον)

Στὸ βουνὸ ψηλὰ ἐκεῖ (ἐκτενὴς διηγ. περιγραφὴ)

Ἡ Πολιτεία καὶ ἡ Λιμνοθάλασσα (Διηγήματα καὶ διηγημ. περιγραφές).

Συλλογὴ Νεοελλ. Ἀναγνωσμάτων Β' τάξεως γυμνασίου

» » » Γ' » »

» » » Δ' » »

» » » Ε' » »

» » » ΣΤ' » »

Ἱστορία Νεωτέρων Χρόνων διὰ Ε' τάξιν γυμνασίου

Ἀγωγή τοῦ Πολίτου, διὰ τὴν ΣΤ' » »

Ἀναγνωστικὸν Δ' τάξεως Δημοτ. Σχολείων

» Ε' » » »

» ΣΤ' » » »

«Τὰ Σχολεῖα τῆς αὐριον», τοῦ Jhon Deuey (μετάφραση ἐκ τοῦ ἀγγλικοῦ).

Χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα τοῦ πολιτισμοῦ Clive Bell (μετάφραση ἐκ τοῦ ἀγγλικοῦ).

ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΑ

Στήν σελίδα	20	ἀντι	μνημοσύνης, Μνημοσύνης.
»	21	»	ζυγός, Ζυγός.
»	23	»	ἐπαναστάτες, Ἐπαναστάτες.
»	25	»	τρίμ-, τρίμ-
»	25	»	α, μα.
»	29	»	ἀποτυχημένος, ἀποτυχημένος.
»	40	»	ἀπ', ἀπ'
»	42	»	ἄρμ τωμένων, ἄρματωμένων.
»	42	»	ὀ, ὀ.
»	43	»	Ἄ, Ἄ
»	49	»	Τὸ, Τὸ
»	50	»	χωμένοῦς, χωμένους.
»	53	»	ὀ, ὀ
»	58	»	Τὸ ἀνάλημμα, —Τὸ ἀνάλημμα.
»	59	»	Ἄθήνας, Ἀθήνας.
»	69	»	ἀπόλυτη, ἀπόλυτη.
»	71	»	Κλείσοβα; φίλε, Κλείσοβα, φίλε.
»	73	»	πλατῶ, πλατύ.
»	86	»	χρυσοκέτητη, χρυσοκέντητη.
»	87	»	ἀπαγγέλη, ἀπαγγέλλη.
»	87	»	ἐδῶ, ἐδῶ.
»	89	»	ἐξοχή; ἐξοχή;».
»	93	»	πιό, πιό.
»	111	»	ἠλιόλουστο, ἠλιόλουστο.
»	115	»	παλληκαριῶν, παλληκαριῶν.
»	115	»	ἄνοιξαν, ἄνοιξαν.

